

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANABİLİM DALI
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI BİLİM DALI

ANKARA ALTINDAĞ İLÇESİNDEKİ
12-19.YÜZYIL ARASI CAMİ VE MESCİDLERDEKİ
YAZILAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEVBAN ESRA SARI

DANIŞMAN

DOÇ. DR. ÇİĞDEM ÖNKOL ERTUNÇ

KONYA-2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sevban Esra SARI		
	Numarası	18812101016		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı / Geleneksel Türk Sanatları Ana Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Ankara Altındağ İlçesindeki 12-19. Yüzyıl Arası Camii ve Mescitlerdeki Yazılar.			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası
Sevban Esra SARI

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sevban Esra SARI		
	Numarası	18812101016		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı / Geleneksel Türk Sanatları Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Çiğdem ÖNKOL ERTUNÇ		
Tezin Adı	Ankara Altındağ İlçesindeki 12-19.Yüzyıl Arası Camii ve Mescitlerdeki Yazılar			

Ankara, tarihte çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmış kadim bir şehirdir. 1071 Malazgirt Zaferi'nden iki yıl sonra 1073'te Selçukluların hâkimiyetine geçen şehir, mescit ve camilerle İslam şehrine dönüşmüştür. Eski dönemlerin izlerini taşıyan yapıların Ankara'da, özellikle Altındağ bölgesinde, kale ve çevresinde yoğun olduğu görülmektedir. Buralarda Roma dönemi yapıları, Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Dönemi yapılarına sıkça rastlanmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin başkenti olan ve ilkçağlardan bugüne farklı uygarlıkların yaşadığı Ankara kentinin Altındağ ilçesinde 12-19. yüzyıllarda inşa edilmiş cami ve mescitler ele alınmıştır. Dini yapıların tezyinatında Hat Sanatı önemli bir yere sahiptir, bu durum göz önüne alınarak bu çalışmamızdaki cami ve mescitlerin hat sanatı açısından incelemesi yapılmıştır.

Bu çalışmamızla söz konusu cami ve mescitlerin günümüzdeki durumları tespit edilerek, özellikle bu yapılarda yer alan mihrap, minber, kitabelerdeki yazıların detaylı olarak ele alınması amaçlanmıştır. Bu cami ve mescitlerin tezyinatında farklı alanlarda kullanılmış olan yazılar da inceleme kapsamındadır. Bu yazıların genel özelliklerinden bahsedilerek, fotoğraf ve çizimlerle desteklenerek yazıların içeriğine dair malumat verilmiştir. Bu çalışmada arşiv belgeleri, güncel kaynaklar, fotoğraf ve çizimler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Cami, Geleneksel Türk Sanatları, Hat Sanatı, Mescit, Mimari, Selçuklu, Osmanlı.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Sevban Esra SARI		
	Student Number	18812101016		
	Department	Department of Traditional Turkish Arts		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoe. Dr. Çiğdem ÖNKOL ERTUNÇ		
Title of the Thesis/Dissertation	Inscriptions in mosques and masjids between the 12th and 19th centuries In Altındağ District In Ankara.			

Ankara is an ancient city that has hosted many civilizations in its history. Two years after the 1071 Malazgirt Victory, the city, which came under the rule of the Seljuks in 1073, turned into an Islamic city with its masjids and mosques. It is seen that the structures bearing the traces of the old periods in Ankara are concentrated in the castle and its surroundings, especially in the Altındağ region. Roman period structures, Anatolian Seljuk State and Ottoman Period structures are frequently encountered here. In this study, mosques and masjids built in 12-19th centuries in Altındağ district of Ankara, the capital of Turkey in which different civilizations have lived since the ancient times, are discussed. Calligraphy has an important place in the decoration of religious buildings, and considering this situation, the mosques and masjids in this study have been examined in terms of calligraphy.

With this study, it is aimed to determine the current status of the mosques and masjids in question and to deal with the calligraphy in detail, especially in the mihrab, minbar, and inscriptions in these structures. The writings used in different areas in the decoration of these mosques and masjids are also within the scope of the study. The general features of these articles were mentioned and information was given about the content of the articles supported by photographs and drawings. In this study, archival documents, current sources, photographs and drawings have been used.

Keywords: Ankara, Masjid, Mosque, Traditional Turkish Arts, Calligraphy, Masjid, Architecture, Ankara, Seljuk, Ottoman.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	X
ÇİZİMLER LİSTESİ.....	XXVIII
ÖNSÖZ.....	XXX
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Konunun Tanımı, Önemi ve Sınırları.....	1
1.2. Konuyla İlgili Kaynaklar ve Araştırmalar.....	1
1.3. Kullanılan Yöntem.....	4
2. HAT SANATI, CAMİLER ve ANKARA.....	6
2.1. Hat Sanatının Tarihçesi.....	6
2.1.1.Selçuklular ve Beylikler Döneminde Hat Sanatı.....	8
2.1.2.Osmanlı Döneminde Hat Sanatı.....	12
2.2. Hat Sanatında Yazı Çeşitleri.....	14
2.2.1.Ma'kılî ve Kûfî Yazı.....	16
2.2.2.Selçuklu Celf Sülüsü.....	17
2.3. Hat Sanatı ve Malzemeler.....	19
2.4. Camiler ve Mescitler.....	20
2.4.1.Cami Mimarisi ve Tezyinî Unsurlar.....	21
2.4.2.Mihrap.....	23
2.4.3.Minber.....	25
2.4.1.Kitâbeler.....	28
2.5. Mimaride Hat Sanatı Uygulama Teknikleri.....	30

2.5.1. Alçı Kalıplama Tekniği.....	30
2.5.2. Çini Tekniği	31
2.5.3. Taş Oyma Tekniği.....	31
2.5.4. Kalem işi (Boyama) Tekniği	32
2.5.5. Ahşap Oyma Tekniği.....	32
2.6. Mimaride Hat Sanatı Açısından Ankara Altındağ İlçesi Cami ve Mescitleri	33
3. KATALOG	35
3.1. ABDÜLKADİR İSFEHANİ MESCİDİ.....	35
3.2. AĞAÇOĞLU (AĞAÇAYAK) CAMİİ	38
3.3. AHÎ ELVAN CAMİİ	49
3.4. AHÎ TURA MESCİDİ	60
3.5. AHÎ YAKUP CAMİİ	64
3.6. AHÎ ŞERAFEDDİN CAMİİ (ASLANHANE-ARSLANHANE CAMİİ)	71
3.7. BALABAN MESCİDİ	80
3.8. BOYACIALI MESCİDİ	84
3.9. CELAL KADDANİ MESCİDİ.....	95
3.10. CENAB-I AHMED PAŞA – YENİ CAMİİ – HAYALİ AHMED PAŞA	99
3.11. ÇİÇEKLİOĞLU CAMİİ	116
3.12. DEVDURAN – DEVDİRAN MESCİDİ	123
3.13. DİREKLİ CAMİİ	126
3.14. ESKİCİOĞLU CAMİİ	131
3.15. EYÜP MESCİDİ.....	136
3.16. GECİK – GİCİKKADIN MESCİDİ	140

3.17. GENEĞİ MESCİDİ	144
3.18. HACETTEPE – DUATEPE CAMİİ.....	149
3.19. HACI ARAP – AHÎ ARAP (ÜÇ MİHRAPLI) CAMİİ	154
3.20. HACI AYVAZ – HACI İVAZ – HELVAİ MESCİDİ	159
3.21. HACI BAYRAM-I VELİ CAMİİ.....	164
3.22. HACI DOĞAN MESCİDİ	192
3.23. HACI İLYAS CAMİİ	196
3.24. HACI MUSA (SEYFETTİN) CAMİİ.....	201
3.25. HACI SEYİT (SEYYİDİ) MESCİDİ.....	209
3.26. HALLAÇ MAHMUT (KUBBELİ) MESCİDİ.....	213
3.27. HEMHÜM MESCİDİ	222
3.28. HOCA HUNDİ – ÖRTMELİ MESCİDİ	228
3.29. İBADULLAH CAMİİ.....	233
3.30. İKİ ŞEREFELİ - RESUL EFENDİ CAMİİ	238
3.31. KAĞNICIOĞLU – KAĞNICI – KAĞNIPAZARI (GANİAĞA) CAMİİ	246
3.32. KARACABEY CAMİİ	252
3.33. KAYABAŞI CAMİİ	258
3.34. KURŞUNLU CAMİİ	260
3.35. LEBLEBİCİOĞLU CAMİİ	264
3.36. MEHMET ÇELEBİ MESCİDİ.....	271
3.37. MİSAFİR (MUSA) FAKİH MESCİDİ.....	275
3.38. MOLLA BÜYÜK CAMİİ.....	279
3.39. POYRACI – HACI POYRAZ - BORYACI MESCİDİ.....	283
3.40. RAMAZAN ŞEMSETTİN – KALE PAZARI – KALEKAPISI CAMİİ	286

3.41. RÜSTEM NAİL (DINDİN) MESCİDİ.....	289
3.42. SABUNİ (KARANLIK - ÖĞLE) MESCİDİ.....	293
3.43. SARAÇ SİNAN MESCİDİ.....	297
3.44. SARIKADI (MİMARZADE-SARIKADIOĞLU) CAMİİ.....	301
3.45. SULTAN ALÂADDİN (MURADİYE) CAMİİ.....	311
3.46. SULUHAN (HASAN PAŞA) MESCİDİ.....	321
3.47. ŞEYH İZETTİN MESCİDİ.....	324
3.48. ŞÜKRİYE CAMİİ.....	329
3.49. TABAKHANE (BENTDERESİ) CAMİİ.....	334
3.50. TELLİ HACI HALİL CAMİİ.....	339
3.51. YENİCE – ALİBEY CAMİİ.....	345
3.52. YEŞİL AHÎ CAMİİ.....	349
3.53. ZEYNEL ABİDİN CAMİİ.....	355
3.54. ZİNCİRLİ – KAZASKER CAMİİ.....	359
4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	365
KAYNAKÇA	380

KISALTMALAR

yy.	Yüzyıl
M.Ö	Milattan önce
M.S	Milattan sonra
H.z.	Hazreti
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
vd.	Ve diğerleri
İSMEK	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları
Ö.	Ölüm
mm.	Milimetre
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire
C.	Cilt
Bkz.	Bakınız
H.	Hicri
M.	Miladi
VGM.	Vakıflar Genel Müdürlüğü
b.	Bin
c.c.	Celle celalühü
r.a.	Radiyallahu anhu

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1. Beyşehir Eşrefoğlu Camii Mihrabı (Sanatın Yolculuğu)
- Şekil 2. Birgi Ulu Camii Mihrabı (Sanatın Yolculuğu)
- Şekil 3. Örnek Mihrap Çizimi (Yıldırım, 2015)
- Şekil 4. Divriği Ulu Camii Minberi (Sanatın Yolculuğu)
- Şekil 5. Minber Bölüm ve Unsurları, Yan Cephe (Bayrakal, 2008)
- Şekil 6. Minber Bölüm ve Unsurları, Kapı (Bayrakal, 2008)
- Şekil 7. Abdulkadir İsfehani Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşiv)
- Şekil 8. Abdulkadir İsfehani Mescidi (Sarı, 2023)
- Şekil 9. Abdulkadir İsfehani Mescidi Mihrabı (VGM Arşiv)
- Şekil 10. Abdulkadir İsfehani Mescidi Girişteki Sol Pencere Üstündeki Yazı (Sarı, 2023)
- Şekil 11. Abdulkadir İsfehani Mescidi Girişindeki Sağ Pencere Üstündeki Yazı (Sarı, 2023)
- Şekil 12. Ağaçoğlu Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 13. Ağaçoğlu Camii (Sarı 2021)
- Şekil 14. Ağaçoğlu Camii Tavan Süslemeleri (Sarı, 2021)
- Şekil 15. Ağaçoğlu Camii Pencere Etrafındaki Kalem İşleri ve Alınlıktaki Yazı (Sarı, 2021)
- Şekil 16. Ağaçoğlu Camii Minber Girişindeki Tepelik ve Alınlık (Sarı, 2021)
- Şekil 17. Ağaçoğlu Camii Minberi (Sarı, 2021)
- Şekil 18. Ağaçoğlu Camii Minber Külâhı Altındaki K.Tevhit (Sarı, 2021)
- Şekil 19. Ağaçoğlu Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 20. Ağaçoğlu Camii Mihrap Nişini Kuşatan Üç Bordür (Sarı, 2021)
- Şekil 21. Ağaçoğlu Camii Mihrap Alınlık Yazıları (Sarı, 2021)
- Şekil 22. Ağaçoğlu Camii Mihrap 1-2 ve 3. Bordür (Sarı, 2021)
- Şekil 23. Âhi Elvan Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 24. Âhi Elvan Camii (Sarı, 2023)
- Şekil 25. Âhi Elvan Camii Bayanlar Mahfilinden Harim Görünümü (Sarı, 2023)
- Şekil 26. Âhi Elvan Camii Minberi (Sarı, 2023)
- Şekil 27. Âhi Elvan Camii Minber Girişindeki Kitâbe (Sarı, 2023)
- Şekil 28. Âhi Elvan Camii Minber Korkuluğundaki Kitâbe (Sarı, 2023)
- Şekil 29. Âhi Elvan Camii Mihrabı (Sarı, 2023)

- Şekil 30. Âhi Elvan Camii Mihrap Bordürleri (Sarı, 2023)
- Şekil 31. Âhi Elvan Camii Mihrap Alınlığı (Sarı, 2023)
- Şekil 32. Âhi Elvan Camii Mihrap Bordüründeki K. Tevhit Kuşağı (Sarı, 2023)
- Şekil 33. Âhi Elvan Camii Mihrap Nişi Yazı Detayı (Sarı, 2023)
- Şekil 34. Âhi Elvan Camii Mihrap Nişindeki Yazı Ketebesi (Sarı, 2023)
- Şekil 35. Âhi Elvan Camii Mihrap Nişi Kenarındaki Allah Lafzı (Sarı, 2023)
- Şekil 36. Âhi Tura Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 37. Âhi Tura Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 38. Âhi Tura Mescidi Girişi (Sarı, 2021)
- Şekil 39. Âhi Tura Mescidi Son Cemaat Yeri (Sarı, 2021)
- Şekil 40. Âhi Tura Mescidi Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 41. Âhi Tura Mescidi Yeni Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 42. Âhi Tura Mescidi Mihrabı Bordür Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 43. Âhi Tura Mescidi Eski Mihrap Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 44. Âhi Yakup Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 45. Âhi Yakup Camii Mihrap ve Minberi (İlk Dönem) (VGM Arşivi)
- Şekil 46. Âhi Yakup Camii (Sarı, 2023)
- Şekil 47. Âhi Yakup Camii Son Cemaat Yeri (Sarı, 2021)
- Şekil 48. Âhi Yakup Camii Son Cemaat Yerindeki Mihrabı (Sarı, 2021).
- Şekil 49. Âhi Yakup Camii Yenilenmiş Mihrabı ve Yeni Minberi (Sarı, 2021).
- Şekil 50. Âhi Yakup Camii Mihrap Bordürü (Sarı, 2021).
- Şekil 51. Âhi Yakup Camii Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 52. Âhi Yakup Camii Mihrap Nişi (Sarı, 2021)
- Şekil 53. Âhi Yakup Camii Günümüzdeki Kitâbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 54. Âhi Yakup Camii Eski Kitâbesi (VGM Arşivi)
- Şekil 55. Âhi Şerafeddin Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 56. Âhi Şerafeddin Camii-2021 (Sarı, 2021)
- Şekil 57. Âhi Şerafeddin Camii Bayanlar Mahfilinden Caminin Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 58. Âhi Şerafeddin Camii Minber Girişi (Sarı, 2021)
- Şekil 59. Âhi Şerafeddin Camii Mihrap Nişi (Sarı, 2021)
- Şekil 60. Âhi Şerafeddin Camii Mihrap Nişi İçerisindeki Yazı Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 61. Âhi Şerafeddin Camii Minberi (Sarı, 2021)
- Şekil 62. Âhi Şerafeddin Camii Minber Kitâbesi (Sarı, 2021)

- Şekil 63. Âhi Şerafeddin Camii Mihrabı –Sarı, 2021
- Şekil 64. Âhi Şerafeddin Camii Bordürleri (Sarı, 2021)
- Şekil 65. Âhi Şerafeddin Camii Mihrap Sütuncesinden Sağdaki (Sarı, 2021)
- Şekil 66. Balaban Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşiv)
- Şekil 67. Balaban Mescidi Fotoğrafı (Sarı, 2021)
- Şekil 69. Balaban Mescidi Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 70. Balaban Mescidi Mihrap Bordürü ve Alınlık Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 71. Balaban Mescidi Mihrap Nişi İçerisindeki Kelime-i Tevhit Panosu (Sarı, 2021)
- Şekil 72. Balaban Mescidi Mihrabının Eski Hali (VGM Arşivi)
- Şekil 73. Boyacıali Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 74. Boyacıali Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 75. Boyacıali Mescidi Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 76. Boyacıali Mescidi Minberi (Sarı, 2021)
- Şekil 77. Boyacıali Mescidi Minber Tepelik ve Alınlık Yazıları (Sarı, 2021)
- Şekil 78. Boyacıali Mescidi Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 79. Boyacıali Mescidi Kubbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 80. Boyacıali Mescidi Kubbe Yazısı (Sarı, 2021)
- Şekil 81. Boyacıali Mescidi Kubbe Eteğindeki İkili “Esmâ” Yazı Grupları (Sarı, 2021)
- Şekil 82. Boyacıali Mescidi Kubbe Eteğindeki İkili “Esmâ” Yazılarından (Sarı, 2021)
- Şekil 83. Boyacıali Mescidi Kubbe Eteğindeki Yazı Kuşağının Uzaktan Görünümü (Sarı, 2021)
- Şekil 84. Boyacıali Mescidi Kubbe Eteğindeki Yazı Kuşağından Detay (Sarı, 2021)
- Şekil 85. Boyacıali Mescidi Mihrabın Karşısındaki Yazı Kuşağı (Sarı, 2021)
- Şekil 86. Boyacıali Mescidi Mihrabın Karşısındaki Yazı Kuşağı (Sarı, 2021)
- Şekil 87. Boyacıali Mescidi Harim Duvarı Yazısı (Sarı, 2021)
- Şekil 88. Boyacıali Mescidi Harim Duvarındaki Hülefa-ı Raşidin Levhaları (Sarı, 2021)
- Şekil 89. Boyacıali Mescidi Harim Duvarındaki Hülefa-i Raşidin Levhalarından Detay (Sarı, 2021)
- Şekil 90. Boyacıali Mescidi Kitâbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 91. Celal Kaddani Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 92. Celal Kaddani Mescidi Bayanlar Mahfilinden Görünümü (Sarı, 2021)

- Şekil 93. Celal Kaddani Mescidi Mermerden Minberi (Sarı, 2021)
- Şekil 94. Celal Kaddani Mescidi Mermerden Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 95. Celal Kaddani Mescidi Eski Mihrabı (VGM Arşiv)
- Şekil 96. Celal Kaddani Mescidi Mihrap Alınlık Yazısı (Sarı, 2021)
- Şekil 97. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 98. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii ve Azımı Türbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 99. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Karşıdan Görünümü ve Son Cemaat Yeri (Sarı, 2021)
- Şekil 100. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 101. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Pencere Üzeri Kalem İşleri (Sarı, 2021)
- Şekil 102. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Kalem İşleri (Sarı, 2021)
- Şekil 103. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Minberi (Sarı, 2021)
- Şekil 104. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 105. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Sağdaki Kitâbenin Sekiz Köşeli Yıldız ve Ay Motifi (Sarı, 2021)
- Şekil 106. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Sağdaki Kitâbeden Detay (Sarı, 2021)
- Şekil 107. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Girişinde Sağdaki Kitâbe (Sarı, 2021)
- Şekil 108. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Girişinde Soldaki Kitâbenin Tamamı (Sarı, 2021)
- Şekil 109. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Giriş Kapısı Üzerindeki Kitâbe (Sarı, 2023)
- Şekil 110. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Giriş Kapısı Üzerindeki Kitâbe Detayı (Sarı, 2023)
- Şekil 111. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Giriş Kapısı Üzerindeki Kitâbenin Tamamı (Sarı, 2021)
- Şekil 113. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Hariminde Hat Yazıları (Sarı, 2021)
- Şekil 114. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Hariminde Hat Yazıları (Sarı, 2021)
- Şekil 115. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii Kubbe Yazısı-Nur Suresi (Sarı, 2021)
- Şekil 116. Çiçeklioğlu Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 117. Çiçeklioğlu Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 118. Çiçeklioğlu Camii Pencere Alınlık Yazılarından Bir Örnek (Sarı, 2021)
- Şekil 119. Çiçeklioğlu Camii Minberi (Sarı, 2021)
- Şekil 120. Çiçeklioğlu Camii Minberi Alınlık Yazısı (Sarı, 2021)
- Şekil 121. Çiçeklioğlu Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 122. Çiçeklioğlu Camii Mihrap Bordür Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 123. Çiçeklioğlu Camii Mihrap Alınlığının Üstündeki Büyük Pano (Sarı, 2021)

- Şekil 124. Çiçeklioğlu Camii Alınlık Panosu (Sarı, 2021)
- Şekil 125. Çiçeklioğlu Camii Mihrabının Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 126. Devduran Mescidi Onarım Öncesi Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 127. Devduran Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 128. Devduran Mescidi Minberi ve Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 129. Devduran Mescidi Mihrap Bordürleri (Sarı, 2021)
- Şekil 130. Devduran Mescidi Niş İçerisindeki Kelime-i Tevhit (Sarı, 2021)
- Şekil 131. Devduran Mescidi Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 132. Direkli Camii Onarım Öncesi Fotoğrafı (VGM Arşiv)
- Şekil 133. Direkli Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 134. Direkli Camii Mihrap Bordürü K.Tevhit Kuşağı (Sarı, 2021)
- Şekil 135. Direkli Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 136. Direkli Camii Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 137. Direkli Camii Mihrap Nişi (Sarı, 2021)
- Şekil 138. Eskicioğlu Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 139. Eskicioğlu Camii- Sarı, 2021
- Şekil 140. Eskicioğlu Camii Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 141. Eskicioğlu Camii Bayanlar Mahfilinden Harim ve Tavanı (Sarı, 2021)
- Şekil 142. Eskicioğlu Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 143. Eskicioğlu Camii Mihrap Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 144. Eskicioğlu Camii Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 145. Eskicioğlu Camii Mihrap Nişi Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 146. Eyüp Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 147. Eyüp Mescidi ve Son Cemaat Yerinin Görünümü (Sarı, 2021)
- Şekil 148. Şekil 149 Eyüp Mescidi Ortasındaki Çam Sütun (Sarı, 2021)
- Şekil 149. Eyüp Mescidi Ahşap Tavanı ve Kalem İşleri (Sarı, 2021)
- Şekil 150. Eyüp Mescidi Tavandaki Kalem İşi Detayları (Sarı, 2021)
- Şekil 151. Eyüp Mescidi Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 152. Eyüp Mescidi Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 153. Eyüp Mescidi Mihrap Alınlığındaki Altı Köşeli Yıldız Sembolü (Sarı, 2021)
- Şekil 154. Eyüp Mescidi Niş İçerisindeki K. Tevhit Yazı Kuşağı (Sarı, 2021)
- Şekil 155. Gecik Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)

- Şekil 156. Gecik Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 157. Gecik Mescidi Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 158. Gecik Mescidi Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 159. Gecik Mescidi Mihrab Detayı (Sarı, 2023)
- Şekil 160. Gecik Mescidi Tavana Yakın Mihrap Bordürü (Sarı, 2023)
- Şekil 161. Gecik Mescidi Mihrap Alınlığının Üzerindeki İkili Pano (Sarı, 2023)
- Şekil 162. Gecik Mescidi Mihrap Alınlığı Panosu (Sarı, 2023)
- Şekil 163. Gecik Mescidi Mihrap Nişi İçerisindeki K. Tevhit Kuşağı (Sarı, 2023)
- Şekil 164. Gecik Mescidi Kitâbesi ve Üzerindeki Pano (Sarı, 2023)
- Şekil 165. Gecik Mescidi Kitâbesinin Üzerindeki Yazı Panosu (Sarı, 2023)
- Şekil 166. Geneği Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 167. Geneği Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 168. Geneği Mescid Harimi (Sarı-2021)
- Şekil 169. Geneği Mescidi Tavanındaki Ahşap Sütun Başlığı ve Kalem İşleri (Sarı, 2021)
- Şekil 170. Geneği Mescidi Tavan Kalem İş Süslemeleri (Sarı, 2021)
- Şekil 171. Geneği Mescidi Mihrabı (Sarı,2021)
- Şekil 172. Geneği Mescidi Mihrabı (Sarı,2021)
- Şekil 173. Geneği Mescid Mihrabı Birinci Bordür-Kelime-i Tevhit (Sarı, 2021)
- Şekil 174. Geneği Mescid Mihrabı Birinci ve İkinci Bordürü (Sarı, 2021)
- Şekil 175. Geneği Mescidi Kavsara ve Niş İçerisindeki Kelime-i Tevhit (Sarı, 2021)
- Şekil 176. Geneği Mescidi Mihrap Alınlığı Yazı Panosu (Sarı, 2021)
- Şekil 177. Hacettepe Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 178. Hacettepe Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 179. Hacettepe Camii Harimi- Sarı,2021
- Şekil 180. Hacettepe Camii Son Cemaat Yeri (Sarı, 2021)
- Şekil 181. Hacettepe Camii Son Cemaat Yeri Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 182. Hacettepe Camii Mihrap Bordürleri (Sarı, 2021)
- Şekil 183. Hacettepe Camii Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 184. Hacettepe Camii Kavsara ve Niş Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 185. Hacettepe Camii Giriş Kapısı Üzerindeki Kitâbe (Sarı, 2021)
- Şekil 186. Hacettepe Camii Kitâbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 187. Hacı Arap Camii (VGM Arşivi)

- Şekil 188. Hacı Arap Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 189. Hacı Arap Camii Mermer Kitâbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 190. Hacı Arap Camii İki Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 191. Hacı Arap Camii Sağdaki Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 192. Hacı Arap Camii Soldaki Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 193. Hacı Arap Camii Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 194. Hacı Ayvaz Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 195. Hacı Ayvaz Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 196. Hacı Ayvaz Mescidi Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 197. Hacı Ayvaz Mescidi Son Cemaat Yeri Sağdaki Alçı Pano (Sarı, 2021)
- Şekil 198. Hacı Ayvaz Mescidi Harim Panosundaki Sekiz Köşeli Yıldız (Sarı, 2021)
- Şekil 199. Hacı Ayvaz Mescidi Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 200. Hacı Ayvaz Mescidi Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 201. Hacı Ayvaz Mescidi Mihrap Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 202. Hacı Ayvaz Mescidi Bordür Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 203. Hacı Ayvaz Mescidi Minber Tepelik Yazısı (Sarı, 2023)
- Şekil 204. Hacı Bayram-ı Veli Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 205. Hacı Bayram-ı Veli Camii (Sarı, 2023)
- Şekil 206. Hacı Bayram-ı Veli Camii ve Solda Augustos Tapınağı (Sarı, 2023)
- Şekil 207. Hacı Bayram-ı Veli Camii ve Yanına Bitişik Türbesi (Sarı, 2023)
- Şekil 208. Hacı Bayram-ı Veli Camii Harim Tavanı Kalem İşleri (Sarı, 2023)
- Şekil 209. Hacı Bayram-ı Veli Camii Hariminden Kalem İşleri (Sarı, 2023)
- Şekil 210. Hacı Bayram-ı Veli Camii Harim Çini Süslemeleri (Sarı, 2023)
- Şekil 211. Hacı Bayram-ı Veli Camii Bayanlar Mahfilinden Görünüm (Sarı, 2023)
- Şekil 212. Hacı Bayram-ı Veli Camii Minberi (Sarı, 2023)
- Şekil 213. Hacı Bayram-ı Veli Camii Minber Alınlık ve Tepeliği (Sarı, 2023)
- Şekil 214. Hacı Bayram-ı Veli Camii Minberi Ta'lik Yazı (Ünsal Kolukırık, 2020)
- Şekil 215. Hacı Bayram-ı Veli Camii Minber Yan Aynalıklarındaki Yazı (Sarı, 2023)
- Şekil 216. Hacı Bayram-ı Veli Camii Minber Yan Aynalıklarındaki Yazı (Sarı, 2023)
- Şekil 217. Hacı Bayram-ı Veli Camii Minber Yan Aynalıklarındaki Yazılar (Sarı, 2023)
- Şekil 218. Hacı Bayram-ı Veli Camii Mihrabı (Sarı, 2023)
- Şekil 219. Hacı Bayram-ı Veli Camii Mihrap Bordürleri (Sarı, 2023)

- Şekil 220. Hacı Bayram-1 Veli Camii Mihrap Alınlığı (Sarı, 2023)
- Şekil 221. Hacı Bayram-1 Veli Camii Dış Cephe Yazısı (Sarı, 2023)
- Şekil 222. Hacı Bayram-1 Veli Camii Soldaki Kitâbesi (Sarı, 2023)
- Şekil 223. Hacı Bayram-1 Veli Camii Sağdaki Kitâbesi (Sarı, 2023)
- Şekil 225. Hacı Bayram-1 Veli Camii Sağ Yan Tarafındaki Erkekler Giriş Kapısı Üzerindeki Levha (Ünsal Kolukırık, 2020)
- Şekil 226. Hacı Bayram-1 Veli Camii Sağ Yan Tarafındaki Erkekler İkinci Giriş Kapısı Üzerindeki Levha (Sarı, 2023)
- Şekil 227. Hacı Bayram-1 Veli Camii Erkekler Ana Giriş Kapısı Üzerindeki Levha (Sarı, 2023)
- Şekil 228. Hacı Bayram-1 Veli Camii Bayanlar Giriş Kapısı Üzerindeki Levha (Sarı, 2023)
- Şekil 229. Hacı Bayram-1 Veli Camii Bayanlar Girişi Yanındaki Çilehane Kapısı Üzerindeki Levha (Sarı, 2023)
- Şekil 230. Hacı Bayram-1 Veli Camii Devlet Erkânının Kullandığı Kapı Üzerindeki Levha. Dış Taraf (Sarı, 2023)
- Şekil 231. Hacı Bayram-1 Veli Camii Son Cemaat Kısmından Harime Geçişteki Kapı Üzerindeki Levha. İç Taraf (Sarı, 2023)
- Şekil 232. Hacı Bayram-1 Veli Camii Sağ Giriş Kapısı Üzerindeki Levha-Dış Taraf (Sarı, 2023)
- Şekil 233. Hacı Bayram-1 Veli Camii Sağ Giriş Kapısı Üzerindeki Levha. İç Taraf (Sarı, 2023)
- Şekil 234. Hacı Bayram-1 Veli Camii Sol Giriş Kapısı Üzerindeki Levha. İç Taraf (Sarı, 2023)
- Şekil 235. Hacı Bayram-1 Veli Camii Pencere Alınlıklarındaki Levhalar (Sarı, 2023)
- Şekil 236. Hacı Bayram-1 Veli Camii Ana Giriş Kapısından Girince Sağ Duvarındaki Levha (Sarı, 2023)
- Şekil 237. Hacı Bayram-1 Veli Camii Ana Giriş Kapısından Girince Sol Duvarındaki Levha (Sarı, 2023)
- Şekil 238. Hacı Bayram-1 Veli Camii Erkekler Üst Katındaki Nur Suresi Levhasından Örnek Detay (Sarı, 2023)
- Şekil 239. Hacı Bayram-1 Veli Camii Erkekler Üst Katındaki Nur Suresi Levhasından Örnek Detay (Sarı, 2023)
- Şekil 240. Hacı Bayram-1 Veli Camii Kadınlar Bölümünde Nisa Suresi 1. Ayet Levhasından Örnek Detay (Ünsal Kolukırık, 2020)
- Şekil 241. Hacı Bayram-1 Veli Camii Kadınlar Bölümünde Enfal Suresi 27. Ayet Levhasından Örnek Detay (Ünsal Kolukırık, 2020)

Şekil 242. Hacı Bayram-ı Veli Camii Kadınlar Bölümünde İsra Suresi 23. Ayet Levhasından Örnek Detay (Ünsal Kolukırik, 2020)

Şekil 243. Hacı Bayram-ı Veli Camii Kadınlar Bölümündeki Kûfi Yazılardan Detay (Sarı, 2023)

Şekil 244. Hacı Bayram-ı Veli Camii Vaaz Kürsüsündeki Hat Yazısı (Sarı, 2023)

Şekil 245. Hacı Doğan Mescidi Eski Fotoğrafi (VGM Arşivi)

Şekil 246. Hacı Doğan Mescidi (Sarı, 2021)

Şekil 247. Hacı Doğan Mescidi Yandan Görünümü ve Balkonu (Sarı, 2021)

Şekil 248. Hacı Doğan Mescidi Harimi (Sarı, 2021)

Şekil 249. Hacı Doğan Mescidi Tavan Kenarındaki Kalem İşleri (Sarı, 2021)

Şekil 250. Hacı Doğan Mescidi Mihrap Bordür Detayı (Sarı, 2021)

Şekil 251 Hacı Doğan Mescidi Kavsara ve Niş İçerisindeki K. Tevhit (Sarı, 2021)

Şekil 252 Hacı Doğan Mescidi Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)

Şekil 253 Hacı İlyas Camii Eski Fotoğrafi (VGM Arşivi)

Şekil 254 Hacı İlyas Camii (Sarı, 2021)

Şekil 255 Hacı İlyas Camii Tavanı ve Harimi (Sarı, 2021)

Şekil 256 Hacı İlyas Camii Harimi (Sarı, 2021)

Şekil 257 Hacı İlyas Camii Mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 258 Hacı İlyas Camii Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)

Şekil 259 Hacı İlyas Camii Mihrap Bordürleri (Sarı, 2021)

Şekil 260 Hacı İlyas Camii Mihrabı Kavsara ve Nişin Alt Kısmı (Sarı, 2021)

Şekil 261 Hacı Musa Camii Eski Fotoğrafi (VGM Arşivi)

Şekil 262 Hacı Musa Camii (Sarı, 2023)

Şekil 263 Hacı Musa Camii Harimi ve Ahşap Tavanı (Sarı, 2023)

Şekil 264 Hacı Musa Camii Bayanlar ve Müezzın Mahfili Alt Kısmı (Sarı, 2023)

Şekil 265 Hacı Musa Camii Pencere Pervazı Hat Yazısı ve Kalem İşleri (Sarı, 2023)

Şekil 266 Hacı Musa Camii Kalem İş Detayları- (Sarı, 2023)

Şekil 267 Hacı Musa Camii Minberi- (Sarı, 2023)

Şekil 268 Hacı Musa Camii Girişindeki Sağ Kapı- (Sarı, 2023)

Şekil 269 Hacı Musa Camii Girişindeki Sol Kapı- (Sarı, 2023)

Şekil 270 Hacı Musa Camii Giriş Kapısı- (Sarı, 2023)

Şekil 271 Hacı Musa Camii Mihrabı- (Sarı, 2023)

Şekil 272 Hacı Musa Camii Mihrap Bordürleri- (Sarı, 2023)

Şekil 273 Hacı Musa Camii Mihrap Alınlığı- (Sarı, 2023)

- Şekil 274 Hacı Musa Camii Mihrabı- (Sarı, 2023)
- Şekil 275 Hacı Musa Camii Kitâbesi(Sağ)- (Sarı, 2023)
- Şekil 276 Hacı Musa Camii Kitâbesi (Sol)- (Sarı, 2023)
- Şekil 277 Hacı Seyit Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 278 Hacı Seyit Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 279 Hacı Seyit Mescidi Minberi (Sarı, 2021)
- Şekil 280 Hacı Seyit Mescidi Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 281 Hacı Seyit Mescidi Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 282 1 Hacı Seyit Mescidi Mihrap Bordür Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 283 Hacı Seyit Mescidi Mihrap Kavsara ve Nişin Altındaki K. Tevhit Yazı Kuşağı (Sarı, 2021)
- Şekil 284 Hacı Seyit Mescidi Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 285 Hallaç Mahmut Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 286 Hallaç Mahmut Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 287 Hallaç Mahmut Mescidi Girişin Solundaki Harim (Sarı, 2021)
- Şekil 288 Hallaç Mahmut Mescidi İç Kısımdaki Harim Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 289 Hallaç Mahmut Mescidi İç Kısımdaki Harim (Sarı, 2021)
- Şekil 290 Hallaç Mahmut Mescidi İkinci Bölümdeki Mermer Mihrap (Sarı, 2021)
- Şekil 291 Hallaç Mahmut Mescidi İkinci Bölümdeki Tavan Süslemeleri (Sarı, 2021)
- Şekil 292 Hallaç Mahmut Mescidi İlk Bölümdeki Mihrap Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 293 Hallaç Mahmut Mescidi İlk Bölümdeki Mihrap Tepeliğinde Altı Köşeli Yıldızlar (Sarı, 2021)
- Şekil 294 Hallaç Mahmut Mescidi Mihrap Üzerindeki Allah-Muhammed Yazıları (Sarı, 2021)
- Şekil 295 Hallaç Mahmut Mescidi İlk Bölümdeki Kapı Üzeri Yazılar (Sarı, 2021)
- Şekil 296 Hallaç Mahmut Mescidi İlk Bölüm Kubbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 297 Hallaç Mahmut Mescidi İkinci Bölümdeki Tavan Süslemeleri ve İhlas Suresi (Sarı, 2021)
- Şekil 298 Hallaç Mahmut Mescidi İkinci Bölüm Tavan Süslemeleri ve K. Tevhit (Sarı, 2021)
- Şekil 299 Hallaç Mahmut Mescidi İkinci Bölüm Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 300 Hallaç Mahmut Mescidi İnşa Kitâbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 301 Hemhüm Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 302 Hemhüm Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 303 Hemhüm Mescidi İlk Dönem Mihrabı (VGM Arşivi)

- Şekil 304 Hemhüm Mescidi Bayanlar Mahfili (Sarı, 2021)
- Şekil 305 Hemhüm Mescidi Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 306 Hemhüm Mescidi Mihrap Köşelik Süslemeleri (Sarı, 2021)
- Şekil 307 Hemhüm Mescidi Mihrap Köşelik Süslemeleri (Sarı, 2021)
- Şekil 308 Hemhüm Mescidi Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 309 Hemhüm Mescidi Mihrap Alınlık Kenarlarındaki Çini Tabaklar (Sarı, 2021)
- Şekil 310 Hemhüm Mescidi Mihrap Üstü Taç Bölümdeki Besmele Yazısı (Sarı, 2021)
- Şekil 311 Hemhüm Mescidi Mihrabın Üstündeki Besmele Levhası (Sarı, 2021)
- Şekil 312 Hemhüm Mescidi Mihrap Yazıları Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 313 Hoca Hundi Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 314 Hoca Hundi Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 315 Hoca Hundi Mescidi Ahşap Tavan ve Kalem İş Süslemeleri (Sarı, 2021)
- Şekil 316 Hoca Hundi Mescidi Ahşap Tavan Detayları (Sarı, 2021)
- Şekil 317 Hoca Hundi Mescidi Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 318 Hoca Hundi Mescidi Eski Mihrap Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 319 Hoca Hundi Mescidi Mihrap Köşeliklerindeki Kaselerden İki Tanesi (Sarı, 2021)
- Şekil 320 Hoca Hundi Mescidi Mihrap Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 321 Hoca Hundi Mescidi Mihrap Alınlığı, Tepelik (Sarı, 2021)
- Şekil 322 İbadullah Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 323 İbadullah Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 324 İbadullah Camii Bayanlar Mahfili (Sarı, 2021)
- Şekil 325 İbadullah Camii Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 326 İbadullah Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 327 İbadullah Camii Mihrap 1-2-3.Bordür Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 328 İbadullah Camii Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 329 İbadullah Camii Pencere Alınlıkları (Sarı, 2021)
- Şekil 330 İbadullah Camii Kalem İşleri (Sarı, 2021)
- Şekil 331 İki Şerefeli Camii Eski Fotoğrafı (Sarı, 2021)
- Şekil 332 İki Şerefeli Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 333 İki Şerefeli Camii Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 334 İki Şerefeli Camii Tavan Göbeği (Sarı, 2021)

- Şekil 335 İki Şerefeli Camii Kalem İşi Detayları (Sarı, 2021)
- Şekil 336 İki Şerefeli Camii Pencere ve Süslemeleri (Sarı, 2021)
- Şekil 337 İki Şerefeli Camii Pencere Alınlıklarındaki K. Tevhit (Sarı, 2021)
- Şekil 338 İki Şerefeli Camii Minberi (Sarı, 2021)
- Şekil 339 İki Şerefeli Camii Minber Alınlık Yazısı (Sarı, 2021)
- Şekil 340 İki Şerefeli Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 341 İki Şerefeli Camii Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 342 İki Şerefeli Camii Mihrabı Niş ve Kavsaranın Alt Kısımındaki K. Tevhit Yazı Kuşağı (Sarı, 2021)
- Şekil 343 İki Şerefeli Camii Kitâbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 344 Kağnıcıoğlu Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 345 Kağnıcıoğlu Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 346 Kağnıcıoğlu Camii Harimi ve Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 347 Kağnıcıoğlu Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 348 Kağnıcıoğlu Camii Mihrap Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 349 Kağnıcıoğlu Camii Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 350 Kağnıcıoğlu Camii Mihrabı Kavsara ve Nişin Altındaki Yazı Kuşağı (Sarı, 2021)
- Şekil 351 Kağnıcıoğlu Camii Mihrabı Kavsara ve Nişin Altındaki Yazı Kuşağı Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 352 Kağnıcıoğlu Camii Pencere Alınlıklarındaki Yazı Panosu (Sarı, 2021)
- Şekil 353 Karacabey Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 354 Karacabey Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 355 Karacabey Camii Bahçe Kapısı ve Karacabey Çeşmesi (Sarı, 2021)
- Şekil 356 Karacabey Camii Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 357 Karacabey Camii Dış Duvarları ve Mermer Sütunlar (Sarı, 2021)
- Şekil 358 Karacabey Camii Minaresi (Sarı, 2021)
- Şekil 359 Karacabey Camii Giriş Kapısı (Sarı, 2021)
- Şekil 360 Karacabey Camii Minber ve Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 361 Karacabey Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 362 Karacabey Camii Mihrap Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 363 Karacabey Camii Minberi (Sarı, 2021)
- Şekil 364 Karacabey Camii Minber Alınlık Yazısı (Sarı, 2021)
- Şekil 365 Kayabaşı Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)

- Şekil 366 Kayabaşı Camii Uzaktan Görünümü (Sarı, 2021)
- Şekil 367 Kayabaşı Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 368 Kayabaşı Camii Harimi-Sarı,2021
- Şekil 369 Kayabaşı Camii Minber ve Bayanlar Mahfili (Sarı, 2021)
- Şekil 370 Kayabaşı Camii Mihrap ve Üst Kısımdaki Hat Levhalar (Sarı, 2021)
- Şekil 371 Kurşunlu Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 372 Kurşunlu Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 373 Kurşunlu Camii Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 374 Kurşunlu Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 375 Kurşunlu Camii Mihrap Bordürleri (Sarı, 2021)
- Şekil 376 Kurşunlu Camii Mihrap Birinci Bordüründeki K. Tevhit Yazı Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 377 Lelebicioğlu Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 378 Lelebicioğlu Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 379 Lelebicioğlu Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 380 Lelebicioğlu Camii Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 381- Lelebicioğlu Camii Mihrabının Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 382 Lelebicioğlu Camii Mihrap Bordürleri (Sarı, 2021)
- Şekil 383 Lelebicioğlu Camii Mihrap Alınlık Panoları 1 (Sarı, 2021)
- Şekil 384 Lelebicioğlu Camii Mihrap Alınlık Panoları 2 (Sarı, 2021)
- Şekil 385 Lelebicioğlu Camii Mihrap Alınlık Panoları-3 (Sarı, 2021)
- Şekil 386 Lelebicioğlu Camii Minber Alınlık Levhası (Sarı, 2021)
- Şekil 387 Mehmet Çelebi Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 388 Mehmet Çelebi Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 389 Mehmet Çelebi Mescidi Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 390 Mehmet Çelebi Mescidi Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 391 Mehmet Çelebi Mescidi Mihrap Dördüncü Bordürü (Sarı, 2021)
- Şekil 392 Mehmet Çelebi Mescidi Mihrap Dördüncü Bordüründeki K. Tevhit (Sarı, 2021)
- Şekil 393 Mehmet Çelebi Mescidi Mihrabı Kavsara ve Nişin Alt Kısmı ile Niş İçlerindeki Yazılar (Sarı, 2021)
- Şekil 394 Misafir Fakih Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 395 Misafir Fakih Mescidi (Sarı, 2023)
- Şekil 396 Misafir Fakih Mescidi Harimi ve Mihrabı (Sarı, 2023)

- Şekil 397 Misafir Fakih Mescidi Mihrabı (Sarı, 2023)
- Şekil 398 Misafir Fakih Mescidi Mihrap Alınlığı ve Bordür (Sarı, 2023)
- Şekil 399 Molla Büyük Camii Eski Fotoğrafi (VGM Arşivi)
- Şekil 400 Molla Büyük Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 401 Molla Büyük Camii Harimi ve Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 402 Molla Büyük Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 403 Molla Büyük Camii Mihrap Birinci, İkinci Bordür ve Çini Kaseler (Sarı, 2021)
- Şekil 404 Molla Büyük Camii Mihrap Bordürleri (Sarı, 2021)
- Şekil 405 Molla Büyük Camii Mihrap İkinci Bordürü Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 406 Poyracı Mescidi Eski Fotoğrafi (VGM Arşivi)
- Şekil 407 Poyracı Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 408 Poyracı Mescidi Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 409 Poyracı Mescidi Mihrap Bordür Detayı ve K. Tevhit (Sarı, 2021)
- Şekil 410 Poyracı Mescidi Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 411 Ramazan Şemsettin Camii Eski Fotoğrafi (VGM Arşivi)
- Şekil 412 Ramazan Şemsettin Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 413 Ramazan Şemsettin Camii Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 414 Ramazan Şemsettin Camii Penceresinde Kalem İşleri (Sarı, 2021)
- Şekil 415 Ramazan Şemsettin Camii Pencere Alınlık Yazısı (Sarı, 2021)
- Şekil 416 Ramazan Şemsettin Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 417 Ramazan Şemsettin Camii Mihrap Yanındaki Hat Levhaları (Sarı, 2021)
- Şekil 418 Ramazan Şemsettin Camii Pencere Alınlığındaki K.Tevhit Yazısı (Sarı, 2021)
- Şekil 419 Rüstem Nail Mescidi Eski Fotoğrafi (VGM Arşivi)
- Şekil 420 Rüstem Nail Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 421 Rüstem Nail Mescidi Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 422 Rüstem Nail Mescidi Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 423 Rüstem Nail Mescidi İkinci Bordür K. Tevhit Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 424 Rüstem Nail Mescidi Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 425 Rüstem Nail Mescidi Kavsara ile Nişin Alt Kısmı (Sarı, 2021)
- Şekil 426 Sabuni Mescidi Eski Fotoğrafi (VGM Arşivi)
- Şekil 427 Sabuni Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 428 Sabuni Mescidi Son Cemaat Alanı Girişi (Sarı, 2021)

- Şekil 429 Sabuni Mescidi Mihrabı Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 430 Sabuni Mescidi Harim ve Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 431 Sabuni Mescidi Mihrabın Günümüzdeki Hali (Sarı, 2021)
- Şekil 432 Saraç Sinan Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 433 Saraç Sinan Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 434 Saraç Sinan Mescidi Aşağı Yoldan Görünümü (Sarı, 2021)
- Şekil 435 Saraç Sinan Mescidi Eyvan Girişi (Sarı, 2021)
- Şekil 436 Saraç Sinan Mescidi Mescid Girişi (Sarı, 2021)
- Şekil 437 Saraç Sinan Mescidi Kitâbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 438 Saraç Sinan Mescidi Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 439 Saraç Sinan Mescidi Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 440 Sarıkadı Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 441 Sarıkadı Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 442 Sarıkadı Camii Ahşap Harim Tavanı ve Altıgen Göbek (Sarı, 2021)
- Şekil 443 Sarıkadı Camii Bayanlar Mahfili Altı ve Rozet (Sarı, 2021)
- Şekil 444 Sarıkadı Camii Müezzin Mahfili Altı (Sarı, 2021)
- Şekil 445 Sarıkadı Camii Harim Üst ve Alt Pencereleri (Sarı, 2021)
- Şekil 446 Sarıkadı Camii Harim Görünümü, Minberi (Sarı, 2021)
- Şekil 447 Sarıkadı Camii Minber Süslemesi (Sarı, 2021)
- Şekil 448 Sarıkadı Camii Minber Tepeliğindeki Besmele Levhası (Sarı, 2021)
- Şekil 449 Sarıkadı Camii Minber Tepeliğindeki Besmele Levhası Uzaktan (Sarı, 2021)
- Şekil 450 Sarıkadı Camii Pencereleri (Sarı, 2021)
- Şekil 451 Sarıkadı Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 452 Sarıkadı Camii Mihrabı Alınlık Yazısı (Sarı, 2021)
- Şekil 453 Sarıkadı Camii Mihrap Bordür Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 454 Sarıkadı Camii Müezzin Mahfili Eteğindeki Ta'lik Manzume (Sarı, 2021)
- Şekil 455 Sarıkadı Camii Müezzin Mahfili Eteğindeki Ta'lik Manzume Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 456 Müezzin Mahfili Eteğindeki Ta'lik Manzume Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 457 Sultan Alâaddin Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 458 Sultan Alâaddin Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 459 Sultan Alâaddin Camii Giriş Kapısı Üzerindeki Kitâbe (Sarı, 2021)
- Şekil 461 Sultan Alâaddin Camii Minber Kapısı (Sarı, 2021)

- Şekil 462 Sultan Alâaddin Camii Minber Kitâbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 463 Sultan Alâaddin Camii Minber Tepeliğindeki K. Tevhit (Sarı, 2021)
- Şekil 464 Sultan Alâaddin Camii Minberin Sol Korkuluğundaki Usta Kitâbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 465 Sultan Alâaddin Camii A. Erdoğan'ın Bahsettiği Eski Mihrap Görseli (VGM Arşivi)
- Şekil 466 Sultan Alâaddin Camii Günümüzdeki Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 467 Sultan Alâaddin Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 468 Sultan Alâaddin Camii Mihrap Bordür Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 469 Sultan Alâaddin Camii Kitâbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 470 Sultan Alâaddin Camii Pencere Alınlığındaki K. Tevhit (Sarı, 2021)
- Şekil 471 Sultan Alâaddin Camii Pencere Alınlığı ve Kalem İşleri (Sarı, 2021)
- Şekil 472 Sultan Alâaddin Camii Dehliz Kapısındaki Sülüs İbare (Sarı, 2021)
- Şekil 473 Suluhan Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 474 Suluhan Mescidi (VGM Arşivi)
- Şekil 475 Suluhan Mescidi (Sarı, 2023)
- Şekil 476 Suluhan Mescidi İç Kısmı ve Mihrap (Sarı, 2023)
- Şekil 477 Şeyh İzzettin Mescidi Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)İ
- Şekil 478 Şeyh İzzettin Mescidi (Sarı, 2021)
- Şekil 479 Şeyh İzzettin Mescidi Son Cemaat Yeri Girişi (Sarı, 2021)
- Şekil 480 Şeyh İzzettin Mescidi Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 481 Şeyh İzzettin Mescidi Mihrap Bordürleri (Sarı, 2021)
- Şekil 482 Şeyh İzzettin Mescidi İkinci ve Üçüncü Bordür Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 483 Şeyh İzzettin Mescidi Mihrap Alınlığı (Sarı, 2021)
- Şekil 484 Şeyh İzzettin Mescidi Mihrabı Kavşara ve Köşelik Tepe Noktasındaki Yazı (Sarı, 2021)
- Şekil 485 Şeyh İzzettin Mescidi Kavşara ve Nişin Alt Kısımındaki K. Tevhit Kuşağı (Sarı, 2021)
- Şekil 486 Şükriye Camii 1 (Sarı, 2021)
- Şekil 487 Şükriye Camii 2 (Sarı, 2021)
- Şekil 488 Şükriye Camii Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 489 Şükriye Camii Minberi (Sarı, 2021)
- Şekil 490 Şükriye Camii İçerisindeki Hat Levhaları (Sarı, 2021)
- Şekil 491 Şükriye Camii Mihrabı (Sarı, 2021)

- Şekil 492 Şükriye Camii Mihrap Alınlık Yazısı (Sarı, 2021)
- Şekil 493 Şükriye Camii Mihrap Bordür Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 494 Tabakhane Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)
- Şekil 495 Tabakhane Camii (Sarı, 2023)
- Şekil 496 Tabakhane Camii Harim Tavanı Ahşap Göbek–Sarı, 2023
- Şekil 497 Tabakhane Camii Harimi (Sarı, 2023)
- Şekil 498 Tabakhane Camii Minber Alınlığı (Sarı, 2023)
- Şekil 499 Tabakhane Camii Mihrap Alınlık ve Tepelik Yazıları (Sarı, 2023)
- Şekil 500 Tabakhane Camii Mihrap Alınlığının Üzerindeki 4'lü Pano Detayı (Sarı, 2023)
- Şekil 501 Tabakhane Camii Mihrap Alınlık Panosu (Sarı, 2023)
- Şekil 502 Telli Hacı Halil Camii (VGM Arşivi)
- Şekil 503 Telli Hacı Halil Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 504 Telli Hacı Halil Camii Son Cemaat Yerindeki Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 505 Telli Hacı Halil Camii Kitâbesi (Sarı, 2021)
- Şekil 506 Telli Hacı Halil Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 507 Telli Hacı Halil Camii Mihrap Alınlık Panosu (Sarı, 2021)
- Şekil 508 Yenice Camii (VGM Arşivi)
- Şekil 509 Yenice Camii (Sarı, 2021)
- Şekil 510 Yenice Camii Harimi (Sarı, 2021)
- Şekil 511 Yenice Camii Mihrabı (Sarı, 2021)
- Şekil 512 Yenice Camii Mihrap Bordür Detayı (Sarı, 2021)
- Şekil 513 Yenice Camii Mihrap Alınlık Panosu (Sarı, 2021)
- Şekil 514 Yeşil Âhi Camii Eski Fotoğrafı (VGM Arşivi)İ
- Şekil 515 Yeşil Âhi Camii (Sarı, 2023)
- Şekil 516 Yeşil Âhi Camii Harimi (Sarı, 2023)
- Şekil 517 Yeşil Âhi Camii Mihrabı (Sarı, 2023)
- Şekil 518 Yeşil Âhi Camii Mihrap Bordür Detayı (Sarı, 2023)
- Şekil 519 Yeşil Âhi Camii Mihrabı (Sarı, 2023)
- Şekil 520 Yeşil Âhi Camii Pencere Alınlık Yazısı (Yazı Siyah) (Sarı, 2023)
- Şekil 521 Yeşil Âhi Camii Pencere Alınlık Yazısı (Yazı Beyaz) (Sarı, 2023)
- Şekil 522 Yeşil Âhi Camii İç Giriş Kapısı (Sarı, 2023)
- Şekil 523 Yeşil Âhi Camii İç Giriş Kapısı Alınlık Panosu (Sarı, 2023)

Şekil 524 Zeynel Abidin Camii Eski Fotoğrafi (VGM Arşivi)İ

Şekil 525 Zeynel Abidin Camii (Sarı, 2023)

Şekil 526 Zeynel Abidin Camii Mihrabı (Sarı, 2023)

Şekil 527 Zeynel Abidin Camii Mihrap Bordür Detayı (Sarı, 2023)

Şekil 528 Zeynel Abidin Camii Mihrap Alınlık Panosu (Sarı, 2023)

Şekil 529 Zeynel Abidin Camii Mihrap Nişi İçindeki K. Tevhit Yazı Kuşağından Detay (Sarı, 2023)

Şekil 532 Zincirli Camii Harim ve Tavanı (Sarı, 2023)

Şekil 533 Zincirli Camii Minberi (Sarı, 2023)

Şekil 534 Zincirli Camii Minber Alınlık ve Tepeliği (Sarı, 2023)

Şekil 535 Zincirli Camii Mihrabı (Sarı, 2023)

Şekil 536 Zincirli Camii Mihrap Bordür Detayı (Sarı, 2023)

Şekil 537 Zincirli Camii Mihrap Alınlığı (Sarı, 2023)

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1 Abdulkadir İsfehani Mescidi girişindeki sağ pencere üstündeki yazı	37
Çizim 2 Ağaçoğlu Camii minber girişindeki tepelik ve alınlık.....	46
Çizim 3 Ağaçoğlu Camii mihrabın en üst ve en alttaki alınlık panosu-Cin suresi 18.ayet	47
Çizim 4 Ağaçoğlu Camii mihrabın ortadaki ikili alınlık panosu-Esma	47
Çizim 5 Ağaçoğlu Camii mihrap 1.bordüründeki K. Tevhid detayı	47
Çizim 6 Ağaçoğlu Camii mihrap 3.bordürdeki dua	48
Çizim 7 Âhi Elvan Camii minber korkuluğundaki kitâbe.....	58
Çizim 8 Âhi Elvan Camii minber alınlığındaki kitâbe.....	58
Çizim 9 Âhi Elvan Camii mihrap alınlığındaki yazı.....	58
Çizim 10 Ahi Elvan Camii mihrap bordüründeki K. Tevhid	58
Çizim 11 Âhi Elvan Camii mihrap nişi yazı detayı ve yazının altındaki imza	59
Çizim 12 Ahi Yakup Camii kitâbesi	70
Çizim 13 Ahi Şerafeddin Camii minber sol korkuluğundaki usta kitabesi	79
Çizim 14 Ahi Şerafeddin Camii mihrap bordüründeki Ayet-el Kürsi yazı detayı	79
Çizim 15 Ahi Şerafeddin Camii mihrap nişi içerisindeki yazı detayı.....	79
Çizim 16 Balaban Mescidi mihrap alınlığı	83
Çizim 17 Boyacıali Mescidi mihrap alınlık yazısı	92
Çizim 18 Boyacıali Mescidi kubbe yazısı.....	92
Çizim 19 Boyacıali Mescidi kubbenin etek kısımlarındaki ki 2’li levhalardan 2’si (Esmâ Grupları	93
Çizim 20 Boyacıali Mescidi kubbe altındaki duvarı çevreleyen yazı kuşağından detay (Amme suresi)	93
Çizim 21 Boyacıali Mescidi harimi mihrap karşısındaki duvarda bulunan Hadis-i Şerif yazısından detay	93
Çizim 22 Boyacıali Mescidi harim duvarı yazısı	93
Çizim 23 Boyacıali Mescidi harim duvarındaki yazı gruplarından 2’si	94
Çizim 24 Boyacıali Mescidi kitâbesi	94
Çizim 25 Boyacıali Mescidi harimdeki alt pencere üstlerindeki çini yazı panosu	94
Çizim 26 Celal Kaddani Mescidi mihrap alınlık yazısı	98
Çizim 27 Cenab-ı Ahmet Paşa Camii girişinde soldaki kitâbeden yazı detayı	114
Çizim 28 Cenab-ı Ahmet Paşa Camii girişinde iç kapı üzerindeki kitâbeden bir satır detayı.....	114
Çizim 29 Cenab-ı Ahmet Paşa Camii harimindeki yazılardan bir tanesi - İsm-i Nebi	115
Çizim 30 Çiçeklioğlu Camii minber alınlığındaki yazı	122

Çizim 31 Hacettepe Camii kitâbesi.....	153
Çizim 32 Hacı Arap Camii kitâbesi	158
Çizim 33 Hacı Bayram-ı Veli Camii sağdaki kitâbesi	190
Çizim 34 Hacı Bayram-ı Veli Camii sağ yan tarafındaki erkekler giriş kapısı üzerindeki levha	190
Çizim 35 Hacı Bayram-ı Veli Camii son cemaat kısmından harime geçişteki kapı üzerindeki levha-İç taraf	190
Çizim 36 Hacı Bayram-ı Veli Camii kadınlar bölümünde Enfal suresi 27.ayet levhasından örnek detay	191
Çizim 37 Hacı Musa Camii giriş kapısı üzerindeki Besmele yazısı	208
Çizim 38 Hacı Seyit Mescidi mihrap alınlığı.....	212
Çizim 39 Hemhüm Mescidi mihrap alınlığının taç bölümdeki Besmele yazısı.....	227
Çizim 40 Hemhüm Mescidi mihrap alınlığının taç bölümdeki Besmele yazısı.....	227
Çizim 41 Karacabey Camii minber alınlık yazısı	257
Çizim 42 Ramazan Şemsettin Camii pencere alınlığındaki K.Tevhit yazısı	288
Çizim 43 Saraç Sinan Mescidi kitâbesi.....	300
Çizim 43 Saraç Sinan Mescidi kitâbesi.....	300
Çizim 44 Telli Hacı Halil Camii mihrap alınlık panosuŞekil 507 Telli Hacı Halil Camii mihrap alınlık panosu (Sarı, 2021)	343
Çizim 44 Telli Hacı Halil Camii mihrap alınlık panosu	344
Çizim 44 Telli Hacı Halil Camii mihrap alınlık panosu	344

ÖNSÖZ

Araştırmamızda Ankara Altındağ ilçesinde bulunan Selçuklu ve Erken Osmanlı dönemine tarihlendirilen cami ve mescitlerin yazılarını güncel fotoğraflarla destekleyip günümüzde içerisinde buldukları son duruma dikkat çekilmektedir. Bu durum araştırmanın şuan ve daha sonrası için bir kaynak oluşturması açısından önem arz etmektedir. Tespit edilen mimari yapıların güncel fotoğraflarının yanı sıra Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden temin ettiğimiz eski dönem görsellerine de yer vererek, iki farklı açıdan değerlendirme imkânı sunulmaktadır.

Araştırma konumuzla ilgili hazırlık sürecinde ve sonrasında bana öneri ve görüşleriyle destek olan, değerli vaktini ayıran kıymetli danışmanım Doç. Dr. Çiğdem ÖNKOL ERTUNÇ hocama, ayrıca metin analizlerinde bilgilerinden istifade ettiğim Öğr. Gör. Nihat KAĞNICI'ya ve Arapça yazı metinlerinin çözümlenmesinde yardımcı olan Dr. Öğr. Ü. Kadriye HÖKELEKLİ'ye; maddi manevi destekleri için sevgili aileme teşekkürlerimi arz ederim.

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Tanımı, Önemi ve Sınırları

Selçuklu döneminde inşa edilen cami ve mescitler, sanatsal açıdan birer şaheser olup, mimarisi ve dikkat çekici tezyinî unsurlarıyla da incelenmeye değerdir. Başkent Ankara’da Selçuklu ve erken Osmanlı döneminden günümüze kadar gelmiş pek çok cami ve mescid bulunmaktadır. Bu tarihi camilerin bir kısmı ya da hepsiyle alakalı farklı alanlarda bazı çalışmalar yapılmıştır. Hüsn-i Hat Sanatı da bu dinî yapılarla ele alınabilecek farklı bir çalışma alanıdır. Bu çalışmanın konusu, Ankara’da Altındağ ilçesinde bulunan tarihi cami ve mescitlerin içerisinde yer alan mihrap, minber, kitâbe ya da varsa diğer mimari öğelerde veya alanlarda kullanılmış olan yazıların değerlendirilmesidir.

Araştırmamızın amacı, varlığından çok haberdar olunmayan ama ilgi çekici özellikleriyle kapsamlı bir araştırma konusu olacak Ankara’da bulunan 12-19. yüzyıl dinî yapılarını, özellikle Hüsn-i Hat Sanatı açısından ele alıp, farklı bir gözle değerlendirmek ve kültürel mirasımızı daha çok kişiye tanıtip ilgi uyandırmaktır.

Bu tarihi cami ve mescitlerin birçoğu yenilemeler neticesinde birtakım değişikliklere uğramış olsa da içlerinde günümüze kadar ulaşabilmiş ve orijinalliğini kısmen de olsa muhafaza etmiş yapılar da bulunmaktadır.

1.2. Konuyla İlgili Kaynaklar ve Araştırmalar

Ankara’nın tarihi cami ve mescitleriyle ilgili çalışmalar çoğunlukla mimari ya da belli konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Tezyinat açısından ele alınan bazı camiler olsa da çalışmamızın konusu olan dönemdeki (12-19.yy.) cami ve mescitlerin hepsi bu araştırmalara dâhil edilmemiş ve hat sanatı açısından kapsamlı bir değerlendirme yapılmamıştır.

Araştırmamızda hat sanatı, hat sanatının tarihi gelişimi, yazı çeşitlerine dair başvurduğumuz ve hat sanatıyla ilgili önemli bazı bilgiler aktardığımız eserler, tez ve makaleler şunlardır: M. Bedrettin Yazır, *“Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm*

Medeniyetinde Kalem Güzeli” (1972); M. Serin, “*Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*”; M. Uğur Derman, “*Türk Hat Sanatından Seçmeler*”, “*Hilye*”, “*Kâğıt Boyaması ve Aharleme*”; Ali Alparlan, “*İslâm Yazıları*”, “*Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*”, “*Ünlü Türk Hattatlar*”, “*Türk Dünyasında Hat Sanatı*”, “*İslâm Yazı Sanatı*”; Fatih Özkafa, “*Hat Sanatında Osmanlı İnkılabı*”, “*İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*”, “*Klasik Hattatların Sıradışı Tasarımları*”; Süleyman Berk, “*Hattat Mustafa Rakım Efendi*”, “*Yazı Çeşitleri*”, “*Hat Sanatı ve Ekoller*”; İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, “*Türklerde Yazı Sanatı*”, “*İslâm Yazıları: Sülüs Nevi 2-3*”; Şevket Rado, “*Türk Hattatları*”; Süleyman Sadettin Müstakimzade, “*Tuhfe-i Hattatin*”; A. Süheyl Ünver, “*Hattat Mustafa Rakım Efendi*”, “*Anadolu Selçuklu ve Beylikleri Kur’ân-ı Kerîm Hattatları ve Tezyinatı Üzerine*”; Fevzi Günüş, “*Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celî Sülüs Hattı*”, “*XV-XX. Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri*”; Nihad Çetin, “*İslâm Hat San’atının Doğuşu ve Gelişmesi*”; Mustafa Bektaşoğlu, “*Anadolu’da Türk İslâm Sanatı*”; İbrahim Keleş, “*Hat Sanatının Tarihi Geçmişi ve Hattat Âdem Sakal’ın Türk Hat Sanatında ve Eğitimdeki Yeri*”; Abdülhamit Tüfekçioğlu, “*Erken Devir Osmanlı Mimarisinde Yazı*”; Suut Kemal Yetkin, “*İslâm Mimarisi*”.

Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemi İslâm sanatı ve mimarisi, dinî yapıları cami ve mescitler, mihrap, minber ve kitâbe özellikleriyle ilgili bilgiler konusunda istifade ettiğimiz tez, makale ve eserler şu şekildedir: Haşim Karpuz, “*Anadolu Selçuklu Sanatı Literatürü*”; Suut Kemal Yetkin, “*İslâm Mimarisi*”; Oktay Aslanapa, “*Türk Sanatı*”, “*Mihrap*”; Gönül Öney, “*Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*”, “*Beylikler Devri Sanatı 14-15.Yüzyıl*”, “*Anadolu’da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri*”; Ömür Bakırer, “*On üç ve On dördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*”; Oktay Aslanapa, “*Türk Sanatı*”; Gözde Ramazanoğlu, “*Mimar Sinan’da Tezyinat Anlayışı*”; Titus Burckhardt, “*Art of İslâm: Language and Meaning*”; Gülay Apa Kurtişoğlu, “*Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Minberleri*”; Nusret Çam, “*İslâm’da Sanat Sanatta İslâm*”; Andrew Petersen, “*Dictionary of İslâmic Architecture*”; Fevzi Günüş, “*Cami Mimarisinde Celî Yazılar*”; “*Metin Şahinoğlu, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı*”; Selçuk Mülayim, “*Türk Süsleme Sanatında “‘Arabesk’ Problemi*”; Ahmed Önkâl – Nebi Bozkurt, “*Cami*”; Ahmed Okutan, “*Camiler ve*

Din Görevlileri”; Mehmet Şener, “*Cami İnşaatı Onarım ve Bakımı*”; Sedat Bayrakal, “*Erken Dönem Osmanlı Minberleri*”; M. Zeki Oral, “*Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitâbeleri ve Tarihçeleri*”; Ali Alparıslan, “*Kitâbe*”; Şakir Çakmak, “*Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taç kapılar*”; Semih İrteş, “*Ahmed Paşa Camii Ahşap ve Kalem Üstü İşleri*”; Ali Fuat Baysal, “*Kalem İşî Sanatında Yeni Tasarım ve Teknikler*”; Sedat Bayrakal, “*Erken Dönem Osmanlı Minberleri*”; Ahmed Çağlayan, “*Camilerimiz ve Mahalle İmamı*”; Seyfî Başkan, “*Ankara Cenab-ı Ahmed Paşa Camii*. Bunların yanı sıra araştırmamıza katkısı olan yardımcı kaynaklar da bulunmaktadır.

“Ankara” başlığı altında yaptığımız bilgilendirmelere gelince yararlandığımız en önemli eserler şunlardır:

İ. Hakkı KONYALI, Ankara’daki camileri tarihi, mimari, tezyini yönleriyle, kitâbelerini özetle sunmuştur. (Konyalı, İbrahim Hakkı. *Ankara Camileri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1978).

Ö. BAKIRER’in, “Ankara Konuşmaları” başlıklı yazısında Ankara kalesi ve çevresindeki dinî yapıların dönemleri ve mimari özellikleri ele alınarak şehirdeki dağılımına dikkat çekilmektedir. (Bakırer, Ömür. “Ankara’da Cami ve Mescitler”. *Ankara Konuşmaları*, 72-81).

B. ESKİCİ, Ankara’da inşa edilen Türk devri yapılarının mihraplarını toplu ve ayrıntılı olarak ele alan bir çalışma ortaya koymuştur. Bu çalışmada Ankara’da günümüzde mevcut olan ya da olmayan, kısmen ve tamamen ayakta kalan mihrapları ele almıştır. (Eskici, Bekir. *Ankara Mihrapları*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, 2001).

A. ERDOĞAN, âhiler şehri diye nitelendirdiği Ankara’da âhilerin miras bıraktıkları eserleri ele almış ve bu yapılarla ilgili genel bilgilendirmeler yapmıştır. (Erdoğan, Abdülkadir. *Ankara Ahileri ve Eserleri*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 2011).

A. ERDOĞAN, tarihte şehrin önemli bir noktasını teşkil eden Ankara Kalesi’nden bahsederek bilgiler vermiştir. Türk-İslâm medeniyetinin Ankara’daki ilk

abide eseri olan kaledeki Sultan Alâaddin Camii hakkında özet malumat sunmuş, kitâbeleri okuyarak, mimarisi hakkında da özet bilgiler vermiştir. (Erdoğan, Abdülkadir. *Ankara Kalesi ve Alâaddin Camii*. Ankara: Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 2013).

Ankara Vali yardımcısı Hamza DUYGUN başkanlığındaki bir heyet tarafından hazırlanan katalogda, Ankara ilinde yer alan Ankara Vakıflar Müdürlüğü görev ve sorumluluk alanındaki tarihi eserler özet halinde yer almıştır. (Ankara Vakıf Eserleri. Ankara: Artı5 Medya Tanıtım, 2016).

B. ESKİCİ, Sanat Tarihi Dergisi'nde yayınlamış olduğu makalesinde, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde mihraplarda kullanılmış olan alçı kalıplama tekniğini ve sürecini anlatmaktadır. (Eskici, Bekir. "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihraplar". *Sanat Tarihi Dergisi* XV/1, (Nisan/April 2006), 57-75).

G. ÖNEY, Ankara bölgesinde bulunan dinî ve sosyal yapıların özelliklerini ele alır. (Öney, Gönül. *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*. Ankara: Ankara Üniv. DTCF Yayınları, 1971)

Filiz KARAKUŞ, Ankara Altındağ ilçesindeki 12-16. Yy. camileri üzerine yaptığı kaynak ve arşiv araştırmasında tespit edilen camilerden 26 tanesi üzerinde katalog çalışması yapmış ve bu camileri incelediği bir tipoloji çalışması ortaya koymuştur. (Karakuş, Filiz. "Ankara Altındağ İlçesi 12-16. Yy. Camileri Üzerine Tipoloji ve Değerlendirme Çalışması". *Online Journal of Art and Design* 8/1 (January 2020), 20-40).

A. ERSAY, Ankara bölgesinde Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemindeki dinî yapıları üslup açısından incelediği bir çalışma yapmıştır. (Ersay, Ayşe. *Ankara'daki Dini Yapılarda Mahalli Üslup*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010)

1.3. Kullanılan Yöntem

Araştırmada, öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılarak gerekli belgeler derlenmiştir. Bu kaynaklardan tespit edilen cami ve mescitler yerinde tespit edilmiştir. Saraç Sinan Mescidi ve Alâaddin Camii gibi inşasından bu yana pek çok onarım geçirdiği için orijinal halini kaybetmiş camiler ya da bazı sebeplerle yeniden inşa edilmiş Boyacıalı, Celal Kaddani ve Zeynel Abidin Mescidi gibi mescitler buna örnektir. Bu yapılar yerinde ziyaret edilmiş, gerekli incelemeler yapılmış, fotoğraflarla belgelendirilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivlerinden görsel ve yazılı belgeler, yapılarla alakalı tarihi kaynaklar, arşiv belgeleri ve fotoğraflar incelenerek istediğimiz alanla alakalı tüm verilerin ortaya konması amaçlanmıştır.

Dört bölümden meydana gelen bu araştırmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, yöntemi, önemi ve istifade edilen kaynaklardan bahsedilmiştir. İkinci bölümde; Hat Sanatı, tarihçesi ve genel özellikleri ele alınarak, camiler ve mescitler hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Mimaride hat sanatı uygulama tekniklerine değinilerek Ankara'nın cami ve mescitlerinin hat sanatı açısından mimari durumu da ele alınmıştır. Bunların içerisinde mihrap, minber, kitâbe ve başka kısımlardaki yazılar ele alınarak incelenmiştir. Üçüncü bölüm, katalog kısmı olup ele aldığımız cami ve mescitler burada tek tek değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Dördüncü bölümde ortaya çıkan genel durum çerçevesinde kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır.

2. HAT SANATI, CAMİLER ve ANKARA

2.1. Hat Sanatının Tarihçesi

YAZI VE HÜSN-İ HAT

Eskiden beri insan zihnini meşgul eden sorulardan birisi de yazıyı kimin icat ettiği, ilk olarak nerede ve nasıl ortaya çıktığıdır. Şunu belirtmek gerekir ki, bu durum cevapsız kalmaya mahkûm olup esrarını korumaktadır. Zira bugünün bilgileri ışığında yazı tarihinde aydınlatılamamış “Karanlık Çağlar” ve “Kadim Devirler” olmak üzere büyük bir safha vardır. Sonraki safha ise tarihle başlayıp günümüze kadar ulaşan uzun dönemdir¹.

Birçok ayet ve hadis, yazının insan için zaruret ve önemiyle beraber kutsiyetine dikkat çekmektedir. “Oku” ve “Yaz” emri, Allah’ın insanlığa ilk hitabıdır. “Rabbinin adıyla oku. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. O, keremine nihayet olmayan rabbinin adıyla oku ki O, kalemle yazmayı, insana bilmediklerini öğretti (Okumamaktan sakın!). Muhakkak ki insan azar”. Bu yazının sanat yazısı seviyesine çıkmasındaki en önemli etken, “Güzel şeyler güzel kaplara konur” düşüncesinin yanı sıra Allah’ın kelamına yakışacak güzellikte ve titizlikte Kur’an-ı Kerim’i yazma heyecanıdır².

“Güzel yazı yazma sanatı” mânasına gelen hüsn-i hat, tarih boyunca esrarını ve önemini muhafaza etmektedir. Diğer bir ifadeyle hüsn-i hat şu şekilde tanımlanır: “Cismani aletlerle meydana getirilen ruhani bir hendese.” Bu tarif İslâm kaynaklarında hat sanatının en özlü tarifidir. Hat sanatı, bu ifadeye uygun yüksek bir anlayış çerçevesinde asırlar boyu devam etmiştir³.

Hüsn-i hat manasında Batı’da calligraphy (kaligrafi) kelimesi kullanılmaktadır. Kaligrafi kelimesi kaynaklarda, “estetik kurallara bağlı kalarak

¹ Mahmud Bedrettin Yazır, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1972), 14.

² Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2010) 20-21.

³ Mahmud Bedrettin Yazır, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981), 102; M. Uğur Derman, *Türk Hat Sanatından Seçmeler* (İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2017), 21.

ölçülü güzel yazma sanatı” olarak tanımlanır⁴.

Bir iletişim aracı olan yazı, önceleri bazı sembolik işaretler ve ifadeler kullanılarak ortaya çıkmış ve bu semboller sonraları gelişerek harfler meydana gelmiştir. Bu sürecin devamında farklı coğrafyalardaki toplumlar tarafından çeşitli alfabeler geliştirilmiştir. İslâmiyet’in doğuşu ve Kur’ân-ı Kerîm’in Arapça olması da Arap yazısına farklı bir değer katmıştır⁵. Arap yazısı, Arabistan’da doğup zaman içerisinde İslâmiyet’in yaygınlaşmasıyla Afrika’da Atlas Okyanusu’ndan Asya’da Malezya adalarına kadar olan bölgede yaşayan Müslümanlar tarafından kullanılmıştır. Tarihte karşımıza daha geç çıkan bir yazı olmasına rağmen Arap yazısı, Latin yazısından sonra en çok kullanılan yazı çeşididir⁶.

Arap harfleri aslen Fenike yazısına dayanır. İslâmiyet öncesi dönemde, bugünkü Ürdün ve Suriye topraklarında yaşamış olan Nabati kavmi tarafından kullanıldığından “Nabati” yazısı da denilmiştir. Harfleri oldukça basit şekillerden oluşan bu yazının, ileride güçlü estetik yönü olan bir yazı olacağı tahmin edilmez. Fakat İslâmiyet’in zuhuru ile bilhassa 622 yılındaki Hicret sonrası Arap hattı, bu yeni ve son semavi dinin yazısı olarak şeref kazanmıştır⁷.

M.Ö. 4. asra kadar çöllerde göçebe hayat yaşadıkdan sonra Filistin’in güneyine yerleşen Arap kökenli Nabati kavmi, Petra şehrini merkez yaptılar. Kullandıkları dil ve yazı Arami asıllıydı. Kuzey ve güney bölgesine giden yolların ortasında yer alan Petra, M.Ö 85- M.S. 62 yılları arasında Şam ve Kızıldeniz’e kadar genişlemişti. Romalılar tarafından ele geçirildikten sonra bu toprakların bir kısmını kaybettiler. Bunların yüksek bir medeniyete sahip olduklarını, günümüze kadar ulaşmış olan bina kalıntılarında ve yazılı taş kitâbelerinden anlamaktayız. M.Ö. 6. yüzyıla ait kitâbelerindeki yazı benzerliğini, Hz. Peygamber’in (s.a.v) doğumu öncesindeki Arapça kitâbelerde görmekteyiz. Bu durum bize Arap yazısının Nabati

⁴ Mustafa Kınık – İbrahim Gökhan Ceylan, “Hattat Emin Barın’ın Çalışmalarının Grafikselsel Açıdan İncelenmesi”, *Akdeniz Sanat Dergisi* 5/9 (2012), 86-89.

⁵ Fatih Özkafa, “Klasik Hattatların Sıradışı Tasarımları”, Uluslararası Güzel Sanatlar Sempozyumu, (Konya: 2011), 175-181.

⁶ Ali Alparslan, “İslâm Yazıları”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, ed. Ali Rıza Özcan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012), 27.

⁷ Derman, *Türk Hat Sanatından Seçmeler*, 22.

yazısına dayandığını göstermektedir. Nabati yazısının gelişmesi çok yavaş olup sadeleşmesi de 6. yüzyıl içerisinde gerçekleşmiştir. Bu sadeleşmeyle Araplar bu harfleri zaman içerisinde geliştirmek suretiyle kullanmışlardır. Nabati kitâbe yazıları, itinayla incelendiği zaman görülür ki, burada Arap yazısının ilkel şekilleri yer almaktadır. Harfleri köşeli ve yuvarlak bir karaktere sahip olan Nabati yazısının, Arap yazısı doğrultusunda geliştiği anlaşılır⁸.

2.1.1. Selçuklular ve Beylikler Döneminde Hat Sanatı

Türkler, İslâmiyet'in kabulü ile yeni dinlerini en güzel şekilde anlamak üzere İslâm yazısını da onaylamışlardır. Buldukları kültür ortamının tesiriyle, içlerinde var olan sanat ruhunu yazıya da aksettirmişlerdir. İlk Müslüman Türk devletinin kurucusu Karahanlılar'ın hâkim oldukları döneme (840-1212) ait kitabi yazılar hakkında belge yetersizliğinden ötürü fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Fakat bu dönemin mimari eserlerinde tuğla, alçı, pişmiş toprak ile ortaya konan tezyinata yazının da dâhil olduğu bilinmektedir. Bu malzemelerle oluşturulan yazılar için dik ve köşeli bir karakterde olan ma'kûlî hat çokça kullanılmıştır. Karahanlılar döneminde yazı umumiyetle tezyinatla iç içe bulunur. İlk büyük Türk devletinin kurucusu Gazneliler'den (Miladi 977) günümüze intikal eden, harap durumda dahi olsa mimari eserlerinden ve birtakım kaynaklardan yola çıkarak bu dönemin yazılarının da tezyinatla iç içe bir özellik gösterdiğini görmekteyiz. O dönem Celî Sülûs henüz gelişmediğinden Kûfî yazı fazlaca kullanılmıştır⁹.

Selçuklu dönemine baktığımızda Celî Sülûs ve Kûfî yazı mimaride çokça kullanılmıştır. Kûfî yazı tezyini amaçla, Celî Sülûs de sade ya da zemini tezyinatlı olarak tercih edilmiştir. Dik harfler yukarıdan aşağı doğru incilir, harfler basit ve cılızdır. Kalem hareketinin hususiyetleri yazıda fark edilmez. Bu saydıklarımız dönemin ortak yazı özelliklerindedir¹⁰. On birinci yüzyılın ortalarında başlayan

⁸ Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 19.

⁹ Fatih Özkafa, "Hat Sanatında Osmanlı İnkılabı", *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm*, ed. Ayşe Budak vd. (Konya: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019), 360-361.

¹⁰ Suut Kemal Yetkin, *İslâm Mimarisi* (Ankara: Ankara Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1959), 144.

Büyük Selçuklu dönemi ile mimari alanda Celî Sülüs çokça tercih edilmiştir. Fakat bazı sanat tarihi kaynaklarında bu Celî yazılardan nesih olarak bahsedilmiş, bu hatalı ifade ne yazık ki yaygınlaşmıştır. Çünkü daha çok Kur'ân-ı Kerîm istinsahında kullanılan ve yaklaşık 1 mm. kalem ağzıyla yazılan nesih yazının mimari alanda kullanımı imkânsız sayılır. Celî Sülüs, istife uygun bir yazı iken nesih yazı için bu mümkün değildir. Büyük Selçuklular'ın kitabi yazılarına dair ise pek malumatımız yoktur¹¹.

Anadolu Selçuklu Sanatı, Türk Sanatı tarihi açısından yeniliklerin çok olduğu mühim bir dönemdir¹². Bu dönemde mimari eserlerde en çok Kûfi, Celî Sülüs ve Muhakkak kullanılmıştır. Divriği Ulu Camii (M. 1129) portal örneğinde olduğu üzere buradaki Celî Sülüs yazıda dik harfler küt ve çok uzundur, yazı zemini tezyinatlıdır. Dönemin örneklerine baktığımız zaman genelde yazı zemininde kıvrık dallı motifler, kıvrımdal rumiler, geometrik desenler görüyoruz. Celî Sülüste harfler yayvandır¹³.

Çinî üzerinde tezyinî Kûfi kullanımının en güzel numunelerini de Anadolu Selçuklu mimarisinde görmekteyiz. Kûfi ve Celî Sülüs yazıda bize zengin örnekler sunan ve dönemin özelliklerini aksettiren mühim bazı yapılar şunlardır: Konya'da Karatay Medresesi, İnce Minareli Medrese, Sırçalı Medrese, Sahip Ata Camii, Alâaddin Camii, Diyarbakır Ulu Camii, Bitlis Ulu Camii. Konya Karatay Medresesi kubbe eteğine mozaik çinî tekniğiyle uygulanmış Kûfi kuşak yazısı, örgü desenleri ve geçmelerle zenginleştirilmiş hoş bir kompozisyonudur¹⁴.

Ayrıca Celî Sülüs yazıda görkemli taş işçiliği örneklerini görüyor olsak da yazı açısından değerlendirdiğimizde henüz ulaşılmak istenen seviye yakalanamamıştır. Harfler birbirleriyle benzer şekilde ve birbirlerine uygun (mütenasip) olarak yazılmamış, estetik değerine ulaşmamış, terkip açısından bir denge olmayıp istiflerde istikrar yakalanamamıştır. Dikey harflerde gruplaşmalar

¹¹Fevzi Günüş, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celî Sülüs Hattı", *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, (Konya: 1995), 185-193.

¹² Haşim Karpuz, "Anadolu Selçuklu Sanatı Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 7/14 (Eylül 2009), 51

¹³Yetkin, *İslâm Mimarisi*, 212.

¹⁴Fevzi Günüş, *XV-XX. Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 1991), 74-76.

vardır ve teşrifat kuralları iyice oturmamıştır. Harflerde olduğu gibi estetik bir görünüme ulaşmamış olan hareke, mühmel işaretler ve noktalama çok az kullanılmıştır. Celî Sülüs yazıda olduğu gibi noktalama ve harekelerin de gelişimi geç olmuştur. Özellikleri 19. yüzyıl sonunda Sami Efendi'yle birlikte belirlenmiştir. Çoğunlukla Celî yazılar zemini helezoni ve bitkisel motiflerle süslenmiş yüzeylere yazılmıştır. Tezyinatsız zemindeki yazıların istifleri çok karmaşıktır¹⁵. Ayrıca Selçuklular dönemi tezyinat noktasında “Rumi” üslubunu geliştirip, estetik olan geometrik süsleme unsurlarını çokça kullanmışlardır¹⁶.

Zenginleşen Selçuklu mimarisinde taş süslemenin en güzel ve girift örnekleri bilhassa 13. yüzyılda görülür¹⁷. Taş malzeme öne çıkmakla beraber çinî, ahşap ve alçı kullanımı çok yaygındır. Bu dönemde malzeme çeşitliliği vardır. Malzeme seçiminde yazının türü ve uygulanacağı malzemede kolay olan tercih edilmiş olup bu kat'i bir kural değildir. Örneğin Ma'kîli ve Kûfi yazı için özellikle mozaik çinî tekniği kullanılmıştır¹⁸.

Yazı önemli bir süs elemanı olarak, 13. yüzyıl ortalarına değin kitâbelerde karşımıza çıkar. Sonrasında ana kapı ve mihrap tasarımlarında iç içe bordürlerde kullanılır. Kûfi ve bitkisel unsurlarla karışmayan yazılar daha çok erken örneklerde yaygınken, sonrasında kabartma etkisi (çok katlı) veren arabesk zeminde bulunan yazılar ön plandadır¹⁹.

Farklı pek çok konuda olduğu gibi Anadolu Selçuklular döneminde hat sanatımız ve tezyini sanatlarımız bakımından harikulade gelişmeler olmuştur. Yazı sanatı açısından İbnü'l-Bevvab'ın katkısını görmekteyiz. Selçukluların kendi klasik dönemleri içerisindeki gelişmelerin etkisi de Beylikler döneminde ve erken Osmanlı döneminde devam etmiş, kendilerinden sonra gelen toplumlara da etkisi büyük

¹⁵ Fevzi Günüş, *XV-XX. Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 1991), 74-76.

¹⁶ Çiğdem Ö. Ertunç, *Sadberk Hanım Müzesi, Sevgi Gönül Koleksiyonu'nda Bulunan Hilye-i Saadet Levhalarının Form Açısından İncelenmesi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2008), 9.

¹⁷ Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992), 10.

¹⁸ Fevzi Günüş, *XV-XX. Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 1991), 74-76.

¹⁹ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, 12.

olmuştur²⁰. Fakat Osmanlı döneminde yazı bakımından karşımıza çıkan estetik, kalem hareketlerinin hakkı ve özellikleri, istifte ritim ve ahenk gibi unsurları göremeyiz. Bu dönemde Kûfi yazılar Celî Sülûse göre daha başarılıdır diyebiliriz²¹.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemindeki Kur'ân-ı Kerîmler ve el yazmaları hat sanatı bakımından incelendiğinde, İbn Mukle'yle başlayıp İbnü'l Bevvab, Yâkutü'l Mustasîmi ve talebeleri (üstadan-ı seb'a) ile devam edecek şekilde Aklam-ı Sitte yazılarının kullanıldığını görürüz²². Bilhassa Mushaflarda "muhakkak" ve "reyhânî" yazı çok fazla tercih edilmiştir²³.

Selçuklu dönemi mimarisinde kullanılan malzemeye uygunluk gösterecek şekilde Celî Sülûs, Muhakkak ve Kûfi yazı çokça kullanılmıştır. Bu yazılar süsleme unsuru olarak da karşımıza çıkar²⁴.

Mimaride Kûfi yazı kullanımı Anadolu Selçuklularına kadar devam etmiştir. Osmanlı'da Fatih dönemine değin bazen süs amaçlı tercih edilmiştir. Fatih'ten sonra ise tamamen yerini Celî Sülûse bırakmıştır²⁵.

Beylikler dönemine baktığımızda, Anadolu Selçuklu dönemi Celî Sülûs özelliklerinin devam ettiğini görmekteyiz. Mimari yazılarda çok fazla değişiklik olmamakla birlikte, kitabi yazılarda yenilikler kabul görmüştür. Dolayısıyla Kûfi yazı kullanımından ziyade Celî Sülûs tercih edilmiştir²⁶.

²⁰ Fevzi Günüç, "Selçuklu Dönemi Kitap Yazıları", *V. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu* (Ankara: 2001) 269.

²¹ Süleyman Berk, "Yazı Çeşitleri", *Hat San'atı Tarihiçe, Malzeme ve Örnekler*. İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Yayınları, 2006, s. 17.

²² A. Süheyl Ünver, "Anadolu Selçuklu ve Beylikleri Kur'ân-ı Kerîm Hattatları ve Tezyinatı Üzerine", *VI. Türk Tarih Kongresi* (Ankara: 1967), 130-140.

²³ Günüç, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celî Sülûs Hattı", 185-193.

²⁴ Berk, "Yazı Çeşitleri", 18.

²⁵ Alparslan, *Beşeri Bilimler Dergisi*, 2-3.

²⁶ Özkafa, "Hat Sanatında Osmanlı İnkılabı", 362.

2.1.2. Osmanlı Döneminde Hat Sanatı

Erken Osmanlı dönemi için Türk Hat Sanatının oluşum evresi diyebiliriz. Aklam-ı Sitte yazıları haricinde Ta'lik (Nesta'lik) ve Divanî yazı türleri de Osmanlı hat sanatı bünyesine dâhil olmuştur²⁷.

Yâkut ve talebelerinin Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde kullandıkları yazı türleri ve özellikleri Osmanlı Beyliği'nde de uygulanmış, bu durum Fatih dönemine kadar sürmüştür. Yâkut ve talebeleri sayesinde hat sanatının ulaştığı zirve, bu dönemde de yerini korumuş, fakat bu seviyenin üzerine çıkılamamıştır. Ayrıca Osmanlıların bu süreçteki siyasi mücadeleleri ve yaşadıkları buhranlar, dönemin hat yazılarının günümüze ulaşmasına da mâni olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı'nın ilk yüz elli yılına ait hat örnekleri daha çok mimaride karşımıza çıkmaktadır²⁸.

İslâm milletlerinin asırlar boyu geliştirerek kullandıkları hat sanatı, Fatih döneminde atılan ilk temelleri ile ileride "Türk Hat Sanatı" olarak bilinecektir. Bu temelin atılmasındaki en önemli olay ise İstanbul'un fethidir²⁹.

İstanbul'un fethedilmesiyle Osmanlı her alanda olduğu gibi sanatta da güçlenip gelişmeye başlamıştır. Beylikler dönemi etkisinden uzaklaşarak yeni bir hat üslubu bu dönemde şekillenmiştir. Fatih döneminin en önemli hattatları, Fatih Camii (1470)'ndeki yazılarıyla bilinen Yahya Sûfi (ö.1477) ve Topkapı Sarayı Bab-ı Hümayun yazılarının sahibi Ali b. Yahya Sûfi'dir³⁰.

Hat sanatı alanında dönemin en mühim gelişmelerinin başlangıcı sayılan yer, Şehzâde ocağı Amasya şehridir³¹. Hat Sanatı alanında Türk ekolünün kurucusu olan Şeyh Hamdullah (ö.1520) Amasya'da doğup büyümüştür. Şehzadeligi esnasında Sultan 2. Bayezid'in davetiyle İstanbul'a gelerek burada saray hazinesindeki Yâkut

²⁷ Ali Rıza Özcan, *Hat ve Tezhip Sanatı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 2001), 71.

²⁸ Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Devir Osmanlı Mimarisinde Yazı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 2001), 768.

²⁹ Özcan, *Hat ve Tezhip Sanatı*, 59.

³⁰ Ali Alparslan, "Türk Dünyasında Hat Sanatı", *Türkler c.22* (2002), 266-273.

³¹ Ali Alparslan, "L'Art de la calligraphie en turque aux XVe et XVIe siècles", *Revue des études İslâmiques* (1967), 219-223.

yazılarını tetkik etme fırsatı bulmuştur. Bunun neticesinde yeni bir tarz ortaya koyan Şeyh Hamdullah, bilhassa Sülüs ve nesih yazıya farklı bir güzellik kazandırmıştır³². Ancak, Celî yazılar da dâhil olmak üzere yazılardaki gelişme ve olgunluğun tamama ermesi için birkaç asır daha geçmesi gerekmektedir³³.

Şeyh Hamdullah sonrası kısa süreli Ahmed Karahisari (ö.1556) ile Yâkut ekolüne tekrar dönülmüştür. Bundan ötürü “Yâkut-ı Rûm” diye bilinen Karahisari, Kanuni Sultan Süleyman devrinin meşhur hattatıdır³⁴. En güzel ve ün yapmış eseri de 62x42 cm. ebadında Nesih ve Muhakkak hatlarıyla yazdığı Kur’ân-ı Kerîm’dir. Kendisinden sonra bu ekolün temsilcisi talebesi Hasan Çelebi³⁵ (ö.1594?) olmuştur. Ferhat Paşa (ö.1574), Derviş Mehmed (ö.1592), Demircikulu Yusuf (1514-1611) da bu ekoldeki önemli isimlerdir³⁶.

“Şeyh-i Sâni” (İkinci Şeyh) lâkabı ile bilinen Büyük Derviş Ali³⁷ (ö.1673), Şeyh Hamdullah ekolünü yeniden canlandırmış, Suyolcuzâde Mustafa Eyyubi³⁸ (ö.1686)’de Hafız Osman’ın yetişmesinde büyük öneme sahiptir. Bu hattatlar, Hafız Osman gibi Türk Hat tarihindeki en büyük ve meşhur isimlerinden birinin habercisi olmuşlardır. Aklâm-ı Sitte’de yeniliklerin öncüsü olan Hafız Osman (1642-1698), Sülüs ve Nesih yazılara estetik bir görüntü katmış, “Hilye-i Saâdet” diye bilinen tasarımı ilk olarak kendisi oluşturmuştur³⁹. Hafız Osman daha çok Sülüs yazıyla eser vermiştir. Mustafa Rakım da onun Sülüslerini Celî’ye uyarlayarak, Türk Celî Sülüsünün zirvesi olmuştur⁴⁰.

Mustafa Rakım⁴¹ (1758-1826) Celî’ye kazandırdığı özelliklerle Celî yazı ve tuğrada önemli değişiklikler ortaya koymuştur. Türk Hat Sanatı ekolü Şeyh

³² Ali Alparslan, “Türk Dünyasında Hat Sanatı”, *Türkler* c.22 (2002), 266-273.

³³ Fatih Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 24.

³⁴ İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, *Türklerde Yazı Sanatı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993), 43.

³⁵ Şevket Rado, *Türk Hattatları* (İstanbul: Yayın Matbaacılık Tic. Ltd. Şti, 1984), 82.

³⁶ Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, 21.

³⁷ Süleyman Sadettin Müstakimzade, *Tuhfe-i Hattatin*, (İstanbul: 1928), 336.

³⁸ Müstakimzade, *Tuhfe-i Hattatin*, 536-537.

³⁹ M. Uğur Derman, *Hilye*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: 1998, c.18, 47-51.

⁴⁰ A. Süheyl Ünver, “Hattat Mustafa Rakım Efendi”, *50 Sanatsever Serisi 3*, İstanbul (1953), 1.

⁴¹ Berk, Süleyman, *Hattat Mustafa Râkım Efendi* (İstanbul: Kaynak Yayınları), 182.

Hamdullah ile başlayarak Hafız Osman'la şekillenmiştir⁴². Celî Sülüs ve tuğrada Mustafa Rakım mektebinden gelen Sami Efendi, Rakım'ın tamamlayıcısı kabul edilmekle birlikte, farklı bir şiveye sahiptir. Asıl yeteneğini Celî Sülüs ve Celî Ta'lik yazıda ortaya çıkaran Sami Efendi, mürekkeple yazılmış yazısından çok zerendud yazılarıyla ön plana çıkmaktadır⁴³.

2.2. Hat Sanatında Yazı Çeşitleri

AKLÂM-I SİTTE

İslâm yazısı en başından beri kullanıldığı sahaya göre çeşitlilik göstermiştir⁴⁴. Bu şekilde yazının kullanımında, harflere birtakım estetik müdahaleler yapılarak farklılıklar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla devam eden süreçte yazı estetik bakımdan çeşitlenmeye başlamıştır. Gelişimi ve estetik güzelliği ile öne çıkan çeşitli yazılar da belli bir gruptandırmaya tâbi tutulmuş ve Aklâm-ı Sitte adı altında toplanmışlardır. Hz. Peygamber zamanında oluşan köşeli ve yuvarlak karakterli yazı, Aklam-ı Sitte yazılarının temelini oluşturmaktadır⁴⁵.

Aklâm-ı Sitte, İslâm yazılarından altı çeşit farklı üsluptaki yazılara verilen isimdir (şes kalem). Bu başlıca kaideler İbn-i Mukle ve İbnül'l-Bevvab tarafından yuvarlak karakterli yazıların içerisinden belirlenmiş, Yâkut el-Mustasimi de klasik kurallarını ortaya koymuştur⁴⁶.

Sülüs: Kelime mânası üçte bir demek olan “Sülüs”, yazıda harflerin üçte ikisinin düzömsü, üçte birinin yuvarlağımsı olmasını ifade eder. Sülüs kalem ağzı 3 mm'dir. Muhakkak yazıya göre Sülüs yazıda harfler daha küçük, hareketli, yumuşak ve tatlıdır⁴⁷. Osmanlı döneminde Sülüs yazının gelişimi nesih yazıyla hızlı

⁴² Ali Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984), 64.

⁴³ Süleyman Berk, “Hat Sanatı ve Ekoller”, *Türk İslâm Sanatları Tarihi*, ed. Abdulkadir Dündar (Ankara: Grafiker Yayın, 2. Baskı, 2019), 417.

⁴⁴ Yazır, *Kalem güzeli*, 2/75.

⁴⁵ Nihad Çetin, “İslâm Hat San'atının Doğuşu ve Gelişmesi (Yâkut Devrinin Sonuna Kadar)”, *İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı*, İrcica (1992), 13-32; Nihad M. Çetin, “İslâm Hat San'atının Doğuşu ve Gelişmesi”, *İslâm Tetkikleri Dergisi* 9/0 (Aralık 2010), 1-50.

⁴⁶ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 95.

⁴⁷ İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, “İslâm Yazıları: Sülüs Nevi 2-3”, *Tedrisat-ı İbtidaiyye Mecmuası* (1327), 213-222.

olmuştur⁴⁸. Celî Sülüs, Sülüsün iri yazılmış şekline verilen isimdir, farklı bir yazı çeşidi değildir. Celî kelimesi “aşikâr, iri” mânasındadır. Her yazının belli ölçüden sonra büyük yazılmış şekline verilen isimdir. Sülüsten başka bir farkı da istif yani kompozisyon açısındandır. Sülüs çoğunlukla satır yazısı olarak tercih edilirken, Celî Sülüs yazıda harf ve kelimeler istiflenerek bir tasarım oluşturulur. Levhalarda kullanılan Celî Sülüs, mimaride de çok tercih edilmiştir⁴⁹.

Nesih: Sülüs kalemine tâbi olan Nesih, Sülüs harflerin üçte bir oranında küçültülmüş halidir denilebilir⁵⁰. Yazılmasındaki kolaylık ve hız, kıvrak ve akıcı olması bu yazının daha çok kitap sanatlarında kullanımını yaygınlaştırmıştır⁵¹.

Muhakkak: Sözlük mânası “muhkem, muntazam, şüpheli olmayan, doğruluğu kesin olarak bilinen, sağlam söz ve dayanıklı kumaş” olarak geçer. Kûfi’den doğan Muhakkak yazının kalem ağzı genişliği 2,5-3 mm’dir. Sülüs yazıya benzeyen Muhakkak yazıda dik harfler Sülüstekine göre daha uzun, çanaklı harfler de Sülüstekiler kadar derin değildir⁵².

Reyhânî: Muhakkak yazının kurallarına tâbi olup onun küçük yazılmış şeklidir. Sülüs ve Nesih arasındaki ilişki nasılsa Muhakkak ve Reyhânî arasındaki ilişki de aynıdır⁵³.

Tevkî: Hat ve Hattatan’da ifade edilen tarife göre; yarısı düzümsü, yarısı yuvarlağımsı bir yazıdır. Sülüs yazıya benzer. Ekrem Hakkı Ayverdi, Tevkî yazının Osmanlıların divani yazısının temelini oluşturduğunu ifade eder. Bu yazı devlet evraklarında kullanılmıştır⁵⁴.

Rik’â: Tevkî yazının daha küçüğü kabul edilen bu yazı, sözcük olarak “küçük sayfa, mektup” mânasındadır. İcazetnamelerin yazımında kullanıldığı için

⁴⁸ Berk, “Yazı Çeşitleri”, 59.

⁴⁹ Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, 8-10.

⁵⁰ Müstakimzade, *Tuhfe-i Hattatin*, 438.

⁵¹ Günüş, *XV-XX. Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri*, 38.

⁵² Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 21.

⁵³ Alparslan, “İslâm Yazıları” 34.

⁵⁴ Mustafa Bektaşoğlu, *Anadolu’da Türk İslâm Sanatı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 32.

“Hatt-ı icaze” de denmiştir⁵⁵.

Aklam-ı Sitte haricindeki yazılar; Ta’lik, Divanî ve Rik’a’dır. **Siyâkat** yazısı sanatsal bir yazı değildir, gizlilik gerektiren belgelerin yazımında kullanılan şifreli, resmi bir yazı türüdür⁵⁶.

Rik’a daha çok gündelik hayatta kullanılan, kolay ve seri bir el yazısı çeşididir⁵⁷.

Ta’lik yazı, İran sanat anlayışının bir ürünüdür ve İslâm yazı tarihinde önemli bir yer tutar. “Asma, asılma, ilişirme” anlamlarına gelir. Harfler birbirine asılmış görüntüsü verir. Özellikle şiir kitaplarının yazımında çok tercih edilmiştir. Bu yazının her harfi yuvarlağımsı olup, Sülüs kalem ile yazılır⁵⁸.

Divâni, hareketli bir yazı olup Fatih zamanında ortaya çıkmış, Yavuz Sultan Selim döneminde de gelişim göstermiştir. Fermanların yazımında kullanılmıştır. Celif Divani de çok girift ve okunması güç bir yazı olup Osmanlı Türkleri tarafından tercih edilmiştir. Divan-ı Hümayun’daki mühim yazışmalar için kullanılmıştır⁵⁹.

2.2.1. Ma’kılî ve Kûfi Yazı

Ma’kılî yazı, ilk İslâm yazısıdır. Ma’kıl kelimesi sözlükte, “kale gibi sığmılabacak yer ya da sarp yer” mânasına gelir. Bütün harfleri düz, köşeli ve sert olup, yuvarlak harfleri kendisinde barındırmaz. Her harf için geçerli olmasa da çoğu harf dört harekette yapılır. Bu yüzden Ma’kılîye “hatt-ı satrancılı” de denilir⁶⁰. Ayrıca “kûfi-î bennaî” ve “satrancı kûfi” diye isimlendirilir⁶¹. El ve kalemle yazılmadığı için mecazi yazılardan olan Ma’kılî yazı İslâm’dan önce ve sonrasında abide yazısı olarak kullanılmıştır. Tamamı düz çizgilerden oluşan Ma’kılî yazının sonrasında Kûfi

⁵⁵ Berk, “Yazı Çeşitleri”, 21

⁵⁶ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 103: Cevdet Muallim, *Siyakat Yazısı ve Rakamları* (İstanbul: 1937).

⁵⁷ Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, 19-21.

⁵⁸ Alparslan, *Ünlü Türk Hattatları*, 19-21.

⁵⁹ Rado, *Türk Hattatları*, 18.

⁶⁰ Yazır, *Kalem Güzeli*, 76.

⁶¹ Özkafa, İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları, 26.

ortaya çıkmıştır⁶².

Hat Sanatındaki diğer yazı çeşitleri Kûfi yazıdan türemiştir. Bu yüzden bu yazıya “yazıların anası” mânasında “ümmü’l-hutut” adı da verilmiştir⁶³. Kûfi yazının en esaslı özelliği geometrik yapıya sahip olmasıdır⁶⁴. İslâmiyet’in hüküm sürdüğü topraklarda, yazılı ve mimari alanda pek çok eserde Ma’kılı yazının yanı sıra Kûfi yazı kullanılmıştır. Osmanlı döneminde az kullanılmakla beraber Anadolu Selçukluları ve Beylikler zamanında mimari eserlerde kûfi yazı tercih edilmiştir⁶⁵.

Kûfi, “basit (sade) kûfi” ve “tezyinî kûfi” olarak iki farklı gruba ayrılır. Basit kûfi, Mushaf yazımında kullanılmıştır. Tezyini Kûfi de kendi içinde çeşitlidir, bunlar; “(harflerinin uç kısımları) kıvrık dallı kûfi”, “zemini bitkisel motifli kûfi” ve “örgülü kûfi”. Bu kûfi çeşitleri “yapma kûfi” olarak da değerlendirilir⁶⁶.

2.2.2. Selçuklu Celî Sülüsü

Anadolu Selçuklular döneminde Sülüs ve Nesih yazının yanı sıra Muhakkak ve Reyhânî yazının da kullanımda olduğunu biliyoruz. Bilhassa Muhakkak ve Reyhânî yazıya Mushaflarda çok sık denk gelmekteyiz. Fakat bu dönemin mimarisinde en sık karşımıza çıkan yazı çeşitleri Kûfi yazı ve “Selçuklu Celî Sülüsü” diye adlandırılan Celî Sülüs yazıdır⁶⁷.

“Celî” kelimesinin “aşikâr, iri” mânasına geldiğinden bahsetmiştik. Bu kelime gücü, istemeyi, enerjii, direnmeyi anlatan şekilleri temsil eder. Beceriksizlik, bitkinlik ya da cılızlığı hissettirecek bir işaret barındırmaz⁶⁸. Celî yazının kullanımı büyük levhalarda, mezar taşı kitâbelerinde, mimari eserlerde görülür, fakat mimaride daha eskiye dayanan bir kullanımı vardır. Özellikle camiler Celî kullanımının en çok

⁶² Rado, Türk Hattatları, 17.

⁶³ Yazır, Kalem Güzeli, 69; Baltacıoğlu, İslâm Yazıları: Sülüs Nevi 2-3,18-19.

⁶⁴ Baltacıoğlu, Türklerde Yazı Sanatı, 34.

⁶⁵ Ali Tekin Çam, Türk Grafik Tasarım Tarihi 1 (İstanbul: Analiz Yayıncılık, 2014), 56.

⁶⁶ Ali Alparslan, İslâm Yazı Sanatı (İstanbul: Çağ Yayınları, 1990), 464; Yazır, Kalem Güzeli, 73.

⁶⁷ Günüş, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celî Sülüs Hattı, 185-193.

⁶⁸ Baltacıoğlu, Türklerde Yazı Sanatı,42.

yaygın olduğu mekânlardır⁶⁹. Dolayısıyla Sülüs Celîsinin yaşama alanı mimari eserlerdir diyebiliriz. Bu yüzden büyüktür ve mimariye uygun bir özellik barındırır⁷⁰.

Büyük Selçuklu döneminde Celî yazılar için kullanılan “Nesih” ifadesinin doğru bir tabir olmadığından yukarıda bahsetmiştik. Her iki yazının kuralları ve özellikleri bakımından bu mümkün değildir. Bu dönemde Celî yazının gelişiminin devam etmesinin bir sonucu olarak aynı harflerde dahi farklılıklar göze çarpar. Bu dönemdeki Celîler, ileri dönemin gelişmiş Celî Sülüs yazılarından daha uzak ve basit bir görünüm arz eder. Büyük Selçuklu dönemi mimarisinde Celî yazılar, önceki dönemde olduğu gibi daha çok zemin süslemesiyle birlikte tercih edilmiştir. Özellikle süslemelerde kıvrık dallar ve nebati motifler kullanılmıştır. Anadolu Selçukluları döneminde Kûfi ve Celî Sülüs yazı, Büyük Selçuklu dönemine göre biraz daha gelişerek kullanılmıştır. Kûfi’de çinî mozaik ön plâna çıkarak düzgün kompozisyonlar oluşturulmuştur. Celî Sülüs yazı ise bu dönemde ilk kez tezyinat olmaksızın kendi başına kullanılmış, ayrıca istif ve müfredat açısından da gelişmeler görülmüştür. Karatay, İnce Minare Medreseleri, Sahip Ata Camii buna örnek gösterilebilir⁷¹. Anadolu Selçuklu mimarisinde kullanılan Sülüs yazı, bu alandaki en yüksek değerine bu devirde ulaşmıştır⁷².

Anadolu Selçuklu Celîsi iki özellik barındırmaktadır; zeminde ya da harflerinin son kısımlarında Rumi, geometrik desenler gibi tezyinat bulunması, diğeri de tezyinattan uzak şekilde hareke, istif, tertip gibi unsurlarla tasarım yapılmasıdır⁷³.

Selçuklu Sülüsü, Muhakkak yazının daha hareketli bir tarzı olarak nitelendirilmektedir. Selçuklu Sülüsü’nde dikkatimizi çeken unsurlardan birisi de dik harflerin bir çiviye andırır gibi yukarıdan aşağı doğru sivri şekilde gelmesidir. İstifli yazılarda dik harflerin yan yana getirilerek kullanılması bir başka dikkat çeken özelliktir. Tasarımda harflerin eğimlerine dikkat edilmeyip, dik harfler aynı yazı

⁶⁹ Fevzi Günüş, Cami Mimarisinde Celî Yazılar, (İstanbul: TDV Fatih Şubesi), S.2, 68-73.

⁷⁰ Serin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, 90.

⁷¹ Günüş, XV-XX. Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri, 24-76.

⁷² Şahinoğlu, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı, 24.

⁷³ Tüfekçioğlu, Erken Devir Osmanlı Mimarisinde Yazı, 15.

içerisinde sağa ya da sola meyilli olarak kullanılmıştır⁷⁴.

Ali Alparıslan, Selçuklu Celî Sülüsünün, girift, cılız ve küt olmak üzere üç tür görünüşe sahip olduğunu belirterek bu üç tipin müşterek noktalarını şöyle sıralamaktadır: “Dikey harflerin üst kısımları kalın, alt kısımları ise üste nispetle fazla incedir. Bu sebeple bu dikey harfler âdetâ bir kılıç ve bazen bir bıçak manzarası arz etmektedir. Dikey harflerin zülfeleri küttür, ayrıca bunların üst kısımları oldukça düzdür. Kezâ bu dikey harfler pek sık bir şekilde yan yana dizilmektedir. “Cim” ve “ayn” gibi yuvarlak harfler diğer harflere nispetle küçüktür. 14. yüzyıl sonlarına kadar durum Osmanlılarda aşağı yukarı aynıdır⁷⁵.”

Osmanlı zamanında Celî Sülüs mimaride kullanılmaya devam etmiştir, bu Sülüsler, takriben Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar, bünyesinde Selçuklu etkisi bulundurmaktadır⁷⁶.

2.3. Hat Sanatı ve Malzemeler

Ortaya güzel eserlerin çıkmasını sağlayan önemli etkenler arasında gayret, zekâ ve yaratıcı güç olduğu gibi teknik de mühim bir unsur olarak karşımıza çıkar. Yazının ortaya çıkmasında kullanılan malzemeler ve bu malzemelerin mükemmel seviyede olması sanatkârın başarısını doğrudan etkiler. Bu durum şu söz ile pekiştirilir: “Kem âlat ile tahsil-i kemalat olmaz”. Tabii ki hat sanatında en önemli malzemelerden olan kamış kalemin, mürekkebin ve kâğıdın yazmaya elverişli olarak hazırlanması uzun yılların deneyimi ve bilgi birikiminin ürünüdür⁷⁷.

Yazının icadı kalemin icadını da beraberinde getirmiştir. Yazıda olduğu gibi kalemin de mânası ve buna göre tarifleri bulunur. İlk dönemlerde kalem görevini görecekt farklı malzemeler kullanılmıştır⁷⁸. Hat sanatında temel malzemeler olarak geçen kalem, kâğıt ve mürekkep, Kur’an’da bazı konularla ilgili ayetlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu üç ana malzemeye ilave olarak pek çok kaynakta birçok malzemenin

⁷⁴ Nihat Kağmıcı, “Konya Alaeddin Camii Mihrap Yüzeyindeki Selçuklu Sülüsü Yazıların Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi”, *Konya Sanat Dergisi* / 3 (Aralık 2020), 85.

⁷⁵ Alparıslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 107.

⁷⁶ Tüfekçioğlu, *Erken Devir Osmanlı Mimarisinde Yazı*, 460.

⁷⁷ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 281.

⁷⁸ Yazır, *Kalem Güzeli*, 164.

adı geçer ve bunlarla ilgili detaylı malumat yer alır⁷⁹.

Kalem çeşitleri arasında şunları sayabiliriz: kamış kalem, java kalem, menevişli kalem (Hindi kalem), kargı kalem, bambu kalem, tahta kalem,⁸⁰ Ağaçlardan elde edilen Celî kalemler ya da bambu, java gibi klasik kalemler yerine metal uçlu kalemin kullanımı çok doğru değildir ve gelenekle uyuşmaz. Aranan güzellik metal uçlu kalemle yakalanamaz⁸¹.

Kalem haricinde kullandığımız belli başlı malzemeler de vardır. Bunlar; kalemi açmak için farklı çeşitte “kalemtırış”, kalemin ucunu düzeltip yazıya hazır hale getirmek üzere “şak ve kat işleminin yapıldığı makta”, farklı teknik ve bitkilerle boyanarak üzerine nişasta ve yumurta aharı⁸² uygulanan kâğıt, kâğıdı parlatmaya yarayan mühre, mürekkep yapımında kullanılan Arap zamkı, bezir yağı isi vb.dir⁸³.

2.4. Camiler ve Mescitler

“Cem” kökünden türeyen cami kelimesi Arapça bir kelime olup, “toplayan, bir araya getiren, birleştiren” mânasındadır. Mescit kelimesi de “eğilmek, büyülenmeden ve tevazu ile alını yere koymak” mânasına gelir. Arapça’da secde yapılan yer anlamındaki “sücut” kökünden gelir⁸⁴.

Mescit kelimesi, Anadolu’da minberi bulunmayan ve içerisinde cuma namazı ile bayram namazı kılınmayan küçük mahalle camileri için kullanılır. İran’dan Türkistan’a çok geniş bir coğrafyada bu kelime kullanıldığından farklı mânalar söz konusudur⁸⁵. Osmanlı zamanında padişahlar tarafından yaptırılan camilere “selatin camileri”, vezir ya da devlet adamlarının yaptırdığı orta büyüklükte olan camilere banisinin adına izafeten sadece cami denilmiş, daha küçük olanlara da “mescit” adı

⁷⁹ Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, 34.

⁸⁰ İbrahim Keleş, *Hat Sanatının Tarihi Geçmişi ve Hattat Âdem Sakal’ın Türk Hat Sanatında ve Eğitimdeki Yeri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 22-33.

⁸¹ Yazır, *Kalem Güzeli*, 135.

⁸² Uğur Derman, “Kâğıt Boyaması ve Aharleme”, *İlgi*, S.25 (1977), 32-35.

⁸³ Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, 35.

⁸⁴ Ahmet Okutan, *Camiler ve Din Görevlileri* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 17.

⁸⁵ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı* (İstanbul: Evrim Matbaacılık, 1989), 129.

verilmiştir⁸⁶. Fakat Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi, Mescid-i Aksa'ya da mescit denilir⁸⁷. Cami kelimesinin karşılığı Kur'ân-ı Kerîm, hadis ve ilk İslâm kaynaklarında mescit olarak ifade edilmektedir⁸⁸.

Cami ve mescitlerde dikkat çekici, gösterişli süslemelerin ve yazıların bulunması, ibadet esnasında kişinin huşuuna zarar vereceğinden mekruh kabul edilmiştir. Bu yüzden cami ve mescitlerin sade, yalın bir görüntü arz etmesi beklenir⁸⁹.

2.4.1. Cami Mimarisi ve Tezyinî Unsurlar

İslâmiyet'i kabul eden milletler kendi sanat zevklerini cami ve mescit mimarisinde sunmuşlardır. Bu durum sanat alanında üslup zenginliği kazandırmıştır. Sürekli gelişim halinde olan cami ve mescit mimarisi, bünyelerinde açılan bölümlerle, farklı ihtiyaçları da karşılayan kompleks bir yapı, bir külliye haline dönüşmüştür.

İlk dönemlerde cami ve mescitler oldukça sade şekilde yapılmaktayken, zaman içerisinde hem süsleme sanatıyla zenginleştirilmiş hem de bazı bölümler ilave edilmiştir, bu bölümlerin de işlevleri vardır. Cami ve mescitlerin değişik özelliklere ve işlevlere sahip olan bu bölümleri kısaca şunlardır:

Harim (Hürmete Lâyık Yer): Cami ve mescitte namaz kılınması için ayrılan kısma verilen isimdir.

Kürsi/Kürsü: Görevlinin, cemaate vaaz/sohbet amaçlı çıkıp oturduğu yerden yüksekte kalan yerin adıdır. Kürsi kelimesi “sandalye, taht, divan” anlamına gelmektedir. Genellikle mihrabın solunda kalır, minberle mihrabı ortalar konumda

⁸⁶ Ahmet Çağlayan, *Camilerimiz ve Mahalle İmamı* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2013), 39.

⁸⁷ Ahmet Önkal – Nebi Bozkurt, “Cami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C.7 (1993), 46.

⁸⁸ Bektaşoğlu, *Anadolu'da Türk İslâm Sanatı*, 192.

⁸⁹ Mehmet Şener, “Cami İnşaatı Onarım ve Bakımı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.7 (1993), 91.

bulunabilir. Sabit veya seyyar kürsiler olabilir⁹⁰.

Hünkâr Mahfili: Sultanların yaptırdığı camilerde sultanların namaz kıldığı bölümdür. Yerden epey yüksekçe ve kafesle bölünmüş şekilde olur. Sadece Selatin camilerde bulunur.

Müezzin Mahfili: Müezzin ya da müezzinlerin bir arada bulunmalarını sağlayan yüksekçe ve parmaklıklı bölümdür.

Son Cemaat Mahfili: Caminin hemen girişindeki kısımdır. Çoğunlukla üstü örtülü, yanları açık olabilir. Vakit namazına yetişemeyenler, burada namazını kılabilir.

Bunların haricinde **minare, şadırvan ve avlu** da caminin bölümlerindendir⁹¹. Bu bölümler içerisinde adını zikretmediğimiz **mihrap, minber** ve **kitâbe** kısmını ilerde ayrıntılı olarak açıklayacağız.

Beylikler dönemi, mimari alanda çoğunlukla sadelik ve simetrik düzen ile ön plana çıkmaktadır. Bilhassa cephede, son cemaatte, portalda ve yan kısımlarda ise pencerelerde yoğunlaşan süslemeler vardır. Beylikler döneminde tezyinata bakacak olursak, eserlerin yüzey kısımları alçı, kalem işi, ya da taş üzerine yapılmış yüzeysel süslemelerden ibarettir. Bezemelerde bitkisel ve geometrik şekiller sonsuza kadar uzayabilecek tasarımlar oluşturmaktadır. Bitki, hayvan, geometrik süslemelerin yoğun olmasıyla ortaya çıkan kompozisyonlara Arabesk adı verilmektedir. Arabesk, karmaşık, girift süsleme mânasıyla ön plana çıkan sonsuza giden veya kapalı kompozisyonlardır⁹². Selçuklu sanatında karşımıza sık çıkan figürleri Beylikler döneminde hiç göremeyiz. Süsleme stilize çiçekler, Rumi ve geometrik geçmelerden, yazı bordürlerinden meydana gelir. Selçuklularda ön plana çıkan geometrik desenler, Erken Osmanlı sanatında da önemli bir yer tutar. Kûfî yazının yerini de Beylikler döneminde daha çok Sülüs yazı alır. Camilerde Allah lafzı, Peygamber ve Dört Halife'nin isimleri, Kelime-i Tevhit, usta-bani kitâbelerine yer verilmiştir. Beylikler döneminde oluşturulan motifler, tasarımlar, teknik veya malzemeye göre farklılık

⁹⁰ Okutan, *Camiler ve Din Görevlileri*, 39.

⁹¹ Okutan, *Camiler ve Din Görevlileri*, 39.

⁹² Selçuk Mülâyim, "Türk Süsleme Sanatında "Arabesk" Problemi". 66-82.

göstermez, nakkaşlar tarafından oluşturulmuş desenler kullanılır⁹³.

2.4.2. Mihrap

Mihrap (Şekil 3), dinî yapılarda mimari bir öğedir ve namaz kılınacak olan kible yönünü gösterir⁹⁴. İslâmiyet'in ilk dönemlerinde mihrap kısmı, kible yönündeki basit bir nişten ibaretti. Zaman içerisinde hem şekil itibariyle hem de süsleme açısından İslâm sanatı alanında dinî mimarinin önemli bir unsuru olmuştur⁹⁵.

İmamın namaz kıldırırken önünde bulunduğu, duvarın içine doğru yapılan ve kibleyi temsil eden derinlikli kısım mihrap olup bu sayede arkasındaki cemaat bir saf fazla durabilir. Mimar Sinan'ın felsefesine göre süslemesine önem verilen yer mihraptır. Camilerde sadelik ön planda olsa da mihrabın tezyinatı ön planda tutulmuştur⁹⁶.

Anadolu mimarisine mihrap kavramının girişi, diğer İslâm ülkelerinde yaşadığı gelişim sonrası 8.yüzyıldan itibaren olmuştur⁹⁷.

Mihrapların yapımı bulunduğu dönem ve bölgesel özellikler göstermektedir. Bu yüzden taş, tuğla, çinî, ahşap, alçı gibi çeşitli malzemeler kullanılarak oluşturulabilir. Anadolu öncesinde İslâm sanatında yaygın şekilde karşımıza alçı mihrapların çıktığını görmekteyiz. Fakat alçı mihrapların asıl gelişimi 14. yüzyıl itibariyle olmuştur⁹⁸.

14-15. yüzyıl Beylikler dönemi eserlerinin en kaliteli çinî malzemesi, sayıca az da olsa mihraplarda kendini göstermektedir. Selçuklu çinî mozaik mihrap geleneğine örnek gösterebileceğimiz en başarılı, zengin ya da daha sade mihraplar şunlardır: Beyşehir Eşrefoğlu, Birgi Ulu (Şekil 1-2) ve Demirli Mescit, Gaferyat

⁹³ Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı 14-15.Yüzyıl* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007), 2-29.

⁹⁴ Oktay Aslanapa, "Mihrab", *İslâm Ansiklopedisi*, C.8 (1960), 294-304.

⁹⁵ Ömür Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976), 1.

⁹⁶ Gözde Ramazanoğlu, *Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995), 39.

⁹⁷ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları*, 1.

⁹⁸ Bekir Eskici, *Ankara Mihrabları* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 1.

(Kazım Karabekir) köyü Ulu Camii, Konya Hasbey Darülhuffası mihrapları. Ayrıca mihraplar da çinî plaka ya da kâselerin alçı içerisine yer yer gömülmesi ile çinînin yeni bir uygulamasını görürüz. Bunlar çoğunlukla 14-15.yüzyıldan, “Milet işi” denilen İznik kâseleri olarak bilinir. Kalıplama tekniğiyle oluşturulan bu çinîli alçı mihraplar 14-15.yüzyıl Beylikler döneminin mühim bir yeniliğidir⁹⁹. Bu çalışmamızda Ankara’da Örtmeli ve Molla Büyük Mescidi mihrapların da bu uygulamanın güzel bir örneğini göreceğiz.

Şekil 1 Beyşehir Eşrefoğlu Camii mihrabı
(Sanatın Yolculuğu)

Şekil 2 Birgi Ulu Camii mihrabı
(Sanatın Yolculuğu)

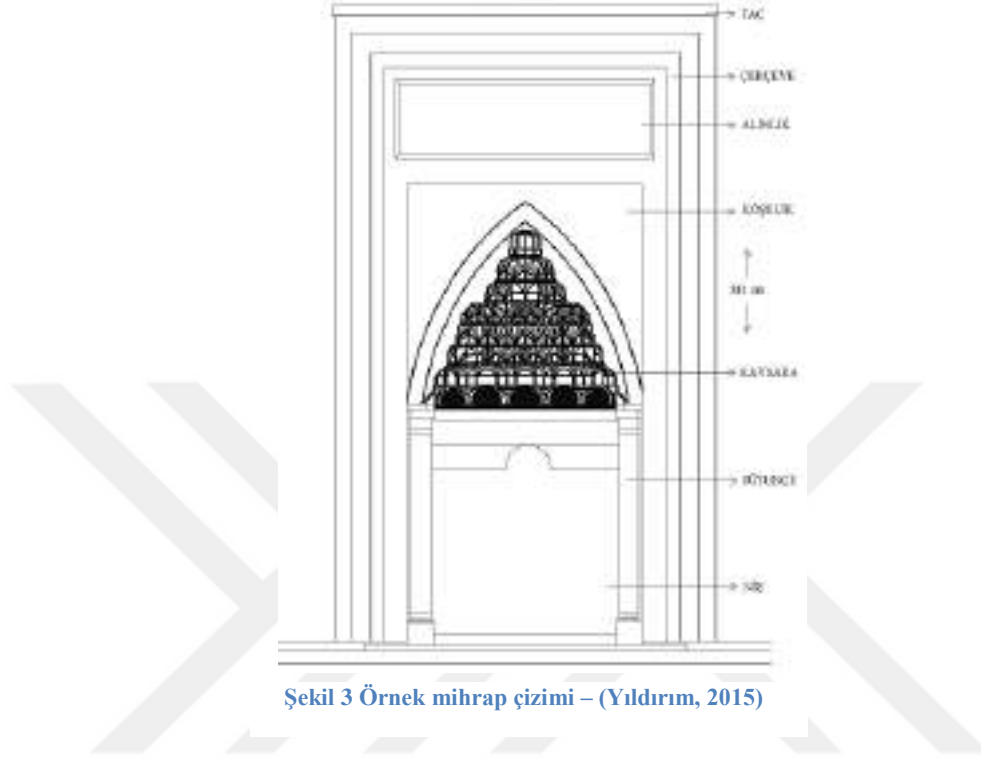
15.yüzyıl Beylikler döneminin çoğu taş olan mihrapları, Selçuklu’nun zengin taş kabartmalı mihraplarından farklı olup daha sade yapıdadır¹⁰⁰.

İslâm sanatında, Anadolu öncesinde çokça karşılaştığımız alçı mihrapların Anadolu’daki esas gelişimi 14. yüzyıldan itibaren görülmektedir. İran alçı işçiliği özellikleri gösteren Arslanhane camisinin mihrabı (13.yüzyıl sonları) haricinde, Ankara ve çevresinde alçı mihrabın pek çok örnekleriyle karşılaşmaktayız. 14. yüzyılın sonları itibariyle karşılaştığımız bu örnekler, teknik ve üslup olarak İran örneklerinden farklı olup tamamen kendine özgüdür. Ankara’da 19. yüzyıldan

⁹⁹ Öney, *Beylikler Devri Sanatı 14-15.Yüzyıl*, 38.

¹⁰⁰ Öney, *Beylikler Devri Sanatı 14-15.Yüzyıl*, 30.

itibaren geleneksel yöntemlerle devam eden alçı mihrap yapımı zamanla şekil ve üslup bakımından basitleşerek, özelliğini kaybetmiştir¹⁰¹.

Şekil 3 Örnek mihrap çizimi - (Yıldırım, 2015)

2.4.3. Minber

Minber kelimesi Arapça olup, “yüksek” mânasına gelir. Arapça’da ki “nebr” sıfatının isim halidir. İmanın cemaate seslendiği kürsüye minber denir (Şekil 5-6). Kibleye yüzümüzü döndüğümüz zaman mihrabın sağ tarafında kalan minber, korkuluklu ve dar bir merdivenli yapıdadır¹⁰². Taş, ahşap, mermer, tuğla gibi malzemelerden imal edilebilir¹⁰³.

Minberin tanımı araştırmacılar tarafından genel olarak şu şekilde yapılmıştır: “Minber, camilerde minber mihrabın batısında olup cuma günleri ve bayramlarda,

¹⁰¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 1-2.

¹⁰² Titus Burckhardt, *Art of İslâm: Language and Meaning* (World of İslâm Festival Publishing, 1976), 91-93.

¹⁰³ Gülay Apa Kurtişoğlu, *Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Minberleri* (Konya: Selçuklu Belediyesi, 2016), 11.

hatibin üzerine çıktığı ve hutbe okuduğu merdivenli bir kürsüdür”¹⁰⁴ .

İslâm âleminde yapılan ilk minber Hz. Muhammed (s.a.v) dönemine aittir. Bu konuda şöyle bir rivayet vardır: Hz. Muhammed (s.a.v) halka vaaz verdiği esnada hurma kütüğüne dayanmak durumunda kalıyordu, sonraları ayakta konuşmasını yapınca yorulduğunu fark eden inananlar ona bir kürsü yapmaya karar verdiler¹⁰⁵ .

Başka bir kaynaktan şöyle bir bilgiye de rastlanmaktadır: Hz. Peygamber, önceleri Cuma hutbelerini, emir ve nasihatleri bir kürsü (taht) şeklindeki minberden ahabına aktarırdı. Ayrıca minber yabancı elçileri kabul ettiği bir taht görevi de üstlenirdi. Bu yüzden minber sonraki dönemlerde saltanat alametlerinden biri olarak kabul görmüştür¹⁰⁶ .

İlk zamanlar camilerdeki minber görevini basit bir tabure üstlenirken, dönem içerisinde gelişerek günümüzdeki şeklini almıştır. İçerisinde bulunduğu mekân ile orantılı şekilde olmasına dikkat edilen minberin boyutuna dair verilecek kesin bir ölçü yoktur. Osmanlı dönemi minberlerinin çoğu tezyinatlı olup ahşap, mermer ve diğer taşlardan imal edilmişlerdir. Oyma, fildişi ya da sartağaç dolgulu kakma veya künde-kari¹⁰⁷ bezemelerin yer aldığı ahşap minberlerin yanı sıra farklı, değişik taşlardan müteşekkil tasarımların bulunduğu taş minberler de vardır. Osmanlı minberlerinde en üstteki basamağın bulunduğu kubbe kısmında minare külâhına benzer bir külâh bulunur. Minberin giriş kısmında kapı yerine işlemeli perde de yer alabilir¹⁰⁸ .

Selçuklu minber süslemeleri çok yoğun olup minberler birbirinin tekrarı değildir. Az da olsa farklı motifler kullanılmış olmakla birlikte minberlerde Rumili

¹⁰⁴ M. Zeki Oral, “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitâbeleri ve Tarihçeleri”, Vakıflar Dergisi 5 (1962), 23-77.

¹⁰⁵ Sedat Bayrakal, *Erken Dönem Osmanlı Minberleri* (İstanbul: Gökkuşbe, 2008), 31-32.

¹⁰⁶ Nusret Çam, *İslâm’da Sanat Sanatta İslâm* (Ankara: Akçağ Yayınları 1997), 177.

¹⁰⁷ Künde-kari tekniği bkz. Gönül Öney, “Anadolu’da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri”, *Sanat Tarihi Yıllığı* 3 (1970) 135- 149; Öney, *Beylikler Devri Sanatı 14-15.Yüzyıl*, 33.

¹⁰⁸ Andrew Petersen, *Dictionary of İslâmic Architecture* (London and New York: Routledge, 1996), 190-191.

motif süslemeleri dikkat çeker¹⁰⁹.

Anadolu'da bol olan ahşabın minber yapımında kullanımı Selçukludan itibaren Beylikler'de de devam etmiştir (Şekil 4). Beylikler döneminde ahşap işçiliği, bazı ufak farklılıklar dışında Selçuklu geleneği ve tekniğiyle sürdürülmüştür¹¹⁰.

Şekil 4 Divriği Ulu Camii minberi (Sanatın Yolculuğu)

Yazı, süslemenin mühim bir parçası olarak, özellikle minber elemanlarının çevresini kuşatan bordürlerde daha çok karşımıza çıkmaktadır. Pano yüzeylerinde yer alan örnekler de vardır. Genelde yazı kuşaklarında ilk katı Rumilerden oluşan çift katlı bir uygulama yapılmıştır. Rumi-yazı tasarımları yaygın olarak kullanılmıştır. Kıvrımdallı Rumilerden oluşan bir fon üzerinde kitâbeler bulunmaktadır. Helezonik kıvrımlı Rumilerin üzerinde yer aldığı Sülüs yazıların yer aldığı kitâbeler zengin örnekler arasındadır. Bu çalışmamızda yer alan Alâaddin Camii de bu şekilde yazı kitâbesi olan minbere sahiptir¹¹¹. Anadolu Selçuklu minberlerinde Sülüs yazının yanında Kûfi yazı çeşitleri de karşımıza çıkmaktadır¹¹².

Erken dönem Osmanlı mimarisine baktığımızda, yüzey süslemelerinin daha çok yan aynalık, köşk, köşk altı, merdiven korkulukları, kapı-bordürler ve kapı kanatlarında yoğun çalışıldığını görmekteyiz. Osmanlı haricindeki 14 ve 15.yüzyıl Anadolu Beylikleri minberlerinin Anadolu Selçuklu minberlerine göre tasarım

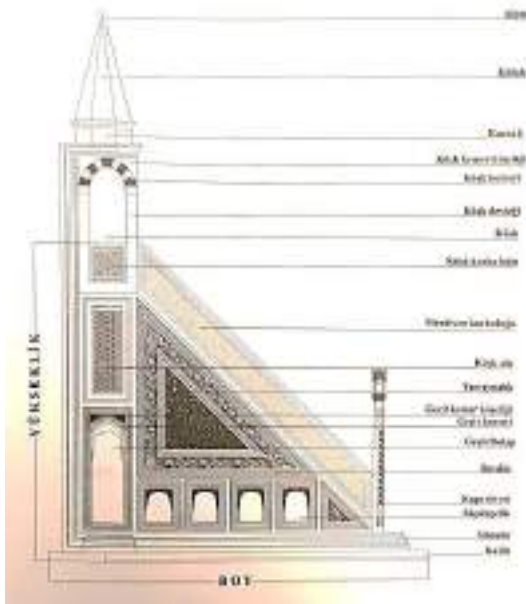
¹⁰⁹ Zekeriya Şimşir, *Konya'daki Selçuklu Mimarisinde Rumi Motifi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 197.

¹¹⁰ Öney, *Beylikler Devri Sanatı 14-15.Yüzyıl*, 32.

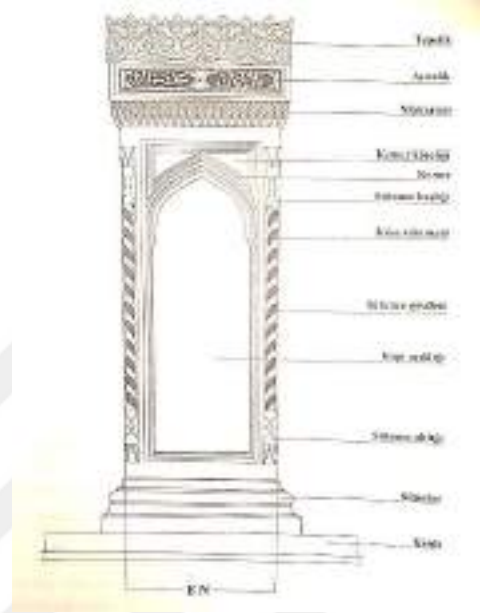
¹¹¹ Bkz. Katalog 45, Sultan Alaaddin Camii Minberi.

¹¹² Apa Kurtişoğlu, *Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Minberleri*, 284-288.

açısından çok farklılıkları yoktur. Selçuklu geleneği takip edilmiştir. Erken Osmanlı dönemi minberleri de Selçuklu izlerini taşımıştır, fakat bu dönemde de farklı örnekler ortaya konulmuştur¹¹³.

Şekil 5 Minber bölüm ve unsurları, yan cephe (Bayrakal, 2008)

Şekil 6 Minber bölüm ve unsurları, kapı (Bayrakal, 2008)

2.4.1. Kitâbeler

Yapıların iç ve dış duvarlarına işlenmiş yazılara “kitâbe” adı verilir. Bu yazılar mermer, taş, ahşap, çinî, maden gibi yüzeylere oyma veya kabartma tekniğiyle geçirilir. Çoğunlukla dinî, sivil, askeri yapıların belirli bölgelerine kitâbeler yapılabilir. Dekoratif bir unsur olmasının yanı sıra verdiği bilgiler ve binanın estetik yönünü tamamlayan önemli bir mimari elemandır. Genellikle yapının giriş kapısı üzerinde yer alarak, eserin kim tarafından ne vakit yapıldığını belirten kitâbeye “tarih kitâbesi”, tamiri ile ilgili bilgi verene “tamir kitâbesi”, kemerle iç kapılar üzerinde yazılı olana “kitâbe levhası” denilir¹¹⁴.

Başlangıcından itibaren değerlendirdiğimizde Anadolu’daki ilk kitâbelerin

¹¹³ Bayrakal, *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, 216- 239.

¹¹⁴ Ali Alparlan, “Kitâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26 (2002), 76-78.

yazım dili Arapçadır. Selçuklu döneminde de Türkçe kitâbeye rastlanmaz¹¹⁵.

Kitâbe örneklerinin zenginliği açısından Anadolu Selçuklu dönemi minberleri örnek gösterilebilir. Süsleme zenginliği ve form açısından ön planda olup, kitâbeleri de tarihi bir belge niteliğindedir. Minberlerde yapıların ya da minberlerin inşa tarihi yer alır, dolayısıyla bu inşa kitâbeleri içerisinde buldukları yapıları tarihlendirmek adına önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Minber kitâbelerinde yapım, tamir, usta, bâni bilgisi, ayet ve hadisler yer alır. Bunların haricinde az da olsa dua, dört halifenin isimleri, salavat- şerife, Kelime-i Tevhit, Allah, Muhammed gibi ibareler bulunmaktadır¹¹⁶.

Kitâbeler genellikle 3 satırdan oluşur ve satırlar düz bir silme bordürle ayrılmıştır. Bazı örneklerde de satırlar kartuşlar içerisinde olabilir¹¹⁷. Kitâbelerde en çok kullanılan yazı çeşidi Celî Sülüs, sonra Celî Nesta'liktir. 17.yüzyıl sonrasında kitâbelerde sıkça rastlanır fakat Celî Sülüse göre ikinci planda kalmıştır¹¹⁸.

¹¹⁵ Ali Yardım, *İstanbul'un 550. Fetih yılı İçin Alanya Kitâbeleri* (İstanbul: Fetih Cemiyeti, 2002), 18.

¹¹⁶ Apa Kurtişoğlu, *Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Minberleri*, 279-252.

¹¹⁷ Şakir Çakmak, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taç kapılar (1300-1500)* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 64-65.

¹¹⁸ Bektaşoğlu, *Anadolu'da Türk İslâm Sanatı*, 242.

2.5. Mimaride Hat Sanatı Uygulama Teknikleri

2.5.1. Alçı Kalıplama Tekniği

Ankara’da özellikle mihraplarda alçı malzeme kullanılmıştır. Hatta bu mahalli özelliğinden ötürü Anadolu Türk Sanatında dikkat çekmiştir. 14. yüzyılın sonlarından itibaren Ankara ve civarında karşılaştığımız bu mihraplar, üslup ve teknik bakımından kendilerine has bir gelişim örneği ortaya koyarlar. Ankara’daki yapılarda alçı; kalıplama ve sıva tekniği olmak üzere mihraplarda karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra iç mekânlarda da sıva malzemesi olarak görmekteyiz.

Burada özellikle mihraplarda kullanılan alçı kalıplama tekniğini ele aldık. Alçı mihrap oluşturmak için uygulanan yöntem ve tekniklerine baktığımızda öncelikle kalıpların hazırlık aşaması 2 şekilde olur:

1- Kalıp için özellikle hazırlanan model, istenilen büyüklükteki platforma dökülür ve sertleşen alçıdan motif ya da kompozisyon oyularak çıkartılır.

2- Var olan bir örnekten kalıp alınabilir. Düşey yüzeylerden kalıp almak mümkün değildir. Mesela bunun için mihrap bordürü faydalı olabilir. Bordürdeki levhalardan birini söküp, üzerine alçı dökmek suretiyle kalıp hazırlanır. Bu kalıplar güzel muhafaza edildiği takdirde uzun zaman kullanılabilirler¹¹⁹.

Alçı mihraplar, yapının yan duvarlarından farklı olan bir malzemedan yapılmış olmasına rağmen çinî mihraplar gibi kible duvarından ayrı bir görünüm vermezler, çünkü yüzeyleri parlak ve renkli değildir¹²⁰.

Burada başta bahsettiğimiz kalıplama tekniğinin yanı sıra Anadolu Selçuklu dönemindeki alçı mihraplarda bir teknik daha uygulanmıştır. Buna da “Oyma” tekniği denilir. Alçı bazı durumlarda tek başına bazen de çinî ya da tuğla ile birlikte kullanılmıştır. Duvar yüzeyinde bulunan veya plakalar halinde hazırlanmış olan alçı sertleşince, kesici aletlerle oyularak süsleme ortaya çıkarılır. Buna “Oyma Tekniği” adı verilir. Uygulamanın nasıl olduğuna dair kesin bilgiye varmak zordur. Mesela

¹¹⁹ Eskici, Ankara Mihrapları, .8-10.

¹²⁰ Bakırer, On üç ve on dördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları, 34.

Arslanhane Camii mihrabında alçının tek başına kullanıldığı durumlar için, süslemenin muhtemelen duvar üzerinde yapıldığı söylenebilir. Niş gövdesindeki plaka izlerinden sırlı tuğla-alçı süslemenin de kaplama olduğu bilinmektedir¹²¹.

2.5.2. Çini Tekniği

Çini mozaik alanların kullanımının ilk olarak Anadolu Selçuklularında geliştiğini görmekteyiz. Selçuklu çinî mozaik mihrapları, sonraları yaygınlaşmıştır ve çinî mihraplara örnek teşkil etmektedir. Çalışmamızda ele aldığımız Âhi Şerafeddin Camii de ustalık isteyen bu çinî mozaik mihrap örneklerindedir¹²².

Çini mozaik özellikle kubbe içi, kemer, niş, duvar kaplamaları ve mihrapların süslemesinde kullanılmıştır. Firuze başta olmak üzere kobalt mavisi, patlıcan moru, siyah renk olarak hazırlanan çinî plakalar arzu edilen motife göre kesilir ve kompozisyon içerisinde mozaikler bir araya getirilir. Kullanılan çinî parçaları renklerine uygun şekilde ayrı olarak fırımlandığından çok kaliteli ve canlı bir görünüm arz etmektedirler¹²³.

Yazı da çinî mihrapların süslemesinde dekoratif bir unsur olarak yer almaktadır. Selçuklu Sülüsü olarak bilinen Sülüs yazılar kullanılmıştır. Özellikle Bakara ve Âl-i İmran Suresi'nden ayetler ve namazla ilgili ayetler de tercih edilmiştir. Birçok mihrap bordürlerinde Sülüs yazı karakteri ile bitkisel elemanlar bir arada kullanılmıştır¹²⁴.

2.5.3. Taş Oyma Tekniği

Selçukluların temel malzemesi taş olup dinî ve sivil eserlerde büyük ustalık ve incelik kullanmışlar ve Anadolu'nun kendine has bir üslup ortaya koymuşlardır. Özellikle taş kapılardan hariç minare, minber, sütun başlıkları gibi daha da çeşitlendirebileceğimiz farklı kullanım alanları olmuştur. Selçuklu mimarisinin

¹²¹ Bekir Eskici, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihraplar", *Sanat Tarihi Dergisi* XV/1, (Nisan/April 2006), 58-59.

¹²² Öney, *Anadolu Selçuklu Sanatı*, 3.

¹²³ Öney, *Anadolu Selçuklu Sanatı*, 87.

¹²⁴ Semra Ögel, *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*, (İstanbul: Akbank Yayınları Kültür ve Sanat Kitapları, 1994), 62.

zenginleşmesiyle özellikle 13. yüzyılda çok başarılı örnekler verdiğini görmekteyiz. Taş süslemesinde kompozisyon çeşitliliği çok fazla olup, sistem ve şema aynıdır¹²⁵.

2.5.4. Kalem İşi (Boyama) Tekniği

Mimaride yapıların iç duvarlarına, kubbelerine, kemerlerine, tavanlarına bazen boyayla bazen de altın varak kullanılarak nakışlar yapılır. Bu yapılan nakışlara “kalem işi” adı verilmektedir. Bu işi yapan ustaya da “kalemkâr” ya da “Nakkaş” adı verilir. Bu kalem işi uygulaması cami, mescit, medrese gibi dinî mekanlar başta olmak üzere, saray ve köşklere kullanılmıştır. Camilerde kalem işleri en çok sıva üzerine uygulanmıştır¹²⁶.

Sıva üzerine yapıldığı gibi, rölyef ve malakari denilen şekillerde de yapılan kalem işlerinin en zenginleri tahta üzerine yapılan halidir. Tavan ve kubbe süslemesinde kullanılır. Her dönemin üslubuna göre Osmanlı sanatında yaygın bir kullanımı söz konusudur¹²⁷.

İç mekân süslemesinde sıva üstü kalem işlerinin yanı sıra ahşap üstü, deri ve bez üstü, taş ve mermer üstü kalem işleri de tercih edilmiştir. İç dekorasyonda sıva üzeri kalem işi kullanımı da çok yaygındır¹²⁸.

2.5.5. Ahşap Oyma Tekniği

Selçuklu ahşap işçiliği; minber, pencere ve kapı kanatları, sütun başlıkları, rahle, sanduka ve korkuluklarda ustalikle uygulanmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Beylikler döneminde de aynı şekilde bu durum devam etmiştir. Ceviz, elma, armut, sedir, abanoz ve gül ağaçları kullanılarak işlenen ahşap malzeme farklı teknikler uygulanarak kullanılmıştır. Ahşap işçiliğinin en farklı örneklerini minberlerde görmekteyiz. Ahşap tekniklerinden olan Kündekari tekniğinin en erken dönem

¹²⁵ Öney, *Anadolu Selçuklu Sanatı*, 12-13.

¹²⁶ Semih İrteş, “Ahmet Paşa Camii Ahşap ve Kalem Üstü İşleri”, *Art+Decor Arkitekt Dergisi* 3 (1996), 66.

¹²⁷ Bekir Kabakçı, “Konya Sultan Selim/Selimiye Camisi’ndeki Kalemişi Çalışmalarının Grafikselsel Açısından İncelenmesi”, *Kalemişi Dergisi* (Erişim 20 Mayıs 2023), 46.

¹²⁸ Ali Fuat Baysal, “Kalem İşi Sanatında Yeni Tasarım ve Teknikler”, *İSTEM* (Erişim 20 Mayıs 2023), 23.

örnekleri Mısır, Halep ve Anadolu’da karşımıza çıkmaktadır. Bu teknikte baklava, sekizgen, yıldız gibi farklı biçimlerde olan içi arabesk kabartmalı ahşap parçalarla, bunları birbirine bağlamayı sağlayan oluklu ahşap kirişlerin iç içe geçirilip bir araya getirilmesi söz konusudur. Selçuklu döneminde Kündekari kullanımının yanı sıra çokça kullanılan teknik de oyma ya da kabartma olarak isimlendirilen tekniktir¹²⁹.

2.6. Mimaride Hat Sanatı Açısından Ankara Altındağ İlçesi Cami ve Mescitleri

Ankara çayının geçtiği ovanın doğu kenarında kurulmuş olan Ankara, Türkiye’nin merkezine yakın konumdadır. Şehrin ilk kez kimler tarafından kurulduğu bilinmemekle beraber ilkçağlardan itibaren yerleşim yeri olduğu bilinmektedir. Bölgeyi düşman saldırılarına karşı korunaklı kılan Ankara kalesi ve o bölgenin sarp yamaçlı olması, Çubuk ovasının verimli bir tarım alanı olarak şehri çevrelemesi, var olan zengin su kaynakları, eski tarihlerden beri ana ulaşım yolları üzerinde bulunması gibi coğrafi etmenler, Ankara’nın ilk çağlardan itibaren önemli bir yerleşim yeri olmasında etkili unsurlardır¹³⁰.

Ankara 10. yüzyıl ortalarına kadar, çok defa farklı güçlerin hâkimiyeti altına girmiş ve 150 yıl boyunca bu durum devam etmiştir¹³¹. 1101 yılında Haçlılar tarafından ele geçirilmiş olan Ankara şehri, 1071 Malazgirt zaferinden iki yıl sonra 1073 tarihinde Selçukluların hâkimiyetine girmiştir. Bu tarihten itibaren Ankara bir Türk şehri olarak varlığını devam ettirmiştir. Konya Selçukluların merkezi olduğu halde Ankara’da Selçuklu şehzadesinin bulunması, burada erken dönemde bir kültür birikimi oluşmasına katkı sağlamıştır¹³².

Ankara’da özellikle kale ve çevresinde, Hacı Bayram Veli Camisi’nin yer aldığı höyükte, çokça eski dönemlerden kalma yapı görülmektedir. Buralarda Ankara Kalesinin yanı sıra Augustus Tapınağı, Roma Hamamı ve Justinyen Sütunu kalıntıları gibi Roma dönemi kalıntıları da karşımıza çıkmaktadır. Şehirde Anadolu

¹²⁹ Öney, Anadolu Selçuklu Sanatı, 110-112-113.

¹³⁰ Filiz Karakuş, “Ankara Altındağ İlçesi 12-16. Yy. Camileri Üzerine Tipoloji ve Değerlendirme Çalışması”, Online Journal of Art and Design 8/1, (January 2020), 20-40.

¹³¹ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye (İstanbul: Turan Yayınları, 1971), 36.

¹³² Karakuş, “Ankara Altındağ İlçesi 12-16. Yy. Camileri Üzerine Tipoloji ve Değerlendirme Çalışması”, 20-40.

Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti dönemlerine ait pek çok dinî, sosyal, ticari amaçlı yapılar inşa edilmiştir. Bunlardan birçoğu doğal ya da çevresel etmenler, bilinçsizlik veya yanlış yapılaşma ile günümüze ulaşamamıştır¹³³.

16. yüzyılda Osmanlı'nın önemli şehirlerinden birisi olan Ankara ile ilgili bilgilere, Osmanlı devlet belgelerinden ya da Ankara'dan geçen seyyahların gözlemlerinden yola çıkarak ulaşılmaktadır¹³⁴.

¹³³Karakuş, "Ankara Altındağ İlçesi 12-16. Yy. Camileri Üzerine Tipoloji ve Değerlendirme Çalışması", 20-40.

¹³⁴ Seyfi Başkan, Ankara Cenab-ı Ahmet Paşa Camii (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 1.

3. KATALOG

3.1. ABDÜLKADİR İSFEHANİ MESCİDİ

Katalog No: 1

Şekil No: 7-11

Çizim No: 1

Yapılış Tarihi: 16. yüzyıl (978 H-1570 M.).

Banisi: Abdülkadir İsfehani.

Mescidin Mimari Özellikleri ve Değerlendirme

Şekil 7 Abdülkadir İsfehani Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 8 Abdülkadir İsfehani Mescidi (Sarı, 2023)

Dikdörtgen plana sahip mescidin kuzey duvarı kesme, diğer cepheler yontma moloz taştır. Tabakhane mahallesinde bulunan mescit taş kaideli, duvarı üç sıra tuğla, bir sıra taş örgülü, ahşap saçaklı, kiremit çatılı ufak bir yapıdır. (Şekil 7-8).

Kitâbesi olmayan mescit, stiline göre 15 yüzyıldandır. Alt katında bodrumu

olan mescit minaresizdir. Abdulkadir İsfehani mescidi küçük bir yapı olmasına rağmen, kaliteli taş-tuğla işçiliği ve mihrabı ile Ankara'nın önemli 15. asır mescitlerindedir. Kalıplama tekniğiyle yapılmış stalaktit nişli alçı mihrap, çokgenler meydana getiren geniş bir bordürle çevrilidir. Alınlıktaki panoda bir yazı vardır¹³⁵ (Şekil 9). Arşiv kayıtlarındaki fotoğraflardan burada Sülüs bir yazı bulunduğu gözlemlenmektedir.

Metin (Mihrap alınlığı):

المؤمن في المسجد كالسمك في الماء

Okunuşu: el-mü'minü fi'l mescidi ke's-semekü fi'l-mai.

Türkçe Anlamı: Camideki mümin, sudaki balık gibidir.

Mescidin girişinde sol tarafta pencere üzerinde beyaz mermer üzerinde geometrik bir süsleme göze çarpmaktadır (Şekil 10). Mescidin girişinde sağdaki pencere tepeliğinin üzerinde küçük yeşil zeminde Sülüs yazı bulunur. Burada Sülüs olarak “el-Mülkü lillah” yazılıdır (Şekil 11/Çizim 1).

Metin:

الملك الله

Okunuşu: el-Mülkü lillah.

Türkçe Anlamı: Mülk Allah'ındır.

Cephesi Selçuk devri stilinde olan mescit, halen yeni restore edilmiş olmasına rağmen kapalı olarak durmaktadır¹³⁶. Konyalı, iç süslemesinin çok kıymetli olduğunu zikretmektedir, fakat günümüzde mescit kapalı olduğu için iç kısmını gözleme ve fotoğraflama imkânımız olmamıştır.

¹³⁵ Öney, Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları, 35-37.

¹³⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

Şekil 9 Abdulkadir İsfehani Mescidi mihrabı (VGM Arşiv)

Şekil 10 Abdulkadir İsfehani Mescidi girişteki sol pencere üstündeki desen (Sarı, 2023)

Şekil 11 Abdulkadir İsfehani Mescidi girişindeki sağ pencere üstündeki yazı (Sarı, 2023)

Çizim 1 Abdulkadir İsfehani Mescidi girişindeki sağ pencere üstündeki yazı

3.2. AĞAÇOĞLU (AĞAÇAYAK) CAMİİ

Katalog No: 2

Şekil No: 12-22

Çizim No: 2-6

Yapılış Tarihi: 17. yüzyıl sonu- 18. yüzyıl başı.

Banisi: Bilinmiyor

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 12 Ağaçoğlu Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 13 Ağaçoğlu Camii (Sarı 2021)

Cami, yeni ismiyle Akbaş Mahallesi'nde Ulucanlar caddesindedir (Şekil 12-13). Tavan göbeğinde ağaç işçiliği vardır. Müezzin mahfilinin altında yine kalem işi süslemeler mevcuttur¹³⁷ (Şekil 14).

Caminin inşasına dair kesin bir belge veya kayıt yoktur fakat G. Öney, M. Galib'in cami ile ilgili görüşlerini göz önüne alarak, cami mimarisi ve süsleme özelliklerine göre 17.yy. sonları veya 18.yy. başına tarihlendirmektedir¹³⁸.

Mabedin içindeki pencere üstlerinde Kelime-i Tevhit yazılıdır (Şekil 15).

¹³⁷ Konyalı, Ankara Camileri, 4.

¹³⁸ Eskici, Ankara Mihrapları, 132.

Şekil 14 Ağaçoğlu Camii tavan süslemeleri
(Sarı, 2021)

Şekil 15 Ağaçoğlu Camii pencere etrafındaki
kalem işleri ve alnlıktaki yazı (Sarı, 2021)

Caminin Minberi

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Kalem işi

Renk: Sarı

Dil: Arapça

Metin (Tepelik-Üst):

يا محمد

Okunuşu: Ya Muhammed

Türkçe Anlamı: Ey Muhammed!

Metin (Tepelik-Alt / Minber kubbesinin altı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka İlah yoktur, Muhammed (s.a.v.) Allah'ın elçisidir¹³⁹.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Birinci bordür ve kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v.) Allah'ın elçisidir¹⁴⁰.

Metin (Üçüncü bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينُ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedun rasûlüllâhi sâdiku'l-va'dil-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak, varlığı ve birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v.) Allah'ın

¹³⁹Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDV), “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

¹⁴⁰ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

Resulüdü¹⁴¹.

Metin (Alınlık kısmında en üst ve en alttaki pano):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu: Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başkasına da tapmayın¹⁴². (Cin,18)

Metin (Alınlık ortasındaki pano):

يَا خَالِقَ اللُّوحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem.

Türkçe Anlamı: Ey, Kalem ve Levh-i Mahfuzu yaratan Allah!¹⁴³.

Değerlendirme

Günümüzde de minber üzerinde renkli kalem işi ve oymalar mevcut olup, minberin girişinin tepeliğinde Kelime-i Tevhit ve onun üzerinde, “Ey Muhammed!” ibaresi bulunur (Şekil 16-17). Minberin iç kısmında külahının altında da Kelime-i Tevhit yazılıdır (Şekil 18). Konyalı, minberinin ahşaptan ve renkli oymalarla bezeli olduğunu ifade eder.

¹⁴¹ Sorularla İslâmiyet (Sİ), “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'- hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

¹⁴² Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Kur'ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023)

¹⁴³ Mucize Dualar (MD), “Ya Halika'l-Levhi ve'l-Kalem” (Erişim 10 Aralık 2022)

Şekil 16 Ağaçoğlu Camii minber girişindeki tepelik ve alınlık (Sarı, 2021)

Şekil 17 Ağaçoğlu Camii minberi (Sarı, 2021)

Şekil 18 Ağaçoğlu Camii minber külâhı altındaki K. Tevhit (Sarı, 2021)

Minber girişinde en üstteki tepelik yazısı ve onun altındaki yazılar ahşap üzerine siyaha çalan koyu renk boyalı zemin üzerine sarı boyalıdır. Üst tepelikteki “Ya Muhammed” ibaresinin sağlı sollu iki tarafında kırmızı ve siyah renklerin kullanıldığı lale formunda çiçek süslemesi vardır. “Muhammed” yazısının başındaki “mim” harfinin gözü kırmızı renkle doldurulmuştur. Bu haliyle yan taraflarında bulunan süslemede kullanılan kırmızı renk ile bir uyum yakalanmıştır. Bu yazı levhasının etrafı ince bir geçme şeklindeki süsleme unsuruyla çevrilidir (Çizim 2).

Minber alınlığındaki Kelime-i Tevhit, iki ayrı panoda yazılmış, etrafı ince bir geçme çerçeve yapılmıştır (Çizim 2). Minber külâhının alt kısmında da K. Tevhit aynı şekilde yazılıdır.

Dikdörtgen planlı harimin güney tarafındaki duvarın ortasından tavana kadar yükselen mihrabı alçı kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış ve süslemeleri alçak kabartmadır (Şekil 19). Aslını büyük ölçüde korumuştur. Eskici, mihrap

yazılarının altın yaldızla, diğer yüzeylerin ise beyaz yağlı boyayla örtülü olduğunu belirtmektedir, fakat günümüzde yazılar, mihrabın tamamı beyaz boyayla kaplıdır.

Şekil 19 Ağaçoğlu Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 20 Ağaçoğlu Camii mihrap nişini kuşatan üç bordür (Sarı, 2021)

Mihrap nişini farklı genişlikte 3 bordür kuşatmaktadır. Birinci bordürde Sülüs yazıyla Kelime-i Tevhit tekrarlanmaktadır. 2.bordürde alçak kabartma süsleme bulunur¹⁴⁴, 3.bordürde Sülüs dua yazılıdır (Şekil 20).

¹⁴⁴ Eskici, Ankara Mihrapları, 132.

Şekil 21 Ağaçoğlu Camii mihrap alınlık yazıları (Sarı, 2021)

Alınlık kısmında en üstte ve en alttaki panoda Sülüs yazı istifli olarak tekrarlanmıştır (Şekil 21/Çizim 3). Bu iki panonun ortasında bulunan kısımda iki parça olarak, Sülüs yazı istifli ve müsennası da olacak şekilde bir Esmâ yer alır (Çizim 4).

Mihrabın 1.bordürü boyunca Celi Sülüs yazıyla Kelime-i Tevhit defalarca tekrar etmektedir (Şekil 22/Çizim 5). Tekrar edilen her yazı metni dendan formunda bir çerçeve içerisine alınmıştır. Yazı içerisinde “illa” derken ve sondaki Allah lafzındaki şedde ve sonundaki he harfini okutan güzel he haricinde, hareke, tezyini işaretler ya da mühmel harfler bulunmamaktadır. Yazıda zülfelerin kullanımını da görmemekteyiz. Tamamen satır yazısı sayılmayıp, bazı yerlerde istiflemeler yapılmıştır. Buradaki yazı zemini boş ve sadece yazı ön planda olduğu için okunabilirliği fazladır.

Üçüncü bordür kuşağındaki dua 10 defa tekrar etmekte, fakat bu yazı gruplarından 4 tanesi tamamlanmadan yarıda kesilmiştir (Çizim 6). Yazı kuşağı beyaz boyalı olup, yazının alt ve üst tarafında ince bir geçme bulunur. Yazıdaki elifler zülfelidir. Yazı aralarında harekeler ve tezyini işaretler bulunur, fakat uzaktan bakıldığında bu hareke ve işaretlerle beraber yazı daha karmaşık görünmektedir. Yakından incelediğimizde de boya katmanlarından ötürü yazıdaki detaylar çok net seçilemeyebilir.

Alınlıkta bulunan yazının zemininde süslemeler yoktur, düz alçı zemindir. Yazının istifi aşağıdan yukarıya okuma düzeniyle satır istifi şeklindedir. Yazıdaki hareketlerin sadece birkaç tanesi kullanılmış olup, istif düzenine bakıldığında yazının sağ tarafı daha sıkışık, sol tarafı daha ferah bir görüntü vermektedir. Başta birbirinin üzerine bindirilen harf ve kelimeler son kısımda birbirinden uzaktır. Yazıdaki “ahaden” kelimesinde ha’nın üstünde yer alan hemzenin ters olarak kullanılmış olması dikkat çeker. Ayrıca son kısımdaki Allah kelimesi “mea” kelimesindeki ayn harfinin küpünün içerisine yerleştirilmiştir. Buradaki istif hem üst hem de en alt panoda bulunmaktadır.

Alınlık kısmındaki orta panodaki yazıya bakarsak, burada yan yana iki ayrı levha halinde aynı istiften oluşan Celî Sülüs müsenna yazı bulunur. Alınlıkta orta kısımda bulunan yazı müsenna (aynalı yazı) formdadır, fakat bu yazının ilk tarafında istif içerisindeki “Ya Halık” kelimesi ve “vav” harfi dışında “el-Kalem” ve “el-Levhi’nin “el-Lev” kelimesi asimetric yazılmış, müsennası da tam tersi olarak alınmıştır. Yani aynı cümle içerisinde asimetric yazılan kelime ve harfler var olup, müsennası da buna göre alınmıştır. Noktalamalar dışında hareke veya tezyini işaretler istif içerisinde kullanılmamıştır. “Halık” kelimesindeki kaf harfi çanağı uzun tutulup müsennasıyla istifin orta kısmında birleşmiştir. Buradaki müsenna istif düzenine baktığımızda da belli yerlerde yığılma ve kalabalık göze çarpar. Yazıda bulunan elifler ön planda olup, istifin orta alanında birkaç sıra halinde yukarı doğru uzanmaktadır. Bu eliflerin ortasında yer alan vav harfleri birbirine dönüktür.

Kavsara ile nişin altındaki Kelime-i Tevhit yazısı da diğer yazılar gibi kabartma olup, 1.bordür kuşağındaki yazıyla benzer özellikler gösterir.

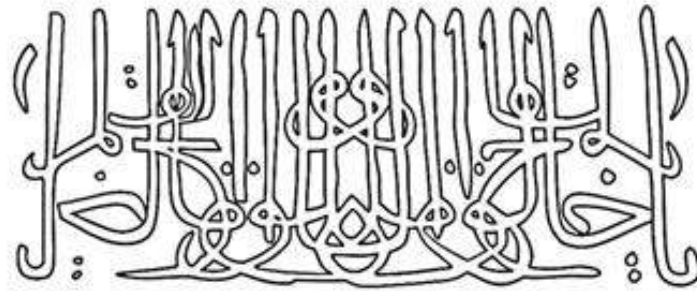
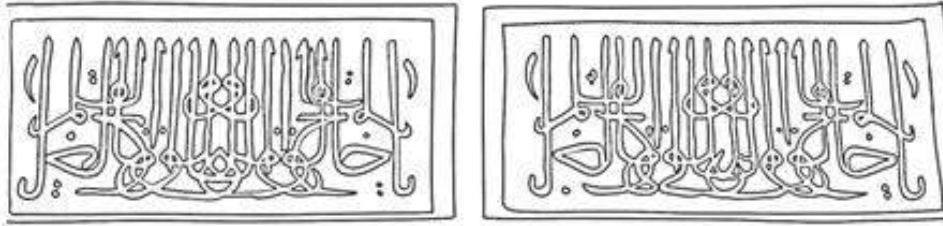
Şekil 22 Ağaçoğlu Camii mihrap 1-2 ve 3. Bordür (Sarı, 2021)

Çizim 2 Ağaçoğlu Camii minber girişindeki tepelik ve alınlık

Çizim 3 Ağaçoğlu Camii mihrabın en üst ve en alttaki alınlık panosu-Cin suresi
18.ayet

Çizim 4 Ağaçoğlu Camii mihrabın ortadaki ikili alınlık panosu-Esma

Çizim 5 Ağaçoğlu Camii mihrap 1.bordüründeki K. Tevhid detayı

Çizim 6 Ağaçoğlu Camii mihrap 3.bordürdeki dua

3.3. AHİ ELVAN CAMİİ

Katalog No: 3

Şekil No: 23-35

Çizim No: 7-11

Yapılış Tarihi: 14. yüzyılın ikinci yarısı.

Banisi: Âhi Elvan/Hacı Mecdüddin İsa b. Mehmed Bey.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 23 Âhi Elvan Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 24 Âhi Elvan Camii (Sarı, 2023)

Eğimli bir kayanın üzerinde konumlandırılmış cami, Ankara'da Âhi Arap Mahallesi'ndeki Koyun Pazarı sokağındadır (Şekil 23-24). Caminin alt duvarları taş, üst duvarlar kerpiçtedir¹⁴⁵. 1386 M. (784 H.) yılında vefat eden Âhi Elvan tarafından yaptırılan cami 14.yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilir¹⁴⁶.

Kuzeye doğru yüksekte kalan meyilli bir arazide, dikdörtgen planlı ve çatılı olan caminin dış cephesi oldukça sadedir. Caminin son cemaat yeri ve avlusu

¹⁴⁵ Konyalı, Ankara Camileri, 5.

¹⁴⁶ Ankara Vakıf Eserleri, 14.

bulunmamaktadır. Ana giriş kapısı doğu cephesinin orta kısmında ve sokağa açılmaktadır. Caminin alt duvarı iri moloz taşlardan örülü olup, üst kısmı kerpiçtendir. Sade, ahşap bir kapıdan harime girilir. Yan duvarlarda altta 3, üstte 3 ve kible duvarında altlı üstlü 4 pencereyle harim aydınlanmaktadır. Harimin dikdörtgen planlı ahşap tavanını, üç sıra halinde yan yana dizili dörder ahşap direk taşımaktadır¹⁴⁷ (Şekil 25).

Alt kısmı taş malzemeden, üstü de tuğla olan minaresi caminin sağ tarafındadır. Ahşap bir damla kaplanmış olan cami, her biri birbirinden farklı yani devşirme mermer Bizans başlıklı 12 adet ahşap sütuna dayanmaktadır¹⁴⁸.

Müezzin yeri ahşap malzemedendir. Selçuklu dönemini yansıtan cevizden minberi günümüze kadar ulaşmış çok değerli bir eserdir (Şekil 26).

Şekil 25 Âhi Elvan Camii bayanlar mahfilinden harim görünümü (Sarı, 2023)

Şekil 26 Âhi Elvan Camii minberi (Sarı, 2023)

Caminin Minberi

Yazı Çeşidi: Selçuklu Sülüsü

Malzeme ve Teknik: Ahşap Oyma

¹⁴⁷ Abdülkadir Erdoğan, *Ankara Âhileri ve Eserleri* (Ankara: Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 2011), 71-73.

¹⁴⁸ Konyalı, *Ankara Camileri*, 5.

Renk: Kahverengi

Dil: Arapça

Metin (İki Satır Halindeki Birinci Kitâbe):

الحمد لولى الحمد جدد هذا الجامع المبارك في ايام السلطان الاعظم مولى ملوك العرب و العجم نصره القرآن
و المجاهدين قاهر الكفرة و المشركين سلطان محمد خان بن بايزيد خان بن مراد خان خلد الله ملكه و ايد دولته

في شهور سنة ستة عشر وثمانمئة ٨١٦

Okunuşu: Elhamdu liveli'l-hamd cuddide hâze'l-câmiî'l-mubarek fi
eyyâmi's-sultânî'l-azim Mevlâ mulûki'l-Arab ve'l-acem nasarahu'l-Kur'ân. ve'l-
mucâhidîn kâhera'l-kefera ve'l-müşrikîn. Sultan Muhammed Han b. Bayezid Han b.
Muradhan hallede'llahü mulkehû ve eyyede devletehû fi şuhûr-i sene sitte aşar ve
semâni mie: 816.

Metin¹⁴⁹ (İki satır halindeki ikinci kitâbe):

صاحب الخيرات الحاج الوان بن محمد بك بن الحاج مجدالدين بن عيسى بن نظام الدين

زهراب تقبل الله منه حسنات

Okunuşu: Sâhibu'l-hayrât el-Hâc Elvan b. Muhammed Bey b. el-Hâc
Mecdüddin b. İsa b. Nizameddin Zehrâb tekabbele'llahü minhu hasenât.

Türkçe Anlamı (İki kitâbe): Allah'a hamd olsun. Bu mübarek cami Murad
Han oğlu Bayezid Han oğlu yüce sultan, Arap ve Acem padişahlarının efendisi, din
uğruna savaşanların ve gazilerin yardımcısı, kâfir ve müşrikleri kahreden Sultan
Mehmed Han - Allah devletini ve mülkünü ebedi kılsın- zamanında 816 yılı
aylarında yenilendi.

¹⁴⁹ Konyalı, *Ankara Camileri*, 6.

Nizamüddin Zehrab oğlu Hacı Mecdüddin İsa oğlu Mehmed Bey'in oğlu Hacı Elvan, hayratın sahibidir. Allah hasenatımı kabul etsin¹⁵⁰.

Metin (Minber korkuluğunun sol kısmında):

عمل محمد بن بايزيد الخربدلو درودگر

Okunuşu: 'Amile Muhammed b. Bayezid el-Harbedlu Durûdger.

Türkçe Anlamı: Harputlu marangoz Bayezid oğlu Mehmed (bu minberi) yaptı¹⁵¹.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Selçuklu Sülüsü

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Mihrap Ahnlığı):

نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ

Okunuşu: Ni'mel mevlâ ve ni'me'n-nasîr.

Türkçe Anlamı: O (c.c), ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır¹⁵². (Enfal, 40)

Metin (Mihrap Bordürü – kavsara ile nişin alt kısmı):

¹⁵⁰ Erdoğan, Ankara Âhileri ve Eserleri, 76.

¹⁵¹ Erdoğan, Ankara Âhileri ve Eserleri, 77.

¹⁵² DİB, "Kur'ân-ı Kerîm" (Erişim 13 Şubat 2023).

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir¹⁵³.

Değerlendirme

Minber kapısı üzerinde bulunan iki kitâbe Sülüs yazıyla yazılmıştır (Şekil 27). Minberde oyma süslemelerinin bazıları kaybolmuştur. Minber korkuluğunun son kısmında mimarına işaret eden bir kitâbe vardır¹⁵⁴ (Şekil 28/Çizim 7). Bu kitâbedeki Sülüs yazıya baktığımızda istifli olduğunu görülmektedir. Baştaki ayn harfinin gözünün içerisine dâhil olup, üst tarafından çıkmış vaziyette çiçek (gül) formunda bir motif, sapı ve yapraklarıyla birlikte dikkat çekmektedir. Zemini düz bir satır olan yazının noktalamaları ve bazı hareketleri bulunmaktadır. Ayn harfinin altında mühmel işareti de yer alır. Ayrıca ye ve be gibi kelimenin başında gelen harflerin zülfesi olduğu görülmektedir.

Şekil 27 Âhi Elvan Camii minber girişindeki kitâbe (Sarı, 2023)

Şekil 28 Âhi Elvan Camii minber korkuluğundaki kitâbe (Sarı, 2023)

¹⁵³ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

¹⁵⁴ Konyalı, Ankara Camileri, 6.

Kitâbede geçen Durûdger¹⁵⁵ (Marangoz) kelimesi, minberi yapan Harputlu Mehmed'in kendisini tanıttığı unvanıdır. Durûd, “yontulmuş ağaç, kereste” anlamlarına gelip, bu kelimedden marangoz mânasına gelen Durûdger ismi türetilmiştir¹⁵⁶.

İnşa tarihi belli olmayan mabedin minberinde yer alan kitâbeye göre, caminin Çelebi Mehmet zamanında H.816/M.1413 yılında yenilendiği görülür. Cevizden yapılan ve orta boy minberlerden olan bu minberin yan aynalıklarının iç kısmında arabesk dolgulu altıgenler, baklava ve yıldız şekillerinden oluşan çakma, yalancı Kündekari tekniğiyle yapılmıştır¹⁵⁷.

Üst tepelikteki panoya baktığımızda, buradaki yazı kendi içerisinde altlı üstlü iki farklı istiften müteşekkildir (Çizim 8). Buradaki yazılar sıkışık bir terkip içerisinde. İlk metin aşağıdan yukarıya doğru okunma sırasıyla devam etmekte, satır bitiminde hemen aşağıdan yine aynı düzen içerisinde devam etmektedir. Fakat bu iki ayrı istifi birbirinden ayıran bir sınır, cetvel ya da geçme bulunmaz. Zeminde noktalamalar dışında herhangi bir süsleme unsuru bulunmaz.

Alt kısımdaki pano da yine kendi içerisinde istifli bir kompozisyonda yazılmıştır. Minberin yan tarafındaki yazının başındaki ayn kafasının içerisine dâhil olan bir çiçek süslemesi, ayn kaşının üst kısmından yukarı doğru uzanır. Minber alınlığındaki yazı panosunda hareke ve diğer işaret unsurlarına yer verilmezken, buradaki yazı alanı içerisinde bazı hareketler, mim ve ayn harfi okutucusu mühmel harfler gösterilmiştir. Burada dikkati çeken diğer unsur, “Bayezid” kelimesinde be ve ye harflerinin başında gelen zülfedir. Günümüzde bu harflerin kendinden sonraki harflerle birleşimini zülfeli formda yapmadığımız bu harfler burada farklı şekilde kullanılmıştır.

¹⁵⁵Bkz. Farsça Durûdgar, durûgar kelimesi, “marangoz, biçici” sözcüğünden alıntıdır. Türkçe Etimoloji Sözlüğü, “Dülger” (Erişim 6 Temmuz 2023).

¹⁵⁶Bayrakal, Erken Dönem Osmanlı Minberleri, 228.

¹⁵⁷Eskici, Ankara Mihrapları, 32.

Şekil 29 Âhi Elvan Camii mihrabı (Sarı,2023)

Şekil 30 Âhi Elvan Camii mihrap bordürleri (Sarı, 2023)

Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılan mihrabın süslemeleri alçak kabartma şeklindedir (Şekil 29-30). Farklı zamanlarda sürülen ve katman oluşturan boyalardan ötürü mihrabın özellikle yüzeysel kabartmaları kısmen kapanmıştır¹⁵⁸.

Eskici, yazılarının altın yaldızla ve diğer yüzeylerin beyaz yağlı boyayla boyanmış olduğunu ifade etse de günümüzde mihraptaki bütün yazılar tamamen beyaz ile boyalı durumdadır.

Şekil 31 Âhi Elvan Camii mihrap alınlığı (Sarı, 2023)

Şekil 32 Âhi Elvan Camii mihrap bordüründeki K. Tevhit kuşağı (Sarı, 2023)

Beylikler döneminde yaygın kullanılan kalıplama tekniği kullanılarak

¹⁵⁸ Eskici, Ankara Mihrapları, 30.

yapılmış olan alçı mihrap kendine özgüdür. Mihrap alınlığındaki dua 3 kere art arda tekrarlanmaktadır (Şekil 31/Çizim 9). Genişçe ve yassı rölyef şeklinde dıştan içe doğru üç bordürden oluşan ilk zeminde helezonlu Sülüs yazıyla tekrarlanmış olarak “Kelime-i Tevhit” ibaresi bulunmaktadır (Şekil 32/Çizim 10).

Mihrap alınlığında yazılı ayet 3 kere peş peşe tekrarlanmaktadır. Yazının kabartmaları belirgin olup, yazı kalıbının ek yerlerinde yazının sonundaki mim ve re harflerinin sonu bir miktar kesintiye uğramıştır. Burada istife göre “Ve ni’me’l-mevla ni’me’n-nasir’ okunur. Fakat Kur’ân-ı Kerîm’de Enfal Suresi 40. ayet şu şekildedir: “Ni’me’l-mevla ve ni’me’n-nasir’. Vav harfi istifin en başında, “nime’l” kelimesinin üstünde bulunur ve “Mevla” kelimesinden önce vav harfi bulunmamaktadır. Ayetin yazımını dikkate aldığımızda buradaki yazımın farklılık arz ettiği gözlemlenmektedir.

Buradaki yazının alt zemininde var olan süslemeler, yazıda varsa da hareke ya da diğer işaretlerin görünümüne engel olmuştur, fakat “ni’mel” kelimesindeki fetha çizgisi ayırt edilmektedir. Ayrıca zeminde üst kısımda çok küçük formda yazılmış Kûfi harf anatomileri seçilmektedir. Bozulmalardan ötürü devamında ne yazdığını anlayamasak da sağ baştaki Kûfi yazının besmele formuna benzediği gözlemlenmektedir.

Şekil 33 Âhi Elvan Camii mihrap nişi yazı detayı (Sarı, 2023)

Şekil 34 Âhi Elvan Camii mihrap nişindeki yazı ketebesini (Sarı, 2023)

Sütunçelerle çevrili beşgen mihrap nişinin iç tarafı girift çokgenlerden oluşan geometrik bir görüntü arz ederken, alt tarafta “Kelime-i Tevhit” ibaresi peş peşe 2

kere tekrar etmektedir (Şekil 33/Çizim 11). Bu haliyle niş içerisinde dizili olarak 4 sıra halinde yazı grubu bulunur. Buradaki “Muhammedün Resulallah” yazılı levhanın “Allah” lafzının hemen alt kısmında Ömer olarak okunan bir ketebe (imza) dikkatimizi çekmektedir (Şekil 34). Hat yazılarının altına yazıyı yazan hattatın imzasının atılması geleneğini göz önüne alırsak burada da bu imzaya yer verildiği söylenebilir. Dikkatli bakıldığında bu dörtlü yazı grubundaki yazı kalıplarının bitiş yerlerinde yazılar belirgin değildir ya da yarıda kesilmiştir. Burada da yer yer bozulmalar dikkat çeker ve birinci bordür kuşağındaki “Kelime-i Tevhit” yazı kalıbının burada kullanıldığı söylenebilir. Çünkü yazıda benzerlikler söz konusudur. Buradaki K. Tevhit yazı kuşağının başında ve bitiminde Allah yazılı ayrı bir alan vardır (Şekil 35).

Şekil 35 Âhi Elvan Camii mihrap nişi kenarındaki Allah lafzı (Sarı, 2023)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Çizim 7 Âhi Elvan Camii minber korkuluğundaki kitâbe

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ
 وَبَارِكْ وَسَلِّمْ وَارْحَمْهُمْ إِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ
 وَبَارِكْ وَسَلِّمْ وَارْحَمْهُمْ إِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

Çizim 8 Âhi Elvan Camii minber ahnlığundaki kitâbe

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ
 وَبَارِكْ وَسَلِّمْ وَارْحَمْهُمْ إِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

Çizim 9 Âhi Elvan Camii mihrap ahnlığundaki yazı

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

Çizim 10 Ahi Elvan Camii mihrap bordüründeki K. Tevhid

Çizim 11 Âhi Elvan Camii mihrap nişi yazı detayı ve yazının altındaki imza

3.4. AHÎ TURA MESCİDİ

Katalog No: 4

Şekil No: 36-43

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 14-15. yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 36 Âhi Tura Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 37 Âhi Tura Mescidi (Sarı, 2021)

14. yüzyıl sonu 15. yy. başına tarihlendirilen bu cami Hacı Bayram Camii'nin güneydoğusunda yer alır¹⁵⁹.

Mabedin kaidesi taş, duvarları ahşap hatıllı kerpiç, çatısı kiremit olup, planı enlemesine dikdörtgendir (Şekil 36-37). Eskiden doğu kısmı yazlık bölüm olarak açık iken 1955 senesinde bu kısım kapatılmıştır. Ahşap minaresi bu kısımda bulunup, şerefesi ahşap işçiliği bakımından mescidin en önemli kısmıdır (Şekil 38-39-40). Mescide yol tarafından birkaç basamak merdivenle çıkılarak, sade bir kapıdan giriş yapılır. Mübarek Galip, Âhi Tura mescidinin bir kitâbesi olduğunu söyler, fakat

¹⁵⁹ Ankara Vakıf Eserleri, 15.

günümüzde böyle bir kitâbeye rastlayamadık. Çeşitli dönemlerde pek çok tamir geçirmiş olan mescidin bugün sanatsal bir kıymeti yoktur¹⁶⁰.

Şekil 38 Âhi Tura Mescidi girişi (Sarı, 2021)

Şekil 39 Âhi Tura Mescidi son cemaat yeri (Sarı, 2021)

Şekil 40 Âhi Tura Mescidi harimi (Sarı, 2021)

Mescidin Mihrabı ve Değerlendirme

Mescit düz, ahşap bir yapı olup, kerpiç duvarlı ve basit bir yapıdır. Mihrap

¹⁶⁰ Erdoğan, Ankara Âhileri ve Eserleri, 83-84.

tavana kadar yükselmez, dikdörtgen planlı harimin güney duvarı ortasında yer almaktadır¹⁶¹. (Şekil 41-42). Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmıştır. Mihrabın orijinal hali kısmen korunmuş, yer yer bazı bozulmalar olmuştur. Mihrap bordürü boyunca Sülüs yazıyla ‘Kelime-i Tevhit’ tekrarlanmaktadır Yüzeysel kabartma Rumili motifler kalın boya tabakalarından ötürü seçilemez durumdadır¹⁶².

Şekil 41 Âhi Tura Mescidi yeni mihrabı
(Sarı, 2021)

Şekil 42 Âhi Tura Mescidi mihrabı bordür
detayı (Sarı, 2021)

Günümüzde mihrap üzerinde asılı olarak çerçeveli ve zerendud hat levhaları bulunmaktadır (Şekil 41). Orijinal olmayan ve Çağfer imzalı bu levhalardan ikisinde Allah ve Muhammed lafzı, diğerinde de Bakara 144. ayet “Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir (Ey Müslümanlar!)¹⁶³” yazılıdır:

قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

¹⁶¹Gönül Öney, Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları (Ankara: Ankara Üniv. DTCF Yayınları, 1971) 39.

¹⁶²Eskici, Ankara Mihrapları, 28-29.

¹⁶³DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Mihrap dış bordüründeki Kelime-i Tevhit yazısı kısmen bozulmuştur. Harflerini zorlukla seçebildiğimiz yazıyı detaylı olarak değerlendirmek zordur. Bu yazının bordür kuşağında birkaç kez tekrar ettiğini görmekteyiz. Beyaz alçı zemine yine beyaz renk kabartma ile yazılmış yazının yanı sıra mihrap içerisindeki süslemeler de ayırt edilemez durumdadır.

Arşivlerdeki eski mihrap fotolarında mihrabın kenar bordürünün siyah boyalı olup, buradaki yazı kuşağının sarı yıldız olduğunu görmekteyiz (Şekil 43).

Şekil 43 Âhi Tura Mescidi eski mihrap fotoğrafı (VGM Arşivi)

3.5. AHÎ YAKUP CAMİİ

Katalog No: 5

Şekil No: 44-54

Çizim No: 12

Yapılış Tarihi: 14. yüzyıl (M. 1392)

Banisi: Âhi Şüca, Âhi Halil, Âhi Ali, Âhi Şerafeddin, Âhi Yakup.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 44 Âhi Yakup Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 45 Âhi Yakup Camii mihrap ve minberi -İlk dönem (VGM Arşivi)

Caminin kitâbesine göre 1392 M. (794 H.) Âhi Yakup tarafından tamir ettirildiği için 13. yy. sonu 14.yy. başında yaptırıldığı düşünülür ve Hacı Bayram Veli sokağında yer almaktadır¹⁶⁴ (Şekil 44-45). Hacı Bayram Veli Caddesi yönündeki doğu cephesinden bir merdivenle son cemaat yerine çıkılan cami, meyilli bir arazidedir. Çatılı, minaresiz, dikdörtgen planlı, kerpiç duvarlı ve sadelikten oluşan mabed, yıllar içerisinde gördüğü onarımlarla özgün halini yitirmiştir¹⁶⁵.

¹⁶⁴ Ankara Vakıf Eserleri, 16.

¹⁶⁵ Erdoğan, Ankara Âhileri ve Eserleri, 67-69.

Merdivenle ahşap bir çatının örttüğü son cemaat yerine çıkılan mescidin burada iki penceresi bulunur ve kapısı da pencerelerin sağında yer almaktadır (Şekil 46-47).

Caminin günümüzdeki minberinin ilk yapıldığı yıllardan kalma olmadığı Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

Şekil 46 Âhi Yakup Camii (Sarı, 2023)

Şekil 47 Âhi Yakup Camii son cemaat yeri- (Sarı, 2021)

Caminin Mihrabı (Harimdeki)

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Mihrap Bordürü – Kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir¹⁶⁶.

Metin (Alınlık):

نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ

Okunuşu: Ni'me'l-mevlâ ve ni'me'n-nasîr.

Türkçe Anlamı: O, ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır (Enfal, 40)¹⁶⁷.

Caminin Kitâbesi

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçı kalıplama

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin:

عمر المسجد اخی یعقوب بن اخی جلی بن اخی سنان اربع و تسعین و سبعاًة: ٧٩٤
و كان قد عمر قبل هذا اخی سجاج و اخی ملك و اخی علی و اخی شرف الدین و اخی یعقوب
تم عين لأمام في كل سنة خمسين درهم للمؤذن عشرين درهم و للسراج ثلثين مد ان حنطة كل عام

Okunuşu: 'Ammera'l-mescide ehî Yakub b. ehî Çelebî b. ehî Sinan erbe'a ve tis'in ve seb'a-mie: 794.

Ve kâne gad 'ammera kable hâzâ ehî Şucâ' ve ehî Melik ve ehî Ali ve ehî Şerafeddin ve ehî Yakub, summe 'ayyene'l-imâme fî kulli sene hamsîne dirhem li'l-

¹⁶⁶ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

¹⁶⁷ DİB, "Kur'ân-ı Kerîm" (Erişim 13 Şubat 2023).

müezzin 'işrîne dirhem ve li's-sirâci selâsîne mud en hınta kulli 'âm.

Türkçe Anlamı: Mescidi 794 yılında Âhi Yakub'un oğlu Âhi Çelebi oğlu Âhi Sinan tamir etti. Bundan evvel de Âhi Şüca, Âhi Halil ve Âhi Ali ve Âhi Şerafuddin ve Âhi Yakub tamir etmişti. Sonra her yıl mahsulün ondan birinden imama elli, müezzine yirmi ve kandil yağı için de otuz dirhem verilmesini kararlaştırdı¹⁶⁸.

Değerlendirme

Kuzey-güney yönünde uzanmış olan son cemaat yerinde özgün bir alçı mihrap bulunmaktadır (Şekil 48). Mihrap bordürü iç içe geçmiş çokgenlerden oluşmaktadır. Çokgenlerin ortası ve kesişme yerlerinde çiçek motifleri vardır.

Harimde bulunan alçı mihrap yenilediği için pek bir özelliği kalmamıştır (Şekil 49). Tavana kadar yükselen ve kalıplama tekniğiyle yapılmış alçı mihrabın en dış kenarlarında tekrar eden Sülüs yazıyla Kelime-i Tevhit ve tezyinat, mihrap üzerinde tekrarlanarak yazılmış Sülüs yazı vardır¹⁶⁹ (Şekil 50).

Şekil 48 Âhi Yakup Camii son cemaat yerindeki mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 49 Âhi Yakup Camii yenilenmiş mihrabı ve yeni minberi (Sarı, 2021)

¹⁶⁸ Erdoğan, Ankara Âhileri ve Eserleri, 69.

¹⁶⁹ Konyalı, Ankara Camileri.

Şekil 50 Âhi Yakup Camii mihrap bordürü (Sarı, 2021)

Şekil 51 Âhi Yakup Camii mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Alçı kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış olan mihrabın süslemesi alçak kabartmadır. Orijinal durumunu kısmen muhafaza etmektedir. Yüzey halen yağlı boyayla kaplıdır. Boyanın oluşturduğu kalın tabakalar bazı kısımlarda motifin seçimini zorlaştırmaktadır¹⁷⁰.

Kaynaklarda üst kısımda alınlığın altında tam orta kısımda 20 cm çapında açık mavi ve lacivert desenli bir İznik kâsesi (Milet) olduğu belirtilir, fakat Eskici'nin de ifade ettiği gibi günümüzde bu kâsenin yüzeyi yağlı boyayla kaplıdır (Şekil 51). Kavsara ile nişin alt kısmı arasında, Kelime-i Tevhitin 2 kere tekrarlandığı yazı kuşağı bulunmaktadır (Şekil 52).

Mihrap bordüründe bulunan Kelime-i Tevhit kuşağı, Âhi Elvan Camisinin mihrap bordüründe geçen Kelime-i Tevhit yazı kalıbıyla aynı özelliktedir. İki caminin de yapım tarihi aynı yüzyıla denk gelir. Dolayısıyla değerlendirme açısından Âhi Elvan Camii'nde ele aldığımız mihrap bordür kuşağı değerlendirmesi buradaki yazı kalıbı için de geçerlidir¹⁷¹.

¹⁷⁰ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 23-24.

¹⁷¹ Bkz. Katalog 3 Âhi Elvan Camii Mihrap Değerlendirmesi.

Şekil 52 Ahi Yakup Camii mihrap nişi (Sarı, 2021)

Şekil 53 Âhi Yakup Camii günümüzdeki kitâbesi (Sarı, 2021)

Şekil 54 Âhi Yakup Camii eski kitâbesi (VGM Arşiv)

Caminin giriş kapısı üzerinde kare taş zemine yazılı 3 satırlık Sülüs kitâbe yer almaktadır (Şekil 53-Çizim 12). Bu kitâbe dikdörtgen ve alçıdan olup, yaldızla yazılıdır. Kitâbe vakfiye özelliği taşımaktadır¹⁷².

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan fotoğraflardan eskiden bu kitâbenin tamamının beyaz renge boyalı olduğunu anlıyoruz (Şekil 54). Günümüzde beyaz boyalı zemin üzerine sarı yaldızlı haliyle bu kitâbe, alt alta 3 satırlık istifli bir yazıdan oluşmaktadır. Her satır arasında birkaç cm'lik boşluklar bırakılmıştır. Harfler kimi yerde kalem kalınlığından çok daha küçük yazılmış, kimi yerde büyük tutulmuştur.

¹⁷² Konyalı, Ankara Camileri, 9

Elif'lerin bazılarında zülfe bulunur, bazılarında yoktur. İstif sıkışıktır. Çok fazla dikkat edilmiş olmasa da yer yer hareketler ve noktalamalar bulunur.

Çizim 12 Ahi Yakup Camii kitâbesi

3.6. AHÎ ŞERAFEDDİN CAMİİ (ASLANHANE-ARSLANHANE CAMİİ)

Katalog No: 6

Şekil No: 55-65

Çizim No: 13-15

Yapılış Tarihi: 13. yüzyıl (M. 1289-1290).

Banisi: Âhi Hüsameddin ve Kardeşi Âhi Hasaneddin.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 55 Âhi Şerafeddin Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 56 Âhi Şerafeddin Camii (Sarı, 2021)

Şekil 57 Âhi Şerafeddin Camii Bayanlar mahfilinden camiin harimi (Sarı, 2021)

Şekil 58 Âhi Şerafeddin Camii minber girişi (Sarı, 2021)

Ankara'daki çok önemli bir Selçuklu yapısı olarak tanınan cami, minberinin

kapısında bulunan Sülüs kitâbeye göre 1289-1290 M. olarak tarihlendirilmektedir. Ankara kalesinin güneyinde meyilli bir arazi üzerinde olup, mülkiyeti Âhi Şerafettin vakfına ait önemli bir yapısıdır¹⁷³.

Arslanhane Camii, kale dışında Samanpazarı'nda yer almakta ve 13.yy. Ankara camileri arasında en büyük ölçekli ve iç mimarisiyle dikkat çekmektedir (Şekil 55-56). Bu cami, sadece Ankara için değil aynı zamanda Selçuklu dönemi için de başı çeken bir yapıdır. Abartıdan uzak kuzey taç kapısı, tuğla minaresi, moloz taş örgü duvarları ile sade bir dış yapısı bulunmaktadır. Selçuklu dönemi taç kapılarındaki gelenekselleşmiş zengin, oyma taş işçiliği burada görülmemektedir. Caminin iç mimarisi, görkemli mihrabı, ahşap minberi ağaç oymacılığı açısından Ankara camileri içinde en güzelleri kabul edilir (Şekil 57). Cami minberinin ve kitâbesinin bulunması büyük önem arz etmektedir¹⁷⁴ (Şekil 58).

Halk arasında zaviye binasının duvarında yer alan Roma döneminden kalma arslan heykel parçalarından ötürü bu cami 'Arslanhane' ismiyle de zikredilmektedir¹⁷⁵.

Caminin Minberi

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Ahşap oyma

Renk: Kahverengi

Dil: Arapça

Metin¹⁷⁶ (Alınlık):

¹⁷³ Ankara Vakıf Eserleri, 19.

¹⁷⁴ Cami ve Türbeler, 7-8.

¹⁷⁵ Erdoğan, *Ankara Âhileri ve Eserleri*, 48.

¹⁷⁶ Konyalı, *Ankara Camileri*, 20.

عمر الجامع المبارك في ايام السلطان الاعظم غياث الدنيا و الدين ابو الفتح

مسعود بن كيكافوس خلد الله سلطانه بتوفيق رب الانام الاخوان صاحب

الفتوة و المروة مد الله عمرهما في شهور سنة تسع و ثمانين و ستمايه

خالصا الله تعالى و طلبا لرصاته تقبل الله منهما الحسنات و تجاوز عنهما السيئات

Okunuşu: Ummire'l Cami'i'l-mübarek fi eyyami's Sultani'l A'zam Gıyase'd Dünya ve'd-Din Ebu'l feth Mesud bin Keykavus hallede'llahu Sultanehu bittevfiki Rabbi'l-enam ve'l ehvan sahibi'l fütuvve ve'l-merva medde'llahu umruhuma fi şuhuri sene tis'a ve semanîn ve sitte mie. Halisan Allahu Teala ve talaben lirıdaetihi takabbele'llah minhuma el-hasenât ve tecâvez anhuma esseyyiât.

Türkçe Anlamı: Din ve dünyanın imdatçısı Keykavus oğlu Sultan Ebu'l-feth Mesud -cümle mahlûkatı doğru yola sevk eden Allah, sultanlığını ebedi kılsın-saltanat zamanında fütüvvet ve mürüvvet sahiplerinden iki kardeş Allah'ın rızasını dilemek için bu camii 689 yılında yaptılar. Allah her ikisinin ömürlerini uzun etsin ve hasenatlarını kabul buyursun ve suçlarını bağışlasın¹⁷⁷.

Metin (Sağ Korkuluk):

أمة مذنبية و رب غفور

Okunuşu: Ummetun müznibetun ve Rabbun Gafûr.

Türkçe Anlamı: Günahkâr bir ümmet ve bağışlayıcı bir Rab.

Minber (Sol Korkuluk) (Çizim 13):

عمل محمد بن ابو بكر النجار

Okunuşu: 'Amile Muhammed b. Ebubekir en-Neccar.

Türkçe Anlamı: Marangoz Ebu Bekir oğlu Muhammed yaptı.

¹⁷⁷ Erdoğan, Ankara Âhileri ve Eserleri, 63-64.

Caminin Mihrabı

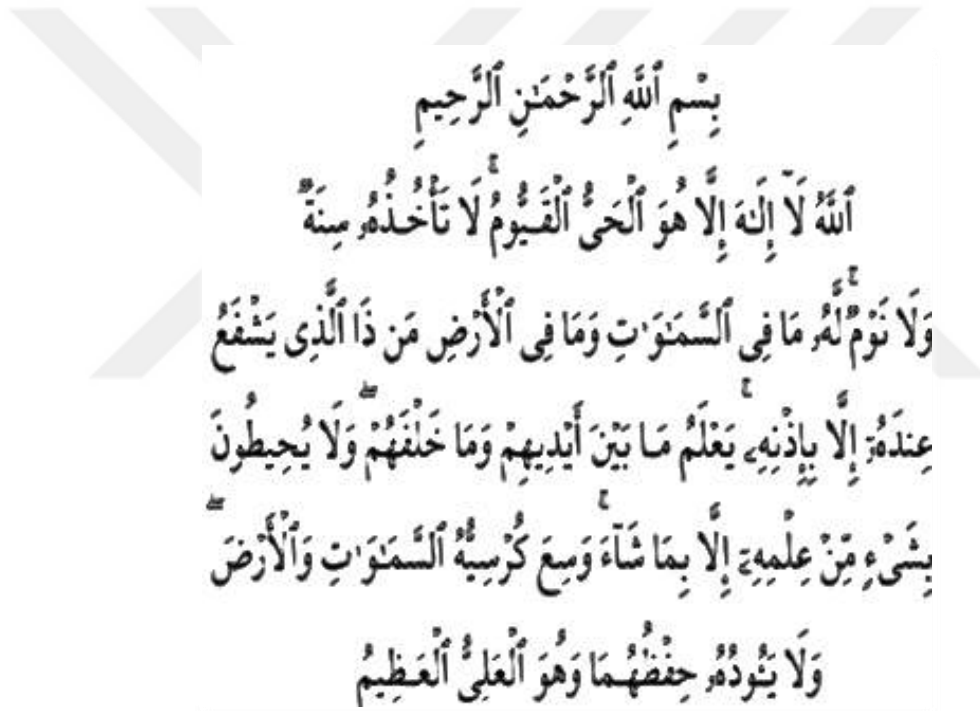
Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Dış bordür):

Okunuşu: Bismillahirrahmânirrahîm. Allâhü lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyü'l-kayyum. Lâ te'huzühu sinetün ve lâ nevm. Lehu mâ fi's-semâvâti ve ma fi'l-ard. Men zellezi yeşfau indehu illâ bi'iznih, ya'lemü mâ beyne eydihim ve mâ halfehüm. Velâ yühîtüne bi'sey'in min ilmihî illâ bima şae vesia kürsiyyühü's-semâvâti ve'l-ard. Velâ yeûdühü hıfzuhümâ ve hüve'l-aliyyü'l-azim.

Türkçe Anlamı: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur. O hayydır, kayyümdür. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan katında kim şefaaf

edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. (Hiçbir şey O'na gizli kalmaz.) O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar, O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür (Ayete'l-Kürsi)¹⁷⁸.

Yazı Çeşidi: Selçuklu Sülüsü

Malzeme ve Teknik: Çini mozaik

Renk: Siyah

Dil: Arapça

Şekil 59 Âhi Şerafeddin Camii mihrap nişi

Şekil 60 Âhi Şerafeddin Camii mihrap nişi içerisindeki yazı detayı

Metin (Mihrap nişindeki siyah yazılı çinî) (Şekil 59-60/Çizim 14):

شَهِدَ اللهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

Okunuşu: Şehidellâhu ennehû lâ ilâhe illâ huve ve'l-melâiketü ve ulu'l-'ilmi kâimen bi'l-kıst, lâ ilâhe illâ huve'l-azîzu'l-hakîm.

Türkçe Anlamı: Allah, melekler ve ilim sahipleri, O'ndan başka İlah

¹⁷⁸ Ayetel Kürsi (AK), "Ayetel Kürsi" (Erişim 28 Ocak 2022).

olmadığına adaletle şahitlik ettiler. O'ndan başka İlah yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir¹⁷⁹. (Âl-i İmran,18)

Yazı Çeşidi: Kûfi

Malzeme ve Teknik: Alçı oyma

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Okunuşu: İinne ahsene'l-asvati savtu'l-Kur'an.

Türkçe Anlamı: Kur'ân-ı Kerîm sesi, seslerin en güzelidir.

Okunuşu: La bûdde ennasü fi mesacidihim.

Türkçe Anlamı: İnsanlar mescitlerinde olsa gerek.

Değerlendirme

Ankara'nın kıymetli eserlerinden biri olan Arslanhane Camii'nin cevizden minberinde Selçukluların oymacılıktaki kabiliyetini ve gücünü görmekteyiz. (Şekil 61). Minber girişinde üstte yer alan kitâbe ahşap iki ayrı panodan oluşur (Şekil 62). En üstteki pano etrafı ince bir geçme olup etrafında ahşap oymadan tepelik motifi birbirini tekrar eder. Yazı panosunun iç kısmı daha açık bir kahverengidir ve yazı zemininde çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan helezonlar vardır. Sülüs yazı satır istifi şeklinde olup, alt alta iki ayrı satırdan oluşur. Bu kitâbenin sol alt köşesinde imza ve tarih bilgisi yer alır. Altta bulunan yazı panosunda yine benzer şekilde zemininde bitkisel motiflerin bulunduğu helezon sistemi bulunur. Buradaki yazı tek satır istifi olup, etrafında ahşaptan bir geçme bordür vardır¹⁸⁰.

¹⁷⁹ Kur'an-ı Kerim Name (KN), "Âl-i İmran 3/18" (Erişim 28 Ocak 2022)

¹⁸⁰ Ömür Bakırer, "Ankara'da Cami ve Mescidler", *Ankara Konuşmaları*,74.

Şekil 61 Ahi Şerafeddin Camii minberi (Sarı, 2021)

Şekil 62 Ahi Şerafeddin Camii minber kitâbesi (Sarı, 2021)

Şekil 63 Ahi Şerafeddin Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Alçı ve çinî mozaik uyumunun bulunduğu mihrap, kible duvarının ortasında yer almakta ve tavana kadar yükselmektedir (Şekil 63). 13. Yy. Cami ve mescit mihraplarında çinî mozaik kullanımı oldukça yaygındır, özellikle Konya örneklerinde görülür¹⁸¹.

Ankara'da işçilik ve teknik olarak mihrap bakımından en mükemmel sayılanı

¹⁸¹ Ömür Bakırer, "Ankara'da Cami ve Mescidler", *Ankara Konuşmaları*, 74.

muhakkak ki Arslanhane Camininin mihrabıdır. En dış kısımda 5 cm genişliğinde ince bir bordür, sonrasında kavisli şekilde içeri kıvrılı, dekorsuz bir satır, 18 cm genişlikte ikinci bordür 3 kenardan mihrabı sarmaktadır. İki bordür de tamamen alçıdır (Şekil 64). Daha iç kısımda ince çubuklar halinde kesili, çinî tekniğinde yapılmış 25 cm. mavi çinîlerden oluşan geometrik geçmeli üçüncü bordür yer alır. Üçüncü bordürü takiben içeri daralmış olan dördüncü bordür alçıdan yapılmış olup, bitki motiflerinden oluşan zemin içinde yazılı kitâbeler bulunmaktadır¹⁸².

Mihrap etrafını kuşatan dördüncü bordür yazı kuşağından oluşur ve alçıdandır. Burada yazılı olan Ayete'l-Kürsi duası, mihrabın sağ üst köşesinden besmeleyle başlar ve sol bordürün sonuna kadar inip, sağ bordürden tekrar yukarı doğru devam ederek üst köşede biter. Selçuklu Sülüsü yazılı olan zeminde helezon

Şekil 64 Ahi Şerafeddin Camii bordürleri (Sarı, 2021)

Şekil 65 Ahi Şerafeddin Camii mihrap sütuncesinden sağdaki (Sarı, 2021)

üzerinde Rumi motifleri yer alır (Çizim 14).

Mihrap nişi içerisinde yer alan ayet Selçuklu Sülüsü olup, mozaik olarak işlenmiştir. Yazılar siyah renk, zeminde kalan helezon içerisindeki Rumi desenler mavi renktedir. Yazı alanının etrafını mavi mozaik bir bordür kuşatmakta, dışında da

¹⁸² Cami ve Türbeler, 7-8.

tepelik formunda alçıdan motif geçilmiştir (Çizim 15).

Mihrap nişi dışında iki taraflı yer alan sütunçeler de alçı oyma olup buralarda Kûfi yazı örneklerini görürüz (Şekil 65). Bu yazılar sütunçenin formuna uygun olarak dairevi şekilde sütunçeyi kuşatır. Sütunçenin alt ve üst kısmında bu yazı örneklerini görebiliriz. Soldaki sütunçenin ayak kısmına doğru olan yazı alanı biraz tahrip olmuştur.

Çizim 13 Ahi Şerafeddin Camii minber sol korkuluğundaki usta kitabesi

Çizim 14 Ahi Şerafeddin Camii mihrap bordüründeki Ayet-el Kürsi yazı detayı

Çizim 15 Ahi Şerafeddin Camii mihrap nişi içerisindeki yazı detayı

3.7. BALABAN MESCİDİ

Katalog No: 7

Şekil No: 66-72

Çizim No: 16

Yapılış Tarihi: 14-15. yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 66 Balaban Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 67 Balaban Mescidi fotoğrafı (Sarı, 2021)

Caminin inşa tarihine dikkat çeken kitâbesi veya belge bulunmamaktadır. G. Öney, günümüzde mimari özelliği bulunmayan yapıyı mihrap stiline göre, 14-15.yüzyıllara tarihlendirmektedir¹⁸³.

Mescit, Balaban Mahallesi'nde Gülten sokakta bulunmaktadır (Şekil 66-67). Son cemaat yeri ahşap malzemeden olan cami kerpiçten yapılmıştır. Son cemaat yeri üzerinde tahtadan şerefesiz küçük minaresi olan caminin mimari ve tarihi bir özelliği bulunmamaktadır. Mescidin sol cenahına yukarı kısımdan açılan üç penceresi

¹⁸³ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 147-149.

vardır¹⁸⁴.

Şekil 68 Balaban Mescid girişinden harim (Sarı, 2021)

Sol tarafında bir penceresi bulunan sade, ahşap bir kapıdan camiye girildiğinde tam karşımızda mihrabın ve hemen solunda minberin bulunduğu görülmektedir (Şekil 68). Cami oldukça sade ve küçük olup, giriş kapısından girince sağdan yukarıya merdivenlerle üst kattaki bayanlar mahfiline geçilir.

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Şekil 69 Balaban Mescidi mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

¹⁸⁴ Konyalı, *Ankara Camileri*, 25.

Metin (Alınlık panosu) (Şekil 69/Çizim 16):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينُ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'lmübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür¹⁸⁵.

Değerlendirme

B.Eskici, “Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış olan mihrabının süslemesi alçak kabartmadır. Kısmi olarak orijinal durumunu muhafaza etmektedir. Mihrabın üst kısmı sonradan yapılan ahşap tavan kaplamasıyla kesintiye maruz kalmıştır. Yazılar altın yaldızla, diğer yüzeyler yağlı boyayla boyalıdır. Yüzeyde kalın bir katman oluşturan boya tabakaları motifleri çoğunlukla kaybetmektedir” diye ifade eder, günümüzde ise mihraptaki tüm yazılar, kavsara ile nişin alt sırasındaki yazı hariç, tamamen beyaza boyanmıştır. Mihrabın kenar bordüründe Sülüs yazıyla tekrarlanan Kelime-i Tevhit yer almaktadır.

Birinci bordürde, Sülüs yazıyla kelime-i Tevhit bordür boyunca tekrarlanır (Şekil 70). Kavsara ile nişin alt bölümü arasında, birinci bordürdeki Sülüs yazıyla “Kelime-i Tevhit’in tekrarlandığı yazı kuşağı bulunmaktadır. Bu kısım kahverengi boyalıdır (Şekil 71).

Mihrap bordür kuşağındaki Kelime-i Tevhit ve mihrap alınlığındaki yazı Ağaçayak mihrabının birinci ve üçüncü bordüründeki yazı kalıbıyla aynıdır¹⁸⁶. Fakat Balaban Mescidi’ndeki mihrap yazı kabartmalarının biraz daha bozulmuş olduğunu görüyoruz. Orada bordürde kullanılmış olan yazı, burada alınlık yazısı olarak karşımıza çıkar.

¹⁸⁵ Sİ, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

¹⁸⁶ Bkz. Katalog 2 - Ağaçayak Camii mihrap özellikleri.

Şekil 70 Balaban Mescidi mihrap bordürü ve ahnlık detayı (Sarı, 2021)

Şekil 71 Balaban Mescidi mihrap nişi içerisindeki Kelime-i Tevhit panosu (Sarı, 2021)

Niş içerisindeki Kelime-i Tevhit sarı boyalı olup, birinci bordürde bulunan Kelime-i Tevhit kalıbıyla aynıdır. Niş içerisinde yazı birkaç kez tekrar ederken, tamamlanmadan yarıda kesilmiştir. Yazının zemini krem renğinde, hareke ve tezyinat bulunmamaktadır. Sadece şeddeler kullanılmıştır. Bazı kısımlar silik çıkmıştır. Ayrıca mihrabın eski fotoğrafında yazıların sarı zemin üzerine kahverengi, mihrap kavsara ve niş kenarlarının siyah boyalı olduğu görülmektedir (Şekil 72).

Çizim 16 Balaban Mescidi mihrap ahnlığı

Şekil 72 Balaban Mescidi mihrabının eski hali (VGM Arşiv)

3.8. BOYACIALI MESCİDİ

Katalog No: 8

Şekil No: 73-90

Çizim No: 17-25

Yapılış Tarihi: 14-15. yüzyıl.

Banisi: Hasan Efendi kerimesi Hacı Fatıma Hanım.

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 73 Boyacıali Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 74 Boyacıali Mescidi (Sarı, 2021)

Şekil 75 Boyacıali Mescidi mihrabı (Sarı, 2021)

Samanpazarı Mazı Sokak'ta bulunan mescit, mihrap stiline göre 14-15.yüzyıla tarihlendirilmektedir (Şekil 73). Mescidin ilk hali çatı ile örtülü olup, kerpiç duvarlı iken, 1975 yılında cemaat tarafından yıkılmış ve yerine kubbe ile örtülü, betonarme bir yapı olarak tekrar inşa edilmiştir (Şekil 74). İlk halinden günümüze ulaşan sadece mihrabıdır¹⁸⁷.

Mescit, dört köşeli bir plan üzerine yapılmıştır. Giriş kapısı sol tarafa düşmektedir¹⁸⁸. Üst katında bayanlar mahfili bulunur, fakat günümüzde bayanların kullandığı kısım, mescide girişte sol taraftan basamaklarla aşağı inilen zemin katındadır. Üst kısımda ayrıca imam odası vardır.

Eskici, Boyacı Ali Mescidinin mihrabının, Ankara ve çevresindeki 14. yy. sonu, 15. yy. başına tarihlendirilmiş mihrap örnekleriyle aynı karakterde olduğunu zikreder. Mihrap, derinlemesine dikdörtgen planlı harimin güney duvarı ortasında bulunmaktadır (Şekil 75).

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Alınlık):

قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

Okunuşu: Fe'velli vecheke şatra'l-mescidi'l-harâm.

Türkçe Anlamı: Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir (Ey

¹⁸⁷ Ankara Vakıf Eserleri, 23.

¹⁸⁸ Konyalı, *Ankara Camileri*, 28.

Müslümanlar!)¹⁸⁹. (Bakara, 144)

Mescidin Kitâbesi

Yazı Çeşidi: Ta'lik

Malzeme ve Teknik: Mermer oyma

Renk: Beyaz

Dil: Osmanlıca

Metin:

بویاجی علی محله سندن قره قاش حسن افندی کریمسی حاجی فاطمه خانم خیر اتیدر.

سنة ح ۱۳۱۷

Okunuşu: Boyacı Ali Mahallesinden Karakaş Hasan Efendi kerimesi Hacı Fatıma Hanım hayratıdır. Sene H.1317.

Değerlendirme

Mescidin minberi yeni olup alınlık kısmında Besmele ve onun üst bölümünde Allah (c.c) lafzı yer almaktadır (Şekil 76-77).

Eskici, 1975 yılında yapılan onarım neticesinde mescitle beraber mihrabın da yıkılıp yerine yenisinin yapıldığını ifade eder, fakat 2016 baskılı Vakıf Eserleri Kataloğunda, eski yapıdan sadece mihrabın günümüze ulaştığı belirtilmektedir.

Eskici'nin mihrapla ilgili vermiş olduğu bilgilerin günümüzdeki mescitte bulunan mihrap profiline uymadığı görülmektedir. Mihrap bordürü ve alınlıkta yer aldığı ifade ettiği süsleme ve hat yazıları, mevcut yapıyla örtüşmemektedir.

Günümüz itibarıyla mihrap dış kenarında mihrap bitimine kadar uzanan sağlı sollu iki büyük sütunçe bulunur. Mihrapta herhangi bir süsleme unsuru gözümüze

¹⁸⁹ DİB, "Kur'ân-ı Kerîm" (Erişim 13 Şubat 2023).

çarpmaz, sadece alınlık kısmında Sülüs ve sarı yıldızla yazılı bir yazı yer almaktadır (Şekil 78/Çizim 17).

Şekil 76 Boyacalı Mescidi minberi (Sarı, 2021)

Şekil 77 Boyacalı Mescidi minber tepelik ve alınlık yazıları (Sarı, 2021)

Şekil 78 Boyacalı Mescidi mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Cami içerisinde bulunan diğer yazıları kubbenin iç kısmından dışına doğru ele alırsak, ortasında Fatiha Suresi'nin Sülüs olarak yazılı olduğu daire istifi yer almaktadır (Şekil 79-80/Çizim 18). Kubbenin etek kısımlarında altlı üstlü ikili gruplar halinde Esmâ'ların yer aldığı satır istifli ve Sülüs yazılar bulunmaktadır (Şekil 81-82/Çizim 19). Lacivert zemine beyaz boyayla yazılıdır.

Şekil 79 Boyacılı Mescidi kubbesi (Sarı, 2021)

Şekil 80 Boyacılı Mescidi kubbe yazısı (Sarı, 2021)

Şekil 81 Boyacılı Mescidi kubbe eteğindeki ikili "Esmâ" yazı grupları (Sarı, 2021)

Şekil 82 Boyacılı Mescidi kubbe eteğindeki ikili "Esmâ" yazılarından (Sarı, 2021)

Kubbenin başladığı kısımda kubbeyi duvarını çevreleyen istifli Sülüs yazı kuşağı bulunur. Burada siyah zemin üzerine beyaz boyayla Amme (Nebe) Suresi'nin tamamı yazılıdır (Şekil 83/Çizim 20), tarih 18.06.1975 olarak atılmıştır (Şekil 84). İmza okunamamıştır.

Şekil 83 Boyacılı Mescidi kubbe eteğindeki yazı kuşağının uzaktan görünümü (Sarı, 2021)

Şekil 84 Boyacılı Mescidi kubbe eteğindeki yazı kuşağından detay (Sarı, 2021)

Şekil 85 Boyacılı Mescidi mihrabın karşısındaki yazı kuşağı (Sarı, 2021)

Şekil 86 Boyacılı Mescidi mihrabın karşısındaki Hadis-i Şerif yazı kuşağı (Sarı, 2021)

Harim duvarında mihrabın karşısında, tavana yakın bölümde siyah zeminli dikdörtgen bir yazı kuşağında iki ayrı hadis-i şerif peş peşe yazılmıştır (Şekil 85-86/Çizim 21). Bu yazılar;

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Kalem işi

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

1.Metin (Hadis-i Şerif):

الصلوات الخمس كفارة لما بينهن ما اجتنبت الكبائر
صدق رسول الله

Okunuşu: es-Salavâtu'l-hamsu keffâratun lima beynehunne me'c-tunibeti'l-kebâir. Sadaka Rasulullah.

Türkçe Anlamı: 5 vakit namaz, büyük günahlardan uzak durulursa namaz aralarındaki günahlara kefarettir. Allah Resulü doğru söyledi.

2.Metin (Hadis-i Şerif):

صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاةِ الْفَدِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً

Okunuşu: Salatü'l-cemaati efdalü min salati'l-fezzi biseb'in ve işrine dereceten.

Türkçe Anlamı: Cemaatle kılınan namaz tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir. (Hadis-i Şerif)

Şekil 87 Boyacıali Mescidi harim duvarı yazısı – Sarı, 2021

Şekil 88 Boyacıali Mescidi harim duvarındaki Hülafa-i Raşidin levhaları -Sarı, 2021

Şekil 89 Boyacıali Mescidi harim duvarındaki Hülefa-i Raşidin levhalarından detay (Sarı, 2021)

Şekil 90 Boyacıali Mescidi kitâbesi (Sarı, 2021)

Bu yazı kuşağı ile tavan arasında, duvarın en sağında, bayanlar mahfiline yakın dikdörtgen bir yazı istifi içerisinde siyah zeminde beyaz renk Sülüs ile;

یا حضرت بلال حبشی

“Ya Hazreti Bilal Habeşi” yazılıdır (Şekil 87/Çizim 22). Ketebesini Kadri ve 1391 tarihlidir. Bu yazı örneğinin aynısı Hallaç Mahmut Mescidinde de görülmektedir. Caminin harim duvarlarında Lafza-i Celal, İsm-i Nebi, Hülefa-i Raşidin “Hz. Ebu Bekir (r.a), Hz. Ömer (r.a), Hz. Osman (r.a), Hz. Ali (r.a)” ve “Hz. Hasan (r.a) - Hz. Hüseyin’ (r.a)”ın isimlerinin yer aldığı yuvarlak istifli Sülüs yazılar bulunur (Şekil 88-89/ Çizim 23).

Mescidin kitâbesi Ta’lik yazıyla mermer üzerine oyuludur (Şekil 90/Çizim 24). Alt alta üç adet dikdörtgen levhadan oluşan kitâbenin tarihi 1317 olarak belirtilmiştir.

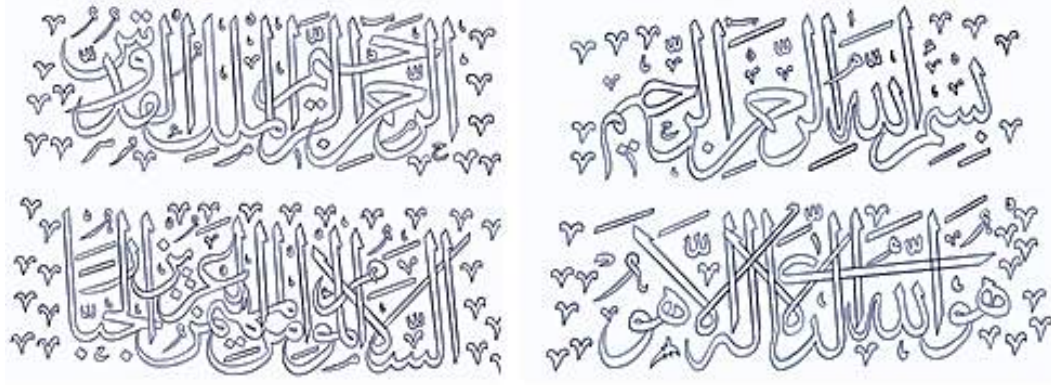
Mescidin alt kısımdaki harim pencerelerinin üstünde çinîden K. Tevhit yazısı yer almaktadır. Lacivert zemin üzerine sarı boyayla yazılı bu Sülüs yazı harekeli ve tezyini işaretleri bulunmaktadır. Bu yazının sol alt köşesinde “Ahmed” imzası okunmaktadır. Bütün pencere üstlerinde bu yazı panosu mevcuttur (Çizim 25).

Çizim 17 Boyacıali Mescidi mihrap ahnlık yazısı

Çizim 18 Boyacıali Mescidi kubbe yazısı

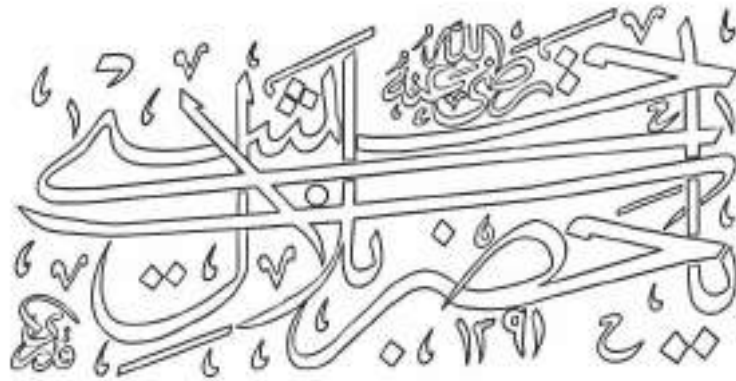
Çizim 19 Boyacalı Mescidi kubbenin etek kısımlarındaki ki 2'li levhalardan 2'si (Esmâ Grupları)

Çizim 20 Boyacalı Mescidi kubbe altındaki duvarı çevreleyen yazı kuşağından detay (Amme suresi)

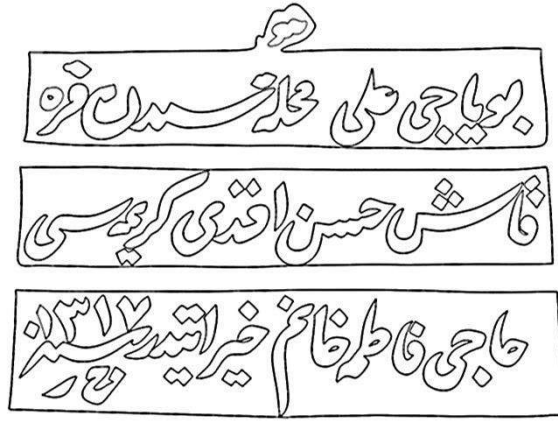
Çizim 21 Boyacalı Mescidi harimi mihrap karşısındaki duvarda bulunan Hadis-i Şerif yazısından detay

Çizim 22 Boyacalı Mescidi harim duvarı yazısı

Çizim 23 Boyacalı Mescidi harim duvarındaki yazı gruplarından 2'si

Çizim 24 Boyacalı Mescidi kitâbesi

Çizim 25 Boyacalı Mescidi harimdeki alt pencere üstlerindeki çini yazı panosu

3.9. CELAL KADDANİ MESCİDİ

Katalog No: 9

Şekil No: 91-96

Çizim No: 26

Yapılış Tarihi: 18. yüzyıl (M. 1763-1963)

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 91 Celal Kaddani Mescidi
(Sarı, 2021)

Şekil 92 Celal Kaddani Mescidi bayanlar
mahfilinden görünümü (Sarı, 2021)

Samanpazarı'nda Kızılelma Mahallesi Saraçlar sokakta yer alan mescit, bulunduğu sokağın yol boyu sıralanmış dükkânları arasında bulunmaktadır (Şekil 91). VGM Arşivinde bu mescidin eski fotoğrafına rastlanmamıştır. Konyalı, Saraçlar Caddesi'nde Güllük sokağın karşısında bulunduğunu ifade ettiği mescidin iki tarafının mahfel olduğunu belirtir¹⁹⁰. Giriş kapısının üst kısmında dışarıya açılan 3 penceresi bulunur.

“Küçük ahşap bir minberi vardır. Mihrabı alçıdır. Etrafında Kelime-i Tevhit yazılıdır. Sağına üstten üç, alttan iki kible tarafına tek bir pencere açılır. Önünde

¹⁹⁰ Konyalı, Ankara Camileri, 30.

büyük bir asma vardır. Mabedin antresinde banisinin sandukalı bir mezarı vardı. Etnografya Müzesi müdürü Bay Osman Ferit Sağlam'ın anlattığına göre bu sanduka beş sene evvel yıkılmış ve kaldırılmıştır.” Konyalı'nın, 'Ankara Camileri' adlı kitabında mescide dair ele aldığı bu özelliklerden eser yoktur.

Mescit, derinlemesine dikdörtgen planlı olup, harimin güney duvarı ortasında mihrap bulunur (Şekil 92). 1973 yılında mescit ve beraberinde mihrabı bütünüyle yenilenmiştir¹⁹¹. Günümüzde mermerden bir mihrabı ve yine mermerden minberi bulunur (Şekil 93-94). Mermer minber alınlığında Besmele Sülüs olarak yaldızla yazılıdır.

Şekil 93 Celal Kaddani Mescidi mermerden minberi (Sarı, 2021)

Şekil 94 Celal Kaddani Mescidi mermerden mihrabı (Sarı, 2021)

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer oyma

Renk: Siyah

Dil: Arapça

Metin (Alınlık):

¹⁹¹ Eskici, Ankara Mihrapları, 213.

قَوْلِ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

Okunuşu: Fevelli vecheke şatra'l-mescidi'l-harâm.

Türkçe Anlamı: Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir (Ey Müslümanlar!)¹⁹² (Bakara, 144).

Değerlendirme

Eskici'nin mihraba dair ifade ettiği özellikler günümüzde mevcut değildir (Şekil 95). Mihrabın mermerden olmasının yanı sıra kuşak yazısı bulunmayıp, mihrap alınlığında Sülüs yazı vardır (Şekil 96/Çizim 26).

Eskici'nin belirttiği mihrap profilinden farklı olan günümüz mihrabının sadece alınlık kısmında bir yazı yer almaktadır. Mermerden mihrabın en dış birinci bordüründe yazı metni yer almaz. Alınlık kısmında ince bir geçme içerisinde yazı panosu yer almaktadır. Dikdörtgen çerçeve içerisindeki alanda Sülüs yazıyla bir ayet yazılıdır. Alınlık kısmındaki Sülüs yazı, oyma tekniğiyle mermere işlenmiş olup, siyah boyayla boyalıdır. Bir satır istifi olarak değerlendirebileceğimiz yazı da harekeler ve tezyini işaretler, mühmel harfler bulunur. Yazı aşağıdan yukarı yönünde okuma düzeninde bulunur.

¹⁹² DİB, "Kur'ân-ı Kerîm" (Erişim 13 Şubat 2023).

Şekil 95 Celal Kaddani Mescidi eski mihrabı
(VGM Arşivi)

Şekil 96 Celal Kaddani Mescidi mihrap alınlık yazısı
(Sarı, 2021)

Çizim 26 Celal Kaddani Mescidi mihrap alınlık yazısı

3.10. CENAB-I AHMED PAŞA – YENİ CAMİİ – HAYALİ AHMED PAŞA

Katalog No: 10

Şekil No: 97-115

Çizim No: 27-29

Yapılış Tarihi: 16. yüzyıl (H.973 (M.1565-66)).

Banisi: Cenab-ı Ahmed Paşa.

Mimarı: Mimar Sinan ya da öğrencisinin olduğu görüşü vardır.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 97 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 98 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii ve Azımi Türbesi (Sarı, 2021)

Ankara'da Ulucanlar Caddesi üzerindeki Mimar Sinan Meydanı'nda bulunan cami, Azımi türbesi ile birlikte yer almaktadır (Şekil 97). Kare plan üzerinde tek kubbeli bir yapıdır (Şekil 98). Klasik Osmanlı Cami yapılarından enteresan taşralı bir örnek teşkil etmektedir. Mimarı için kesin bir bilgi olmamakla beraber, Mimar Sinan'ın eserlerinin yer aldığı Tuhfet'ül Mimarın'de ve tüm eski-yeni kaynaklarda Sinan'a ait olduğu belirtilmektedir¹⁹³. Diğer taraftan Gönül Öney, bu caminin Sinan'ın öğrencileri tarafından yapıldığını ifade etmektedir¹⁹⁴.

¹⁹³ Başkan, *Ankara Cenab-ı Ahmet Paşa Camii*, 1-7.

¹⁹⁴ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 56.

Mabedin dört mermer sütuna oturan üç kubbeli ve dışa açılan son cemaat yeri bulunmaktadır (Şekil 99). Ortadaki kubbe daha derindir. Kapının üzerinde kitâbesi bulunur. Cumhuriyet döneminde tamir edilen caminin süslemesinde yapıldığı dönemin renk ve desenleri kullanılmıştır. Harimde alt kısımdaki pencerelerin alınlıklarıyla üst sıradaki pencerelerin kenar bordürlerinde kalem işleri yer almaktadır¹⁹⁵ (Şekil 100-101-102). Kapı girişindeki kitâbesinden hariç kapısının sağ, sol tarafında ve iç kapı üzerinde de kitâbesi yer almaktadır.

Şekil 99 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii karşıdan görünümü ve son cemaat yeri (Sarı, 2021)

Şekil 100 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii harimi (Sarı, 2021)

Şekil 101 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii pencere üzeri kalem işleri (Sarı, 2021)

Şekil 102 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii kalem işleri (Sarı, 2021)

Caminin Minberi

¹⁹⁵ Konyalı, Ankara Camileri, 92-101.

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer üzerine siyah boya ile yazılmıştır.

Renk: Siyah

Dil: Arapça

Metin:

جراغ مسجد محراب منبر
ابو بكر عمر عثمان حيدر

Okunuşu:

Çerâğ-1 mescid u mihrâb u minber / Ebûbekir Ömer Osman Haydar

Türkçe Anlamı: Mihrap, minber ve mescidin ışığı / Ebubekir, Ömer, Osman, Haydar.

Caminin Dış Kitâbesi (Giriş kapısının üzerinde)

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer Oyma

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin:

آصف سلطان سليمان جم جناب احمد پاشا
 ايلدى تعمير ويابدى درجهان خير المقام
 اوله يارب بوبنا ثابت جوقطب اندر ثبات
 بادظل عاليش بر اهل عالم مستدام
 بوهمايون جامعك اتمامنه مخصى ديدى
 اشته تاريخ جاي بنا سجده كاه خاص وعام ۹۷۳

Okunuşu:

Âsaf-ı Sultan Süleyman cem Cenab Ahmed Paşa

Eyledi tamir ve yaptı der-cihân-ı hayrû'l-makam

Ola yâ Rab bu bina sâbit cu kutb-ender sebat

Bad-ı zıll-ı âliyeş ber ehl-i âlem müstedam.

Bu humâyûn câmi'in itmâmına Mahfi dedi

İşte tarih cây-i bina secdegâh-ı hass u âm.

Türkçe Anlamı¹⁹⁶:

Sultan Süleyman'ın veziri Asaf tamir yaptı ve dünyada makamın hayırlısını yaptı.

Ya Rab, dünya durdukça bu bina da dursun.

Bu padişah Camininin tamamlanmasını Mahfi (Cenabı Ahmed Paşa) istedi.

İşte tarih: Binanın yeri, herkesin secdegâhı. Sene 973

Caminin Dış Kitâbesi (Giriş kapısının solunda)

¹⁹⁶ Başkan, *Ankara Cenab-ı Ahmet Paşa Camii*, 14.

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer üzerine kalem işi

Renk: Siyah

Dil: Osmanlıca

Metin¹⁹⁷:

سخاوت اهلنه جنت میسر ایلدی الله
مصایح حدیثنده بیور مشدر رسول الله
عبد الجلیل زاده مرحوم سید الحاج هدایت
سنه بیک ایکیوز اون یدی تاریخنده معبد
بوجامع طشوسین تزین موادیدر رضاء
کلستان اوله قبری روحنی شاد ایله الد
سنه ۱۲۵۰ کتبه محمد خیری

Okunuşu:

Sehâvet ehline cennet müyesser eyledi Allah

Mesâbîh hadisinde buyurmuştur Resûlullah

Abdülcelîl-zâde merhum Seyyid el-Hâc Hidâyet

Sene bin iki yüz on yedi tarihinde mâbed

Bu câmi taşrasın tezyin muradıdır rızâen

Gülistân ola kabri ruhunu şâd eyleye Allah.

¹⁹⁷ Başkan, *Ankara Cenab-ı Ahmet Paşa Camii*, 16. Buradaki arapça yazımda geçen aksine kitabenin aslından tarih 1305, imza da Mehmet Sabri olarak okunmaktadır.

Sene 1305-Ketebuhu: Mehmet Sabri¹⁹⁸

Türkçe Anlamı:

Allah, cömert insanlara cenneti kolaylaştırdı. Allah'ın Resulü bunu aydınlatıcı sözlerinde buyurmuştur.

Abdülcelîl-zâde merhum Seyyid Hacı Hidayet, bin iki yüz on yedi senesinde mabedden (?)

Allah rızası için bu caminin dışını süslemek onun arzusudur. Kabri gül bahçesi olsun, Allah ruhunu şad eylesin. Sene:1305. Yazan: Mehmet Sabri¹⁹⁹.

Caminin Dış Kitâbesi (Giriş kapısının sağında)

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Taş oyma

Renk: Koyu renk

Dil: Osmanlıca

Metin²⁰⁰:

¹⁹⁸ Başkan, *Ankara Cenab-ı Ahmet Paşa Camii*, 17. Kaynaktaki Arapça yazılışında tarih 1250, imza da Mehmet Hayri olarak yazılıdır Fakat Türkçe okunuşunda ise tarih 1305, imza Mehmet Sabri olarak geçer. Kitabenin aslından okuduğumuz haliyle de doğrusu bu şekildedir.

¹⁹⁹ Başkan, *Ankara Cenab-ı Ahmet Paşa Camii*, 17.

²⁰⁰ Başkan, *Ankara Cenab-ı Ahmet Paşa Camii*, 19. Arapça metnin sonunda verilen tarih 1250 olarak yazılıdır. Fakat kitabenin aslından tarihin 1305 olduğunu teyit etmekteyiz.

وجود پاکی مهر خفیدر عبد الحمید خانک
که عصرنده تجدد بولدی هر آشی
او حاقانک

امور خیر ایله احیا قیلوب سرتابیا ملک
مدار افتخاری اولدی جمله بادش اهانک
ازان جمله بوجامع که خراب زاده دوغمشدر
تخطر ایتمامشدی بونجه ییلدر کمسه
عمرانک

وزیری بی نظیری عابدین باشا ایدوب همت
دعاسن آلدی حقابرنیجه ارباب ایمانک
کمال شوق ایله آگاه یازدم ایشته تاریخن
بو تعمیرات بیک اوچیزو بش ییلنده اولدی
دورانک

سنه ۱۲۰۵

Okunuşu²⁰¹:

Vücut-i pâkı mühr-i hafidir Abdülhamid Hanın

Ki asrında teceddüd buldu her eşyâ o Hakanın

Umûr-ı hayr ile ihyâ kılub ser-tabiyâ mülkin

Medar-ı iftihârı oldu cümle pâdişâhânın

İzan cümle bu câmi ki harâb-zâde dönmüştür

Tahattur etmemişti bunca yıldır kimse umrânın

Vezîr-ı bînazîr Abidin Paşa edüb himmet

Duâsın aldı hakkâ bir nice erbâb-ı îmânın

Kemâl-i şevk ile ana yazdım işte târihin

²⁰¹ Başkan, *Ankara Cenab-ı Ahmet Paşa Camii*, 19.

Bu ta'mirat bin üç yüz beş yılında oldu devrânın. Sene:1305

Türkçe Anlamı²⁰²:

Abdülhamid Han'ın temiz vücudu bolluk güneşidir ki, her şey o Hakan'ın zamanında yenilendi.

Ülkeyi baştanbaşa hayır işleriyle diriltti. Bütün padişahların övünç vesilesi oldu. Bunca yıldır kimse hatırlamamıştı da o cümleden olarak bu cami harabeye döndü.

Medeniyetin eşsiz veziri Abidin Paşa himmet edip (camiyi onarıp) pek çok iman sahibinin gerçekten duasını aldı.

Bütün arzumla ona işte şu tarihi yazdım:

Bu tamirat devrin bin üç yüz beş (1305) yılında oldu. Sene: 1305.

Caminin İç Kitâbesi (Giriş kapısının üzerinde)

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Kalem işi

Renk: Siyah

Dil: Osmanlıca

Metin:

²⁰² Başkan, *Ankara Cenab-ı Ahmet Paşa Camii*, 19.

بحمدالله ايروب لطف هدايت اهل خيراته
 محبت ايله مولايه حلالندن ايدوب اعطا
 زعفران بورلى شريفه الحاج عليه قادين
 عبد العزيز زاده اهلى سيد الحاجي احمد اغا
 مراد ايتدي جناب احمد باشا مرحوم بناسني
 معمر ايلمك مخضا نيازى جنت الماؤا
 هجرت فخر عالمدن بين ايكي يوز اون يديده
 ايدوب بو جامعي تعمير و تزيين ايليوب احيا
 اباعن جدنه رحمت ايجوب حوض محمدن
 مبرا اوله نيراندن عذاب كورمىلر اصلا
 ۱۲۱۷

Okunuşu:

Bihamdillâh erub lutf-ı hidayet ehli hayrata
 Muhabbet ile Mevla'ya helâlinden edüp i'ta
 Zagferanborlu şerife elhac Âlime kadın
 Abdülâzizzade ehli esseyyid el-hacı Ahmed Ağa
 Murad etti cenab-ı Ahmed Paşa merhum binasını
 Muammer eylemek mahza niyazı cennetü'l me'va
 Hicret-i Fahr-i Âlemden bin iki yüz on yedide
 Edüb bu camii ta'mir ve tezyin eyleyüb ihya
 Ebâ an ceddine rahmet içüb havz-ı Muhammed'in

Müberra ola nirandan azâb görmiyeler asla.

(H.1217) 1802

Değerlendirme

Beyaz mermerden olan minber ve mihrabın sadeliği ilk göze çarpan özelliğidir (Şekil 103-104). Mihrabın sağ kısmında kalır ve klasik dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Kenar profillerinden başka dekoratif bir özelliği bulunmamaktadır. Sülüs yazılı usta kitâbesinden geç döneme ait bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Müezzin mahfili ve minberin ortak özellikler göz önüne alınırsa, minberin de 19. yüzyıla ait olduğu söylenebilir²⁰³.

Minber alınlığındaki yazı Sülüs istifli olup iki ayrı panoda verilmiştir. Beyaz zemin üzerine siyah yazılı olup yazının ketebesini bulunmaktadır.

Şekil 103 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii minberi
(Sarı, 2021)

Şekil 104 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii mihrabı
(Sarı, 2021)

Kapının sağında kalan tamirat kitâbesi ve solundaki kitâbenin Hattat Mehmet Sabri tarafından yeniden yazıldığı düşünülmektedir. Sağdaki kitâbenin sağ ve solunda birer tane sekiz köşeli yıldız ve ay motifi bulunmaktadır²⁰⁴ (Şekil 105-106).

²⁰³ Başkan, *Ankara Cenab-ı Ahmet Paşa Camii*, 23-24.

²⁰⁴ Başkan, *Ankara Cenab-ı Ahmet Paşa Camii*, 23-24.

Cami girişinde sağdaki duvarda bulunan kitâbe dikdörtgen bir pano olup, kendi içerisinde yukarıdan aşağı 3 ve sağdan sola 4 eşit dikdörtgen parçaya bölünmüştür (Şekil 107). 10 panonun içerisine yazı grupları dâhil edilmiş, diğer ikisinde de ay yıldız motif ve tarih bilgileri yer almaktadır. Bu 12 pano ince bir çerçeveyle ayrılmıştır. Sülüs satır istifi olan yazılar koyu taş zeminde koyu renkte kabartma şeklinde yazılıdır fakat yer yer beyazlıklar söz konusu olup yazının genel olarak okunması da güçleşmektedir.

Şekil 105 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii sağdaki kitâbenin sekiz köşeli yıldız ve ay motifi (Sarı, 2023)

Şekil 106 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii sağdaki kitâbeden detay (Sarı, 2023)

Şekil 107 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii girişinde sağdaki kitâbe (Sarı, 2023)

Sol tarafta yer alan kitâbe de yine taş zeminde siyah boyayla yazılıdır (Şekil 108/Çizim 27). Buradaki pano da dikdörtgen olup kendi içerisinde ikiye bölünmüş olarak yazılar yazılmıştır.

Sağ ve sol taraftaki alan üç satırlık satır istifinden oluşmaktadır. Sağdaki yazının alt kısmında sağ tarafta 1217 tarihi yer almaktadır. Sol taraftaki yazının sol alt köşesinde de hattatı ve tarihi yazılıdır. Buradaki imza Mehmed Sabri ve tarihi

hicri 1305 olarak okunmaktadır. Her iki kitâbede de noktalama ve harekeler verilmiştir.

Şekil 108 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii girişinde soldaki kitâbenin tamamı (Sarı, 2023)

Caminin mukarnaslı giriş kapısı üzerinde bulunan dikdörtgen yapım kitâbesi de mermer üzerine yazılıdır (Şekil 109-110-111). Yeşil bir zemin üzerine beyaz kabartma olan Sülüs yazılar yan yana 3 gruba ayrılmış, kendi içerisinde iki satırlık yazılar halindedir. Noktalamalar ve harekelendirmelere dikkat edilmiştir.

Şekil 109 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii giriş kapısı üzerindeki kitâbe (Sarı, 2023)

Şekil 110 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii giriş kapısı üzerindeki kitâbe detayı (Sarı, 2023)

Şekil 111 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii giriş kapısı üzerindeki kitâbenin tamamı (Sarı, 2023)

Camiye girildiğinde iç kapının üzerinde duvarda bulunan tamir kitâbesi 5 mısra olarak alt alta ve 2 ayrı dikdörtgen pano içerisinde yan yana olarak yazılıdır (Şekil 112/Çizim 28). Her bir mısra kendi içerisinde Sülüs istifli olup, ince geçmelerle ayrılmıştır. Beyaz bir zeminde yazılı olan yazıların etrafındaki geçmelerin içi kavuniçi renkte olup, tahrirleri siyahtır. Yazıda harekeler, noktalamar kullanılmış, bazı yerlerde yazıdaki giriftlik dikkat çekmektedir. Bu kitâbenin üst kısmında 1217 tarihi yer almakta ve burası da bir tepelik şeklinde çalışılmış, tepeliğin uç kısmına da siyah renkli çiçek motifi konulmuştur.

Şekil 112 Cenab-ı Ahmet Paşa Camiinin girişinde iç kapının üzerindeki kitâbenin tamamı (Sarı, 2023)

Şekil 113 Cenab-ı Ahmet Paşa Camii Hariminde hat yazıları (Sarı, 2021)

Şekil 114 Cenab-ı Ahmet Paşa Camii Hariminde hat yazıları (Sarı, 2021)

Caminin harim kısmında kubbeye uzanan sütunların üst kısımlarında Celî Sülüs yuvarlak istif halinde Lafza-i Celal, İsm-i Nebi, Hulefa-i Raşidin ve Hz. Hasan-Hüseyin (r.a)'in isimleri yer almaktadır (Şekil 113-114/Çizim 29). Siyah dairevi pano içerisinde kalem işi olarak beyaz boyayla yazılıdır.

Kubbenin ortasında Celî Sülüs yazıyla müdevver bir hat istifi bulunmaktadır. Burada koyu mavi zemin üzerine beyaz boyayla Nur Suresi 35.ayetin tamamı yazılıdır, etrafında kalem işi desenler bulunur (Şekil 115).

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Kalem işi

Renk: Siyah

Dil: Arapça

Nur Suresi -Metin²⁰⁵:

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۚ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ ۚ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا
كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ ۖ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ
نُورًا عَلَى نُورٍ ۗ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Okunuşu:

Allâhü nuru's-semâvâti vel-arzi. Meselü nûrihi kemişkâtin fihâ misbâhun. el-Misbâhu fî zücâcetîn. ez-Zücâcetü keennehâ kevkebün düriyyün yukadü min şeceratin mübâraketin zeytûnetin lâ'sarkiyetin velâ garbiyyetin yekâdu zeytühâ yuzîu velev lem temseshü nârun. Nûrun alâ nûrin. yehdillâhu li'nûrihi men yeşâü ve yadribullâhu'l emsâle li'ninâs vallâhu biküllî şey'in alim.

Türkçe Anlamı:

Allah göklerin ve yerin Nur'udur. O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir, cam ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateşe değmese bile neredeyse yağın kendisi aydınlatacak! Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur. Allah insanlara misaller verir. O, her şeyi bilir.

²⁰⁵ Kuran Meali (KM), “Türkçe Kuran Mealleri” (Erişim 13 Mayıs 2023).

Şekil 115 Cenab-ı Ahmed Paşa Camii kubbe yazısı-Nur suresi (Sarı, 2021)

Çizim 27 Cenab-ı Ahmet Paşa Camii girişinde soldaki kitabeden yazı detayı

Çizim 28 Cenab-ı Ahmet Paşa Camii girişinde iç kapı üzerindeki kitabeden bir satır detayı

Çizim 29 Cenab-ı Ahmet Paşa Camii harimindeki yazılardan bir tanesi - İsm-i Nebi

3.11. ÇİÇEKLIOĞLU CAMİİ

Katalog No: 11

Şekil No: 116-125

Çizim No: 30

Yapılış Tarihi: 17.yüzyıl sonu-18.yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 116 Çiçeklioğlu Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 117 Çiçeklioğlu Camii (Sarı, 2021)

Cami, Alpaslan Mahallesi Gebze sokakta bulunmaktadır (Şekil 116-117). Kiremit çatılı ve kare planlı olan cami taş kaideye oturmuş olup, araları hatıllarla desteklenmiş kerpiç beden duvarları vardır. Caminin kitâbesi olmamakla birlikte, mihrap stiline göre 17. yy. sonu ya da 18.yy.'a tarihlendirilmektedir. O bölgede aynı dönem camilerinin mihrap karakteriyle aynı olup benzer kalıplar burada da tekrarlanmıştır²⁰⁶.

Harim kısmı ahşap tavanlı olup orta kısmında altıgen bir göbek

²⁰⁶ Eskici, Ankara Mihrapları, 160.

bulunmaktadır²⁰⁷.

Pencere alnlıklarında Kelime-i Tevhit Sülüs ile yazılıdır (Şekil 118).

Şekil 118 Çiçeklioğlu Camii pencere alnlık yazılarından bir örnek (Sarı, 2021)

Caminin Minberi

Minber eski ahşap olup, alnlıkta basit bir hat yazısı vardır.

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Ahşap üzerine kalem işi

Renk: Sarı

Dil: Arapça

Metin:

يا الله - يا محمد

Okunuşu: Ya Allah - Ya Muhammed

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

²⁰⁷ Ankara Vakıf Eserleri, 28.

Dil: Arapça

Metin (Dördüncü bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينُ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn. Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür²⁰⁸.

Metin (Alınlığın üstündeki pano):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu: Ve enne'l mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başkasına tapmayın²⁰⁹. (Cin,18)

Metin (Alınlık panosu):

يَا خَالِقَ اللُّوحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l- Levhi ve'l-Kalem.

Türkçe Anlamı: Kalemi ve Levhi Mahfuzu Yaratan Allah²¹⁰.

Metin (Kavsara ile nişin alt kısmı):

²⁰⁸ Sİ, "Lâ ilâhe illallâhül melikül hakkul mübîn duası" (Erişim 13 Şubat 2023).

²⁰⁹ DİB, "Kur'ân-ı Kerîm" (Erişim 13 Şubat 2023).

²¹⁰ MD, "Ya Halika'l-Levhi ve'l-Kalem" (Erişim 10 Aralık 2022).

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir²¹¹.

Değerlendirme

Minber eski ahşap olup, alınlıkta basit bir hat yazısı vardır. Minber alınlığındaki Sülüs “Ya Allah” ibaresi en üstte, altta da “Ya Muhammed” yazısı yer almaktadır (Şekil 119-120/Çizim 30). “Ya” nida harfi olarak alt alta hizalanmıştır. Açık kahverengi ahşap üzerine kalem işi olarak uygulanmış yazılar sarı yaldızlıdır. Yazıda hareke bulunmamaktadır. Sadece “Allah” lafzının lam harfi üzerindeki şedde, harfe bitişik yer alır.

Şekil 119 Çiçeklioğlu Camii minberi (Sarı, 2021)

Şekil 120 Çiçeklioğlu Camii minberi alınlık yazısı (Sarı, 2021)

Harimin güney duvarı ortasında tavana kadar yükselen mihrap, alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmıştır (Şekil 121). Süsleme, alçak kabartmadır. Mihrap nişini kuşatan farklı genişlikte iç içe dört adet bordür bulunur²¹². İkinci bordürde Sülüs ile Kelime-i Tevhid bordür boyunca

²¹¹ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

²¹² Eskici, Ankara Mihrapları, 158.

tekrarlanmaktadır (Şekil 122).

Şekil 121 Çiçeklioğlu Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 122 Çiçeklioğlu Camii mihrap bordür detayı (Sarı, 2021)

Şekil 123 Çiçeklioğlu Camii mihrap alınlığının üstündeki büyük pano (Sarı, 2021)

Şekil 124 Çiçeklioğlu Camii alınlık panosu (Sarı, 2021)

Dördüncü bordürde Süls dua bordür etrafını birkaç kez tekrar ederek kuşatmaktadır (Şekil 122). Mihrap alınlığında üstte bulunan pano dördüncü bordürü yarıya kadar keser ve burada Cin Suresi 18. ayet Süls yazıyla istifli olarak yazılıdır (Şekil 123).

Alınlık kısmındaki alt panonun etrafını ikinci bordürde bulunan sarmaşık deseni çevrelemiştir (Şekil 124). Burada müsenna olarak Esmâ yazılıdır. Kavsara ve nişin alt kısmında Kelime-i Tevhit tekrar etmektedir.

Buradaki mihrap 18.yy.'ın ilk yarısına tarihlendirilmiş olan Aaçayak, Hacı Bayram, Hacı İlyas, Hacı Musa, Kağnıcioğlu, Leblebicioğlu, Yeşil Âhi, Zincirli Camilerin mihraplarıyla aynı karakterde olup, hepsinde aynı kalıplar kullanılmıştır. Buradaki caminin mihrabında da aynı kalıpların kullanımını görmekteyiz²¹³.

Ayrıca Eskici, mihrap yazılarında altın yaldız ve beyaz boya kullanıldığı ifade ederken günümüzde mihrap tamamen beyaz boyayla kaplıdır (Şekil 125).

Şekil 125 Çiçeklioğlu Camii mihrabının eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Pencere üstündeki Kelime-i Tevhit yazısı, eskitme şeklinde bir zemin üzerine sarı yaldız boyayla yazılıdır (Şekil 127). Kelime-i Tevhit ile ikinci kısmı birbirinden ayrık durmaktadır. Bu iki yazının da kendi içerisinde yan kısımlarında bir desen bulunur. Yazıda harekeler kısmen yer alır, sin harfinde mühmel işaret kullanımı vardır.

²¹³ Bkz. Benzer mihrap örnekleri için katalog 2-25-22-23-31-35-53-55.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Çizim 30 Çiçeklioğlu Camii minber alınlığındaki yazı

3.12. DEVDURAN – DEVDİRAN MESCİDİ

Katalog No: 12

Şekil No:126-131

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 15. yüzyıl sonu.

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 126 Devduran Mescidi onarım öncesi fotoğrafı
(VGM Arşivi)

Şekil 127 Devduran Mescidi (Sarı, 2021)

İmar tarihi kesin olarak bilinmeyen cami, dış kalede Devduran sokakta bulunmaktadır (Şekil 126-127). 1530 tarihli Tahrir defterinde bir mahalleye adını vermesinden ötürü, 15. yy. sonlarında yapıldığı düşünülmektedir. Eskici, kitâbesi olmayan mescidin, mimari ve mihrap stiline göre 18.yy. sonuna tarihlendirildiğini ifade etmektedir. Küçük ve sade bir yapı olan bu mescit, ilk hali bozularak günümüze kadar gelmiştir. Dikdörtgen planlı olup, çatısı kiremitle kaplıdır. Kaidesi taş, beden duvarları kerpiçtir. Harim ahşap tavanla örtülüdür²¹⁴. Üst katta Bayanlar Mahfili bulunur.

²¹⁴ Ankara Vakıf Eserleri, 30.

Mescidin Mihrabı**Yazı Çeşidi:** Sülüs**Malzeme ve Teknik:** Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.**Renk:** Beyaz**Dil:** Arapça**Metin (Alınlık):**

يَا خَالِقَ اللّٰوْحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem.**Türkçe Anlamı:** Kalem ve Levhi Mahfuzu Yaratan Allah²¹⁵.**Değerlendirme**

Mihrap, derinlemesine dikdörtgen planlı harimin güney duvarı ortasında yer alır (Şekil 128). Ankara Vakıf Eserleri Kataloğunda, yapının mukarnas kavsaralı alçı mihrabının 17-18. yy. mihraplarının özelliklerini taşıdığı belirtilmektedir.

Mihrap nişini farklı genişliklerde iki bordür dolandır (Şekil 129). Birinci bordür düz görünümüdür. Yüzeysel kabartma motifler boya tabakalarından ötürü seçilememektedir. İkinci bordürde Sülüs yazıyla Kelime-i Tevhit bordür boyunca tekrarlanır. Köşelik kısmında yıldızlı geometrik geçmeler bulunmaktadır.

²¹⁵ MD, “Ya Halika'l-Levhi ve'l-Kalem” (Erişim 10 Aralık 2022).

Şekil 128 Devduran Mescidi minberi ve mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 129 Devduran Mescidi mihrap bordürleri (Sarı, 2021)

Şekil 130 Devduran Mescidi niş içerisindeki Kelime-i Tevhid (Sarı, 2021)

Şekil 131 Devduran Mescidi mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Kavsara ile nişin alt kısmı arasında, ikinci bordürdeki Kelime-i Tevhit'in tekrarlandığı Sülüs yazı kuşağı yer almaktadır (Şekil 130). Alınlıktaki yazı panosunu kuşatan basit sarmaşık kompozisyon burada da tekrarlanmıştır²¹⁶.

Mihrap Ankara'da 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen mihraplarla aynı üsluba sahiptir. Benzer özellikte olanlardan bordür sayısı daha az ve boyu küçük basit bir mihrap örneğidir. Daha önce Ağaçoğlu mihrap bordüründe ve niş içerisinde karşımıza çıkan Kelime-i Tevhit ve mihrap alınlığındaki Esmâ yazı kalıplarının aynısı bu mihrapta da kullanıldığı için orada zikredilen özellikler burası için geçerlidir²¹⁷ (Şekil 131).

²¹⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 174-176.

²¹⁷ Bkz. Benzer mihrap örneği için katalog 2.

3.13. DİREKLİ CAMİİ

Katalog No: 13

Şekil No: 132-137

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 15. yüzyıl.

Banisi: Direkli Baba

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 132 Direkli Camii onarım öncesi fotoğrafı
(VGM Arşiv)

Şekil 133 Direkli Camii (Sarı,
2021)

Ceylan sokağın baş tarafında yüksekçe bir kaya üzerine inşa edilmiştir (Şekil 132-133). Cami inşaatını yaptırdığı söylenen Direkli Baba'nın, cami girişinde kabri bulunmaktadır. Caminin ahşap minaresi sol taraftadır ve mescidin solunda, son cemaat yeri olarak da kullanılan yazlık bir ibadetgâh vardır. Cami, adını ve şöhretini, son cemaat yerini tutan beş adet ahşap direkten almaktadır²¹⁸.

Solunda bulunan yazlık ibadetgâh günümüzde üst ve yanlardan kapalıdır.

Caminin Mihrabı

²¹⁸ Konyalı, *Ankara Camileri*, 33-34.

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Alınlık):

نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ

Okunuşu: Ni'me'l-mevla ve ni'me'n-nasir.

Türkçe Anlamı: O (c.c), ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır (Enfal, 40)²¹⁹.

Metin (Kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir²²⁰.

Değerlendirme

Mihrabın orijinal durumu çoğunlukla korunmuştur, fakat kenar bordür ve sütunçelerin alt bölümü bozulmuş, düz olarak sıvanmıştır. Bordür boyunca “Kelime-i Tevhit” Sülüs yazıyla tekrarlanmaktadır (Şekil 134). Yazı zemininde seyrek bulunan kıvrımdal ve Rumiler vardır. Eskici, mihrap yazılarının siyah, diğer yüzeylerin

²¹⁹ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

²²⁰ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

beyazla boyalı olduğunu ifade eder, fakat günümüzde mihrap yazıları da tamamen beyaza boyalı durumdadır (Şekil 135).

Alınlık, yatay ve dikdörtgen olarak iki yazı panosundan müteşekkildir (Şekil 136). G. Öney, inşa tarihine dair bir kitâbesi ya da belgesi bulunmayan mabedin mihrabının stil olarak Âhi Elvan Camii mihrabına benzediği için 15.yy. da yapılmış olacağını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, gerek şekil ve süsleme kompozisyonları açısından daha ziyade Hacı İvaz Mescidi'nin harim mihrabına çok benzediği söylenir. Bu yüzden bu mescitle aynı tarihlerde, yani 15.yy.'ın ilk çeyreğinde yapılmış olabileceği daha yakın bir ihtimaldir²²¹.

²²¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 73-74.

Şekil 134 Direkli Camii mihrap bordürü K.Tevhic kuşağı – Sarı, 2021

Şekil 135 Direkli Camii Mihrabı – Sarı, 2021

Şekil 136 Direkli Camii mihrap alınlığı – Sarı, 2021

Şekil 137 Direkli Camii mihrap nişi - Sarı, 2021

Mihrapta bordür boyunca tekrarlanan Kelime-i Tevhit yazısı Sülüs olarak yazılıdır. İç bordürde alçak kabartma geometrik geçmeler yer almaktadır. Alınlık kısmında altlı üstlü iki farklı pano bulunur, yatay, dikdörtgen formdaki bu panolarda Sülüs yazıyla aynı dua üç kere tekrarlanmaktadır²²².

Mihrap nişi 6 kenarlı ve köşeleri sütunçelidir. Niş içinde Kelime-i Tevhit kuşağı vardır (Şekil 137). Burada “La İlahe İllallah”tan sonraki “Muhammed Rasulullah” cümlesi tamamlanmamış, yarıda kesilmiştir. Mihrap nişinin üzeri mukarnaslıdır. Mihrabı iç içe iki bordür çevreler ki, dıştaki Kelime-i Tevhit yazıları

²²² Bkz. Katalog 3-5 (Âhi Elvan, Âhi Yakup Camii).

ile içteki ise geometrik geçmelerle süslüdür.

Mihrap alınlığındaki yazı kalıbının kullanımı Âhi Elvan Camii'nde de görülmektedir²²³. Yalnız buradaki mihrap örneğinde, ayetin sonundaki iki kelimelik yazı kalıbıyla başladığını gözlemleriz. Bu iki kelimedden sonra ayet 3 kere tekrar eder.

²²³ Bkz. Benzer mihrap örnekleri için Katalog 3.

3.14. ESKİCİOĞLU CAMİİ

Katalog No: 14

Şekil No: 138-145

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 17. yüzyıl sonu ya da 18. yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 138 Eskiçioğlu Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 139 Eskiçioğlu Camii (Sarı, 2021)

Şekil 140 Eskiçioğlu Camii harimi (Sarı, 2021)

Şekil 141 Eskiçioğlu Camii bayanlar mahfilinden harim ve tavanı (Sarı, 2021)

Eskiçioğlu Mahallesi'ndeki cami Eskiçioğlu sokağının köşesinde bulunur²²⁴ (Şekil 138-139). Caminin inşa kitâbesi bulunmadığından, giriş kapısı üzerinde yer alan kitâbe dikkate alınarak H.1324/M.1906 yılında onarım yapıldığı anlaşılır. Cami mimari ve mihrap stili göz önüne alınarak 17.yy. sonu ya da 18.yy.a tarihlendirilmektedir²²⁵. Derinlemesine dikdörtgen planlı olan mescidin mihrabı harimin güney duvarı ortasında tavana kadar yükselir²²⁶ (Şekil 140).

Kiremit çatısı olan mabedin önünde üst taraftaki bayanlar mahfilini taşıyan üç ahşap direğin bulunduğu son cemaat yeri yer alır. Şerefesi olmayan kısa ve ahşap minaresi caminin kuzeybatı köşesinde bulunur. Cami harimi üzeri sade ve ahşap bir tavandan müteşekkildir (Şekil 141). Cami 1906-1907, 1970,1992 senelerinde restore edilmiştir²²⁷.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma²²⁸.

²²⁴ Konyalı, Ankara Camileri, 35.

²²⁵ Öney, Ankara' da Türk Devri Yapıları, 64; Konyalı, Ankara Camileri, 35.

²²⁶ Eskiçi, Ankara Mihrapları, 197.

²²⁷ Ankara Vakıf Eserleri, 33.

²²⁸ Eskiçi, Ankara Mihrapları, 197.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Birinci bordür ve kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir²²⁹.

Metin (Üçüncü bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينُ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür²³⁰.

Metin (Alınlık):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu: Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte

²²⁹ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

²³⁰ Sİ, "Lâ ilâhe illallâhül melikül hakkul mübîn duası" (Erişim 13 Şubat 2023).

başkasına da tapmayın²³¹. (Cin,18)

Değerlendirme

Mihrabın tamamı koyu yeşil renkte olup, üzerindeki yazılar beyaz renk ya da sarı yıldız ile boyalıdır (Şekil 142). İlk bordürü ve üçüncü bordüründe Sülüs yazı bulunur. İkinci bordür yeşil zemin üzerine sarı yıldızdan geometrik desenlerle kaplıdır. Mihrabın üst tarafını dolaşmaz sadece sağlı sollu iki tarafta yukarı kadar uzanır (Şekil 143).

Caminin mihrabı süsleme kompozisyonu açısından geç dönem Ankara örneklerinde görülen iki farklı üslup sergilemektedir. Bu süslemelerin çoğunluğunda tercih edilen yazı ve geometrik unsurlar, 18.yy. ilk yarısına tarihlendirilen Hacı Bayram Camii, Ağaçayak Camii, Zincirli Cami ve Hacı Musa Camii gibi mihraplarla benzer özellikler gösterdiğinden aynı kalıpların kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 142 Eskicioğlu Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 143 Eskicioğlu Camii mihrap detayı (Sarı, 2021)

Mihrap alınlığında bulunan pencereyi çevreleyen barok bitkisel süslemeyi 1761 tarihli Telli Hacı Halil Mescidi mihrabı ve bugün var olmayan 1765 tarihli Celal Kaddani Mescidi mihraplarında görebiliriz (Şekil 144). Mihrap için 18. yüzyılın ilk yarısı ve kısmen de yüzyılın üçüncü çeyreğindeki süsleme unsurlarını bir arada toplamıştır diyebiliriz. Bu durumda 18. yüzyılın ortalarına doğru mihrabın

²³¹ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

yapıldığı kabul edilebilir²³².

Şekil 144 Eskiçioğlu Camii alınlığı (Sarı, 2021)

Şekil 145 Eskiçioğlu Camii mihrap nişi detayı (Sarı, 2021)

Dolayısıyla Katalog 2’de detaylı bahsettiğimiz Ağaçayak Camii mihrap yazı özellikleri ve değerlendirmesi Eskiçioğlu Camii için de geçerlidir²³³. Burada farklı olarak mihrap alınlığının üzerinde yıldızdan tepelik motifleri ve onun da üst kısmında bir pencere bulunur.

Kavsara ile nişin altındaki Kelime-i Tevhit yazısı da diğer yazılar gibi kabartma olup, 1.bordür kuşağındaki yazıyla benzer özellikler gösterir (Şekil 145).

²³² Eskici, Ankara Mihrapları, 200.

²³³ Bkz. Benzer mihrap örnekleri için katalog 2-23-25-55.

3.15. EYÜP MESCİDİ

Katalog No: 15

Şekil No: 146-154

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 14-15. yüzyıl

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 146 Eyüp Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 147 Eyüp Mescidi ve son cemaat yerinin görünümü (Sarı, 2021)

Şekil 148 Eyüp Mescidi ortasındaki çam sütun (Sarı, 2021)

Şekil 149 Eyüp Mescidi ahşap tavanı ve kalemışleri (Sarı, 2021)

Akalar Mahallesi'nde bulunan mabed, mimari üslubuna göre 14-15. yüzyıllara tarihlendirilmektedir²³⁴ (Şekil 146-147).

²³⁴ Ankara Vakıf Eserleri, 36.

İstanbul cami tiplerinden olan bu mabedin, üç tane uzun sütuna tutturulmuş son cemaat yeri bulunmaktadır (Şekil 148). Minaresi olmayan mescidin, minberi ahşaptan ve alçı mihrabı da tamamen kendine özgüdür. Tavanı harika bir sanat eseri mahiyetinde olup, mescidin orta yerinde kalınca çam bir sütun dikkat çekmektedir²³⁵ (Şekil 149-150).

Şekil 150 Eyüp Mescidi tavadaki kalemîşi detayları (Sarı, 2021)

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma²³⁶.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Alınlık panosu):

نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ

Okunuşu: Ni'me'l-mevlâ ve ni'me'n-nasîr.

Türkçe Anlamı: O (c.c), ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır²³⁷.(Enfal, 40)

²³⁵ Konyalı, *Ankara Camileri*, 36.

²³⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 95.

Değerlendirme

Sadece mihrap nişi (Kavsara, nişin alt bölümü ve sütunçeler) orijinal halini muhafaza ederek günümüze kadar ulaşabilmiştir. Çerçeve ve kenar bordürleri günümüzde mevcut değildir (Şekil 151).

Mihrabın kenar bordürleri bugün mevcut değildir, muhtemelen geçirdiği onarımlarla tamamen kaybolmuştur. Sivri tepeli köşeliğin hemen üst kısmında yatay, dikdörtgen olarak yer alan alınlık, muhtemelen orijinal mihraptan çıkartılarak buraya eklenmiştir (Şekil 152). Yine buraya daha sonra ilave edilmiş bir köşelikle pano son bulmaktadır.

Şekil 151 Eyüp Mescidi mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 152 Eyüp Mescidi mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Şekil 153 Eyüp Mescidi mihrap alınlığındaki altı köşeli yıldız sembolü (Sarı, 2021)

²³⁷ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Alınlık kısmında tek satır halinde Sülüs yazıyla dua iki kez tekrarlanır (Şekil 152). Yazının zemininde Rumi formda tezyinat bulunmaktadır. Buradaki yazı Âhi Elvan ve Âhi Yakup, Direkli Caminin alınlık panosundaki yazı kalıbının aynısıdır²³⁸. Sadece burada iki kez tekrar eden yazının orta kısmında beyaz alçı izi vardır. Yazı zeminindeki ayrıntılar belirgin değildir.

Mihrap süslemesinde kullanılan süslemelerden birisi de altı köşeli yıldızların oluşturduğu yatay ve çapraz yönlerde tek köşelerinden birleşerek sıralanmasıdır (Şekil 153). İkincisi de yıldızları çevreleyen altıgenler birleşerek petek örgüsü meydana getirmektedir²³⁹.

Altı köşeli yıldız sembolü, İslâmiyet'te Hz. Süleyman'ın mührünü ifade etmektedir. Bu sebeple bu sembol, eski Türk devletlerinde ve Osmanlı'da çok kıymet verilerek pek çok alanda kullanılmıştır²⁴⁰.

Bekir Eskici, köşeliği kesilip üçgen bir alınlık haline dönüştürülen mihrabın sonradan geçirdiği onarımlar dolayısıyla çerçeve ve kenar bordürlerinin yok edildiğini ifade eder. 30 cm yüksekliğinde bir alınlığı ve üzerinde dilimli bir tepelik vardır²⁴¹.

Kavsara ile nişin alt bölümü arasında, yatay, dikdörtgen bir yazı kuşağı içerisinde Sülüs yazıyla “Kelime-i Tevhit” tekrarlanmaktadır (Şekil 154).

Şekil 154 Eyüp Mescidi niş içerisindeki K. Tevhid yazı kuşağı (Sarı, 2021)

²³⁸ Bkz. Katalog 3-5-13 (Mihrap Değerlendirmesi).

²³⁹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 95-97

²⁴⁰ Bilgi Ustam, “Altı Köşeli Yıldız Sembolü ve Bilinmeyenleri” (Erişim 29 Ocak 2022).

²⁴¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 95.

3.16. GECİK – GICIKKADIN MESCİDİ

Katalog No: 16

Şekil No: 155-165

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 15. Yüzyıl (H.847/M.1443).

Banisi: Hacı İsmail İbn-i İbrahim.

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 155 Gecik Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 156 Gecik Mescidi (Sarı, 2021)

Kitâbesine göre 1443 yılında inşa edilen mescid, Ulucanlar caddesinde bulunmaktadır (Şekil 155-156). Ahşap tavanlı harimin güney duvarı ekseninde bulunan ve tavana kadar yükselen alçı mihrap dikkat çekmektedir²⁴² (Şekil 157). Mescidin minaresinin bulunmadığı Ankara Vakıf Eserleri'nde zikredilir, fakat günümüzde ahşap bir minaresi bulunmaktadır.

²⁴² Ankara Vakıf Eserleri, 38.

Şekil 157 Gecik Mescidi harimi (Sarı, 2021)

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Birinci bordür – kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir²⁴³.

Değerlendirme

Geç dönem ekleriyle birlikte tavana kadar yükselen mihrabı vardır²⁴⁴. Mihrabı alçı kalıplama tekniğinde, levhalar halindedir, süslemesi alçak kabartma şeklindedir, orijinalliğini kısmen korumuştur (Şekil 158). Dış kısmında “Kelime-i Tevhid” yazısı birinci bordürün devamı şeklindedir ve burada sade Sülüs yazıyla bordür boyunca bu yazı tekrarlanmaktadır (Şekil 159). Mihrabın tavana kadar yükselen kısımdaki ikinci bordürde bulunan K. Tehvid yazısının bazı yerlerde

²⁴³ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

²⁴⁴ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 49.

tersinden yazılı olduğu gör÷lmektedir (Şekil 160). Yazının zeminindeki motifler boya tabakalarından ötürü seçilemez durumdadır. İkinci bordürde yıldızlı geometrik geçme bulunur. İç kısımlarındaki motifler de belirgin değildir.

Alınlık kısmının ortasında tek panoda ve sonradan eklemeye yapılmış kısmında alt alta iki panoda yazı vardır (Şekil 161-162). Yazılar ince bir çerçeve içerisine alınmıştır. Yazı levhalarında ne yazdığı okunamamaktadır. Mihrap nişi içerisindeki K. Tevhit yazısında da yer yer bozulmalar meydana gelmiştir (Şekil 163).

Mescidin kapı girişi üzerinde bir yapım kitâbesi yer almaktadır (Şekil 164). Bu inşa kitâbesi tam okunamamıştır. Onun üzerinde de yine dikdörtgen bir zeminde Sülüs yazılıdır (Şekil 165). Buradaki yazı kısmen kaybolmuştur, yazı karakterlerinden anladığımız kadarıyla Cin Suresi 18.ayet olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 158 Gecik Mescidi mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 159 Gecik Mescidi mihrab detayı (Sarı, 2023)

Şekil 160 Gecik Mescidi tavana yakın mihrab bordürü (Sarı, 2023)

Şekil 161 Gecik Mescidi mihrap alınlığının üzerindeki ikili pano (Sarı, 2023)

Şekil 162 Gecik Mescidi mihrap alınlığı panosu (Sarı, 2023)

Şekil 163 Gecik Mescidi mihrap nişi içerisindeki K. Tevhit kuşağı (Sarı, 2023)

Şekil 164 Gecik Mescidi kitâbesi ve üzerindeki pano (Sarı, 2023)

Şekil 165 Gecik Mescidi kitâbesinin üzerindeki yazı panosu (Sarı, 2023)

3.17. GENEĞİ MESCİDİ

Katalog No: 17

Şekil No: 166-176

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 14.yy. sonu-15. yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 166 Geneği Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 167 Geneği Mescidi (Sarı, 2021)

Şekil 168 Geneği Mescid harimi (Sarı, 2021)

Şekil 169 Geneği Mescidi tavanındaki ahşap sütun başlığı ve kalem işleri (Sarı, 2021)

Kitâbesi ve Vakfiyesi bulunmayan mescit, Ulucanlar Caddesi üzerinde yer almaktadır (Şekil 166). Beden duvarlarının kaidesi taş, üst kısımları kerpiç ve arada ahşap hatıllarla desteklenmiş olan yapı dikdörtgen planlı olup, iki cephesi açık ve son cemaat yeri bulunmaktadır (Şekil 167). Son cemaat yerine açılan iki penceresi vardır.

Harimin ahşap kirişlemeli tavanı mihraba paralel ahşap hatilla bölünmektedir. Mihraba ekseninde yer alan tek ahşap sütun yine ahşaptan sütun başlığına sahiptir (Şekil 168). Tavan kısmında yer alan aşı boyasıyla yapılmış kalem işi süslemeleri dikkat çekicidir²⁴⁵ (Şekil 169-170).

Şekil 170 Geneği Mescidi tavan kalem işi süslemeleri –(Sarı, 2021)

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Birinci bordür – Kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın

²⁴⁵ Ankara Vakıf Eserleri, 39.

ile tekrarlanarak yazılmış ‘Kelime-i Tevhit’ yer almaktadır²⁴⁷ (Şekil 175). Mihrabın bordür ve köşelik süslemeleri, Ankara’da 15.yy.a tarihlendirilmiş pek çok mihrapta kullanılmıştır²⁴⁸.

Alınlık kısmındaki Sülüs yazı iki defa peş peşe tekrarlanmaktadır. Üçüncü olarak tekrar edecekken yazının yarıda kesildiği görülmektedir. Dikdörtgen bir pano içerisinde bulunan yazı satır istif düzeni içerisinde (Şekil 176).

Şekil 173 Geneği Mescid mihrabı birinci bordür-Kelime-i Tevhid (Sarı, 2021)

Şekil 174 Geneği Mescid mihrabı birinci ve ikinci bordürü (Sarı, 2021)

Şekil 175 Geneği Mescidi kavsara ve niş içerisindeki Kelime-i Tevhid (Sarı, 2021)

²⁴⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 55-56-57.

²⁴⁸ Benzer örnekler için bkz. Katalog 3-16-39-41.

Şekil 176 Geneği Mescidi mihrap ahnlığı yazı panosu (Sarı, 2021)

3.18. HACETTEPE – DUATEPE CAMİİ

Katalog No: 18

Şekil No: 177-186

Çizim No: 31

Yapılış Tarihi: 14-15. yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 177 Hacettepe Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 178 Hacettepe Camii (Sarı, 2021)

Şekil 179 Hacettepe Camii harimi (Sarı, 2021)

Hacettepe Mahallesi Sarı Kadın caddesinde yer alan mescide 6 basamak çıkılarak giriş yapılır (Şekil 177-178). Son cemaat yeri bulunan sol kısımda alçı mihrap ve iki penceresi vardır. Mihrabı alçıdan olan caminin minberi sıradan bir ahşaptır (Şekil 179). Konyalı, caminin minaresinin olmadığını zikreder, fakat ahşap

bir minaresi bulunur²⁴⁹.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma²⁵⁰.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Alınlık):

المؤمن في المسجد كالسمك في الماء

Okunuşu: el-Mü'minü fi'l-mescidi ke's-semeki fi'l-mai.

Türkçe Anlamı: Camideki mümin sudaki balık gibidir.

Caminin Kitâbesi

Yazı Çeşidi: Ta'lik

Malzeme ve Teknik: Alçı kabartma

Renk: Siyah

Dil: Osmanlıca

Metin:

²⁴⁹ Konyalı, *Ankara Camileri*, 38.

²⁵⁰ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 95.

حمد لله بو مقامك اتر ابنیه سی

اولدی بو نائل لطفی قولنه موهبه سی

حسن تعمیره موفق اولجق تاریخی

اولدی تاریخ بو مناجات یری حاجت ده په سی

Okunuşu: Hamdulillah bu makamın eser-i ebniyesi / Oldu bana nail Lütfi kuluna mevhibesi / Hüsn-i tamire muvaffak olacak tarihi / Oldu tarih bu münacat yeri Hacet deyesi.

Türkçe Anlamı: Allah'a hamd olsun ki bu makamın yapılarının eseri Lütfi adlı kulun yeteneğiyle gerçekleşti. Güzel bir şekilde tamir edilince, tarih olarak bu münacat ve yakarış yeri olan Hacettepe'nin tarihi atıldı.

Değerlendirme

Son cemaat yerinde bulunan alçı kalıptan mihrabının birinci bordür kuşağında Kelime-i Tevhit art arda tekrar etmektedir (Şekil180-181). Caminin harim kısmındaki mihrabının ikinci bordüründe Sülüs yazıyla 'Kelime-i Tevhit' bordür boyunca tekrarlanır (Şekil 182). Yazı zemininde seyrek şekilde kıvrımdal ve Rumiler

Şekil 180 Hacettepe Camii son cemaat yeri (Sarı, 2021)

Şekil 181 Hacettepe Camii son cemaat yeri mihrabı (Sarı, 2021)

bulunmaktadır.

Alınlık kısmında bulunan hadis Sülüs yazıyla iki kere tekrarlanmaktadır (Şekil 183). Yazı zemininde girift olarak Rumili motifler bulunur. Yazı etrafındaki kuşakta altıgen bölmelerden oluşan geometrik şekiller bulunur.

Şekil 182 Hacettepe Camii mihrab bordürleri (Sarı, 2021)

Şekil 183 Hacettepe Camii mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Şekil 184 Hacettepe Camii kavsara ve niş detayı (Sarı, 2021)

Şekil 185 Hacettepe Camii giriş kapısı üzerindeki kitâbe (Sarı, 2021)

Kavsara ve nişin alt kısmı arasında, birinci bordürdeki ‘Kelime-i Tevhit’in tekrarlandığı yatay dikdörtgen yazı kuşağı bulunmaktadır. Mihrap yazı ve süslemeleri üst üste oluşan boya katmanlarından ötürü bozuktur (Şekil 184). Mihraptaki dar ve uzun kavsara içerisinde beş sıra halinde mukarnas dizisi yer almaktadır. En alttaki mukarnaslar daire kemerli sağır nişlerden meydana gelir, bu nişlerin bulunduğu

kısım da renkli boyalar dikkat çekmektedir. Mabedin mihrap özelliklerine göre, Ankara'daki benzerlerini de dikkate alarak, 14-15. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Ankara'nın bu dönem mihrap örnekleriyle aynı özelliktedir²⁵¹.

Caminin kapısı üzerindeki 4 satırlık Ta'lik kitâbe beyaz açık zemin üzerine siyah boyayla yazılıdır (Şekil 186/Çizim 31). Kitâbenin 2 satırı üst kısımda, 2 satırı da altta yer alır. 2 satırın ortasından mavi bir boya çizgi şeklinde sınır çeker.

Şekil 186 Hacettepe Camii kitâbesi (Sarı, 2021)

Çizim 31 Hacettepe Camii kitâbesi

²⁵¹ Eskici, Ankara Mihrapları, 58-6

3.19. HACI ARAP – AHÎ ARAP (ÜÇ MİHRAPLI) CAMİİ

Katalog No: 19

Şekil No: 187-193

Çizim No: 32

Yapılış Tarihi: 14-15. yüzyıl.

Banisi: Hacı Arap

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 187 Hacı Arap Camii (VGM Arşivi)

Şekil 188 Hacı Arap Camii (Sarı, 2021)

Şekil 189 Hacı Arap Camii mermer kitâbesi (Sarı, 2021)

Şekil 190 Hacı Arap Camii iki mihrabı (Sarı, 2021)

Koyunpazarı sokak ile Asker sokağın kesişiminde bulunan cami, taş kaideli, kerpiç duvarlı, çatılı, sade bir yapı özelliği sergiler. Cami olarak zikredilmesine karşın küçük bir mescit boyutundadır. Enine dikdörtgen planlı ve minaresizdir. Camiye, kuzeyindeki kemerli bir kapıdan giriş yapılır²⁵² (Şekil 187-188).

Cami, Âhi Elvan Caminin karşısında bulunmaktadır. Sağ tarafındaki musluğun üst kısmında yer alan geometrik şekillerle işlenmiş mermer kitâbe bir şaheser kabul edilebilir (Şekil 189/Çizim 32). Mescidin üst kısmı ve minber ahşaptan olup, alçıdan iki mihrabı bulunmaktadır (Şekil 190). Mimari bir değer arz etmemektedir²⁵³.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma²⁵⁴.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Sol mihrabın ikinci bordürü):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir²⁵⁵.

²⁵² Erdoğan, Ankara Âhileri ve Eserleri, 87.

²⁵³ Konyalı, Ankara Camileri, 38-39.

²⁵⁴ Eskici, Ankara Mihrapları, 95.

²⁵⁵ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

Metin (Sağdaki ve soldaki mihrap alınlığı):

يَا خَالِقَ اللّٰوْحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem.

Türkçe Anlamı: Kalem ve Levhi Mahfuzu Yaratan Allah²⁵⁶.

Caminin Kitâbesi

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin:

نصر من الله وفتح قريب و بشر المؤمنين يا محمد

Okunuşu: Nasrun mine'llâhi ve fethun karîb (karîbun) ve beşşiri'l-mû'minîn (mû'minîne) Ya Muhammed.

Türkçe Anlamı: Allah'ın yardımı ve yakın bir fetih! Haydi, müminleri müjdele Ya Muhammed!²⁵⁷ (Saff-13).

Değerlendirme

Alçıdan kalıplama tekniğiyle yapılmış birbirine benzer iki mihrabı bulunmaktadır (Şekil 191-192). Sağdaki mihrabın dış bordüründe yazı bulunmamakta, mihrap nişi etrafı farklı genişlikte iki bordürden oluşmaktadır. Alınlık kısmında Sülüs yazı bulunur (Şekil 193).

²⁵⁶ MD, “Ya Halika'l-Levhi ve'l-Kalem” (Erişim 10 Aralık 2022).

²⁵⁷ DİB, “Kur'ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Şekil 191 Hacı Arap Camii sağıdaki mihrabı (Sarı, 2021)

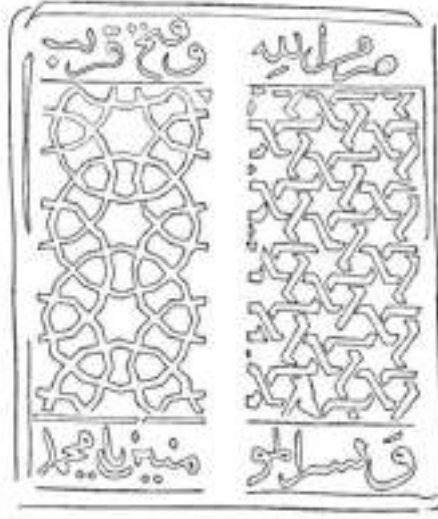
Şekil 192 Hacı Arap Camii soldaki mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 193 Hacı Arap Camii mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Soldaki mihrap da Sülüs yazıyla “Kelime-i Tevhit” yazılı bir bordür ve alınlık kısmında Sülüs, müsenna istif olarak sağıdaki mihrap yazısıyla aynıdır (Şekil 193). Mihrap alınlığındaki bu örnekleme Hacı Bayram-ı Veli Camii alçı mihrabında da dikkat çekmektedir. Minberin bir özelliği bulunmamaktadır²⁵⁸.

²⁵⁸ Erdoğan, *Ankara Âhileri ve Eserleri*, 88.

Çizim 32 Hacı Arap Camii kitâbesi

3.20. HACI AYVAZ – HACI İVAZ – HELVAİ MESCİDİ

Katalog No: 20

Şekil No: 194-203

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 15.yüzyıl.

Banisi: Hacı İvaz Paşa olduğu sanılmaktadır.

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 194 Hacı Ayvaz Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 195 Hacı Ayvaz Mescidi (Sarı, 2021)

Şekil 196 Hacı Ayvaz Mescidi harimi (Sarı, 2021)

Şekil 197 Hacı Ayvaz Mescidi son cemaat yeri sağdaki alçı pano (Sarı, 2021)

15. yüzyıla tarihlendirilmiş olan mescit Samanpazarı semtinde bulunmaktadır. Dikdörtgen plan üzerine kerpiçten inşa edilmiş ahşap tavanlı, kiremit çatılı olan mescit Ankara evlerini andırmaktadır²⁵⁹ (Şekil 194-195-196).

Eskici, Son Cemaat yerinde giriş kısmında sağlı ve sollu olarak yer alan birer mihrabiyeden çok azının günümüze kadar geldiğini ifade eder. Son Cemaat yerinin sağında ve harimde giriş üzerinde zengin süslemeli alçı pano bulunmaktadır (Şekil 197). Harimdeki panonun üst kısmında alçıya gömülü bir kâse vardır (Şekil 198). Bunların İznik çinîleri grubundan olduğu ve 15.yy. başlarında yapılmış olduğu kabul edilmektedir²⁶⁰.

Sekiz köşeli yıldız ve etrafında bulunan süslemelerden oluşan bu alçı panodaki sekiz köşeli yıldız Anadolu Selçuklu döneminde mimaride sıkça rastladığımız bir motiftir (Şekil 198). Sekiz köşeli yıldızın her bir burcunun İslâm'ın ana prensiplerinden bir erdemi temsil ettiği kabul edilir. Buna göre bu erdemler; merhamet, sabır, doğruluk, sır tutmak, sadakat, mütevazılık, cömertlik ve şükretmektir. Bunun haricinde diğer bir mânası da zaferdir²⁶¹.

Caminin kitâbesi yoktur. 1402 yılında Ankara'da bulunurken Bursa'ya giden ve I. Mehmet'in emriyle Yeşil Camii inşaatında bulunan Hacı İvaz Paşa'nın bu camiye yaptırdığı düşünülmektedir²⁶².

Şekil 198 Hacı İvaz Mescidi harim panosundaki sekiz köşeli yıldız (Sarı, 2021)

²⁵⁹ Ankara Vakıf Eserleri, 46.

²⁶⁰ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 70.

²⁶¹ Somuncu Baba Türbesi, "Mimaride Sekiz Köşeli Yıldız/ Selçuklu Yıldızı" (Erişim 30 Ocak 2022).

²⁶² VGM Arşivi

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma²⁶³.

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (İkinci bordür:)

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir²⁶⁴.

Metin (Alınlık):

نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ

Okunuşu: Ni'me'l-mevlâ ve ni'me'n-nasîr.

Türkçe Anlamı: O (c.c), ne güzel sahip ve ne güzel yardımcısı²⁶⁵ (Enfal, 40).

Değerlendirme

B. Eskici, mihrabın büyük oranda orijinalliğini koruduğunu, yüzey kısmın altın yaldız ve beyaz yağlı boyayla kaplı olduğunu ifade etmektedir, fakat

²⁶³ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 95.

²⁶⁴ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

²⁶⁵ DİB, "Kur'ân-ı Kerîm" (Erişim 13 Şubat 2023).

günümüzde mihrap, yazılar da dâhil olmak üzere tamamen beyaz boyayla örtülüdür (Şekil 199-200-201).

Şekil 199 Hacı Ayvaz Mescidi mihrabı-Sarı, 2021

Şekil 200 Hacı Ayvaz Mescidi mihrap alınlığı-Sarı, 2021

Şekil 201 Hacı Ayvaz Mescidi mihrap detayı-Sarı, 2021

Şekil 202 Hacı Ayvaz Mescidi bordür detayı-Sarı, 2021

İkinci bordür de bordür boyunca Sülüs yazıyla ‘Kelime-i Tevhit’ tekrarlanmaktadır (Şekil 202). Mihrap da ve alçı panolarda Ankara mihraplarında pek karşılaşmadığımız ve erken Osmanlı döneminde gördüğümüz natüralist tarzda çiçek ve yaprak motifleri dikkat çeker²⁶⁶. Alınlık kısmında satır istifi şeklinde

²⁶⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 66-70.

yazılmış olan yazı kalıbı örneğini Âhi Elvan, Direkli, Eyüp Camilerinde de görmekteyiz²⁶⁷.

Alınlık kısmının ortasında iki tarafında dikey süsleme panoları bulunan 2 tane yazı panosu vardır (Şekil 200). Buradaki yazı Enfal Suresi 40. ayettir. Aslında aynı kalıptan çoğaltılmış birbirinden bağımsız iki ayrı panodan oluşup, Sülüs yazıyla üçer defa tekrarlanmıştır.

Minber girişinin tepeliğinde Sülüs ile bir yazı levhası bulunmaktadır (Şekil 203). Burada Ankebut Suresi 57.ayetin bir kısmı yazılıdır:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

Okunuşu:

Kullu nefsin zaikatu'l mevt.

Türkçe Anlamı:

Her canlı ölümü tadacaktır²⁶⁸.

Şekil 203 Hacı Ayvaz Mescidi minber tepelik yazısı (Sarı, 2023)

²⁶⁷ Bkz. Katalog 3-13-15.

²⁶⁸ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

3.21. HACI BAYRAM-I VELİ CAMİİ

Katalog No: 21

Şekil No: 204-244

Çizim No: 33-36

Yapılış Tarihi: 15.yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Mimarı: Mehmed b. Ebûbekir Hemadanî²⁶⁹.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 204 Hacı Bayram- ı Veli Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 205 Hacı Bayram-ı Veli Camii (Sarı, 2023)

İlk yapılışı 15.yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen Hacı Bayram Camii, Ulus'ta Bayram Sokak'ta yer alır (Şekil 204-205). Farklı yıllarda onarımlar geçirdikten sonra, caminin günümüzdeki hali, 17. yüzyıl sonu 18.yüzyıl başı camilerin özelliklerini taşımaktadır²⁷⁰.

Uzunlamasına dikdörtgen plana sahip olan cami taş kaideli, tuğla duvarlı,

²⁶⁹ Mahmut Akok, H. Z. Koşay, *Oğüst Mabedi Hacı Bayram Camii ve Türbesi Kılavuzu* (Ankara: Maarif Basımevi, 1956),

²⁷⁰ Ankara Vakıf Eserleri, 42.

kiremit çatılıdır ve doğuda Augustos Mabedi²⁷¹ duvarına, güneyde Hacı Bayram Türbesi'ne dayanmıştır (Şekil 206-207). Mabedin kuzey kısmında sonradan yapılan eklentilerle genişletilmiş son cemaat yeri bulunmaktadır. Caminin minaresi iki şerefeli ve türbeye bitişik vaziyettedir²⁷². Harim tavanı ahşap olup zengin kalem işi süslemeleri bulunmaktadır (Şekil 208-209).

Şekil 206 Hacı Bayram-ı Veli Camii ve solda Augustos Tapınağı (Sarı, 2023)

Şekil 207 Hacı Bayram-ı Veli Camii ve yanına bitişik türbesi (Sarı, 2023)

Şekil 208 Hacı Bayram-ı Veli Camii harim tavanı kalem işleri (Sarı, 2023)

Şekil 209 Hacı Bayram-ı Veli Camii hariminden kalem işleri (Sarı, 2023)

İ.H. Konyalı da Hacı Bayram Camii hakkında şunları zikretmektedir:

“Mabed tamamen tuğlayla yapılmıştır. Aralarında süs mahiyetinde yeşil tuğlalar da kullanıldığı görülür. Şarl Teksiye'nin, Küçük Asya adlı eserinde mabedin çok eski durumunu gösterir bir resim vardır. Bu resimle bugünkü durumunu mukayese edince mabetteki büyük değişiklik derhal meydana çıkar.”

Harim kısmında duvarlar pencere üstlerine kadar yenilenmiş çinîlerle

²⁷¹ Vikipedi Özgür Ansiklopedi (VÖA), “Augustus Tapınağı” (Erişim 30 Ocak 2022).

²⁷² Ankara Vakıf Eserleri, 42.

kaplıdır²⁷³ (Şekil 210). Çinî süslemelerin bitiminde üst tarafta Fetih Suresi'nin yer aldığı bir yazı kuşağı vardır. Bu yazının bitiminde “Ketebehu el-fakir eş-şeyh Muhammed” imzası yer almaktadır. Müezzin mahfilinin altında 18. Yy.’dan kalma eski Kütahya çinîleri bulunmaktadır. Bayanlar mahfilinde Kûfi yazıyla süslemeler mevcuttur (Şekil 211).

Şekil 210 Hacı Bayram-ı Veli Camii harim çini süslemeleri (Sarı, 2023)

Şekil 211 Hacı Bayram-ı Veli Camii bayanlar mahfilinden görünüm (Sarı, 2023)

Caminin Minberi

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Ahşap üzerine kalem işi

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Minber alınlığı) :

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın

²⁷³ VGM Arşivi

elçisidir²⁷⁴.

Metin (Minber tepeliği):

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Okunuşu: Bismillâhirrahmânirrahîm

Türkçe Anlamı: Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla²⁷⁵.

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Ahşap oyma.

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Minberin yan aynalıklarında):

اللهم افتح قلوبنا اللهم استر عيوبنا

Okunuşu: Allahümme'iftah kulübena, Allahümme'stur 'uyûbenâ.

Türkçe Anlamı: Allah'ım! Kalplerimizi aç, ayıplarımızı ört.

Metin (Minberin yan aynalıklarında):

يا خفي ألطاف نجنا مما نخاف

Okunuşu: Yâ hafıyye eltâf neccinâ mimmâ nehâf.

Türkçe Anlamı: Ey gizli lütuflar sahibi olan (Allah'ım)! Bizi korktuklarımızdan kurtar.

Metin (Minberin yan aynalıklarında):

²⁷⁴ TDV, Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

²⁷⁵ TDV, "Besmele" (Erişim 7 Aralık 2022).

اللهم يا مفتاح الأبواب افتح لنا خير الباب

Okunuşu: Allahümme ya müfettiha'l-ebvab, iftah lena hayre'l-bâb.

Türkçe Anlamı: Ey kapıları açan Allah'ım! Bize en hayırlı kapıyı aç.

Metin (Minberin yan aynalıklarında):

يا قاضي حاجات ويا مجيب الدعوات

Okunuşu: Yâ kâdiye hâcât ve yâ mucîbe'd-de'avât

Türkçe Anlamı: Ey ihtiyaçları gören ve dualara icabet eden (Rabbimiz)!

Yazı Çeşidi: Ta'lik

Malzeme ve Teknik: Ahşap üzerine kalem işi

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Minber merdivenlerinin üst kısmında):

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

Okunuşu: Ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-âlemin.

Türkçe Anlamı: Ve Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik²⁷⁶.
(Enbiya,107)

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış,

²⁷⁶ DİB, "Kur'ân-ı Kerîm" (Erişim 13 Şubat 2023).

süslemesi alçak kabartma²⁷⁷.

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Üçüncü bordür ve Kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir²⁷⁸.

Metin (Beşinci bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür²⁷⁹.

Metin (Alınlığın en alttan iki, üç ve beşinci yazı panosu):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden .

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte

²⁷⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 95.

²⁷⁸ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

²⁷⁹ Sİ, "Lâ ilâhe illallâhül melikül hakkul mübîn duası" (Erişim 13 Şubat 2023).

başkasına tapmayın²⁸⁰. (Cin,18)

Metin (Alınlığın en alttan bir ve dördüncü yazı panosu-ikili):

يَا خَالِقَ اللُّوحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem.

Türkçe Anlamı: Kalem ve Levh-i Mahfuzu yaratan Allah²⁸¹.

Caminin Kitâbesi

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer oyma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin²⁸² (Sağ taraftaki kitâbe):

من اولياء الله بيرام الولي الذي
قد كان بان لهذا الجامع الفاخر
لما بدى خربه مّر البغدا والعشى
اهتم عمرانہ شيخ بجد الوري
لقد قال من رأى اتمام تعميره
بالشوق تاريخه ذا جامع عمرا

Okunuşu:

Min evliyâi'llâhi Bayram el-Veli ellezi

²⁸⁰ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

²⁸¹ MD, “Ya Halika'l-Levhi ve'l-Kalem” (Erişim 10 Aralık 2022).

²⁸² Fatma Ünsal Kolukırık, Hacı Bayram Camii Hat Levha Süslemeleri (Kırşehir: Âhi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 60.

Kad kâne bâne li'hâze'l-câmi'i'l-fâhira

Lemma beda harrebehu merre'l geda ve'l-aşa

Ehtemme' umrânehu Şeyh biceddi'l-vera

Lekad kâle men reâ itmâmu ta'mirihi

Bi'ş-şevki tarihihi zâ câmi' 'ammera.

(1126 H.- 1714 M.)

Türkçe Anlamı:

Bu güzel ve övünülecek camiyi Allah'ın veli kullarından Hacı Bayram-ı Veli inşa ettirdi. Zaman içinde harap olan bu camiyi Hacı Bayram-ı Veli neslinden Şeyh Mehmet Baba büyük bir özen göstererek ceddinin bu eserini tamir etti. Tamiri tamamlanınca bunu görenler şevk ile 'onarıcısı olan cami' diyerek, bu tarihi H. 1126-M. 1714 söylediler.

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer oyma.

Renk: Beyaz

Dil: Osmanlıca

Metin²⁸³ (Sol taraftaki kitâbe):

²⁸³ Ünsal Kolukırmık, Hacı Bayram Camii Hat Levha Süslemeleri, 60.

مرشد راه حقیقت منبع جود و سخا
 شیخ محمد بابا نسل حاجی بیرام ولی
 جامع جدیدی تعمیر ابتدی باعون خدا
 اوله یارب درکهک چاکرلرینک اکرمی
 کورینجک اتمامنی رازی دیدی تاریخنی
 جامع رحمت مآب حاجی بیرام ولی سنه ۱۱۲۶

Okunuşu:

Mürşîd-i râh-ı hakikat menba-ı cûd u Seha

Şeyh Muhammed Baba nesl-i Hacı Bayram-ı Veli

Câmiî ceddini ta'mir etti bâ'avn-i Hudâ

Ol yâ Râbb dergehîni çakerlerinin ekremi

Göricek itmâmını Râzî dedi târihîni

Câmi-i rahmet-meab Hacı Bayram-ı Veli sene 1126 (M.1714).

Diğer Yazılar

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Tuğla üzerine kalem işi

Renk: Yeşil

Dil: Arapça

Metin (Caminin dış cephesi-üstte):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlähe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir²⁸⁴.

Metin (Caminin dış cephesi-altta):

يا ولي الله

Okunuşu: Ya Veliyallah

Türkçe Anlamı: Ey Allah dostu!

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer üzerine kabartma

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Caminin sağ yan tarafındaki erkekler giriş kapısı üzerindeki levha):

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ

Okunuşu: Ve izâ seeleke ibâdî annî feinnî karîb.

Türkçe Anlamı: Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım²⁸⁵. (Bakara,186)

Metin (Caminin sağ yan tarafındaki erkekler ikinci giriş kapısı üzerindeki levha):

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

²⁸⁴ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

²⁸⁵ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Okunuşu: Rabbenâ tekabbel minnâ inneke ente's-semû'l-alîm.

Türkçe Anlamı: Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin²⁸⁶. (Bakara-127)

Metin (Caminin erkekler ana giriş kapısı üzerindeki levha):

أَجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

Okunuşu: Ücîbu da'vete'd-dâi izâ deâni, felyestecîbû lî ve'l-yu'minû bî leallehum yerşudûn.

Türkçe Anlamı: Bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu halde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler²⁸⁷. (Bakara,186)

Metin (Caminin bayanlar giriş kapısı üzerindeki levha):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu: Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başkasına tapmayın²⁸⁸. (Cin,18)

Metin (Caminin bayanlar girişi yanındaki çilehane kapısı üzerindeki levha):

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ

Okunuşu: Vellezîne âmenû eşeddu hubben lillâh

Türkçe Anlamı: İman edenler ise en çok Allah'ı severler²⁸⁹. (Bakara,186)

Metin (Devlet erkânının kullandığı kapı üzerindeki levha):

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ

Okunuşu: Ve lillâh'i-lmeşriku vel-mağribu feeynemâ tüvellû fesemme vechullâhi.

Türkçe Anlamı: Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır²⁹⁰. (Bakara,115)

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Siyah ahşap üzerine kalem işi

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Hattat: Halim Özyazıcı

Metin (Caminin son cemaat kısmından harime geçişteki kapı üzerindeki levha-İç taraf):

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾
أُولَئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُّكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾

Okunuşu: Vellezîne hum alâ salâtihim yuhâfizûn. Ulâike fî cennâtin mukremûn.

Türkçe Anlamı: Namazlarının gereklerini titizlikle yerine getirenler. İşte

²⁸⁹ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

²⁹⁰ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

bunlar cennetlerde ağırlandırlar²⁹¹. (Meâric, 34/35)

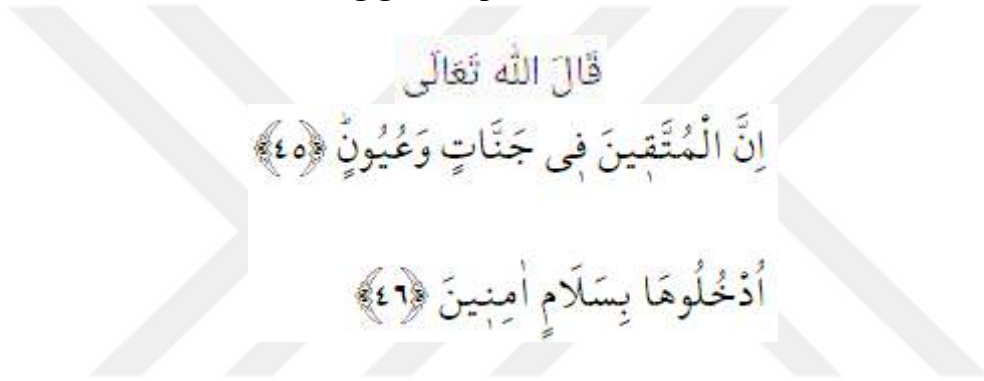
Metin (Caminin son cemaat kısmından harime geçişteki kapı üzerindeki levha-Dış taraf):

جَنَّاتٍ عَدْنٍ مَّفْتَحَةٌ لَهُمُ الْأَبْوَابُ

Okunuşu: Cennâti adnin müfettehaten lehümü'l-ebvâb.

Türkçe Anlamı: Kapıları kendilerine ardına kadar açılacak Adn cennetleri vardır²⁹². (Sâd-50)

Metin (Caminin sağ giriş kapısı üzerindeki levha-Dış taraf):

Okunuşu:

Kâlellâhu teâla inne'l-müttekîne fi cennâtîn ve uyûnin üdhulûha biselâmin âminîn.

Türkçe Anlamı: Allah Teala şöyle buyuruyor: Allah'a karşı müttaki olanlar mutlaka cennet bahçelerinde ve pınar başlarında olacaklar. (Onlara) “Esenlikle, güvenle girin oraya! (denilecek)²⁹³”. (Hicr-45/46)

Metin (Caminin sağ giriş kapısı üzerindeki levha-İç taraf):

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

²⁹¹ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

²⁹² DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

²⁹³ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Okunuşu: Selâmün aleyküm tıbtüm fedhulûhâ hâlidîn.

Türkçe Anlamı: “Selam size! Hoşgeldiniz! Ebedi olarak kalmak üzere buyurun girin cennete!” (denilecek)²⁹⁴. (Zümer-73)

Metin (Caminin sol giriş kapısı üzerindeki levha-İç taraf):

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

Okunuşu: Hâfizû ale’s-salavâti ve’s-salâti’l-vustâ ve kûmû lillâhi kânitîn.

Türkçe Anlamı: Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah’ın huzurunda olun²⁹⁵. (Bakara, 238)

Metin (Caminin pencere alınlıklarındaki levhalar):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah’ın elçisidir²⁹⁶.

Metin (Caminin ana giriş kapısından girince sağ duvarındaki levha):

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

Okunuşu: (Bismillahirrahmairrahim) “Yâ eyyuhellezîne âmenû’t-tekullâhe ve’l-tenzur nefsun mâ kaddemet li’ğadin, ve’t-tekûllahe, innallâhe habîrun bi’mâ ta’melûn.

Türkçe Anlamı: Ey İman edenler! Allah’a itaatsizlikten sakının. Herkes

²⁹⁴ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

²⁹⁵ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

²⁹⁶ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

yarın için ne hazırladığına baksın! (Evet) Allah'a itaatsizlikten sakının; şüphesiz Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır²⁹⁷. (Haşr,18)

Metin (Caminin ana giriş kapısından girince sol duvarındaki levha):

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾

لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ

Okunuşu: Ve lâ tekûnû kellezîne nesûllâhe fe'ensâhum enfusehum ulâike humu'l-fâsikûn (Haşr Suresi, 19. ayet) “Lev enzelnâ hâze'l-Kur'âne alâ cebelin le'reeytehu hâşian mutesaddian min haşyetillâh.

Türkçe Anlamı: Allah'ı unutan, bu yüzden Allah'ı da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar gerçekten yoldan çıkmışlardır²⁹⁸ (Haşr,19). Şayet biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün²⁹⁹ (Haşr, 21).

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Ahşap oyma

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Caminin vaaz kürsüsü):

الله محمد

Okunuşu: Allah-Muhammed.

²⁹⁷ DİB, “Kur'ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

²⁹⁸ DİB, “Kur'ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

²⁹⁹ DİB, “Kur'ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Değerlendirme

Kaliteli işçiliği olan minberi taklit Kündekari tekniğinde ve ahşap üzerine boyalıdır (Şekil 212). Yan aynalıklar yıldızlar, çokgenler ve çiçek motifleriyle süslüdür. Camideki ahşap üzerine yapılan kalem işlerinin hepsi Nakkaş Mustafa'ya aittir³⁰⁰.

Minber alınlığının üzerinde K. Tevhit sarı yaldızla yazılıdır (Şekil 213). Onun üzerinde tepelik kısmında da Besmele Tuğra formunda yine sarı yaldızla yazılı olarak bulunur. Klasik bir istif formunda yazılan bu Celî Sülüs yazının etrafında ince bir geçme ve yanlarında helezon şeklinde süslemeler bulunmaktadır. Bu yazı alanının da etrafında kalem işi süslemeler mevcuttur.

Şekil 212 Hacı Bayram-ı Veli Camii minberi (Sarı, 2023)

Şekil 213 Hacı Bayram-ı Veli Camii minber alınlık ve tepeliği (Sarı, 2023)

Şekil 214 Hacı Bayram-ı Veli Camii minberi ta'lik yazı (Ünsal Kolukırık, 2020)

Minber merdivenlerinin üst kısmında yer alan levhada ahşap üzerine kalem

³⁰⁰ VGM Arşivi

işi olarak yapılmıştır (Şekil 214). Ta'lik yazı örneğini gördüğümüz bu yazı sarı yaldızla boyanmış, yazının aralarında çiçek motifleri, yazının iki yanında da desenler bulunmaktadır. Minberin sağ ve sol yan aynalıklarında yer alan dört farklı yazı da yine alt ve üst kısımda bulunmaktadır (Şekil 215-216-217). Buradaki yazılar iki ayrı kısma bölünmüş olarak, etrafında ince bir geçme var olup, açık zemin ahşaba sarı yaldızla yapılmıştır. Okunabilirlik açısından bazı yerler kısmen siliktir.

Şekil 215 Hacı Bayram-ı Veli Camii minber yan aynalıklarındaki yazı (Sarı, 2023)

Şekil 216 Hacı Bayram-ı Veli Camii minber yan aynalıklarındaki yazı (Sarı, 2023)

Şekil 217 Hacı Bayram-ı Veli Camii minber yan aynalıklarındaki yazılar (Sarı, 2023)

Derinlemesine dikdörtgen planlı harimin güney duvarı ortasında tavana kadar yükselen mihrabı, alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmıştır ve süslemesi alçak kabartmadır (Şekil 218). Orijinal durumunu koruyan mihrap yazıları altın yaldızla, diğer yüzeyler beyaz yağlı boyayla kaplıdır. Kalın boya tabakaları

kısmen desenleri örtmektedir.

Şekil 218 Hacı Bayram-ı Veli Camii mihrabı
(Sarı, 2023)

Şekil 219 Hacı Bayram-ı Veli Camii mihrap
bordürleri (Sarı, 2023)

Şekil 220 Hacı Bayram-ı Veli Camii mihrap alınlığı (Sarı,
2023)

Mihrap nişini farklı genişliklerde beş adet bordür kuşatmaktadır (Şekil 219-220). Orijinal hali dört bordürlü olması gerekirken, sonradan bir tane daha dış bordür ilave edilmiştir. Mihraba sonradan eklendiği anlaşılan birinci bordür, Ankara'daki diğer mihraplardan farklı olarak dış çerçeve şeridinden önce gelmektedir. En dışta uzanan bu mukarnaslı bordürün 20 yıl önce mihraba eklendiği bilinmektedir. İkinci bordür düz görümlü olup, boya tabakalarından ötürü bugün güçlükle seçilen alçak

kabartma Rumi motifli desenler bulunmaktadır³⁰¹.

Üçüncü bordürde Sülüs olarak, altın yıldızla Kelime-i Tevhit bordür boyunca tekrarlanmaktadır. Dördüncü bordürde alçak kabartmalı yıldızlı geometrik geçmelerden oluşmaktadır. Beşinci bordür de altın yıldızla yazılmış olan Sülüs yazı bordür boyunca tekrarlanmaktadır.

Caminin dış cephesinde kible tarafındaki pencerelerin olduğu kısımda pencere üzeri ve arasında yazılı olan Celî Sülüs yazı yeşil renkli ve harekesizdir. Sadece alttaki yazıda şedde ve “ya” kelimesinin noktaları bulunmaktadır (Şekil 221). Yine buradaki pencerelerin altında beyaz taş mermer üzerine yazılı halde kitâbeler bulunmaktadır (Şekil 222-223/Çizim 33). İki kitâbe de Celî Sülüs, satır istifi şeklinde ve harekeleme yok denecek kadar azdır. Sağ ve soldaki kitâbeler birbirinden farklıdır, sağdaki Arapça, soldaki de Osmanlıca olarak okunur.

Şekil 221 Hacı Bayram-ı Veli Camii dış cephe yazısı (Sarı, 2023)

Şekil 222 Hacı Bayram-ı Veli Camii soldaki kitâbesi (Sarı, 2023)

³⁰¹ Eskici, Ankara Mihrapları,

Şekil 223 Hacı Bayram-ı Veli Camii sağdaki kitâbesi (Sarı, 2023)

Dış kısımda camiye giriş kapılarının üzerinde bulunan beyaz mermer zemine yazılı hat levhalar sarı altın yaldızlıdır (Şekil 225-226-227-228-229/Çizim 34). Bu yazılar Celî Sülüs satır istifi şeklinde olup imza olarak “Ali” ismini görmekteyiz. İstifte hareketler, tezyini işaretler ve mühmel harfler kullanılmıştır.

Şekil 224 Hacı Bayram-ı Veli Camii sağ yan tarafındaki erkekler giriş kapısı üzerindeki levha (Ünsal Kolukırık, 2020)

Şekil 225 Hacı Bayram-ı Veli Camii sağ yan tarafındaki erkekler ikinci giriş kapısı üzerindeki levha (Sarı, 2023)

Şekil 226 Hacı Bayram-ı Veli Camii erkekler ana giriş kapısı üzerindeki levha (Sarı, 2023)

Şekil 227 Hacı Bayram-ı Veli Camii bayanlar giriş kapısı üzerindeki levha (Sarı, 2023)

Şekil 228 Hacı Bayram-ı Veli Camii bayanlar girişi yanındaki çilehane kapısı üzerindeki levha (Sarı, 2023)

Şekil 229 Hacı Bayram-ı Veli Camii Devlet erkânının kullandığı kapı üzerindeki levha (Sarı, 2023)

Caminin erkekler bölümünde iç kısmına girildiğinde yine iç kapı üstlerinde, kapı alınlıklarında ve duvarların tavanla birleşen alanlarında ayetlerin yazılı olduğunu görmekteyiz (Şekil 230-231-232-233-234/Çizim 35). Bu yazıların tamamını Hattat Halim Özyazıcı, Celî Sülüs olarak yazmıştır. Hat levhalarında tarih

bulunmamakta fakat giriş kapısının iç tarafında bulunan levhada hattatın imzası görülmektedir. Yazıların etrafında yer alan desenler kapıların çoğunda benzerdir³⁰². Bu yazılar koyu ahşap zemin üzerine sarı yıldız kalem işidir.

Şekil 230 Hacı Bayram-ı Veli Camii son cemaat kısmından harime geçişteki kapı üzerindeki levha. Dış taraf (Sarı, 2023)

Şekil 231 Hacı Bayram-ı Veli Camii son cemaat kısmından harime geçişteki kapı üzerindeki levha-İç taraf (Sarı, 2023)

³⁰² Ünsal Kolukırık, Hacı Bayram Camii Hat Levha Süslemeleri, 63.

Şekil 232 Hacı Bayram-ı Veli Camii sağ giriş kapısı üzerindeki levha-Dış taraf (Sarı, 2023)

Şekil 233 Hacı Bayram-ı Veli Camii sağ giriş kapısı üzerindeki levha-İç taraf (Sarı, 2023)

Şekil 234 Hacı Bayram-ı Veli Camii sol giriş kapısı üzerindeki levha.İç taraf (Sarı, 2023)

Caminin giriş katındaki tüm pencere alınlıklarında K. Tevhit yazısı bulunmaktadır (Şekil 235). Pencere süslemelerinin etrafındaki motifler farklılık göstermektedir. Camiye girince sağ duvarda yer alan ayetin tamamı yazılmamıştır (Şekil 236). Sol taraftaki duvarda da başka bir ayet yer almaktadır. Bu yazılar da uzunca bir levhada satır istifi olarak yaldız boyayla yazılıdır (Şekil 237).

Şekil 235 Hacı Bayram-ı Veli Camii pencere alınlıklarındaki levhalar (Sarı, 2023)

Şekil 236 Hacı Bayram-ı Veli Camii ana giriş kapısından girince sağ duvarındaki levha (Sarı, 2023)

Şekil 237 Hacı Bayram-ı Veli Camii ana giriş kapısından girince sol duvarındaki levha (Sarı, 2023)

Erkekler bölümünün üst katında duvardan duvara Nur Suresi 35-44. ayetler yazılı olarak bulunmaktadır (Şekil 238-239). Yazılar birbirini takip eden siyah zeminli levhalara satır istifi halinde, Celî Sülüs yazıyla yazılmıştır.

Şekil 238 Hacı Bayram-ı Veli Camii erkekler üst katındaki Nur suresi levhasından örnek detay (Sarı, 2023)

Şekil 239 Hacı Bayram-ı Veli Camii erkekler üst katındaki Nur suresi levhasından örnek detay (Sarı, 2023)

Caminin bayanlar bölümü girişin altında yer almaktadır. Buradaki hat yazılarının tamamının Kûfi yazıyla yazılı olduğunu görmekteyiz. Burada Nisa Suresi yazılıdır (Şekil 240). Sure 1. ayetiyle başlamakta fakat ayetin tamamına yer verilmemiştir. Surenin son cümlesi de yer almamaktadır. Yazı levhaları peş peşe tüm duvarları takip etmekte, sarı zemin üzerine kabartma ve sarı yaldızdır. Nisa Suresi 1-31-32. ayetler burada yer almaktadır. Nisa 32. ayetin ardından Enfal Suresi 27-28-29. ayetler yazılıdır (Şekil 241/Çizim 36). Ardından Besmele ve İsra Suresi 23-24-25. ayetlere yer verilmiştir (Şekil 242).

Şekil 240 Hacı Bayram-ı Veli Camii kadınlar bölümünde Nisa suresi 1.ayet levhasından örnek detay (Ünsal Kolukırık, 2020)

Şekil 241 Hacı Bayram-ı Veli Camii kadınlar bölümünde Enfal suresi 27.ayet levhasından örnek detay (Ünsal Kolukırık, 2020)

Şekil 242 Hacı Bayram-ı Veli Camii kadınlar bölümünde İsrâ suresi 23.ayet levhasından örnek detay (Ünsal Kolukırık, 2020)

Ayrıca kadınlar bölümüne giriş yaptığımız kısımdan merdivenle aşağıya inerken duvarda İhlas, Felak ve Nas sureleri yer almaktadır. Duvarlarda geometrik süslemelerin ve içinde Esmâ'ların da yer aldığı Kûfi yazı tasarımları bulunmaktadır (Şekil 243).

Cami girişinde bulunan vaaz kürsüsü üzerinde bulunan hat yazısı ahşap zemin üzerine sarı yıldızla boyalıdır (Şekil 244). Yazı da harekeler bulunmaktadır. Muhammed kelimesinde ha uzun tutulup üzerine Allah lafzı denk gelecek şekilde bir istif yapılmıştır.

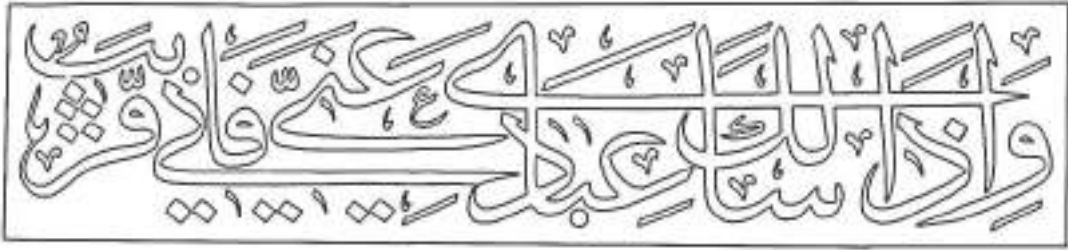
Şekil 243 Hacı Bayram-ı Veli Camii kadınlar bölümündeki Kûfi yazılardan detay (Sarı, 2023)

Şekil 244 Hacı Bayram-ı Veli Camii vaaz kürsüsündeki hat yazısı (Sarı, 2023)

مرشد القیامتی شیخ جلیل
 شیخ محمد بابا اسحاق آخوندی
 جامع مسجد تبریزی باحیض
 اولادان نوری کربلای کریم
 کربلا آرزوی مری تاریخ
 پنج رحمت علی و اولاد

Çizim 33 Hacı Bayram-ı Veli Camii sağdaki kitâbesi

Çizim 34 Hacı Bayram-ı Veli Camii sağ yan tarafındaki erkekler giriş kapısı üzerindeki levha

Çizim 35 Hacı Bayram-ı Veli Camii son cemaat kısmından harime geçişteki kapı üzerindeki levha-İç taraf

يا ايها الذين آمنوا انقروا

Çizim 36 Hacı Bayram-ı Veli Camii kadınlar bölümünde Enfal suresi 27.ayet levhasından örnek detay

3.22. HACI DOĞAN MESCİDİ

Katalog No: 22

Şekil No: 245-252

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 14-15. yüzyıl

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 245 Hacı Doğan Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 246 Hacı Doğan Mescidi (Sarı, 2021)

Dikdörtgen planlı, kerpiçten, kiremit çatılı olan mescit oldukça küçük boyuttadır (Şekil 245-246). Mescidin girişinde, giriş kapısının sağlı sollu üst yanlarında iki penceresi bulunmaktadır. Mihrap tarafında arkaya açılan iki pencere, mescidin sağında da altlı üstlü 4 penceresi vardır. Yapının sağ üst köşesinde ufak tahta bir balkonu yer alır (Şekil 247) İ. Konyalı, bu balkonun ezan okunmak için kullanılmış olduğunu belirtir. Girince sağ taraftan çıkılan üst katta ufak bir bayanlar mahfili bulunur. Mihrap stiline bakıldığında 14-15.yy.'a tarihlendirilmektedir. Tavana kadar yükselen mihrabı, mescidin en dikkat çeken özelliğidir (Şekil 248). Tavan kenarlarındaki kalem işleri de dikkat çekmektedir (Şekil 249). Kendine özgün

olan mihrap, iç içe geçen üç bordürle çevrilmiş ve duvardan biraz çıkıntılıdır³⁰³.

Şekil 247 Hacı Doğan Mescidi yandan görünümü ve balkonu (Sarı, 2021)

Şekil 248 Hacı Doğan Mescidi harimi (Sarı, 2021)

Şekil 249 Hacı Doğan Mescidi tavan kenarındaki kalemişleri (Sarı, 2021)

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma³⁰⁴.

Renk: Sarı yaldız

³⁰³ Ankara Vakıf Eserleri, 44.

³⁰⁴ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 95.

Dil: Arapça

Metin (İkinci bordür ve kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir³⁰⁵.

Metin (Alınlık):

المؤمن في المسجد كالسمك في الماء

Okunuşu: el-mü'minü fi'l-mescidi ke's-semeki fi'l-mai.

Türkçe Anlamı: Camideki mümin sudaki balık gibidir.

Değerlendirme

Büyük ölçüde orijinalliğini korumuş olan mihrap da altın yaldızlı yazıların bulunup, diğer yüzeylerin beyaz yağlı boyayla kaplı olduğunu zikreden Eskici'ye karşın, günümüzde mihrabın tamamı, yazılar dâhil olmak üzere beyaz boyayla örtülüdür.

İkinci bordürde Sülüs yazıyla bordür boyunca tekrarlanmakta olan 'Kelime-i Tevhit' yazılıdır (Şekil 250). Kavsara ile nişin alt kısmı arasında, ikinci bordürdeki Kelime-i Tevhit'in tekrarlandığı yazı kuşağı vardır (Şekil 251). Alınlık kısmında aynı ibarenin iki kere tekrarlandığı tek satırlık Sülüs yazı yer almaktadır³⁰⁶ (Şekil 252). Ayrıca mihrabın sağlı sollu ve üst kısımda olmak üzere üç tarafında koyu lacivert renkte, yuvarlak iç bükey oyuklar vardır.

Mimari özelliği bulunmayan bu yapının mihrabı şekil ve üslup olarak

³⁰⁵TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

³⁰⁶Eskici, *Ankara Mihrapları*, 84-85.

Ankara'daki erken grup örneklerinden farklı olup, geç döneme ait mihraplarla aynı özelliktedir³⁰⁷.

Şekil 250 Hacı Doğan Mescidi mihrap bordür detayı (Sarı, 2021)

Şekil 251 Hacı Doğan Mescidi kavsara ve niş içerisindeki K.Tevhid (Sarı, 2021)

Şekil 252 Hacı Doğan Mescidi mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

³⁰⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 166.

3.23. HACI İLYAS CAMİİ

Katalog No: 23

Şekil No: 253-260

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 18. yüzyıl (M.1704 - H.1116)

Banisi: Enverzade İbrahim Ağa.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 253 Hacı İlyas Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 254 Hacı İlyas Camii (Sarı, 2021)

Cami, Hacettepe Üniversitesi alanında bulunmaktadır. Kiremit çatılı, temeli taş, duvarları kerpiçten cami dikdörtgen planlıdır ve ahşap minaresi kuzeydoğu köşesindedir (Şekil 253-254). Caminin ahşap tavanı ince çıtalarla küçük kare bölmelere ayrılmıştır ve alçı mihrabının nişinin üzeri mukarnas kavsaralı olup tavana kadar yükselir³⁰⁸ (Şekil 255-256).

Caminin günümüzde kitâbesi bulunmamakla birlikte, M. Galib, caminin Enverzade İbrahim Ağa tarafından H.1116/M.1704 tarihinde yapıldığını ifade

³⁰⁸ Ankara Vakıf Eserleri, 45.

etmektedir³⁰⁹. G. Öney ve İ.H. Konyalı'nın bahsettikleri ve caminin karşısında bulunan çeşme üzerindeki kitâbe ve çeşme günümüzde bulunmamaktadır³¹⁰.

Caminin iç duvarları beyaz boyalı olup, kıblenin olduğu duvarda sağlı sollu üst ve alt kısımda birer penceresi bulunur.

Şekil 255 Hacı İlyas Camii tavanı ve harimi (Sarı, 2021)

Şekil 256 Hacı İlyas Camii Harimi (Sarı, 2021)

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülûs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Sarı yıldız

Dil: Arapça

Metin (İkinci bordür ve kavsara ile nişin alt kısmı):

³⁰⁹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 130; Bkz. M. Galib, *Ankara, I*, 37.

³¹⁰ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 130.

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir³¹¹.

Metin (Dördüncü bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينُ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'dil-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür³¹².

Metin (Mihrap alınlığı-üstten birinci ve üçüncü pano):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu: Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başkasına da tapmayın³¹³. (Cin,18)

Metin (Mihrap alınlığı-üstten ikinci yan yana iki pano):

يَا خَالِقَ اللُّوحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem

³¹¹ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

³¹² Sİ, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

³¹³ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Türkçe Anlamı: Kalemî ve Levh-i Mahfuzü yaratan Allah³¹⁴.

Değerlendirme

Mihrap karakterine baktığımızda, 18.yy. başlarında yapıldığı düşünülen 1713 tarihli Leblebicioğlu ve 1714 tarihli Hacı Bayram Camii ile aynı özelliklerdedir³¹⁵ (Şekil 257-258). İkinci bordürde Sülüs ile Kelime-i Tevhit kuşağı yer alır (Şekil 259). Ayrıca Kavsara ile nişin alt kısmında yine Kelime-i Tevhit yazılıdır (Şekil 260).

Şekil 257 Hacı İlyas Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 258 Hacı İlyas Camii mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

³¹⁴ MD, “Ya Halika’l-Levhi ve’l-Kalem” (Erişim 10 Aralık 2022).

³¹⁵ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 131. Bkz. Benzer mihrap özellikleri için katalog 25-35.

Şekil 259 Hacı İlyas Camii mihrab bordürleri
(Sarı, 2021)

Şekil 260 Hacı İlyas Camii mihrabı kavsara ve nişin alt kısmı
(Sarı, 2021)

3.24. HACI MUSA (SEYFETTİN) CAMİİ

Katalog No: 24

Şekil No: 261-276

Çizim No: 37

Yapılış Tarihi: 14-15. yüzyıl.

Banisi: Seyfullahoğlu Hacı Musa.

Şekil 261 Hacı Musa Camii eski fotoğrafı
(VGM Arşivi)

Şekil 262 Hacı Musa Camii (Sarı, 2023)

Caminin Mimari Özellikleri

Kitâbesine göre 1432 M. (835 H.) tarihinde yaptırılan cami, günümüzde eski Altındağ Belediyesi'nin güneydoğusunda bulunur³¹⁶ (Şekil 261-262). Caminin ikinci bir kitâbesine göre H.1342 / M.1923'te Evkaf İdaresi tarafından tamir ettirilmiştir³¹⁷.

Camideki mihrap, minber, kalem işi süslemeleri, tavan işçiliğine bakıldığında 17-18.yy. karakterini yansıtmaktadır. Taş kaide üzerine kerpiçten yapılmış olan cami,

³¹⁶ Ankara Vakıf Eserleri, 47.

³¹⁷ Konyalı, *Ankara Camileri*, 47.

kiremit çatılı ve dikdörtgen planlıdır. Son cemaat yeri kuzey tarafında olup, caminin minaresi kuzeybatı köşesindedir. Harimin tavanı çıtalarla, köşeleri pullu karelere bölünmüştür (Şekil 263). Caminin kadınlar mahfilinin alt kısmındaki kirişler ve tavan göbeğinin yanı sıra ahşap pencere kanatlarını kuşatan pervazlar da kalem işi süslemelerle dikkat çeker³¹⁸ (Şekil 264-265-266).

Şekil 263 Hacı Musa Camii harimi ve ahşap tavanı (Sarı,2023)

Şekil 264 Hacı Musa Camii bayanlar ve müezzin mahfili alt kısmı (Sarı,2023)

Şekil 265 Hacı Musa Camii pencere pervazı hat yazısı ve kalemişleri (Sarı, 2023)

Şekil 266 Hacı Musa Camii kalemişi detaylar (Sarı, 2023)

Caminin Minberi

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

³¹⁸ Ankara Vakıf Eserleri, 47.

Malzeme ve Teknik: Kalem işi

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Minber Alınlığı-Pencere Alınlıkları):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (İkinci bordür ve kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın

Okunuşu: Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

elçisidir³¹⁹.

Metin (Dördüncü bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينُ

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür³²⁰.

Metin (Mihrap alınlığı-üstten birinci pano):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu: Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başkasına da tapmayın³²¹. (Cin,18)

Metin (Mihrap alınlığı-üstten ikinci pano)

يَا خَالِقَ اللُّوحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem.

Türkçe Anlamı: Kalemi ve Levh-i Mahfuzu yaratan Allah³²².

Caminin Kitâbesi

Yazı Çeşidi: Sülüs

³¹⁹ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

³²⁰ Sİ, “Lâ ilâhe illallâhül melikül hakkul mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

³²¹ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

³²² MD, “Ya Halika'l-Levhi ve'l-Kalem” (Erişim 10 Aralık 2022).

Malzeme ve Teknik: Mermer oyma

Renk: Mermerin kendi renginde bırakılmış olup zaman içerisinde renkte koyulaşma olmuştur.

Dil: Arapça

Metin (Giriş kapısı üzerindeki kitâbe):

عمر هذا المسجد المبارك سيف الدين موسى لسنة خمس وتسعين وثمانية مائة

(Bu kitâbenin hemen altında, kapının üstünde Besmele-i Şerif yazılıdır.)

Okunuşu: Ammera hâze'l-mescidi'l-mubarek Seyfuddin Musa li'sene hamsetis'in ve semâniye mie.

Türkçe Anlamı: Bu mübarek mescidi Seyfullahoğlu Hacı Musa 1421 yılında yaptı.

Yazı Çeşidi: Rik'a

Malzeme ve Teknik: Kalem işi

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Giriş kapısının sağındaki kitâbe)

بنو فتيق تعالى بو جامع شريف بيك اوجيوز فرق ايكى سنه سي اوقاف اداره سي طرفندن تعمیر
ایدلمشتر

Okunuşu: Bi'tevfik Teâla bu cami-i şerif bin üç yüz kırk iki senesi Evkaf İdaresi tarafından tamir edilmiştir.

Değerlendirme

Minber tepeliğindeki yazının bazı kısımları silinmiştir (Şekil 267). Satır yazısı gibi görünse de son kısımda istifleme yapılmıştır. Mihrap ve minberinde bulunan yazı örneklerinden başka caminin giriş kapısının üzerinde ahşap oyma ile motifler ve bir yazı yazdığı görülmektedir. Sağdaki içeriye açılan kapının alınlığında “La ilahe illâllah”, soldaki kapı alınlığında da “Muhammedün Resulallah” kalem işi olarak yazılıdır (Şekil 268-269). Buradan hariç kapının ahşap pervazı olup, tepelik kısmında da kalem işi tekniğiyle Sülüs Besmele yazılıdır (Şekil 270/Çizim 37).

Şekil 267 Hacı Musa Camii minberi
(Sarı,2023)

Şekil 268 Hacı Musa Camii girişindeki sağ kapı
(Sarı,2023)

Şekil 269 Hacı Musa Camii girişindeki sol kapı
(Sarı,2023)

Şekil 270 Hacı Musa Camii giriş kapısı
(Sarı,2023)

Mihrabı, Ankara'da 18.yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen mihrap örnekleriyle aynı özelliktedir. Kompozisyon ve süslemeleri açısından özellikle Hacı Bayram ve Zincirli Camii mihraplarına çok benzer ve çoğunlukla aynı kalıpların kullanılmış olduğu görülür³²³ (Şekil 271-272-273).

Şekil 271 Hacı Musa Camii mihrabı (Sarı,2023)

Şekil 272 Hacı Musa Camii mihrap bordürleri (Sarı,2023)

Şekil 273 Hacı Musa Camii mihrap alınlığı (Sarı,2023)

Şekil 274 Hacı Musa Camii mihrabı (Sarı,2023)

³²³ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 143. Bkz. Benzer mihrap ve yazı özellikleri için Katalog 25-55.

Mihrap ikinci bordür, kavsara ile nişin alt kısmı ve pencere alınlıklarında Kelime-i Tevhit yazılıdır. Ayrıca mihrabın sağ üst kısmında ufak bir alan mihrabın tamamen beyaza boyanmadan önceki hali olarak görülmektedir (Şekil 274).

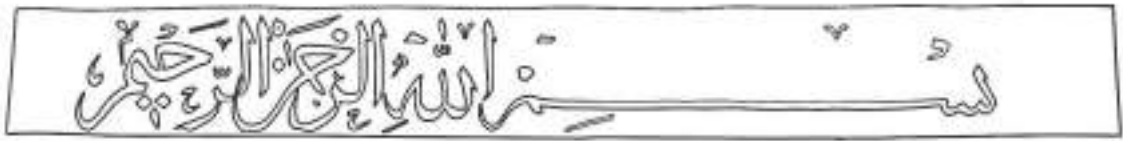
Cami kitâbelerinden giriş kapısının üzerindeki kitâbe dikdörtgen, kahverengi bir pano içerisinde yazı iki satır olarak altlı üstlü bulunur ve satır istifi olarak yazılmıştır. Yazı panosunun etrafında bitkisel motiflerden oluşan alçı bir çerçeve yer alır (Şekil 275). Diğer kitâbe de giriş kapısının sağ tarafında yer alır. Bu yazı panosu da bitkisel motiflerden oluşan bir çerçeve içerisinde dikdörtgen bir levhadır. Boyaları yer yer dökülmüş olsa da yazı okunaklıdır (Şekil 276).

Şekil 275 Hacı Musa Camii kitâbesi-Sağ (Sarı, 2023)

Şekil 276 Hacı Musa Camii kitâbesi-Sol (Sarı, 2023)

Çizim 37 Hacı Musa Camii giriş kapısı üzerindeki Besmele yazısı

3.25. HACI SEYİT (SEYYİDİ) MESCİDİ

Katalog No:25

Şekil No: 277-284

Çizim No: 38

Yapılış Tarihi: 14-15.yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 277 Hacı Seyit Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 278 Hacı Seyit Mescidi (Sarı, 2021)

14-15. yüzyıllara tarihlendirilmiş olan mescit Hacettepe'de Gazeller Sokak ile Göksu Sokağın köşesinde bulunmaktadır (Şekil 277-278). Minber ve minaresi olmayan mescidin mimari değeri bulunmadığını zikreden İ. Konyalı, sol tarafında da bir çeşmesi olduğunu ifade etmektedir, fakat sol kısımda kullanımda olan herhangi bir çeşme gözlemedik. Günümüzde sonradan yapılmış çok ufak bir minberi bulunur (Şekil 279). Kiremit çatı ile örtülü dikdörtgen planlı mabedin duvarları taş kaide üzerine kerpiç örgülü ve ahşap hatılıdır. Son cemaat yeri kuzeyinde bulunur. Harim ahşap tavanlı olup, alçı mihrabı kible duvarı üzerinde tavana kadar yükselmektedir³²⁴ (Şekil 280).

³²⁴ Ankara Vakıf Eserleri, 48.

Şekil 279 Hacı Seyit Mescidi minberi (Sarı, 2021)

Şekil 280 Hacı Seyit Mescidi harimi (Sarı, 2021)

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Alınlık):

المؤمن في المسجد كالسمك في الماء

Okunuşu: el-Mü'minü fi'l-mescidi ke's-semeki fi'l-mai.

Türkçe Anlamı: Camideki mümin sudaki balık gibidir.

Değerlendirme

Büyük ölçüde orijinalliğini korumuş olan mihrabın yüzeyinde beyaz yağlı boya olduğunu ifade eden Eskici'nin aksine günümüzde bu beyaz boya haricinde

mihraptaki yazılar yaldızla boyalı durumdadır (Şekil 281). İkinci bordür boyunca ‘Kelime-i Tevhit’ Sülüs yazıyla tekrarlanmıştır (Şekil 282). Yazı zemininde seyrek yerleştirilmiş kıvrımdal ve Rumiler bulunmaktadır. Günümüzde bu motifler zemindeki boya katmanından ötürü artık seçilemez durumdadır.

Şekil 281 Hacı Seyit Mescidi mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 282 1 Hacı Seyit Mescidi mihrap bordür detayı (Sarı, 2021)

Şekil 283 Hacı Seyit Mescidi mihrap kavsara ve nişin altındaki K. Tevhid yazı kuşağı (Sarı, 2021)

Şekil 284 Hacı Seyit Mescidi mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Kavsara ve nişin alt bölümünde ikinci bordürdeki nesih ile ‘Kelime-i Tevhit’ in tekrarlandığı yatay, dikdörtgen yazı kuşağı bulunmaktadır (Şekil 283).

Alınlık kısmında dördüncü bordür ve köşelik arasında 34 cm yükseklikte dikdörtgen ve yatay bir yazı panosu bulunmaktadır (Şekil 284/Çizim 38). Burada bulunan hadis-i şerif üç defa tekrarlanmaktadır. Yazı aralarındaki Rumi desenler artık seçilemeyecek durumdadır. Mabedin mihrabı Geneği, Hacı Doğan, Rüstem Nail

mescitleri ile benzerdir³²⁵.

Çizim 38 Hacı Seyit Mescidi mihrap alınlığı

³²⁵ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 92-94. Bkz. Benzer örnekler için katalog 17-21-41.

3.26. HALLAÇ MAHMUT (KUBBELİ) MESCİDİ

Katalog No: 26

Şekil No: 285-300

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: H.952 / M.1545.

Banisi: Abdullah b. Ali³²⁶.

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 285 Hallaç Mahmut Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 286 Hallaç Mahmut Mescidi (Sarı, 2021)

İ.H. Konyalı, mescit kapısının üzerinde iki kitâbeden bahsetmektedir³²⁷. İlk kitâbeye göre H.952 / M.1545 yılında inşa edilmiş olup, ikinci kitâbeye göre de H.1323 / M.1905 senesinde tamir edilmiştir³²⁸. B. Eskici, mihrabın mescidin inşa tarihinde, 1545 yılında yapılmış olacağını ifade eder.

1905, 1950-1995 ve 2005 yıllarında tadilat geçirmiş ve Ulus sebze hali çevresinde bulunan mescidin farklı dönemlerde yapılmış ilave bölümleri bulunur, bu ilavelerle birlikte mescit üç cephesindeki ana karakterinden uzaklaşmıştır. Kare planda yapılmış mescidin beden duvarlarının tamamı moloz taştır (Şekil 285). Bu

³²⁶ VGM Arşivi.

³²⁷ Kitâbe için bkz., M.Y. Akyurt, Ankara Kitâbeleri, 41; İ.H. Konyalı, Ankara Camileri, 49.

³²⁸ Ankara Vakıf Eserleri, 49.

duvarların üst kısmını iç kısımdan mukarnaslarla süslü bir kubbe öter. Kuzey cephede tuğladan büyükçe bir niş içerisinde bulunan mermer söveli, basık kemerli giriş kapısı bulunmaktadır. Günümüzde mescidin ana girişinden girince sol tarafta bu ikinci giriş kapısı yer alır ve bu niş içerisindeki kısım turkuaz bir renkle boyalı olup, tuğladan niş ve caminin diğer duvar kısımları beyaz boyalıdır (Şekil 286-287).

Şekil 287 Hallaç Mahmut Mescidi girişin solundaki harim (Sarı, 2021)

Şekil 288 Hallaç Mahmut Mescidi iç kısımdaki harim mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 289 Hallaç Mahmut Mescidi iç kısımdaki harim (Sarı, 2021)

Bu bölümde alçıdan bir mihrap, mukarnas kavsaralıdır, geometrik geçmelerle süslü niş köşelikleri vardır³²⁹ (Şekil 288). Buradaki bölüm haricinde ana girişten içeri devam edildiği zaman yine mescidin diğer bölümünde bulunan alana gelinir, burada da mihrap ve minber bulunur (Şekil 289). Buradaki mihrap tamamen mermerden

³²⁹ Ankara Vakıf Eserleri, 49.

olup, duvarda çinî, tavanda kalem işi süslemeler ve hat yazısı bulunur.

Şekil 290 Hallaç Mahmut Mescidi ikinci bölümdeki mermer mihrap (Sarı, 2021)

Şekil 291 Hallaç Mahmut Mescidi ikinci bölümdeki tavan süslemeleri (Sarı, 2021)

Mescidin Mihrabı (İlk Bölüm)

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma³³⁰.

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Birinci bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

³³⁰ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 95.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir³³¹.

Mescidin Mihrabı (İkinci Bölüm)

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer oyma

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Alınlık):

قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

Okunuşu: Fevelli vecheke şatra'l-mescidil harâm.

Türkçe Anlamı: Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir (Ey Müslümanlar!)³³². (Bakara, 144)

Mescidin Kitâbesi

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Taş üzerine işlenmiş

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Giriş kapısı üzerindeki kitâbe):

³³¹ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

³³² DİB, "Kur'ân-ı Kerîm" (Erişim 13 Şubat 2023).

قد عمر هذا المسجد الشريف عبدالله بن علي الضعيف في تاريخ سنه
٩٥٢ طلع من التاريخ النبوي الشريف

Okunuşu: Kad amera haze'l-mescidi'ş-şerif Abdullah b. ali ez-zaif fi tarihi
1952 tala'a mine't-tarihi'n-nebeviyyi'ş-şerif.

Türkçe Anlamı: Bu değerli mescidi Abdullah b. Ali ez'Zaif Hicri senenin
başları 1952 yılında inşa etti.

Diğer Yazılar

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Kalem işi

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Kubbe yazısı):

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ﴿١﴾ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَا لِكَ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٤﴾
 إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ
 الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

Okunuşu: Bismillahirrahmanirrahim. Elhamdulillahilâhi rabbi'l-'alemin,
Errahmâni'r-rahim, Mâliki yevmiddin, İyyâke na'budu ve iyyâke neste'in, İhdine's-
sirâta'l-mustakîm, Sirâta'l-lezine en'amte aleyhim Ğayri'l-mağdûbi aleyhim ve le'd-
dâllîn.

Türkçe Anlamı:

- 1- Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
- 2- Hamd; Âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir.
- 3- (O Allah) Rahmân ve Rahîm'dir.
- 4- Din (ödül ve ceza) gününün sahibidir.
- 5- (Ey Allah'ım)! Biz yalnızca Sana ibadet eder ve yalnızca Sen'den yardım dileriz.
- 6- Bizi dosdoğru yola ilet.
- 7-Kendilerine nimet verdiği kimselerin yoluna ilet, gazaba uğrayanların ve sapıkların yoluna değil.

Değerlendirme

Mescidin kapısından girince soldaki bölümün mihrabının orijinal durumu kısmen korunmuştur. Mihrabın birinci bordürü zeminden 95 cm yüksekliğine kadar bozulmuş ve düz sıvalıdır. Bordür boyunca yer alan yazı ve köşelik altın yaldızla ve diğer kısımlar beyaz yağlı boyayla boyalıdır³³³. Buradaki alçı mihraptaki Kelime-i Tevhit bordür boyunca tekrarlanmaktadır (Şekil 292). Yazı zemininde seyrek olarak süsleme ve Rumiler bulunur. Tek satır düzeninde yazılan dua, Resulullah derken re, sin ve vav üçlü olarak satırdan yukarda Allah ve Muhammed kelimesinin üst tarafında istiflenmiştir. Yalnız tepelik kısmında yan yana sıralı altıgen lehvalardan oluşan altı köşeli yıldızların bulunduğu alan koyu renkte boyanmıştır (Şekil 293).

³³³ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 113.

Şekil 292 Hallaç Mahmut Mescidi ilk bölümdeki mihrab detayı (Sarı, 2021)

Şekil 293 Hallaç Mahmut Mescidi ilk bölümdeki mihrap tepeliğinde altı köşeli yıldızlar (Sarı, 2021)

Mihrap haricinde burada mihrabın üst kısmında sağlı sollu Celî Sülüs yazı bulunur. Sağda “Allah (c.c)” solda “Muhammed (s.a.v)” yazar (Şekil 294). Bu bölümdeki giriş kapısının iç kısmındaki duvar üzerinde de “Ya Hz. Mevlana” ve onun üzerinde de “Hasan (r.a)” ve “Hüseyin (r.a)” ve Hülefa-i Râşidin’in isimleri yazılıdır (Şekil 295). Kubbe ve kuşak yazıları satır istifi düzeninde yazılmış olup, kubbe yazısında bazı yerlerde 3 satıra kadar çıkmaktadır (Şekil 296).

İç kısımda bulunan yeni bölümün harim tavanında dairevi formda farklı yazılar yer alır. Bu yazılar Celî Sülüs formundadır. Mihrabın önündeki yan yana 3 avizeli tavanın orta kısmındaki avize etrafında dairevi formda Celî Sülüs yazıda ihlas Suresi yazılıdır (Şekil 297). Başka birinde La ilahe illallah yazısı müsenna formda altı üstlü olarak bulunur (Şekil 298). Bu bölümde tavanda yer alan yazılar siyah zemin üzerine sarı boyayla yazılmıştır.

Şekil 294 Hallaç Mahmut Mescidi mihrap üzerindeki Allah -Muhammed yazıları (Sarı, 2021)

Şekil 295 Hallaç Mahmut Mescidi ilk bölümdeki kapı üzeri yazıları (Sarı, 2021)

Şekil 296 Hallaç Mahmut Mescidi ilk bölüm kubbesi (Sarı, 2021)

Şekil 297 Hallaç Mahmut Mescidi ikinci bölümdeki tavan süslemeleri ve ihlas suresi (Sarı, 2021)

Şekil 298 Hallaç Mahmut Mescidi ikinci bölüm tavan süslemeleri ve K.Tevhid (Sarı, 2021)

İkinci bölümdeki mermer mihrap yazısına baktığımızda yazı yukarıdan aşağı doğru okuma düzeninde başlamaktadır. Burada yazının boşluklarını dolduracak şekilde hareke ve tezyini işaretleri görmekteyiz (Şekil 299).

Kitâbedeki siyah taş zemin üzerine beyaz boyayla yazılı Sülüs yazı iki satırdan oluşur (Şekil 300). Satır istifi olarak düzenlenmiş yazının bazı kısımlarında kelimeler üst üste konumlandırılmıştır. Hareke ve tezyini işaretlere yer verilmemiş sadece noktalama yapılmıştır. Yazının alt kısmında yazıyla aynı renkte bitkisel süslemeler bulunur. İnşâ kitâbesi günümüzde bulunmaktadır, fakat bazı kaynaklarda bu kitabenin üstünde yer aldığı belirtilen 8 satırlık tamir kitâbesine rastlanmamıştır.

Şekil 299 Hallaç Mahmut Mescidi ikinci bölüm mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Şekil 300 Hallaç Mahmut Mescidi inşa kitâbesi (Sarı, 2021)

3.27. HEMHÜM MESCİDİ

Katalog No: 27

Şekil No: 301-312

Çizim No: 39-40

Yapılış Tarihi: 15.yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 301 Hemhüm Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 302 Hemhüm Mescidi (Sarı, 2021)

Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen mescit, Özbekler Mahallesi, Gelin sokakta yer alan, boyuna dikdörtgen planlı, kerpiç duvarlı sade ve küçüktür. Kerpiç duvarları ahşap hatıllarla desteklenir. Caddeye kadar uzanan beden duvarları, kapalı son cemaat alanını oluşturmuştur³³⁴ (Şekil 301-302).

Kaynaklarda çok fazla bir bilgiye rastlamadığımız bu camiyle ilgili İ.H. Konyalı şunu ifade etmiştir: “Mescidin minberi tahtadır, mihrabı adi ve duvara oyulmuştur. Müezzin mahfeli de ahşaptır” (Şekil 303).

³³⁴ Ankara Vakıf Eserleri, 51.

Üst katta bayanlar mahfili bulunur ve son cemaat alanına açılan iki penceresi vardır (Şekil 304). Harim kısmında kible tarafına ikişer penceresi bulunur. Konyalı, sağında penceresi olmadığını zikrederken günümüzde mabedin sağında ve solunda pencereleri bulunmaktadır (Şekil 305).

Şekil 303 Hemhüm Mescidi ilk dönem mihrabı (VGM Arşivi)

Şekil 304 Hemhüm Mescidi bayanlar mahfili (Sarı, 2021)

Şekil 305 Hemhüm Mescidi harimi (Sarı, 2021)

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma³³⁵.

³³⁵ Eskici, Ankara Mihrapları, 95.

Renk: Sarı yıldız

Dil: Arapça

Metin (Alınlık):

كَلِمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

Okunuşu: Kullemâ dehalê aleyhâ Zekeriyya'l-Mihrap.

Türkçe Anlamı: Zekeriya onun bulunduğu yere, mabetteki her odaya girdiğinde³³⁶. (Âl-i İmran,37)

Metin (Alınlığın üstündeki taç levha):

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Okunuşu: Bismillâhirrahmânirrahîm

Türkçe Anlamı: Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla³³⁷.

Değerlendirme

Şekil 306 Hemhüm Mescidi mihrap köşelik süslemeleri (Sarı, 2021)

Şekil 307 Hemhüm Mescidi mihrap köşelik süslemeleri (Sarı, 2021)

³³⁶ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

³³⁷ TDV, “Besmele” (Erişim 7 Aralık 2022)

Mihrap bordüründe süslemeler vardır (Şekil 306). Yine köşeliklerde de barok rokoko tarzı desenlerden oluşan bir kompozisyon bulunur (Şekil 307). Süslemeler ve yazı alçı kabartmadır³³⁸. Yer yer lekelenmeler olsa da mihrap tamamen beyaz boyalıdır. Alınlık kısmında Sülüs yazıyla Âl-i İmran Suresi 37.ayetten alıntı yapılmıştır (Şekil 308/Çizim 39). Satır istifi şeklinde olan yazıda harekeler, tezyini işaretler, mühmel harfler kullanılmıştır. Ayetin tamamı ise şu şekildedir:

“Rabbi onu, güzel bir şekilde kabul etti ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Onu Zekeriya'nın himayesine bıraktı. Zekeriya onun bulunduğu yere, mabetteki her odaya girdiğinde onun yanında yiyecek, rızık buldu. 'Bu, sana nereden geldi ey Meryem?’ dedi. Meryem, 'O, Allah tarafındandır. Şüphesiz Allah, dilediğini hesapsız bir şekilde rızıklandırır”³³⁹.

Şekil 308 Hemhüm Mescidi mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Şekil 309 Hemhüm Mescidi mihrap alınlık kenarlarındaki çini tabaklar (Sarı, 2021)

³³⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 95.

³³⁹ Sİ, “Âl-i İmran, 37”.

Şekil 310 Hemhüm Mescidi mihrap üstü taç bölümdeki Besmele yazısı (Sarı, 2021)

Alınlık kısmında, yazının sağlı sollu iki köşesinde süslemeli ve ‘Allah (c.c)- Muhammed (s.a.v)’ yazılı iki adet çinî tabak yer almaktadır (Şekil 309).

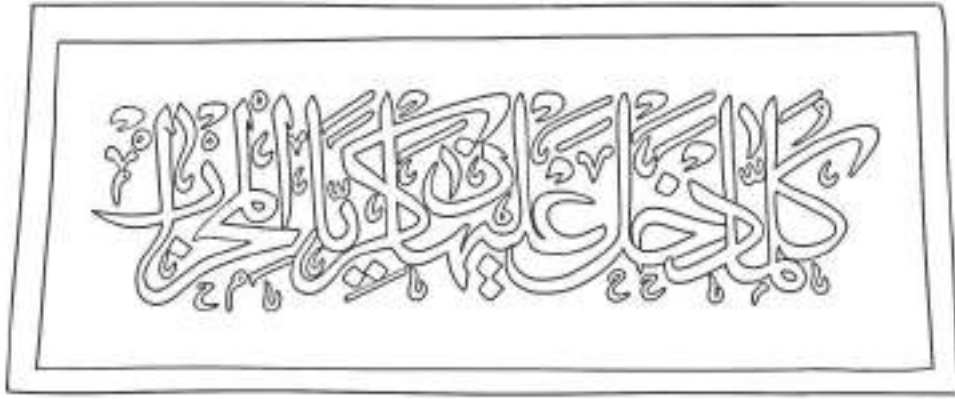
Alınlığın üstündeki taç bölümde Besmele-i Şerif yazılıdır (Şekil 310/Çizim 40). Bu besmele levhası dikdörtgen formda satır istifli içerisindedir. Buranın da üst tarafında, mihrap dışında duvarda Sülüs istifli Besmele yazılı olan tezhipli bir hat levhası asılıdır (Şekil 311). Bu yazı dairevi bir istif içerisinde bulunur. Mihrap tavana kadar yüksek değildir (Şekil 312).

Şekil 311 Hemhüm Mescidi mihrabın üstündeki Besmele levhası (Sarı, 2021)

Şekil 312 Hemhüm Mescidi mihrap yazıları detayı (Sarı, 2021)

Çizim 39 Hemhüm Mescidi mihrap alınlığının taç bölümdeki Besmele yazısı

Çizim 40 Hemhüm Mescidi mihrap alınlığının taç bölümdeki Besmele yazısı

Mihrap süslemelerini dikkate aldığımız zaman özellikle süsleme detaylarında gördüğümüz barok rokoko üslubu bize bu süslemelerin 17-18.yy.'da yapılmış olabileceğini göstermektedir³⁴⁰. Ankara Vakıf Eserleri kataloğunda mabedin mihrap üzerindeki mukarnaslarının, caminin ilk yapıldığı tarihe ait olduğu belirtilmektedir.

³⁴⁰ Eskici, Ankara Mihrapları, 95.

3.28. HOCA HUNDİ – ÖRTMELİ MESCİDİ

Katalog No: 28

Şekil No: 313-321

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 15.yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 313 Hoca Hundi Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 314 Hoca Hundi Mescidi (Sarı, 2021)

Akalar Mahallesi, Denizciler Caddesi'nde bulunan mescit, ahşap işçiliği ve mihrap özellikleri göz önüne alınarak 15. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Duvarı kerpiçten, taş kaideli yapının çatısı kiremit kaplıdır. Mescidin küçük, ahşap minaresi, kuzeydoğu yönüne düşmektedir (Şekil 313-314). Harim kısmı, mihraba dik olarak uzanan ahşap direklerle üç bölüme ayrılmaktadır³⁴¹.

İ. H. Konyalı, kapısının üst kısmında bulunan geniş sundurma ve saçaktan örtürü buranın Örtmeli Mescit olarak şöhret kazandığını ifade eder.

Gayet küçük bir yapı olan mescidin üst katında bulunan Bayanlar

³⁴¹ Ankara Vakıf Eserleri, 52.

Mahfilinden ağaç işçiliğinin güzel bir örneği olan tavan detayları ve buradaki süslemeleri yakından görebiliriz (Şekil 315-316).

Şekil 315 Hoca Hundi Mescidi ahşap tavan ve kalemişi süslemeleri (Sarı, 2021)

Şekil 316 Hoca Hundi Mescidi ahşap tavan detayları (Sarı, 2021)

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma³⁴².

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (İkinci Bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın

³⁴² Eskici, *Ankara Mihrapları*, 95.

elçisidir³⁴³.

Metin (Alınlık):

نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ

Okunuşu: Ni'me'l-mevlâ ve ni'me'n-nasîr.

Türkçe Anlamı: O (c.c), ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır³⁴⁴. (Enfal, 40)

Değerlendirme

Enine dikdörtgen planlı harimin güney duvarı ortasında bulunan ve tavana kadar yükselen mihrabı, alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış olup, süslemesi alçak kabartmadır³⁴⁵ (Şekil 317). Kısmen orijinalliğini koruyan mihrabın bozulan belli kısımlarının düz sıvanmış olup, ahşapla kaplandığını ve mihrap

Şekil 317 Hoca Hundi Mescidi mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 318 Hoca Hundi Mescidi eski mihrap fotoğrafı (VGM Arşivi)

³⁴³ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

³⁴⁴ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

³⁴⁵ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 36.

yazılarının altın yıldız, kalan kısımların yağlı boyayla örtülü olduğunu belirten Eskici'nin aksine, günümüzde mihrabın tamamen beyaza boyanmış olduğunu görmekteyiz (Şekil 318).

Alınlık kısmındaki Sülüs duanın zemini güçlükle seçilen Rumi motiflerden oluşmaktadır. Mihrabın köşelik kısmında iki tanesi üst kısımda ve büyük, diğer ikisi de altta olmak üzere dört tane kâse alçı içerisine gömülü surettedir (Şekil 319-320). Osmanlı erken dönem seramiklerinden olup, sıraltı tekniğinde hazırlanmış lacivert beyaz renklerdeki bu kâselerin geometrik kompozisyonla bir uyumu olmadığından önce mi yoksa sonra mı yerleştirildiklerini tespit etmek güçtür³⁴⁶.

Şekil 319 Hoca Hundi Mescidi mihrap köşeliklerindeki kâselerden iki tanesi (Sarı, 2021)

Şekil 320 Hoca Hundi Mescidi mihrap detayı (Sarı, 2021)

Şekil 321 Hoca Hundi Mescidi mihrap alınlığı, tepelik (Sarı, 2021)

³⁴⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 36.

G. Öney, mescitteki ağaç işçiliği, mihrap stili ve açısı ve mihraptaki kâseler açısından 14.yy. sonu ya da 15. yüzyıla tarihlendirmektedir. Mihrap özellikleri ve süslemeleri bakımından Âhi Elvan Camii mihrabına benzemektedir³⁴⁷ (Şekil 321).

³⁴⁷Eskici, *Ankara Mihrapları*, 34-37; Bkz. Benzer mihrap yazı özellikleri için Katalog 3.

3.29. İBADULLAH CAMİİ

Katalog No: 29

Şekil No: 322-330

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 15.yüzyıl (1738 'de yeniden yapılmış).

Banisi: Bilinmiyor

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 322 İbadullah Camii
eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 323 İbadullah Camii (Sarı,
2021)

Kitâbesi olmayan cami, tavan işçiliği, ahşap minberi, mimari düzeni, mihrap özelliği açısından 17.yy. sonu yada 18.yy.'a tarihlendirilmektedir³⁴⁸. Vakıf kayıtlarında 17-18.yy. mimari üslubunu yansıtan caminin, 15-16.yy..'da inşa edildiği belirtilir. Suluhan'ın batısında bulunan ve zamanla harap olan caminin 1738 tarihli vakfiyesinden 1738'de yeniden yaptırıldığını öğreniyoruz³⁴⁹ (Şekil 322-323).

Harim derinlemesine dikdörtgen planlı olup³⁵⁰, caminin mihrabı güney duvarı

³⁴⁸ G. Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, 65-66.

³⁴⁹ Ankara Vakıf Eserleri, 53.

³⁵⁰ G. Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, 65-66.

ortasında tavana kadar yükselir³⁵¹ (Şekil 324-325). Mabedin beden duvarları kesme taş kaide üzerine kerpiçten olup, bu duvarlar birkaç sıra yatay ahşap hatilla mukavemet kazandırılmıştır. Cami kiremit çatıyla örtülüdür. 1958-1985 yıllarında geçirdiği yangından ötürü ahşap tavanı, mahfeli, minberi yanmış ve sonrasında onarım görmüştür. Camiye en son 2007 yılında tadilat yapılmıştır³⁵².

Şekil 324 İbadullah Camii bayanlar mahfeli (Sarı, 2021)

Şekil 325 İbadullah Camii harimi (Sarı, 2021)

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış,

süslemesi alçak kabartma

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Birinci bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Okunuşu : Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

³⁵¹ Eskici, Ankara Mihrapları, 150.

³⁵² Ankara Vakıf Eserleri, 53.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir³⁵³.

Metin (Üçüncü bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينُ

Okunuşu:

Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür³⁵⁴.

Metin (Alınlık- En üstten birinci ve ikinci panolar):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu: Ve enn'el-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başkasına da tapmayın³⁵⁵. (Cin,18)

Metin (Alınlık- En alttaki yanyana ikili pano):

يَا خَالِقَ اللَّوْحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem.

³⁵³ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

³⁵⁴ Sİ, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023)

³⁵⁵ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Türkçe Anlamı: Kalemi ve Levh-i Mahfuzu yaratan Allah Allah³⁵⁶.

Değerlendirme

Mihrabın 1980 yıllarında geçirdiği yangın sebebiyle mihrabı büyük ölçüde zarar görmüş, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yapmış olduğu onarımla orijinal hali kısmen muhafaza edilerek düzenlenmiştir (Şekil 326). Yangın öncesinden kalan bir fotoğrafına göre, yapılan onarım esnasında yazı ve süsleme kompozisyonlarının orijinal hali korunmuş, fakat alınlık panoları, bordür dönüşleri ve mukarnaslı kavsarada bazı değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Mihrabı eski levhalardan alınmış kalıpla tekrar yapılmış olmalıdır. Birinci bordür 20 cm genişliğinde, 4 cm

Şekil 326 İbadullah Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 327 İbadullah Camii mihrap 1-1-2-3.bordür detayı (Sarı, 2021)

derinliğinde düz profillidir (Şekil 327). Ek yerleri belirgin olmayan levhalar 80 cm uzunluğunda tek kalıptan çoğaltılmıştır. Buradaki yazı metni ayrı ayrı olarak, uçları gemi teknesi kemerli bir çerçeve içerisine alınmıştır. Bu yazının dış kenarında S şeklinde motiflerin olduğu ince bir şerit bulunur³⁵⁷.

Mihrap üçüncü bordüründeki yazı 30 cm genişlikte düz profillidir. Tek kalıptan çoğaltılmış levhaların uzunluğu 165 cm'dir. Bordür iki kenarında ince silme bir halatla sınırlandırılmıştır. Buradaki yazı da diğeri gibi, uçları gemi teknesi

³⁵⁶ MD, "Ya Halika'l-Levhi ve'l-Kalem" (Erişim 10 Aralık 2022).

³⁵⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 151. ; Bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

kemerli ince bir çerçeve içerisine alınmıştır³⁵⁸ (Şekil 327).

Mihrabı 1980 yılında yapılan tadilatla bazı değişikliklere uğramış olsa da ilk hali Ankara'da 18.yy. başlarına tarihlendirilen Lelebicioğlu, Hacı Bayram, Hacı İlyas, Ağaçayak ve Zincirli camileriyle aynı özelliği göstermektedir³⁵⁹ (Şekil 328).

İ.H. Konyalı, caminin pencerelerinin üst kısımlarında Kelime-i Tevhit olduğunu belirtir, fakat günümüzde bu yazıların olabileceği düşünülen alanlar siyah boyayla boyalıdır (Şekil 329). Caminin kalem işleri dikkat çekmektedir (Şekil 330). Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden edindiğimiz bilgiye göre, caminin kalem işleri Nakkaş İbrahim ve Nakkaş Mustafa'ya aittir.

Şekil 328 İbadullah Camii mihrap ahnlığı (Sarı, 2021)

Şekil 329 İbadullah Camii pencere ahnlıkları (Sarı, 2021)

Şekil 330 İbadullah Camii kalem işleri (Sarı, 2021)

³⁵⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 151.

³⁵⁹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 153. Bkz. Benzer mihrap değerlendirmeleri için katalog 25-22-2-55.

3.30. İKİ ŞEREFELİ - RESUL EFENDİ CAMİİ

Katalog No: 30

Şekil No: 331-343

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: H.1085 / M.1674-75.

Banisi: Ahmed oğlu Resul Efendi³⁶⁰.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 331 İki Şerefeli Camii eski fotoğrafı
(VGM Arşivi)

Şekil 332 İki Şerefeli Camii (Sarı, 2021)

Giriş kapısında bulunan kitâbesine göre H.1085/M.1674-75 yılına tarihlendirilir³⁶¹. Fakat G. Öney, ilk yapının 14. veya 15.yy.'da yapıldığını ileri sürer.

Aslanhane Camii'nin güneydoğusunda, Akbaş Mahallesi'nde yer alan cami, dikdörtgen planlı olup, meyilli bir arazi üzerine inşa edilmiştir (Şekil 331-332). Beden duvarları taş kaideli olup, üst tarafı kerpiç örme ve ara bölümler ahşap

³⁶⁰ VGM Arşivi.

³⁶¹ Kitâbe için bkz., M. Y. Akyurt, *Ankara Kitâbeleri*, 40; G. Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, 73.

hatıllarla desteklidir. Kuzeyinde kapalı son cemaat yeri bulunan cami kiremit çatılıdır. Doğu tarafına bitişik olan minaresi iki şerefelidir. Bundan ötürü İki Şerefeli Camii ismi verilmiştir. Cami tavanı ortasında geometrik geçmeler ve bitkisel motiflerden olmuşmuş, sekizgen bir göbek bulunur (Şekil 333-334). Burada kalem işi süslemeler yer alır. Batı tarafındaki pencere ve dolap pervazlarında bulunan aşılı boyalı kalem işi süslemeler 18.yy. tarzındadır (Şekil 335). Pencere alınlıklarında Kelime-i Tevhit Sülüs olarak yazılıdır (Şekil 336-337). 2008 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır³⁶².

Şekil 333 İki Şerefeli Camii harimi (Sarı, 2021)

Şekil 334 İki Şerefeli Camii tavan göbeği (Sarı, 2021)

Şekil 335 İki Şerefeli Camii kalem işi detayları (Sarı, 2021)

Şekil 336 İki Şerefeli Camii pencere ve süslemeleri (Sarı, 2021)

³⁶² Ankara Vakıf Eserleri, 55.

Şekil 337 İki Şerefeli Camii pencere alınlıklarındaki K. Tevhid(Sarı, 2021)

Caminin Minberi

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Kalem işi

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir³⁶³.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma³⁶⁴.

Renk: Beyaz

³⁶³ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

³⁶⁴ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 95.

Dil: Arapça

Metin (İkinci Bordür-Kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir³⁶⁵.

Metin (Alınlık):

نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ

Okunuşu: Ni'me'l-mevlâ ve ni'me'n-nasîr.

Türkçe Anlamı: O (c.c), ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır³⁶⁶. (Enfal, 40)

Caminin Kitâbesi

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Taş

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin:

³⁶⁵ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

³⁶⁶ DİB, "Kur'ân-ı Kerîm" (Erişim 13 Şubat 2023).

رسول فاضل اول خر مردمند
 لوجه الله ايدوب بر جامع ابنا
 بحمد الله ميسر اولدى اتمام
 مثال مسجد اقصيهمانا
 ديدى تاريخى بر هاتف غيب
 بشكر فاعبدوا وارجو القانا

Okunuşu:

Resul-i fazıl ol horde-merdimend

Livechi'llah edip bir cami ibna

Bihamdillallah müyesser oldu itmam

Misal-i Mescid-i Aksahemana

Dedi tarihini bir hatif-i gayb

Bi'sükr-i fa'büdû ve ercu likâna.

Türkçe Anlamı:

Küçük ve âciz insanların faziletli Resulü

Allah'ın engin rahmet denizi için bir cami bina edilmesini (emretti)

Allah'a şükür tamamlanması müyesser oldu

Hemen Mescid'i Aksa gibi yapıldı

Gizliden bir ses tarihini dedi

Allah'a yaklaşma niyetiyle şükür için dua ve ibadet ediniz.

Değerlendirme

Şekil 338 İki Şerefeli Camii minberi (Sarı, 2021)

Şekil 339 İki Şerefeli Camii minber alınlık yazısı (Sarı, 2021)

Caminin minberinde dikdörtgen bir levha içerisinde bulunan K. Tevhit Sülüs yazısı olup satır istifi şeklindedir. Panonun etrafında ahşap, krem renk ince bir bordür yer alır. Yazıdaki lamelif, mim, vav gözü ve bazı mühmel harf ve hareketlerin içerisi kırmızı renkle boyanmıştır (Şekil 338-339).

Cami mihrabının ikinci bordürün derinliği 5 cm genişliği 18 cm iç bükey profillidir. Ek yerleri belirgin olan levha 65 cm uzunluğundadır. Burada bulunan Sülüs Kelime-i Tevhit yazısına baktığımızda, alçak kabartma olan yazı üzerindeki boya, alçı katmanlarından olsa gerek artık netliğini kaybetmiştir. Okunaklı bir yazı olmamakla birlikte diğer bazı mihraplarda gördüğümüz yazı özelliklerine haizdir. Yazı zemininde bulunan seyrek Rumi desenler çok seçilememektedir (Şekil 340).

Köşelik ve dördüncü bordür arasında bulunan mihrap alınlığı 82 cm yüksekliğinde yatay dikdörtgen iki yazı panosundan meydana gelir (Şekil 341). Yazı levhasını yatay olarak ince bir halat silme ikiye ayırmaktadır. Burada iki satırlık yazı görüntüsü oluşsa da her iki pano da aynı kalıptan çoğaltılmıştır. Her iki panoda aynı yazı üçer defa birbirini peş peşe takip eden bir istif olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazı kalıbının ek yerleri bellidir. İki satırlı bir düzende istiflenmiş yazının zemininde olduğu düşünülen, fakat zaman içerisinde sadece doku katmanı olarak görünen tezyini süslemeler artık seçilememektedir. B. Eskici de yazı zemininde güçlükçe

seçilen yüzeysel kabartma bitkisel motifler olduğunu dile getirir. Yazı hareketleri varsa da belirgin değildir. Elifler kalından inceye doğru çizgisel bir formda dikkat çeker. Dört sıra mukarnas dizinin yer aldığı, 135 cm yükseklikteki dar ve uzun kavsara ile nişin alt kısmı arasında birinci bordürde bulunan Kelime-i Tevhit'in tekrarlandığı bir yazı kuşağı vardır (Şekil 342). Bordürdeki K. Tevhit yazısıyla aynı karaktere sahiptir.

Şekil 340 İki Şerefeli Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 341 İki Şerefeli Camii mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Şekil 342 İki Şerefeli Camii mihrabı niş ve kavsaranın alt kısmındaki K. Tevhid yazı kuşağı (Sarı, 2021)

Şekil 343 İki Şerefeli Camii kitâbesi (Sarı, 2021)

Pencere alınlıklarındaki yazıya baktığımızda buradaki Sülüs Kelime-i Tevhit yatay bir panoda iki satır düzeninde yazılmıştır. Ahşap üzerine sarı yaldız boyayla yazılmış olan levhanın etrafı da kalem işleri de süslüdür. Düz çizgiler daha düz, çanaklar daha geniş, yuvarlak hatlar daha yuvarlak olarak karşımıza çıkar. Bazı çizgilerin kesişim yeri ya da bazı harflerin gözleri (mim, lamelif, vav gözü ve la ile, ilahe deki lam'ın, lamelif'in elifinin kesiştiği çizgilerin arasındaki boşluk) kırmızı boyayla doldurulmuştur. Yazı zemini koyu renkte olup, hareke olarak şedde ve mühmel harf olarak güzel he dışında başka bir işaret kullanılmamıştır. “Muhammed Resulullah” derken iki satır olarak yapılan yazı terkibinden ötürü sol taraf daha sıkışık ve girift görünürken, sağdaki “Lailahe illallah” yazılı kısım daha sade ve ferah durmaktadır.

Caminin kitâbesine baktığımızda hemen giriş kapısı üzerinde 6'lı gruplar halinde Sülüsle yazılmış levhayı görmekteyiz (Şekil 343). Kendi içerisinde çevrelenip sınırlandırılmış bu 6'lı grup yazı tek ya da çift satır halinde terkip edilmiştir. Levhanın içerisinde, yazı zemini veya çevresinde her hangi bir süsleme unsuru yoktur.

Satır düzenine baktığımızda genelde istifin iki satıra kadar çıktığını görüyoruz. Levhanın ortasında alttan bir ve ikinci yazı gruplarının arasında denk düşecek şekilde küçük bir bölmenin içerisine tarih yazılmıştır.

Noktalar yerleştirilmiş, ama harekeler kullanılmamıştır. Sadece uzun fetha kullanımını sol üstten ikinci yazı istifinde görmekteyiz. Onun dışında tirfil ve bazı tezyini işaretlerin kullanımına az da olsa rastlıyoruz.

3.31. KAĞNICIOĞLU – KAĞNICI – KAĞNIPAZARI (GANİAĞA) CAMİİ

Katalog No: 31

Şekil No: 344-352

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 17-18.yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 344 Kağncioğlu Camii eski fotoğrafı
(VGM Arşivi)

Şekil 345 Kağncioğlu Camii (Sarı,
2021)

Kitâbesi bulunmayan caminin mimari özelliği olmamakla birlikte, mihrap stili ve ahşap tavan özelliği ile 17.yy. sonu veya 18.yy.'a tarihlendirilir³⁶⁷. Arşiv kayıtlarında geçen bilgilere göre, H.1160 / M.1747'de mescidin yanına bir medrese yapılmıştır. Mescidin minber ilavesiyle camiye dönüştürüldüğü, bitişiğinde bulunan medresenin de Mermer Zade adıyla tanınan Ali Ağa İbrahim tarafından 1747'de yaptırıldığı Şer'îye sicil kayıtlarında geçmektedir³⁶⁸. Bundan ötürü caminin 1747'den

³⁶⁷ Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, 74.

³⁶⁸ Bkz. R. Özdemir, 57.

önce yaptırıldığı anlaşılmaktadır³⁶⁹.

Cami, Denizciler caddesindedir. Temeli taştan olup, kerpiç duvarlı, ahşap hatıllı, taş kaidelidir. 1965 yılında eklenmiş olan minaresi küçüktür³⁷⁰ (Şekil 344-345). Eski zamanda caminin bulunduğu yerde kağnı pazarı olduğu için burası da bu şekilde adlandırılmıştır³⁷¹.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (İkinci bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir³⁷².

Metin (Dördüncü bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينُ

Okunuşu:

³⁶⁹ Eskici, Ankara Mihrapları, 157.

³⁷⁰ Ankara Vakıf Eserleri, 57.

³⁷¹ Konyalı, Ankara Camileri, 58.

³⁷² TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür³⁷³.

Metin (Alınlık-üstteki):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu: Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başkasına da tapmayın³⁷⁴. (Cin,18)

Metin (Alınlık- alttaki):

يَا خَالِقَ الْقَلَمِ وَالْوَحْيِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem.

Türkçe Anlamı: Kalem ve Levh-i Mahfuzu yaratan Allah³⁷⁵.

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçı üzerine yeşil boyalı zeminde kalem işi.

Renk: Sarı

Dil: Arapça

Metin (Kavsara ile nişin alt kısmı):

³⁷³ Sİ, "Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası" (Erişim 13 Şubat 2023). Erişim 13 Şubat 2023. .

³⁷⁴ DİB, "Kur'ân-ı Kerîm" (Erişim 13 Şubat 2023).

³⁷⁵ MD, "Ya Halika'l Levhi ve'l-Kalem" (Erişim 10 Aralık 2022).

دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا

Okunuşu: Küllemâ de hale aleyhâ Zekeriyya'l-Mihra be vecede inde ha rızkan.

Türkçe Anlamı: Zekeriya onun bulunduğu yere, mabetteki her odaya girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur. (Âl-i İmran, 37)

Değerlendirme

Mimari özelliği olmayan camii, Ankara'daki 18.yy. başlarına tarihlenen Leblebicioğlu, Hacı Bayram, Hacı İlyas, Ağaçayak ve Zincirli camilerinin mihraplarıyla aynı karaktere sahiptir³⁷⁶ (Şekil 346-347-348-349).

Şekil 346 Kağncioğlu Camii harimi ve mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 347 Kağncioğlu Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Caminin mihrabında kavsara ile nişin alt kısmı arasındaki yazı için B. Eskici; burada birinci bordürdeki Kelime-i Tevhit'in tekrarlandığı bir yazı kuşağından bahseder. Günümüzde burada Âl-i İmran 37.ayet yazılı bulunmaktadır (Şekil 350). Mihrap alınlıklarında karşımıza çıkan bu ayet genelde yarıda kesilmiştir, ama burada cümlenin tamamı yer almaktadır. Ayrıca bu yazının hattatının imzası da yazının altında yer almaktadır. İmza Muhammed Ali olarak yazılmış fakat altında bulunan tarihi, silinen boyalardan ötürü okunamamıştır.

Nişin alt kısmının yüksekliği 233 cm genişliği 87 cm ve derinliği 60 cm olup beş kenarlıdır. Kavsara ile nişin arasındaki kalan bu yazı koyu yeşil bir zemin

³⁷⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 157; Bkz. Mihrap ve yazı özellikleri için katalog 2-22-25-35-55.

üzerine Krem tonlarında bir renk kullanılarak kalem işi tekniğiyle geçirilmiştir (Şekil 351). Bu yazının ketebesesi ve tarih istifin alt kısmında yazılıdır. Etrafında tezyinat olmayan yazının hareketleri, tezyini işaretleri ve mühmel harfleri mevcuttur. Tek satırlık istif düzeni içerisinde terkip edilmiştir.

Camideki pencere pervazlarında kalem işleri mevcuttur, ayrıca pencere alınlıklarındaki yazı günümüzde artık silinmiş de olsa izlerden K. Tevhit yazı kuşağının yazılı olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 352).

Şekil 348 Kağncıoğlu Camii mihrap detayı
(Sarı, 2021)

Şekil 349 Kağncıoğlu Camii mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Şekil 350 Kağnıcıoğlu Camii mihrabı kavsara ve nişin altındaki yazı kuşağı (Sarı, 2021)

Şekil 351 Kağnıcıoğlu Camii mihrabı kavsara ve nişin altındaki yazı kuşağı detayı (Sarı, 2021)

Şekil 352 Kağnıcıoğlu Camii pencere alınlıklarındaki yazı panosu (Sarı, 2021)

3.32. KARACABEY CAMİİ

Katalog No: 32

Şekil No: 353-364

Çizim No: 41

Yapılış Tarihi: 15.yüzyıl.

Banisi: Osmanlı beylerinden Celalettin Karacabey.

Şekil 353 Karacabey Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 354 Karacabey Camii (Sarı, 2021)

Caminin Mimari Özellikleri

Yapım tarihi kesin şekilde belli olmayan caminin kitâbe ve vakfiyesine göre 1427/28-1440 tarihleri arasında yapıldığı kabul edilir. Mihrap da yapının inşasıyla beraber aynı tarihlerde yapılmış olmalıdır. Teknik ve üslup özellikleri bunu doğrular³⁷⁷.

³⁷⁷ Eskici, Ankara Mihrapları, 48.

Günümüzde Hacettepe Üniversitesi Merkez Kampüsü içerisinde bulunan cami ve türbesi, mülhak Karacabey Vakfı'na kayıtlıdır (Şekil 353-354). Cami yanında yer alan türbenin 1444-1445 tarihli kitâbesine göre 15.yüzyılda Osmanlı beylerinden Karacabey tarafından yaptırıldığını anlamaktayız. Üstü kubbeli, orta kısmında ibadet mekânı olan cami zaviyeli camiler tipindedir. Kuzey tarafın iki yanına bitişik halde kare planlı birer oda ve kuzeyde son cemaat yeri ile ters T planı ortaya çıkmıştır. Yapımında devşirme malzemeler, moloz taş, tuğla ve az miktarda çinî kullanılmıştır³⁷⁸ (Şekil 355-356).

Şekil 355 Karacabey Camii bahçe kapısı ve Karacabey çeşmesi (Sarı, 2021)

Şekil 356 Karacabey Camii harimi (Sarı, 2021)

Caminin kuzey batısında minaresi yer almaktadır (Şekil 357-358). Minarenin alt kısmı antik çağlara ait devirme parçalardan müteşekkildir. Minaresinin üst kısmı tuğla ile yapılmıştır.

İ. H. Konyalı, Ankara'nın en iyi ve bize kadar İkinci Murat devrinin bariz hususiyetlerini muhafaza ederek gelebilmiş en güzel abidelerden biri olduğunu, minaresinin de yine Ankara'da eşsiz olduğunu ifade eder.

Mabede iki yığma ve iki mermer sütunun üzerinde yükselen beş kubbe aydınlık bir son cemaat yeri oluşturmaktadır. Giriş kapısının üzerindeki kubbe derindir (Şekil 359). Minarenin sekiz cepheli küpünün hariçte kalan taraflarında

³⁷⁸ Ankara Vakıf Eserleri, 59.

devrinin kıymetli çinîleri bulunur. Kûpün üst tarafındaki kısımda da çeşitli renklerde ve helezonik şekilde minareye sarılı kalın çinîler yer almaktadır³⁷⁹.

Şekil 357 Karacabey Camii dış duvarları ve mermer sütunlar (Sarı, 2021)

Şekil 358 Karacabey Camii minaresi (Sarı, 2021)

Şekil 359 Karacabey Camii giriş kapısı (Sarı, 2021)

Caminin Minberi

Yazı Çeşidi: Kûfi

Malzeme ve Teknik: Kalem işi

Renk: Sarı yaldız

³⁷⁹ Konyalı, *Ankara Camileri*, 59-60.

Dil: Arapça

Metin (Minber alınlığı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينُ

Okunuşu:

Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür³⁸⁰.

Değerlendirme

Mihrabı, doğudaki kare planlı tabhane odasının güney duvarı orta kısmında yer almaktadır (Şekil 360-361). Mihrap çerçevesi iç mekâna doğru çıkıntı yapmaktadır. Ana mekânın güney duvarı ortasında bulunan mihrap yakın tarihlerde yapılmış olup basitçedir.

³⁸⁰ Sî, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

Şekil 360 Karacabey Camii minber ve mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 361 Karacabey Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 362 Karacabey Camii mihrap detayı (Sarı, 2021)

Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış olan mihrap süslemesi alçak kabartmadır. Mihrap nişini farklı genişliklerde üç bordür kuşatır (Şekil 362). Birinci bordürde Rumili sarmaşık bordür boyunca dolanır, fakat boya tabakalarından ötürü güçlükle seçilmektedir. İkinci bordürde alçak kabartma olarak, içleri boş altıgen ve çokgenlerden oluşan geometrik geçmeler bulunur. Alınlığı bulunmaz. Yarım kubbe şeklindeki kavsara bozulmuş ve düz bir şekilde sıvanmıştır³⁸¹.

³⁸¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 46-47.

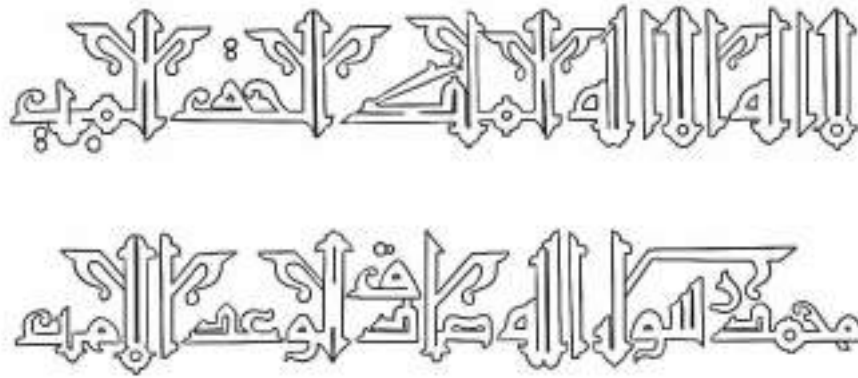
Ahşaptan minberinin alnlık kısmındaki yazı Kûfi hattıyla lacivert zemin üzerine sarı yıldızla yazılıdır (Şekil 363-364/Çizim 41). Altı üstlü iki dikdörtgen panodan oluşur. “Sadık” kelimesinin son harfi kaf, dal harfinin üzerine konumlandırılmış ve satır yazısı formundayken burada satır istifi yapılmış olduğunu gözlemliyoruz.

Şekil 363 Karacabey Camii minberi (Sarı, 2021)

Şekil 364 Karacabey Camii minber alnlık yazısı (Sarı, 2021)

Çizim 41 Karacabey Camii minber alnlık yazısı

3.33. KAYABAŞI CAMİİ

Katalog No: 33

Şekil No: 365-370

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 19.yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Caminin Mimari Özellikleri ve Değerlendirme

Şekil 365 Kayabaşı Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 366 Kayabaşı Camii uzaktan görünümü (Sarı, 2021)

Kale Mahallesi'nde bulunan cami, buradaki küçük bir kayalık üstüne inşa edildiği için Kayabaşı ismi verilmiştir (Şekil 365-366). Caminin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Fakat ilk inşa tarihinin 19.yy. olduğu tahmin edilmektedir. Ahşap tavanlı, kırma çatılı olan caminin alt kısmı moloz taş, üst kısmı kerpiçtendir (Şekil 367). Kuzeyinde bulunan kadınlar mahfili vardır, buranın sonradan camiye eklendiği anlaşılmaktadır (Şekil 368-369). Caminin beden duvarlarının yanından yukarı yükselen ufak ahşaptan bir şerefesi ve yine ahşaptan yüksek bir minaresi bulunur. Cami, 2007 yılında tadilat geçirmiştir³⁸².

³⁸² Ankara Vakıf Eserleri, 63.

Mihrap ya da minberinde hat unsuru bulunmaz. Cami içerisinde duvarlarda ve mihrap üzerinde yakın tarihe ait ve hattatı Cağfer olarak okuduğumuz hat levhaları vardır (Şekil 370). Bu levhalar da İsm-i Nebi, Lafza-i Celal, Âl-i İmran 173- İhlas Suresi ve Bakara 144.ayetlerin zerendud olarak yazılıdır. İ. H. Konyalı'nın ifade ettiği üzere, mihrap adi sıvayla yapılmış olup, herhangi bir tezyini ve mimari kıymeti bulunmamaktadır.

Şekil 367 Kayabaşı Camii (Sarı, 2021)

Şekil 368 Kayabaşı Camii harimi (Sarı, 2021)

Şekil 369 Kayabaşı Camii minber ve bayanlar mahfili (Sarı, 2021)

Şekil 370 Kayabaşı Camii mihrap ve üst kısımdaki hat levhalar (Sarı, 2021)

3.34. KURŞUNLU CAMİİ

Katalog No: 34

Şekil No: 371-376

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 15.yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 371 Kurşunlu Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 372 Kurşunlu Camii- (Sarı, 2021)

Kim tarafından yaptırıldığı bilinmeyen cami, Samanpazarı'nda Anafartalar Caddesi'nde yer almaktadır (Şekil 371-372). 15.yy. Osmanlı mimarisinde görülen merkezi tek kubbeli mescitler tarzında inşa edilmiştir³⁸³.

G. Öney, “yapının kitâbesi yoktur ve cami, mimari tarzına göre 16.yüzyıla tarihlendirilir” der. Mihrap, şekil ve teknik olarak aynı olmakla beraber, süslemelerdeki motif ve kompozisyon özellikleri açısından Ankara'daki 14-15. yüzyıla tarihlendirilen mihrap örneklerinden farklıdır. Bazı istisnai durumlar olsa da kullanılan motif ve kalıpların değiştiğini görürüz. Bu durumda mihrap, yapı ile

³⁸³ Eskici, Ankara Mihrapları, 118.

birlikte 16. yüzyıla ait olmalıdır³⁸⁴. İ.H. Konyalı, kubbesinin kurşunla örtülü olduğunu ve adını da bu kurşunlardan aldığını ifade eder.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Birinci Bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir³⁸⁵.

Şekil 373 Kurşunlu Camii harimi (Sarı, 2021)

Şekil 374 Kurşunlu Camii mihrabı (Sarı, 2021)

³⁸⁴ Ankara Vakıf Eserleri, 65.

³⁸⁵ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

Değerlendirme

Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış mihrabının süslemesi alçak kabartmadır. Harimin güney duvarı ortasında yer almaktadır (Şekil 373). Orijinal durumunu büyük ölçüde korumaktadır. Birinci bordürün alt kısımları ve sütünce başlıkları kısmen bozulmuştur. Mihrap yüzeyi altın yaldız ve beyaz yağlı boyayla kaplıdır (Şekil 374).

Şekil 375 Kurşunlu Camii mihrab bordürleri (Sarı, 2021)

Şekil 376 Kurşunlu Camii mihrap birinci bordüründeki K. Tevhid yazı detayı (Sarı, 2021)

Birinci bordürde Sülüs yazıyla ‘Kelime-i Tevhit’ yazılıdır (Şekil 375-376). Aynı ibare bordür boyunca 16 kez tekrar etmektedir. İkinci bordürde yıldızlı geometrik geçmeler bulunmaktadır. Kavsara ve nişin alt kısmında Rumilerden oluşan yatay, dikdörtgen, ince bir süsleme şeridi bulunmaktadır. Bunun alt kısmında da dairesel kabaralar alt alta sıralanmaktadır³⁸⁶.

Sonradan ilave edildiği bilinen ahşap minberinin alınlığında ufak, dikdörtgen bir pano içerisinde Ta’lik Besmele yazılıdır.

Harim kısmında mihrabın üzerinde, bazı camilerde karşımıza çıkan, Cağfer imzalı zerendud levhalardan Bakara 144. ayet “Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir (Ey Müslümanlar!)”³⁸⁷ yer almaktadır. Bu levhanın iki tarafında “Allah

³⁸⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 116-118.

³⁸⁷ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

(c.c)”, “Muhammed (s.a.v)” isimleri ve diğer duvar boşluklarında Hülefa-i Râşidin ve “Hasan (r.a)” ve “Hüseyn (r.a)” in isimleri sekizgen form içerisinde zerendud lehva olarak asılıdır.

3.35. LEBLEBİCİOĞLU CAMİİ

Katalog No: 35

Şekil No: 377-386

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 18. yüzyıl. (H.1225 / M.1713)

Banisi: Ankara Müftüsü Kantar Zade Mustafa Bey ve Oğulları³⁸⁸.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 377 Leblebicioğlu Camii eski fotoğraf (VGM Arşivi)

Şekil 378 Leblebicioğlu Camii (Sarı, 2021)

Denizciler caddesi Kargı sokakta bulunan camii, dikdörtgen planlı olup, taş kaideye kerpiç duvarlı, çatısı kiremit kaplıdır (Şekil 377-378). Camininin kitâbesinden anladığımızı göre mabed 1713 tarihinde inşa edilmiştir. Ahşap tavanlı harimin güney duvarında bulunan alçı mihrap tavana kadar yükselir (Şekil 379). Farklı dönemlerde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından caminin onarımı yapılmıştır³⁸⁹.

Mihrap, üslup ve şekil bakımından erken dönem olarak bilinen 14-15.yy. örneklerinden ayrılıp, cami ile aynı tarihlerde yapılmış olmalıdır. Ankara'da bu tarz mihraplar açısından tarihi bilinen en eski mihrap buradaki mihrap olduğundan,

³⁸⁸ Kitâbe için bkz. M. Y. Akyurt, Ankara Kitâbeleri, 26-27; İ. H. Konyalı, Ankara Camileri, 69-70; G. Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, 75-76; Anonim, Vakıf Abideler,1, 421-22.

³⁸⁹ Ankara Vakıf Eserleri, 66.

benzer üslupta yapılmış olan diğer mihrapların tarihlendirilmesine yardımcı olur. Bu bakımdan caminin mihrabı ayrı bir önem arz eder³⁹⁰.

İ. H. Konyalı, kapısının üzerindeki 16 satırlık kitâbe ve mabedin içinde asılı olan talik bir levhadan bahseder. B. Eskici, bu kitâbenin içteki giriş kapısında olduğunu ifade eder, fakat günümüzde bu levha ve kitâbeye rastlanmamaktadır.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (İkinci bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir.³⁹¹

Metin (Dördüncü bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينِ

Okunuşu:

³⁹⁰ Eskici, Ankara Mihrapları, 123.

³⁹¹ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür³⁹².

Metin (Alınlık üstten ikinci pano ve altıncı pano – ikisinde de aynı dua yazılıdır):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu: Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başkasına da tapmayın³⁹³. (Cin,18)

Metin (Alınlık üstten dördüncü pano):

يَا خَالِقَ اللَّوْحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem.

Türkçe Anlamı: Kalem ve Levh-i Mahfuzu yaratan Allah³⁹⁴.

Metin (Alınlık üstten yedinci pano):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينِ

Okunuşu:

Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi

³⁹² Sİ, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

³⁹³ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

³⁹⁴ MD, “Ya Halika'l-Levhi ve'l-Kalem” (Erişim 10 Aralık 2022).

sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür³⁹⁵.

Değerlendirme

B. Eskici, mihrabın kenar bordürlerinin zeminden 220 cm yüksekliğe kadar ve mihrap hücresinin köşelikten başlayarak tamamının bozuk ve düz sıvalı olduğunu, ayrıca niş içinin yeniden düzenlenip yüzeyinin altın yaldızla boyandığını ifade eder (Şekil 379-380-381). Günümüzde mihrabın tamamı, niş içi de dâhil beyaz boyayla kaplıdır.

Şekil 379 Lelebicioğlu Camii mihrabı
(Sarı, 2021)

Şekil 380 Lelebicioğlu Camii harimi (Sarı, 2021)

³⁹⁵ Sİ, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

Şekil 381 Lelebicioğlu Camii mihrabının eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 382 Lelebicioğlu Camii mihrap bordürleri (Sarı, 2021)

Orijinalliğini kısmen korumuş olan mihrabın boyutu 720 cm yükseklikte, 348 cm genişliğindedir. Mihrabın etrafı farklı genişliklerde dört bordür kuşağından oluşur (Şekil 382). İkinci ve dördüncü bordürde ve alınlık kısmında hat yazıları bulunur³⁹⁶ (Şekil 383-384-385). B. Eskici, köşelik ile dördüncü bordür arasına yerleştirilen 7 adet yatay hat yazılı panodan bahseder, fakat bu yedi panonun üstten 2, 4, 6 ve 7. panolarda hat yazısı bulunur. Diğer iki panodaki yazılar tamamen boyayla kaplanmış, düz bir satır olarak karşımıza çıkar.

Minber alınlığında Cağfer isimli hattatın mavi zemin üzerine sarı yaldızlı Celi Sülüs levhası asılıdır. Burada Âl-i İmran, 37. ayet yazılıdır (Şekil 386):

كَلِمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

“Zekeriya onun bulunduğu yere, mabetteki her odaya girdiğinde³⁹⁷,”

³⁹⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 122-123.

³⁹⁷ Sİ, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

Şekil 383 Lelebicioğlu Camii mihrap alınlık panoları 1 (Sarı, 2021)

Şekil 384 Lelebicioğlu Camii mihrap alınlık panoları 2 (Sarı, 2021)

Şekil 385 Lelebicioğlu Camii mihrap alınlık panoları 3 (Sarı, 2021)

Şekil 386 Lelebicioğlu Camii minber alnlık levhası
(Sarı, 2021)

3.36. MEHMET ÇELEBİ MESCİDİ

Katalog No: 36

Şekil No: 387-393

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 19.yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Şekil 387 Mehmet Çelebi Mescidi eski fotoğrafı
(VGM Arşivi)

Şekil 388 Mehmet Çelebi Mescidi (Sarı, 2021)

Mescidin Mimari Özellikleri

Mimari özellikleri göz önüne alınarak 19.yüzyıla tarihlendirilen mescit Hacettepe Mahallesi'nde yer almaktadır (Şekil 387-388). Dikdörtgen planlı caminin minaresi ahşap, kırma kiremit çatılı, ahşap hatıllı, kerpiç duvarlı ve sade bir yapıdır. Alçı kalıplama tekniğiyle yapılmış mihrabı bünyesindeki çiçek desenleri ve geometrik motifleriyle diğer Ankara mihraplarından ayrılır (Şekil 389). Mescit, 2011 yılında tamirat geçirmiştir³⁹⁸.

³⁹⁸ Ankara Vakıf Eserleri, 68.

Şekil 389 Mehmet Çelebi Mescidi harimi (Sarı, 2021)

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Dördüncü Bordür ve Kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir³⁹⁹.

Metin (Kavsara içleri):

³⁹⁹ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

يا الله

Okunuşu: Ya Allah

Türkçe Anlamı: İlah

Değerlendirme

Altın sarısı yaldızla mihrap bordürünü kuşatan Sülüs Kelime-i Tevhit yazısı bazı kısımlarda kesintiye uğramıştır (Şekil 390-391-392). Yazıda şedde ve sondaki Allah lafzının sonundaki okutucu he haricinde harekeler, tezyini ve mühmel işaretler bulunmamaktadır. Her bir K. Tevhit yazısı kendinden bir önceki yazıyla küçük sütunu andıran motiflerle ayrılmıştır. Bu yazı kuşağı mihrabın yarısından itibaren başlayıp yukarı devam etmektedir. Yazı bordürünün altında kalan kısım da beyaz boyayla örtülü ve tam seçilemeyen kabartmalar mevcuttur.

Şekil 390 Mehmet Çelebi Mescidi mihrabı
(Sarı, 2021)

Şekil 391 Mehmet Çelebi Mescidi mihrab dördüncü
bordürü (Sarı, 2021)

Şekil 392 Mehmet Çelebi Mescidi mihrap dördüncü bordüründeki K. Tevhid (Sarı, 2021)

Şekil 393 Mehmet Çelebi Mescidi mihrap dördüncü bordürü (Sarı, 2021)

Mihrap nişi ve kavsara altındaki kısımda Kelime-i Tevhit kuşağı birkaç defa tekrarlanmaktadır (Şekil 393). Buradaki yazılar da altın yaldızla yazılı ve bordürdeki yazıyla aynı özelliklere sahiptir. İki kere tekrar eden K. Tevhit'den sonra son kısımda tekrar “Muhammedun Resulullah” yazılıdır. Yani peş peşe iki kez bu ibare tekrar etmektedir. Bu yazı kuşağının üzerinde kavsaraların altında daha küçük yazıyla “Ya Allah” kelimesi 7 kere yazılı olarak peş peşe gelmektedir.

3.37. MİSAFİR (MUSA) FAKİH MESCİDİ

Katalog No: 37

Şekil No: 394-398

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 19. yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 394 Misafir Fakih Mescidi eski fotoğrafı
(VGM Arşivi)

Şekil 395 Misafir Fakih Mescidi (Sarı, 2023)

Kitâbesine rastlanmamış olan mescit, İç Kale'de Ali Taşı sokakta bulunmaktadır (Şekil 394-395). Mihrap ve mimari özellikleri göz önüne alınarak 19.yy..'a tarihlendirilmektedir. Duvarı taş temelli, bazı kısımlarında ahşap hatilla desteklenmiş kerpiç duvarlı olup, boyuna dikdörtgen planlıdır. Kuzeyinde son cemaat yeri bulunur, önceleri açık olan bu kısım sonrasında kapatılmıştır. Harimde güney duvarının ortasında, dışa doğru hafif çıkıntılı şekilde alçı mihrabı bulunur ve kendine özgüdür (Şekil 396). Mescidin ahşap minaresi vardır. Kuzey tarafında bir mezar bulunur ve bu mezarın mescidi yaptıran ve mescide ismini veren zata ait

olduğu düşünölmektedir⁴⁰⁰.

Şekil 396 Misafir Fakih Mescidi harimi ve mihrabı (Sarı, 2023)

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Birinci Bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın

⁴⁰⁰ Ankara Vakıf Eserleri, 68.

elçisidir⁴⁰¹.

Metin (Alınlık):

كلما دخل عَلَيْهَا زَكْرِيَّا الْمِحْرَابَ

Okunuşu: Kullemâ dehale aleyhâ Zekeriyya'l-Mihrabe.

Türkçe Anlamı: Zekeriya onun bulunduğu yere, mabetteki her odaya girdiğinde⁴⁰². (Âl-i İmran,37)

Değerlendirme

Alçıdan yapılmış mihrabının kenarı ince bir çerçeve olup, burada peş peşe tekrar eden Kelime-i Tevhit yazısı Sülüs ile yazılıdır (Şekil 397). Kelime-i Tevhit yazısı mihrabın sağ ve sol tarafında peş peşe üçer kez tekrar etmekte, mihrabın üst kısmında da 2 kez tekrar eder, fakat ikinci tekrar yarıda kesilmiştir. Buradaki yazıların harekesi bulunmamaktadır. Her bir K. Tehvid yazısının sonunda küçük bir yazı ya da rakama benzer şekiller vardır, fakat ne olduğu anlaşılamamıştır.

Yazılar altın yaldız olup zemin beyaz boyalıdır. Mihrap alınlığında harekeli olarak bir ayet yine altın yaldızla yazılıdır (Şekil 398). Buradaki yazının hareketleri ve tezyini işaretleri mevcuttur. Bunların dışında başka bir hat yazısı örneğine rastlanmamaktadır.

⁴⁰¹ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

⁴⁰² Sİ, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

Şekil 397 Misafir Fakih Mescidi mihrabı
(Sarı, 2023)

Şekil 398 Misafir Fakih Mescidi mihrap alınlığı ve bordür
(Sarı, 2023)

3.38. MOLLA BÜYÜK CAMİİ

Katalog No: 38

Şekil No: 399-405

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 14-15.yüzyıl.

Banisi: Tahsildar Zade Ahmed Efendi'nin kızı Zehra Hanım⁴⁰³.

Şekil 399 Molla Büyük Camii eski fotoğrafı
(VGM Arşivi)

Şekil 400 Molla Büyük Camii (Sarı, 2021)

Caminin Mimari Özellikleri

Benzer özellikteki örneklerine göre 14-15. yüzyıllara tarihlendirilen mescit, Kale Mahallesi'ndeki bir tepenin kenarında bulunur (Şekil 399-400). Mescidin temelinde kullanılan sütun başlıkları ve muhteşem mermerlerin yanı sıra mabedin önünde de pek çok sütun başlığı ve mermer sütun parçaları bulunmaktadır. Yapının duvarları ahşap hatıllı olup, kaidesinde iri blok taşlar kullanılmış, enine dikdörtgen planlı bir özelliktedir. Caminin, biri orta kısımda ve ikisi duvara gömülü olarak ahşap

⁴⁰³ VGM Arşivi.

sütunları bulunmaktadır⁴⁰⁴ (Şekil 401).

Görkemli bir sanat eseri olan alçı mihrabı vardır (Şekil 401-402). İ.H. Konyalı, Mihrabın üç tarafında 25 adet kıymetli çinî tabak saydığını ifade eder. B. Eskici, bordürün de geometrik kompozisyona uygun şekilde yerleştirilmiş toplam 27 kâse olduğunu belirtir. Günümüzde bordür boyunca 27 kâse halen bulunmaktadır. Mescit iken 1941 yılında minber ilavesi ile camiye dönüştürülmüştür⁴⁰⁵.

Şekil 401 Molla Büyük Camii harimi ve mihrabı (Sarı, 2021)

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Birinci Bordür):

⁴⁰⁴ Ankara Vakıf Eserleri, 70.

⁴⁰⁵ Konyalı, *Ankara Camileri*, 75-76.

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir⁴⁰⁶.

Değerlendirme

Orijinal durumunu büyük ölçüde korumuş olan mihrap, alçıdan kalıplama tekniğiyle kalıplar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartmadır (Şekil 402). Yüzeyi değişik renklerde boyandığından, bu boya katmanları motifleri kısmi olarak örtmektedir. Mihrap nişini farklı genişlikte üç bordür kuşatmaktadır. Birinci bordürde Sülüs yazıyla Kelime-i Tevhit bordür boyu tekrarlanmaktadır (Şekil 403). Mihrap nişi ve kavsara arasında Rumi desenli motifler birbirini tekrar ederek süsleme şeridini tamamlamaktadır⁴⁰⁷.

Şekil 402 Molla Büyük Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 403 Molla Büyük Camii mihrab birinci, ikinci bordür ve çini kaseler (Sarı, 2021)

Bordür boyunca kompozisyona uyumlu şekilde yerleştirilmiş olan 27 adet kâse, her biri 2-3 cm. derinlikte ve 12 cm. çapında olup, geometrik kompozisyonların

⁴⁰⁶ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

⁴⁰⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 77-80.

merkez kısmında yer alan sekizgenlerin şekline uygun şekilde kesilmiş ve yerleştirilmiştir (Şekil 403-404-405). Her bir kâsede farklı süsleme yer almaktadır. Birçoğu beyaz zemin üzerine lacivert desenli, bir kaçı da mavi beyazdır. Bir görüş bu kâselerin mihrabın yapımı esnasında yerleştirildiği iken bir görüş de sonradan buraya monte edildiğini benimsemektedir. Fakat kompozisyon bütünlüğünden ötürü mihrap yapımı esnasında alçı levhalar hazırlanırken kalıba yerleştirilmiştir. Mihrapta kullanılan bu kâseler ‘Milet işi’ olarak isimlendirilmektedir, 14.yy. ortalarından 15.yy. ortalarına kadar Beylikler devrinde çoğunlukla kullanılan kırmızı hamurlu erken Osmanlı seramikleri grubundan olduğu bilinir⁴⁰⁸.

Şekil 404 Molla Büyük Camii mihrap bordürleri (Sarı, 2021)

Şekil 405 Molla Büyük Camii mihrap ikinci bordürü detayı (Sarı, 2021)

⁴⁰⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 77-80.

3.39. POYRACI – HACI POYRAZ - BORYACI MESCİDİ

Katalog No: 39

Şekil No: 406-410

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 14-15. yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 406 Poyracı Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 407 Poyracı Mescidi (Sarı, 2021)

Mescidin inşa tarihine dair bir belge ya da kitâbenin bulunmadığını belirten Eskici'nin yanı sıra Öney, ahşap işçiliği ve mihrabı ile önem kazanan 14.-15. yy. Ankara mescitlerinden olduğunu ifade etmektedir⁴⁰⁹. Y. Demiriz de mihrap ve diğer süsleme özelliklerine göre mescidi 14.yy. sonu veya 15.yy.'ın ilk yarısı olarak tarihlendirmektedir⁴¹⁰.

Minberi bulunmayan mescidin kerpiçten yapıldığını, sağ ve sol tarafına olmak üzere kible yönünde iki penceresinin bulunduğunu ifade eden İbrahim Hakkı Konyalı, son cemaat yerine mescidin solundaki bahçenin içinden açılan merdivenle çıkıldığını belirtir. Günümüzde mescidin bahçesinden merdivenle birkaç basamak

⁴⁰⁹ G. Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, 37.

⁴¹⁰ Y. Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, 224.

inildikten sonra giriş kapısına ulaşılan mescit, zeminden aşağıda kalmaktadır (Şekil 406-407). Ayrıca kıblenin üst kısmında sağlı sollu birer tane ve mescidin yan duvarlarında yine birer penceresi bulunmaktadır.

Mescidin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Alınlıkta üst bölümdeki pano):

سبحان الله

Okunuşu: Sübhanallah

Türkçe Anlamı: Allah münezzehtir - Allah noksan sıfatlardan uzaktır.

Şekil 408 Poyracı Mescidi mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 409 Poyracı Mescidi mihrap bordür detayı ve K. Tevhid (Sarı, 2021)

Değerlendirme

Mihrap nişini iki farklı genişlikte bordür dolanmaktadır (Şekil 408-409). Dış bordür boyunca Kelime-i Tevhit tekrar etmektedir. Yazı zemininde nadir de olsa kıvrımdal ve Rumi dolgular dikkat çekmektedir. İkinci bordür de alçak kabartma olarak yıldızlı geometrik kompozisyon bulunur. Yakın zamanda kısmen bozuk olan bazı bölümlerinin (mukarnaslı kavsara ve nişin alt kısmı) aslına uygun şekilde yenilediği görülen mihrap ana karakterini korumaktadır ve beyaz yağlı boyayla örtülüdür. Alınlık kısmı yatay dikdörtgen iki farklı panodan müteşekkildir, buradaki Sülüs yazı olarak istifli metin 6 kez art arda tekrar edilmiştir. Altındaki panoda geometrik bir kompozisyon bulunmaktadır⁴¹¹ (Şekil 410).

Şekil 410 Poyracı Mescidi mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

⁴¹¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 23-24.

3.40. RAMAZAN ŞEMSETTİN – KALE PAZARI – KALEKAPISI CAMİİ

Katalog No: 40

Şekil No: 411-418

Çizim No: 42

Yapılış Tarihi: 17. yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Şekil 411 Ramazan Şemsettin Camii eski fotoğraf (VGM Arşivi)

Şekil 412 Ramazan Şemsettin Camii (Sarı, 2021)

Caminin Mimari Özellikleri

Kalenin içerisinde bulunan cami, Dışkale kapısından girince biraz ileride sol tarafta bulunmaktadır (Şekil 411-412). Caminin inşa tarihine dair net bir malumat veren bir kitâbe ya da belge bulunmamaktadır. Ramazan Şemsettin tarafından 17.yy..'da yaptırıldığı düşünülmektedir. Uzunlamasına dikdörtgen planlı caminin beden duvarları kaidesi taş olup, üst kısımları tuğla ve kerpiçten yapıp, ahşap hatıllarla desteklenir. Caminin yan kısmında sonradan eklendiği düşünülen son cemaat yeri bulunur. Kıırma çatılı caminin üzeri kiremitle örtülü ve doğu yönünde küçük, ahşap minaresi vardır. Alt kısımda bulunan pencerelerinin etrafında kalem işleri vardır⁴¹² (Şekil 413-414).

Pencere alınlıklarında Kelime-i Tevhit Sülüs olarak yazılıdır (Şekil 415).

⁴¹² Ankara Vakıf Eserleri, 72.

Şekil 413 Ramazan Şemsettin Camii harimi (Sarı, 2021)

Şekil 414 Ramazan Şemsettin Camii penceresinde kalemişleri (Sarı, 2021)

Şekil 415 Ramazan Şemsettin Camii pencere alnlık yazısı (Sarı, 2021)

Değerlendirme

Caminin mihrabı sade bir mahiyette olup, içeri kavisli bir şekildedir. Mihrabın yerden biraz yüksekte başlayan ilk bordüründe kabartma süslemeler bulunur (Şekil 416). Bu süslemelerin üzeri yaldız sarı boyayla kaplıdır. Mihrabın sağ ve solunda Celî Sülûs yazılı büyükçe iki levha vardır (Şekil 417). Bunlardan sağdakinde “Allah (c.c)” lafzı, diğerinde “Muhammed (s.a.v)” yazılıdır.

Şekil 416 Ramazan Şemsettin Camii mihrabı
(Sarı, 2021)

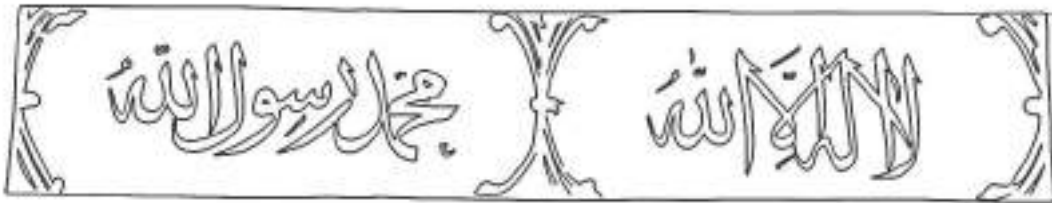

Şekil 417 Ramazan Şemsettin Camii mihrap
yanındaki hat levhaları (Sarı, 2021)

Pencere alınlıklarındaki Sülüs yazılar kahverengi zemin üzerine beyaz boyalıdır. Dikdörtgen bir pano içerisinde olup, iki bölümde yazılı olan K. Tevhid ibaresinin sağ ve sol kısmında sarı renkte süsleme bulunur (Şekil 418/Çizim 42).

Şekil 418 Ramazan Şemsettin Camii pencere alınlığındaki K.Tevhid yazısı (Sarı, 2021)

Çizim 42 Ramazan Şemsettin Camii pencere alınlığındaki K.Tevhid yazısı

3.41. RÜSTEM NAİL (DINDİN) MESCİDİ

Katalog No: 41

Şekil No: 419-425

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 14-15. Yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 419 Rüstem Nail Mescidi eski fotoğrafı
(VGM Arşivi)

Şekil 421 Rüstem Nail Mescidi (Sarı, 2021)

Mihrap stili ve duvar işçiliği göz önüne alınarak 14-15.yüzyıllara tarihlendirilen mescit, Ulucanlar Sakarya Mahallesi'nde bulunmaktadır (Şekil 419-420). Kısmi olarak yenilenmiş olan mabedin mihrabı, önemli sayılacak Ankara mescit mihraplarından biridir. Enine dikdörtgen planlı, ahşap hatıllı, kerpiç örgülü, düz tavanlı mescidin kitâbesi ve vakfiyesi yoktur. Mihrap, şekil ve üslup bakımından 14.yy. sonları veya 15.yüzyıla tarihlenen alçı mihrap özellikleriyle aynıdır. Süsleme ve geometrik kompozisyonlar bakımından 15.yüzyıla tarihlendirilmiş olan Geneği ve Hacı Doğan mescitlerinin mihrapları ile benzerlik gösterir⁴¹³.

Mescidin Mihrabı

⁴¹³ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 88-90.

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Alınlık):

نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ

Okunuşu: Ni'me'l-mevla ve ni'me'n-nasir

Türkçe Anlamı: O (c.c), ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır⁴¹⁴. (Enfal, 40)

Metin (Kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir⁴¹⁵.

Değerlendirme

Mescide girince hemen mihrap duvarının en sağında minber yer alır, tarihi bir kıymeti yoktur. Kalıplama tekniğiyle yapılmış olan alçı mihrap tavana kadar yükselir⁴¹⁶ (Şekil 421). Mihrabın her iki yanında sokağa açılan altlı, üstlü toplamda 4 pencere bulunmaktadır.

⁴¹⁴ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

⁴¹⁵ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

⁴¹⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 88-91.

Şekil 423 Rüstem Nail Mescidi harimi (Sarı, 2021)

Şekil 425 Rüstem Nail Mescidi mihrabı (Sarı, 2021)

Orijinalliğini tamamıyla muhafaza eden mescidin mihrap yüzeyinin beyaz yağlı boyayla kaplı olduğunu belirten B. Eskicinin aksine günümüzde mihrap yüzeyindeki yazılar yaldız boyayla boyalı durumdadır (Şekil 422).

Şekil 427 Rüstem Nail Mescidi ikinci bordür K. Tevhid detayı (Sarı, 2021)

Şekil 429 Rüstem Nail Mescidi mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

İkinci bordür boyunca tekrarlanan 'Kelime-i Tevhit' Sülüs yazıyla yazılıdır.

Yazı zemininde seyrek şekilde kıvrımdal ve Rumiler bulunur (Şekil 423). Alınlığın olduğu bölümde 50 cm yükseklikte dikdörtgen ve yatay bir yazı panosu bulunur. Burada Sülüs yazıyla Enfal Suresi, 40.ayet tek satır halinde olarak üç kere tekrarlanmaktadır. Yazı zemininde seyrek Rumilerden motifler mevcuttur. Başta da belirttiğimiz gibi bu yazılar sarı yıldızla boyalıdır (Şekil 424). Kavsara ile nişin alt bölümünde birinci bordürdeki ‘Kelime-i Tevhit’in tekrarlandığı yatay ve dikdörtgen bir yazı kuşağı yer almaktadır (Şekil 425). Buradaki yazılar zemindeki motiflerden de ötürü sıkışık bir görüntü arz etmektedir. Mescidin mihrabı Geneği ve Hacı Doğan mescitlerinin mihraplarına benzemektedir⁴¹⁷.

Şekil 431 Rüstem Nail Mescidi kavsara ile nişin alt kısmı
(Sarı, 2021)

⁴¹⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 88-91.

3.42. SABUNİ (KARANLIK - ÖĞLE) MESCİDİ

Katalog No: 42

Şekil No: 426-431

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 14-15. yüzyıl.

Banisi: Hacı Hasan⁴¹⁸.

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 433 Sabuni Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 435 Sabuni Mescidi (Sarı, 2021)

Şekil 434 Sabuni Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Mabed, Ankara'ya has bir tarzda inşa edilmiştir (Şekil 426-427). Üst kısımları kerpiçten, alt sıradaki pencerelerinden aşağı kısmı taş malzemedir. İ.H. Konyalı, mescidin cevizden kapısının Ankara'daki Etnografya müzesinde bulunduğunu ifade eder⁴¹⁹.

Mübarek Galip Bey de bu kapının İstanbul müzesinde olduğunu kaydetmiştir, bugün Etnografya Müzesi'nde sergilenen çift kanatlı, cevizden, orijinal ve çok tablalı

⁴¹⁸ VGM Arşivi.

⁴¹⁹ Konyalı, Ankara Camileri, 59-60.

kapısı, 14-15. yüzyıl oyma işçiliğinin en güzel örneğini teşkil etmektedir⁴²⁰.

Şekil 437 Sabuni Mescidi son cemaat alanı girrişi-Sarı, 2021

Kare planlı, taş kaideli olup, kırma çatılı ve üzeri kiremit kaplı olan mescide son cemaat alanından giriş yapılarak harime ulaşılır, giriş kapısı ahşaptandır. Son cemaat alanı dört ahşap direkle desteklenmektedir (Şekil 428). Orijinal kapısı ve mihrap stili göz önüne alındığında 14.yüzyıl sonu veya 15.yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴²¹. İçeriye girdiğimizde tam karşıda bizi mihrap karşılar (Şekil 429). Mihrabın sağlı sollu iki yanında aşağıda ve üstte olmak üzere dört tane penceresi bulunur.

⁴²⁰ Ankara Vakıf Eserleri, 75.

⁴²¹ Ankara Vakıf Eserleri, 75.

Şekil 439 Sabuni Mescidi mihrabı eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 441 Sabuni Mescidi harim ve mihrabı (Sarı, 2021)

Değerlendirme

Mihrabı orijinal halini kısmen korumuş, fakat muhtelif zamanlarda mihrabın onarımı yapılmıştır. Alçıdan kalıplama ile levhalar halinde yapılarak, süslemeleri alçak kabartmadır. Yüzeyi beyaz yağlı boyayla kaplıdır. Geometrik şekillerden oluşan Mihrap köşeliği belli dönemlerde onarımlar görmüştür⁴²².

Günümüzde mihrap alınlığı üzerinde, gümüş yaldız boyayla Sülüs yazının olduğu keçeden bir pano bulunmaktadır (Şekil 430-431). Bu keçeden panonun üzerinde Bakara 144.ayet yazılıdır⁴²³.

Yine mihrabın sağlı sollu her iki tarafında aynı malzeme kullanılarak üzerinde Sülüs yazı bulunan levhalar asılıdır. Bunlardan mihrabın sağındaki levhada ‘Allah (c.c)’ lafzı, yanında ‘Hz. Ebu Bekir’, mihrabın solundaki levhada ise ‘Hz. Muhammed (s.a.v)’, yanında ‘Hz. Ömer’ yazılıdır. Mihrabın üstünde, orta kısımda ayrıca ‘Allah (c.c) -Muhammed (s.a.v)’ istifli başka bir levha dikkatimizi çeker.

⁴²² Eskici, *Ankara Mihrapları*, 81-83.

⁴²³ Bkz. Mihrap alınlık yazısı için katalog 26-9.

Şekil 443 Sabuni Mescidi mihrabın günümüzdeki hali (Sarı, 2021)

3.43. SARAÇ SİNAN MESCİDİ

Katalog No: 43

Şekil No: 432-439

Çizim No: 43

Yapılış Tarihi: 13.yy. (M.1288).

Banisi: el-Hac Siraceddin.

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 445 Saraç Sinan Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 447 Saraç Sinan Mescidi (Sarı, 2021)

Kale Mahallesinde bulunan bu mescit, kitâbesine göre İkinci Gıyasettin döneminde yapılmıştır. Bitişğinde bulunan türbe ile enine dikdörtgen planlı mescit, büyük blok taşlardan inşa edilmiştir. Meyilli bir arazi üzerinde, yoldan yüksek bir platformda bulunmaktadır. Mescide ortada bulunan tonozlu eyvan mekânından giriş yapılır (Şekil 432-433-434). Eyvanın sağ kısmında tonoz üstü örtülü türbe mekânı, solunda Türk üçgenli kubbe geçişiyle mescit mekânı yer almaktadır⁴²⁴ (Şekil 435). Kapıdan girince mescidin kapısı sol taraftadır (Şekil 436).

Eyvan girişinde kapısının sol üst kısmına yerleştirilmiş kare bir taş üzerinde üç satır olarak kitâbesi yer almaktadır (Şekil 437). Mihrabı düz, normal bir taştan yapılmıştır (Şekil 438). Harim kısmını tek ve sağır bir kubbe örtmektedir (Şekil 439).

⁴²⁴ Ankara Vakıf Eserleri, 76.

Solunda bir penceresi bulunur.⁴²⁵

Şekil 449 Saraç Sinan Mescidi'ni yoldan görünümü (Sarı, 2021)

Şekil 451 Saraç Sinan Mescidi eyvan girişi (Sarı, 2021)

Mescidin Kitâbesi

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Taş oyma

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin:

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

بنى هذا المسجد العبد الضعيف يوسف بن حسن في سنة سبع وثمانين وستمائة: ٦٨٧

Okunuşu: Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Bena haze'l mescit el-abdü'z-zaif Yusuf b. Hasan fi sene seb'a ve semaniyn ve sitte mie: 687.

⁴²⁵ Konyalı, *Ankara Camileri*, 85.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başkasına tapmayın⁴²⁶. (Cin,18) Bu Mescidi zayıf kul Hasan oğlu Yusuf H.20 Şaban 687 (1288) de yaptı.

Değerlendirme

Günümüzde mescidin geneli ve özellikle harim kısmında tavan ve duvarları kötü durumdadır. Mihrabı beyaz boyayla kaplı olup, düz ve sadedir, yer yer sararmalar mevcuttur.

Kitâbesindeki Sülüs yazı, satır istifi içerisinde, dikdörtgen bir panoda üç satır olarak yer almaktadır (Şekil 437/Çizim 43). Yazı alanının etrafında üç adet bordür bulunur. Bu yazı panosu taş duvar içerisine gömülü vaziyettedir, yer yer sararmalar oluşmuştur.

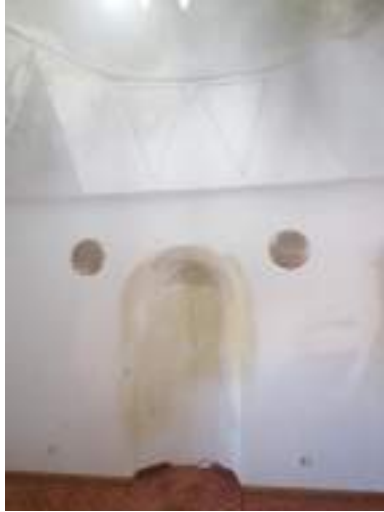

Şekil 453 Saraç Sinan Mescidi mescid girişi
(Sarı, 2021)

Şekil 455 Saraç Sinan Mescidi kitâbesi (Sarı, 2021)

⁴²⁶ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Şekil 457 Saraç Sinan Mescidi mihrabı-Sarı,
2021

Şekil 459 Saraç Sinan Mescidi harimi-Sarı, 2021

فِي سَنَةِ اِسْتِخْرَاجِ الْاِسْلَامِ
 فِي سَنَةِ اِسْتِخْرَاجِ الْاِسْلَامِ
 فِي سَنَةِ اِسْتِخْرَاجِ الْاِسْلَامِ

Çizim 43 Saraç Sinan Mescidi kitâbesi

3.44. SARIKADI (MİMARZADE-SARIKADIOĞLU) CAMİİ

Katalog No: 44

Şekil No: 440-456

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 18. yüzyıl.

Banisi: Mimarzade Şakir Mehmet Efendi.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 461 Sarıkadı Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 463 Sarıkadı Camii (Sarı, 2021)

Şekil 464 Sarıkadı Camii (Sarı, 2021)

18.yüzyıla tarihlendirilen cami, Hacettepe Mahallesi'ndeki üniversite kampüsünün kuzeydoğusunda yer almaktadır (Şekil 440-441). Minberindeki tarih 1759-60 ve bayanlar mahfilindeki 1783 tarihi ile mimarisi göz önüne alınca 18.yy..'a tarihlendirilir. Minaresi olmayan camii düz bir zeminde bulunur, dikdörtgen planlı, taş temelli, ahşap hatıllı ve duvarları kerpiçtir. Tavanı ve bayanlar mahfeli ahşaptandır (Şekil 442). Ahşap harim tavanı kasetleme tekniğiyle işlenmiş, orta kısmında büyükçe altıgen bir göbek bulunur. Bayanlar mahfelinin altı da kasetleme tekniğiyle yapılmış olup burada büyük bir rozet yer alır (Şekil 443-444). Bayanlar mahfelinin korkuluk ve kafesleri bize işçiliğinin iyi olduğunu gösterir. Cami 2010

yılında bir onarım geçirmiştir⁴²⁷.

Şekil 465 Sarıkadı Camii ahşap harim tavanı ve altıgen göbek (Sarı, 2021)

Şekil 467 Sarıkadı Camii bayanlar mahfili altı ve rozet (Sarı, 2021)

Şekil 468 Sarıkadı Camii bayanlar mahfili altı ve rozet (Sarı, 2021)

Şekil 466 Sarıkadı Camii ahşap harim tavanı ve altıgen göbek (Sarı, 2021)

Şekil 469 Sarıkadı Camii müezzin mahfili altı (Sarı, 2021)

Şekil 471 Sarıkadı Camii harim üst ve alt pencereleri (Sarı, 2021)

Şekil 470 Sarıkadı Camii müezzin mahfili altı (Sarı, 2021)

Şekil 472 Sarıkadı Camii harim üst ve alt pencereleri (Sarı, 2021)

⁴²⁷ Ankara Vakıf Eserleri, 80

Üst duvardaki pencereleri kemerli, alçı şebekelidir. Alttaki pencereler dikdörtgen ahşap doğramadır (Şekil 445). Caminin kuzey cephesinde son cemaat yeri yer almaktadır. Son cemaat yeri dört direğin taşıdığı ahşap tavanla örtülü iken, 1965 yılında yapılan tadilatla orijinalliğini kaybetmiştir⁴²⁸.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Üçüncü bordür-Kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir⁴²⁹. (Âl-i İmran,37)

Metin (Alınlık):

كلما دخل عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابِ

Okunuşu: Kullemâ dehalê aleyhâ Zekeriyya'l-Mihrabe.

Türkçe Anlamı: Zekeriya onun bulunduğu yere, mabetteki her odaya

⁴²⁸ VGM Arşivi.

⁴²⁹ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

girdiğinde⁴³⁰. (Âl-i İmran,37)

Yazı Çeşidi: Ta'lik

Malzeme ve Teknik: Kalem işi

Renk: Beyaz

Dil: Osmanlıca

Metin (Müezzin mahfili eteği):

⁴³⁰ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

والد والا هم همنام فخر الانبياء
 زمرة آل محمد شاكر لطف خدا
 صاحب الخيرات معمار زاد. اقدى كاميان
 بوخاربه موضعه لله ايدوب وضع بنا
 ايليوب بو معتبدك بنيادينه سعي بليغ
 آن تا سبسه تلميح اولدي بي ريب ورياء
 راستدر فولكه توفيقه سراه همتي
 شاه راه حقد ه دائم قصدي تحصيل رضا
 دائما خيرات سعي ايتمكه درازديشه سي
 بذل مال ايله براين مطلب دار بقا
 بويله براسلوب عالي مسجد زيبا ايله
 ايلدي حقه حديث "من بناه" يه اقتدا
 مطلع خورشيد رحمتدر كشاده روزني
 لوح طبعه يازريلر بو مصرعي تاريخ تام
 معتبد زيننده طرح دلوبا تزهدت فرا

Okunuşu:

Vâlid-i vâla himem hemnâm-ı fahrü'l-enbiyâ

Zümre-i âl-i Muhammed, şâkir-i lutf-i Huda

Sahibü'l-hayrat Mimarzade efendi kâmiyan

Bu harabeye mevzı'ıhi lillah edip vaz'-ı bina

Eyleyüp bu mabedin bünyadına sa'y-i belîğ

An-ı (?) te'sise telmih oldu bî-rayb ve riya

Rasetder-i (?) fezleke-i tevfiika rah-ı himmeti

Şahrah-ı hakda daim kasdı tahsil-i rıza

Daima hayrata sa'y etmektedir. Endişesi

Bez-i mal ile beraber matleb-ı dar-ı bekâ

Böyle bir üslub-ı âli mescid-i ziba ile

Eyledi Hakka hadis-i "Men bena"ya iktida

Matla-ı hurşîd-ı rahmettir küşâde ruzenî

Levh-ı tab'a yazdılar bu mısraı tarih-i tam

Ma'bed-i zîbende tarh-ı dilrübâ nüzhet fezâ

Değerlendirme

Ahşap minberin yan aynalığında 1173 H/1759 M. tarihi geçmekte ve Ahmed isimli usta tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Aynı ustanın yapının ahşap kısımlarını da yapmış olduğu düşünülebilir. Minber kısmen yenilenmiştir. Süsleme Geometrik motifleri ahşap üzerine kabartma şeklindedir (Şekil 446-447). Minberin tepelik kısmında Besmele levhası bulunur⁴³¹ (Şekil 448-449).

⁴³¹ VGM Arşivi.

Şekil 473 Sarıkadı Camii harim görünümü,
minberi (Sarı, 2021)

Şekil 475 Sarıkadı Camii minber süslemesi- (Sarı,
2021)

Şekil 476 Sarıkadı Camii minber süslemesi- (Sarı,
2021)

Şekil 477 Sarıkadı Camii minber tepeliğindeki
Besmele levhası (Sarı, 2021)

Şekil 478 Sarıkadı Camii minber tepeliğindeki
Besmele levhası uzaktan (Sarı, 2021)

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşiv belgelerinden ulaştığımız bilgiye göre, pencere pervazlarında kalem işi süslemeler bulunurken, kalem işi süslemelerin üzeri yağlı boyayla boyanmıştır. Pencere alınlıklarında bir pano içerisindeki Sülüs ile “Kelime-i Tevhit” yazısı da günümüzde boyayla örtülüdür (Şekil 450).

Şekil 480 Sarıkadı Camii pencereleri (Sarı, 2021)

Şekil 481 Sarıkadı Camii pencereleri (Sarı, 2021)

Şekil 482 Sarıkadı Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 483 Sarıkadı Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Alçıdan mihrabı iç kısma doğru çıkıntı yapmaktadır (Şekil 451). Mihrap kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmıştır. Nişin alt kısmı beş kenarlıdır. Her kenar ince halatla çevrelenmiştir. Kenarlıkların içerisinde yıldızlıkları geometrik süsleme bulunmaktadır. Mihrap nişi dört mukarnas kavsaralıdır. Kavsaranın alt kısmında “Kelime-i Tevhit”in tekrarlandığı Sülüs yazı kuşağı yer almaktadır. Alınlıkta, köşelik ile dördüncü bordür arasında, 60 cm yüksekliğinde yatay dikdörtgen bir pano vardır (Şekil 452). Burada sade bir şekilde Sülüs satır istifi olarak ayet yer almaktadır, fakat bordür yüzeyindeki motifler ve yazı detayları boya tabakaları nedeniyle çok seçilememektedir. Mihrabın üçüncü bordüründe K. Tevhit tekrarlanmaktadır (Şekil 453). Mihrabı, Telli Hacı Halil Mescidi ve bugün mevcut olmayan Celal Kaddani Mescidi mihraplarıyla aynı üsluptadır⁴³².

⁴³² Eskici, Ankara Mihrapları, 195.

Şekil 484 Sarıkadı Camii mihrabı almık yazısı (Sarı, 2021)

Şekil 486 Sarıkadı Camii mihrap bordür detayı (Sarı, 2021)

Şekil 487 Sarıkadı Camii mihrap bordür detayı (Sarı, 2021)

Şekil 488 Sarıkadı Camii müezzin mahfili eteğindeki ta'lik manzume (Sarı, 2021)

Şekil 489 Sarıkadı Camii müezzin mahfili eteğindeki ta'lik manzume (Sarı, 2021)

Müezzin mahfilinin eteğinde, korkuluk kısmının altında talik yazıyla yazılmış manzume yer almaktadır (Şekil 454-455-456). Manzume lacivert zemin üzerine beyaz boyayla yazılmıştır. Manzumenin sonunda 1198 H. (1783/1784 M.) tarihi bulunmaktadır.

Şekil 490 Sarıkadı Camii müezzin mahfili eteğindeki ta'lik manzume detayı (Sarı, 2021)

Şekil 492 müezzin mahfili eteğindeki ta'lik manzume detayı (Sarı, 2021)

3.45. SULTAN ALÂADDİN (MURADIYE) CAMİİ

Katalog No: 45

Şekil No: 457-472

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 12. yüzyıl (M. 1178).

Banisi: Sultan Alâaddin Keykubat.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 494 Sultan Alâaddin Camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 495 Sultan Alâaddin Camii (Sarı, 2021)

Şekil 496 Sultan Alâaddin Camii (Sarı, 2021)

Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubat tarafından 1178 M. (574 H.) tarihinde inşa edilen İç Kale'de yer alan caminin mülkiyeti Sultan Alâaddin Vakfı'na aittir. Caminin yapımında ve etrafında pek çok devşirme malzeme kullanılmıştır⁴³³ (Şekil 457-458).

Eskici, yapının inşa tarihinin kesin olarak bilinmediği vurgusunu yapmaktadır. Cami girişinde bulunan ahşap kapı son devre ait olup sadedir (Şekil 459). Mermer söveli kapının üst kısmında iki farklı niş içerisinde, cami onarımına ait

⁴³³ Ankara Vakıf Eserleri, 17.

olan iki kitâbe bulunur (Şekil 459). Soldaki Arapça kitâbe, Sultan Orhan Gazi zamanında yapılmış ilk onarım zamanına aittir⁴³⁴.

Şekil 497 Sultan Alâaddin Camii giriş kapısı üzerindeki kitâbe (Sarı, 2021)

Şekil 498 Sultan Alâaddin Camii giriş kapısı üzerindeki kitâbe (Sarı, 2021)

Caminin Minberi

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Ahşap oyma

Renk: Kahverengi

Dil: Arapça

Metin⁴³⁵ (Minber Kitâbesi):

⁴³⁴ Abdülkadir Erdoğan, *Ankara Kalesi ve Alaaddin Camii* (Ankara: Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 2013), 146.

⁴³⁵ Konyalı, *Ankara Camileri*, 5.

الملك القادر محي الدنيا و الدين ملك بالذ الروم و اليونان ابو نصر

مسعود بن قلع ارسلن في صفر سنة اربع تسعين خمسمائة: ٥٩٤

Okunuşu: el-Meliku'l-Kâdir Muhyi'd-dunya ve'd-din Meliku beledi'r-Rum ve'l-Yunan Ebu Nasr Mesud b. Kılıçarslan fi safer sene erbe'a tis'in hamse mie.

Türkçe Anlamı: Kudretli Melik, din ve dünyayı ihya eden, Yunan ve Rum beldelerinin sultanı, Kılıç Arslan oğlu Mes'ud (zamanında) 594 yılı safer ayında (Aralık 1197-Ocak 1198)⁴³⁶.

Metin⁴³⁷ (Sol korkuluğunda):

عمل ابراهيم ابن ابو بكر رومي النجار

Okunuşu: 'Amile İbrahim b. Ebubekir Rumi en-Neccar.

Türkçe Anlamı: Anadolu marangoz Ebu Bekir oğlu İbrahim yaptı.⁴³⁸

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (İkinci bordür):

⁴³⁶ Erdoğan, Ankara Kalesi ve Alaaddin Camii, 149.

⁴³⁷ Konyalı, Ankara Camileri, 15.

⁴³⁸ Erdoğan, Ankara Âhileri ve Eserleri, 151.

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir⁴³⁹. (Âl-i İmran,37)

Caminin Kitâbesi

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Mermer oyma

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin⁴⁴⁰ (Soldaki levha):

عمر هذا الجامع المبارك لأول باشا دام دولته من عملة المولا المعظم السلطان

الاعظم اورخان خلد الله ملكه في سنة ثلاث و ستين و سبعمئة: ٧٦٣

Okunuşu: 'Ammera hâze'l-câmi'al-mubarek Lulu Paşa -dâme devletehu- min 'ameleti'l-mevla-el-muazzam es-Sultanu'l-azim Orhan –halledellahu mulkehu- fî sene sâlis ve sittîn ve seb'a mie.

Türkçe Anlamı: Muazzam efendimiz, ulu Sultan Orhan – Allah mülkünü daim etsin- cemaatinden Lülü Paşa- devleti daim olsun- 763 (M.1361/1362) senesinde bu camiyi tamir etti⁴⁴¹.

⁴³⁹ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

⁴⁴⁰ Konyalı, Ankara Camileri, 14.

⁴⁴¹ Erdoğan, Ankara Âhileri ve Eserleri, 146.

Metin⁴⁴² (Sağdaki levha):

عمرت هذه المسجد المباركة في أيام السلطان مراد خان بن محمد خان طالبا الي مغفرة الله الشريفة
سنبل خاتون تاريخ سنة اربع و ثلاثين و ثمانمائه

Okunuşu: 'Ammerat hâzihi'l-mescide'l-mübâreke fî eyyâmi's-sultan Murad Han b. Muhammed han tâliben ilâ mağfiretillah eş-Şerife Sünbül Hâtun tarih sene erbea' ve selâsîn ve semâni mie.

Türkçe Anlamı: Bu mübarek mescidi Muhammed Han oğlu Murad Han'ın zamanında Şerife Sünbül Hatun, Allah'ın mağfiretini dileyerek, 834 (M.1433/1434) senesinde tamir ettirdi⁴⁴³.

Değerlendirme

Bir şaheser olan minberi, olduğu yerde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından cam şebekeden koruma altına alındığını eski fotoğraflardan da gördüğümüz halinin aksine camdan koruma kalkmış ve şu an etrafında ufak bir korumalık vardır (Şekil 460-461).

⁴⁴² Konyalı, Ankara Camileri, 13.

⁴⁴³ Erdoğan, Ankara Âhileri ve Eserleri, 147.

Şekil 499 Sultan Alâaddin Camii minberi (Sarı, 2021)

Şekil 500 Sultan Alâaddin Camii minber kapısı (Sarı, 2021)

Şekil 501 Sultan Alâaddin Camii minber kapısı (Sarı, 2021)

Şekil 502 Sultan Alâaddin Camii minber kitâbesi (Sarı, 2021)

Şekil 504 Sultan Alâaddin Camii minber tepeliğindeki K. Tevhid(Sarı, 2021)

Şekil 503 Sultan Alâaddin Camii minber kitâbesi (Sarı, 2021)

Şekil 505 Sultan Alâaddin Camii minber tepeliğindeki K. Tevhid(Sarı, 2021)

Minber kapısı üzerindeki aynalıkta Sülüs bir yazı bulunur, bu kitâbenin zemini Rumi motiflerle döşelidir (Şekil 462). Bu yazının üzerinde de Sülüs ile Kelime-i Tevhit yer alır (Şekil 463). Minberin solundaki korkulukta, orta gergide, sade bir işçilikte Arapça olarak usta kitabesi yer alır⁴⁴⁴ (Şekil 464).

⁴⁴⁴ Erdoğan, Ankara Kalesi ve Alaaddin Camii, 146.

Şekil 506 Sultan Alâaddin Camii minberin sol korkuluğundaki usta kitâbesi (Sarı, 2021)

Erdoğan, “Alâaddin Camii’nin mihrabının iki yanında ikişer sütunçe, üstünde bir yazı panosu vardır. Yazı panosunda;

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

(Şüphesiz mecitler Allah’ındır. O halde Allah’la birlikte hiçbir kimseye kulluk etmeyin⁴⁴⁵ - Cin Suresi,18.ayet) ve ayrıca sene 1311 tarihi yazılıdır.

Bu tarihten de mihrabın 1893-1894 yıllarında ve Sultan İkinci Abdülhamid Han zamanında yenilendiği anlaşılmaktadır” der.

⁴⁴⁵ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Şekil 508 Sultan Alâaddin Camii A. Erdoğan'ın bahsettiği eski mihrab görseli (VGM Arşivi)

Şekil 510 Sultan Alâaddin Camii gümüzdeki mihrabı (Sarı, 2021)

Günümüz fotoğraflarıyla, Erdoğan'ın *'Ankara Kalesi ve Sultan Alâaddin Camii'* isimli kitabında bize sunduğu fotoğrafları ve bilgileri karşılaştırsak, şu an mihrap tamamıyla o özgün halini kaybetmiştir diyebiliriz. Mihrap yazıları o zamanki yıldızla boyalı yazıların aksine beyaz boyayla kapanmış ve özellikle mihrap alınlığındaki yazı artık seçilemeyecek durumdadır (Şekil 465-466-467).

Şekil 512 Sultan Alaaddin mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Günümüzde mihrap dışa doğru biraz daha büyütülmek suretiyle genişlemiş ve en dış bordürde Kelime-i Tevhit kuşağı tekrar ederek yer almaktadır (Şekil 468). Akabinde iç tarafa doğru tezyinî kabartmalardan ve geometrik çokgenlerden oluşan iki farklı bordür dikkat çeker. Mihrabın alınlık kısmının daha üstünde içteki geometrik bordürün hizasında sağlı sollu asılı iki tane Celî Sülüs hat levhası ve harim duvarlarında merhum Hattat Doğan Çilingiroğlu'na ait hat levhaları bulunmaktadır. Fakat 2023'te tekrar ziyaretimizde bu levhaların kaldırıldığı görülmektedir.

Şekil 514 Sultan Alaaddin Camii mihrap bordür detayı (Sarı, 2021)

Şekil 516 Sultan Alaaddin Camii kitâbesi (Sarı, 2021)

İki farklı niş içerisinde olan cami onarımına ait iki kitâbeden soldaki, Sultan Orhan Gazi zamanında yapılmış ilk onarım zamanına aittir (Şekil 469). Bu kitâbedeki metin Osmanlı tarihi bakımından önem arz eder, çünkü 1362 yılında Orhan Gazi'nin yaşıyor olduğunu, 'Sultan' unvanı almış olduğunu, Ankara şehrinin de Osmanlı hâkimiyetinde olduğunu göstermektedir. Sağ tarafta yazılı metinden anlıyoruz ki, Sultan İkinci Murad Han zamanında Ankara eşrafından Şerife Sünbül Hatun'un hayır sahibi biri olarak caminin onarılmasını sağlamıştır. Bu kişiye dair herhangi bir bilgiye ulaşılmamaktadır. Eski fotoğraflarda siyah renkle boyalı olduğunu gördüğümüz bu kitâbedeki yazıların tamamı günümüzde beyaz boyayla boyanmıştır. Pencere üstlerinde etrafında kalem işleri olan, Sülüs yazıyla Kelime-i Tevhit ibaresini görmekteyiz (Şekil 470-471). Ayrıca dehliz kapısında da Sülüs yazı

iki satırlık ibare yer alır⁴⁴⁶ (Şekil 472). Bu yazı okunamamıştır.

Cami içerisinde Mustafa Hayri, Hattat Mustafa Hilmi b. Ebubekir Ankaravi, Hattat Mehmet Şefik'in hat levhaları olduğu bilgisi öğrenilmiştir, fakat günümüzde bu levhalara rastlanmamaktadır.

Şekil 518 Sultan Alaaddin Camii pencere alınlığındaki K. Tevhid (Sarı, 2021)

Şekil 520 Sultan Alaaddin Camii pencere alınlığı ve kalemışleri (Sarı, 2021)

Şekil 522 Sultan Alaaddin Camii dehliz kapısındaki Sülüs ibare (Sarı, 2021)

⁴⁴⁶ Erdoğan, *Ankara Kalesi ve Alaaddin Camii*, 146.

3.46. SULUHAN (HASAN PAŞA) MESCİDİ

Katalog No: 46

Şekil No: 473-476

Çizim No: Yok

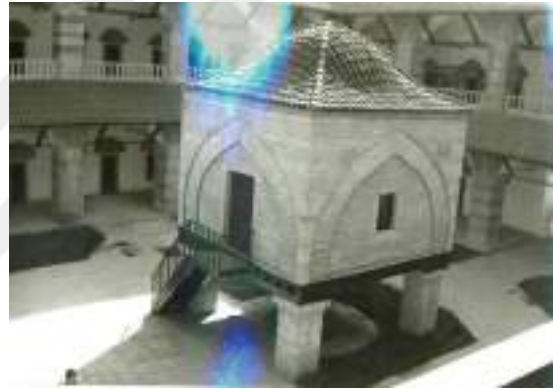
Yapılış Tarihi: 17. yüzyıl (1676 M -1087 H.)

Banisi: Rumeli Kazaskeri Ankaravi Mehmet Emin Efendi.

Mescidin Mimari Özellikleri ve Değerlendirme

Şekil 524 Suluhan Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 526 Suluhan Mescidi (VGM Arşivi)

Şekil 525 Suluhan Mescidi eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

1511 M. (917 H.) tarihli vakfiyeden, 2. Beyazıd Dönemi Beylerbeyi Hasan Paşa tarafından vakfedildiğini bildiğimiz Suluhan Ulus Hali'nin güney tarafına düşer. Yıkık durumdaki mescidin Rumeli Kazaskeri Ankaravi Mehmet Emin Efendi tarafından yaptırıldığını ve Ankara'daki hayratına vakfedildiğini 1676 M. (1087 H.) tarihli Şer'i Sicil Kayıtlarından öğreniyoruz⁴⁴⁷.

⁴⁴⁷ Ankara Vakıf Eserleri, 81.

İ. H. Konyalı'nın da belirttiği üzere Suluhan'ın içerisinde bulunan mescit, hanın ortasında bulunan şadırvanın üzerinde imiş. O dönem ne mescidin ne de şadırvanın ayakta kalmadığını ifade eden Konyalı, o yıllarda Suluhan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edildiğini vurgulamıştır (Şekil 473). Günümüzde de bu mescit Suluhan'ın ortasında yer almaktadır (Şekil 474).

Günümüzde Suluhan restore edilmiş son haliyle halka açık ve hareketlilik kazanmış vaziyettedir (Şekil 475). İçerisinde atölyeler ve dükkânların bulunduğu Suluhan'daki Suluhan Mescidi son dönemlerde yapılan tamiratlarla son halini almış bulunmaktadır. İki kattan oluşan ve iki bölümlü olan Suluhan, ana bölümü kare planlı olup ortasında büyükçe bir avlusu vardır. Avlunun etrafında bulunan revak sırası kare desteklerle taşınmakta ve bu revak sırasının arka tarafında sivri beşik tonozlu odalar bulunmaktaydı. Suluhan farklı dönemlerde tadilatlar geçirmiş, 1929'da çıkan yangın sonrası 1970'lerdeki onarımla son halini almıştır⁴⁴⁸.

Mescidin içerisinde herhangi bir tezeyinat bulunmayıp, mihrabı da sadedir (Şekil 476).

Şekil 528 Suluhan Mescidi (Sarı, 2023)

Şekil 529 Suluhan Mescidi (Sarı, 2023)

Şekil 530 Suluhan Mescidi iç kısmı ve mihrap (Sarı 2023)

Şekil 531 Suluhan Mescidi iç kısmı ve mihrap (Sarı 2023)

⁴⁴⁸ Ankara Vakıf Eserleri, 81.

3.47. ŞEYH İZETTİN MESCİDİ

Katalog No: 47

Şekil No: 477-485

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 14-15. yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Mescidin Mimari Özellikleri

Şekil 532 Şeyh İzzettin Mescidi eski fotoğraf
(VGM Arşivi)

Şekil 534 Şeyh İzzettin Mescidi (Sarı, 2021)

Mimarisine bakıldığında 14.yüzyıl olduğu tahmin edilen mescidin kitâbesi bulunmamaktadır. Alçı mihrabı 17-18. yüzyıl karakterini yansıtan kalıplama tekniğindedir. Ahşap, küçük minaresi vardır (Şekil 477-478). Mescidin kuzeyinde bulunan türbesinin kitâbesi Etnografya Müzesi'ndedir⁴⁴⁹. İ.H. Konyalı, çok kıymetli bir eser olan türbesinin bakımsızlık yüzünden çöktüğünü, yıkık olduğunu, kitâbesinin de müzeye nakledildiğini ifade eder⁴⁵⁰. Günümüzde son cemaat yeri ve mescidin dış bölümü tamamen ahşaptandır (Şekil 479). İ.H. Konyalı, mabedin duvarlarının alt

⁴⁴⁹ Ankara Vakıf Eserleri, 84.

⁴⁵⁰ Konyalı, *Ankara Camileri*, 85-86.

kısımının taş, üstünün kerpiçten olduğunu ifade eder.

Şekil 536 Şeyh İzzettin Mescidi son cemaat yeri girişi
(Sarı, 2021)

Şekil 537 Şeyh İzzettin Mescidi son cemaat yeri girişi
(Sarı, 2021)

Şekil 538 Şeyh İzzettin Mescidi mihrabı (Sarı,
2021)

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (İkinci bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın

elçisidir⁴⁵¹.

Metin (Üçüncü bordür ve alınlık ortasındaki dikdörtgen pano):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينُ

Okunuşu:

Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün resûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür⁴⁵².

Metin (Alınlık kısmında en üstteki büyük pano):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu: Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başkasına tapmayın⁴⁵³. (Cin,18)

Metin (Alınlık kısmında en alttaki pano):

يَا خَالِقَ النُّوحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem.

⁴⁵¹ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

⁴⁵² Sİ, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

⁴⁵³ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Türkçe Anlamı: Kalemî ve Levh-i Mahfuzu yaratan Allah⁴⁵⁴.

Değerlendirme

Mescidin mihrabı ana karakterini çoğunlukla korumuştur (Şekil 480). Yazılar altın yaldız, diğer yüzeyler de beyaz yağlı boyayla örtülüdür. İkinci bordür kısmında ‘Kelime-i Tevhit’ Sülüs yazıyla boylu boyunca tekrarlanır (Şekil 481-482). Yazı metinleri, uçları gemi teknesi kemerli bir çerçeve içerisindedir. Üçüncü bordür de aynı ibare bordür boyunca tekrarlanmaktadır. Alınlığın olduğu kısımda ikinci ve üçüncü bordür arasında, 50 cm yükseklikte Kur’ân-ı Kerîm’den bir ayetin yer aldığı Sülüs ile yatay ve dikdörtgen bir yazı panosu bulunur (Şekil 483). Burada Cin Suresi 18. ayet yazılıdır.

Şekil 540 Şeyh İzzettin Mescidi mihrap bordürleri (Sarı, 2021)

Şekil 542 Şeyh İzzettin Mescidi ikinci ve üçüncü bordür detayı (Sarı, 2021)

40 cm.’lik yükseklikte⁴⁵⁵ Sülüs istifli dua olarak simetrik şekilde iki kere tekrarlanmış bir başka yazı panosu da köşelik ve kavsaranın tepe noktası arasında yer alır (Şekil 484). Bu dua aynı zamanda 3. bordürde Sülüs yazıyla tekrarlanmaktadır. Bu istifli yazının altında da ayrıca müsenna, aynalı olarak çalışılmış Sülüs yazı bulunur. Kavsara ve nişin alt bölümünde, ikinci kısımdaki Sülüs yazıyla ‘Kelime-i Tevhit’in tekrarlandığı yazı kuşağı bulunur (Şekil 485).

⁴⁵⁴ MD, “Ya Halika’l-Levhi ve’l-Kalem” (Erişim 10 Aralık 2022).

⁴⁵⁵ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 170-173.

Mihrap özellikleri dikkate alınınca, bazı benzer mihraplarla yakın zamanda, 18. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olduğu düşünülmektedir⁴⁵⁶.

Şekil 544 Şeyh İzzettin Mescidi mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Şekil 545 Şeyh İzzettin Mescidi mihrap alınlığı (Sarı, 2021)

Şekil 546 Şeyh İzzettin Mescidi mihrabı kavsara ve köşelik tepe noktasındaki yazı (Sarı, 2021)

Şekil 548 Şeyh İzzettin Mescidi kavsara ve nişin alt kısmındaki K. Tevhit kuşağı (Sarı, 2021)

⁴⁵⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 170-173.

3.48. ŞÜKRIYE CAMİİ

Katalog No: 48

Şekil No: 486-493

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 19. yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 550 Şükriye Camii 1 (Sarı, 2021)

Şekil 552 Şükriye Camii 2 (Sarı, 2021)

Şekil 551 Şükriye Camii 1 (Sarı, 2021)

Şekil 553 Şükriye Camii 2 (Sarı, 2021)

Konyalı'nın, Şükriye ve öteki adıyla Çeşme Mahallesinde olduğunu belirttiği cami, Dernek sokakta bulunur (Şekil 486-487). Konyalı'nın da ifade ettiği üzere, caminin hayırseverler tarafından yapılmış ve İmam Mehmet Efendi'nin söylemine göre Şükriye adındaki bir kadın tarafından yenilendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Şükriye Camii avlusunda bir medresenin var olduğu 1840 tarihli Şer'i Sicil Kaydı'nda geçmektedir. Böylelikle caminin o dönemde mevcut olduğunu

anlamaktayız⁴⁵⁷. Konyalı, mabedin arka tarafında bir hapishane bulunduğunu kaydetmiştir. Günümüzde Ulucanlar Cezaevi burada yer almaktadır.

Mabedin önünde, beden duvarına bitişik bulunan çeşme kitâbesine göre 1810 M. yapının inşa tarihidir. Caminin mimari kıymeti olmamakla birlikte alçıdan mihrabı ve ahşap minberi bulunmaktadır⁴⁵⁸.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin (Dördüncü bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir⁴⁵⁹.

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Sarı yaldız

⁴⁵⁷ Ankara Vakıf Eserleri, 86.

⁴⁵⁸ Konyalı, Ankara Camileri, 86.

⁴⁵⁹ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

Dil: Arapça

Metin (Alınlık):

كلما دخل عَلَيْهَا زَكْرِيَّا الْمِحْرَابَ

Okunuşu: Kullemâ dehale aleyhâ Zekeriyya'l-Mihrabe.

Türkçe Anlamı: Zekeriya onun bulunduğu yere, mabetteki her odaya girdiğinde⁴⁶⁰. (Âl-i İmran,37)

Değerlendirme

Cami içerisine girdiğimizde duvar, tavan ve mihrapta beyazdan sonra hâkim olan renk turkuazdır (Şekil 488-489). Mihrap mukarnaslarının alt kısmında yuvarlak çinî bir tabak bulunur, üzerinde Kelime-i Tevhit yazılıdır. Bunun dışında cami içerisinde mihrap kenarında farklı boyutta hat lehvaları yer almaktadır (Şekil 490).

⁴⁶⁰ Sİ, “Lâ ilâhe illallâhül melikül hakkul mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

Şekil 554 Şükriye Camii harimi (Sarı, 2021)

Şekil 555 Şükriye Camii minberi (Sarı, 2021)

Şekil 557 Şükriye Camii içerisindeki hat levhaları (Sarı, 2021)

Mihrapta sarı yıldız, beyaz ve turkuaz renkler hâkimdir. Bordürdeki K. Tevhit kuşağı beyaz zemine sarı yıldızla yazılı olup, alınlık yazısı da beyaz zeminde siyah olarak yazılıdır (Şekil 491-492-493). Yazının kenar bordürleri turkuaz renktedir. Yazıda hareke ve tezyinî işaretler kullanılmıştır.

Şekil 559 Şükriye Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 560 Şükriye Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 561 Şükriye Camii mihrap alınlık yazısı (Sarı, 2021)

Şekil 563 Şükriye Camii mihrap bordür detayı (Sarı, 2021)

3.49. TABAKHANE (BENTDERESİ) CAMİİ

Katalog No: 49

Şekil No: 494-501

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 18.yy. sonu-19.yy. başı.

Banisi: Kadı Necmettin Namile.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 565 Tabakhane Camii eski fotoğraf
(VGM Arşivi)

Şekil 567 Tabakhane Camii (Sarı, 2023)

Şekil 566 Tabakhane Camii eski fotoğraf
(VGM Arşivi)

Şekil 568 Tabakhane Camii (Sarı, 2023)

Vakıflar Genel Müdürlüğü kataloğunda, ilk inşa tarihi bilinmeyen caminin kitâbesine göre 1900 M. (1318 H.) yılında Şükrü adındaki bir hayırsever tarafından tekrar yenilediği, 18.yy. sonu, 19.yy. başında da Kadı Necmettin Namile tarafından yeniden yaptırıldığı ifade edilir⁴⁶¹. İ. H. Konyalı, kapısının üzerinde Ta'lik bir kitabesi olduğunu zikretmektedir. Günümüzde kitâbesine dair bir görsele ulaşamadık.

Ulus Bentderesi Caddesinde İsfahani Mescidi yanında yer alan cami (Şekil

⁴⁶¹ Ankara Vakıf Eserleri, 87.

494-495), boyuna dikdörtgen planlı ve kalın kerpiç duvarlı olup, mabedin tavanındaki ahşap göbeğin nakışlarının 18.yy.'a ait olduğu tahmin edilmektedir (Şekil 496). 2007 senesinde büyük bir restorasyon geçirmiştir⁴⁶².

Şekil 569 Tabakhane Camii harim tavanı ahşap göbek (Sarı, 2023)

Minberi ahşaptandır. Minber alınlığında Ta'lik Besmele yazılıdır (Şekil 497-498). Caminin girişinde sağlı sollu iki penceresi ve giriş kapısının üzerinde de iki küçük pencere bulunur. Kible tarafında da kiblenin sağ ve solunda birer tane penceresi vardır⁴⁶³.

Şekil 571 Tabakhane Camii harimi (Sarı, 2023)

Şekil 573 Tabakhane Camii minber alınlığı (Sarı, 2023)

Konyalı, camideki pencerelerden birinin üzerindeki koyu yeşil çinî üzerindeki kabartma yazının “el-Mülkü lillah” olduğunu belirtmektedir. Fakat bu yazı

⁴⁶² Ankara Vakıf Eserleri, 87.

⁴⁶³ Ankara Vakıf Eserleri, 87.

Tabakhane Camininin biraz ilerisindeki Abdülkadir İsfehani Camisinin penceresinin üst kısmında, tarif ettiği şekilde bulunmaktadır⁴⁶⁴.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Alınlık-En üstteki levha)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Okunuşu: Bismillâhirrahmânirrahîm

Türkçe Anlamı: Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla⁴⁶⁵.

Metin (Alınlığın üzerinde orta kısımdaki 4'lü levha):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir⁴⁶⁶. (Âl-i İmran,37)

Metin (Alınlık):

⁴⁶⁴ Bkz. Katalog 1.

⁴⁶⁵ TDV, "Besmele"

⁴⁶⁶ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

كلما دخل عَلَيْهَا زَكْرِيَّا الْمِحْرَاب

Okunuşu: Kullemâ dehale aleyhâ Zekeriyya'l-Mihrabe.

Türkçe Anlamı: Zekeriya onun bulunduğu yere, mabetteki her odaya girdiğinde⁴⁶⁷.

Değerlendirme

Mihrabı tamamen beyaz alçı sıva olup, bordürlerinde kabartma olarak süslemeler mevcuttur. Mihrabın alınlık ve tepelik kısmında olmak üzere yukarıdan aşağı 3 farklı yazı alanı bulunur (Şekil 499). En tepede Besmele yer alırken, onun alt kısmında 4'lü yan yana dikdörtgen levhaların içerisinde Kelime-i Tevhit yazısı bulunmaktadır (Şekil 500). Onun altında iç kısımdaki bordür kuşaklarından sonra alınlıktaki panoda yazı yer almaktadır (Şekil 501).

Şekil 575 Tabakhane Camii mihrap alınlık ve tepelik yazıları (Sarı, 2023)

⁴⁶⁷ Sİ, “Lâ ilâhe illallâhül melikül hakkul mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

Şekil 577 Tabakhane Camii mihrap alınlığının üzerindeki 4'lü pano detayı (Sarı, 2023)

Şekil 579 Tabakhane Camii mihrap alınlık panosu (Sarı, 2023)

Şekil 578 Tabakhane Camii mihrap alınlığının üzerindeki 4'lü pano detayı (Sarı, 2023)

3.50. TELLİ HACI HALİL CAMİİ

Katalog No: 50

Şekil No: 502-507

Çizim No: 44

Yapılış Tarihi: 18. yüzyıl (M.1759)⁴⁶⁸.

Banisi: Hacı Halil Efendi⁴⁶⁹.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 581 Telli Hacı Halil Camii (VGM Arşivi)

Şekil 583 Telli Hacı Halil Camii (Sarı, 2021)

Şekil 582 Telli Hacı Halil Camii (VGM Arşivi)

Cami, İnönü Mahallesi Gebze sokağında bulunur⁴⁷⁰ (Şekil 502-503). Temel duvarlarında devşirme taş kullanılmışken beden duvarları da kerpiçtendir. Batısında, giriş kısmında ahşap sütunlarla desteklenen önü açık son cemaat yeri bulunmaktadır. Alçı mihrabı tavana kadar yükselir ve özgündür. 2006 yılında tadilat geçirmiştir⁴⁷¹.

Caminin köşesinde devşirme taşlardan halen bulunur. Konyalı, caminin önünde bulunan mezarlıkta hiç mezar taşı kalmadığını belirtir ki günümüzde de

⁴⁶⁸ Ankara Vakıf Eserleri, 90.

⁴⁶⁹ VGM Arşivi

⁴⁷⁰ Konyalı, Ankara Camileri, 44.

⁴⁷¹ Ankara Vakıf Eserleri, 90.

caminin önünde mezarlık yoktur. Son cemaat yerinde küçük bir mihrabı bulunur (Şekil 504). Konyalı, minberinin olmadığını ifade eder, günümüzde harimde tarihi kıymeti olmayan ahşap bir minberi vardır⁴⁷².

Ayrıca caminin içerisinde son cemaat yerine açılan pencerelerden birinin önünde kitâbesi bulunmaktadır (Şekil 505).

Şekil 585 Telli Hacı Halil Camii son cemaat yerindeki mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 587 Telli Hacı Halil Camii kitâbesi (Sarı, 2021)

Şekil 588 Telli Hacı Halil Camii kitâbesi (Sarı, 2021)

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Üçüncü bordür kuşağı - Alt kısımdaki alınlık panosu ve son cemaat yerindeki mihrap bordür kuşağı):

⁴⁷² Konyalı, Ankara Camileri, 44.

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir⁴⁷³. (Âl-i İmran,37)

Metin (Alınlık):

كَلِمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

Okunuşu: Kullemâ dehalê aleyhâ Zekeriyya'l-Mihrabe.

Türkçe Anlamı: Zekeriya onun bulunduğu yere, mabetteki her odaya girdiğinde⁴⁷⁴.

Caminin Kitâbesi

Yazı Çeşidi: Sülüs

Malzeme ve Teknik: Taş oyma

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin:

وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ

⁴⁷³ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

⁴⁷⁴ Sİ, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası”.

Okunuşu: Vallâhu yed'û ilâ dâri's-selâmi ve yehdî men yeşâu ilâ sırâtin mustakîm. Lillezîne ahsenû'l-husnâ ve ziyâde.

Türkçe Anlamı: Allah esenlik yurduna çağırıyor ve dilediğini doğru yola iletiyor. Güzel yapanlara daha güzeli, bir de fazlası vardır⁴⁷⁵. (Yunus Suresi 25 ve 26. ayetin başı)

Değerlendirme

Mihrabın en dışında ince şerit halinde bir bordür kuşağı vardır (Şekil 506). İkinci bordür birbirini tekrar eden yaprak motifli kabartma desenlerden oluşur. Üçüncü bordürde yine tekrar eden bir yazı kuşağı bulunur. İkinci bordürdeki süslemelerin benzerini gördüğümüz dördüncü bordür sonrası alınlık kısmında geometrik süslemelerden oluşan zemin süslemeleri vardır, fakat özellikle buradaki süslemelerin ayırt edilmesi güçtür. Alınlıkta bulunan yazı levhaların zemini boştur, ince bir şeritle sınırı belli edilmiştir (Çizim 44). Alınlığın en üst kısmında yer alan ayet sonrası altı kısımda ince bir dikdörtgen pano içerisinde Kelime-i Tevhit yazısı yer almaktadır (Şekil 507).

475 DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Şekil 589 Telli Hacı Halil Camii mihrabı
(Sarı, 2021)

Şekil 591 Telli Hacı Halil Camii mihrap alınlık panosu (Sarı,
2021)

Kitâbesindeki yazı üst üste istiflenmiş, girift bir tasarım olup zemininde çok harekelendirme görülmemektedir. Sadece şedde, hemze gibi bazı işaretler belirtilmiş, noktalamalar gösterilmiştir.

Çizim 46 Telli Hacı Halil Camii mihrap alnlık panosu

Çizim 47 Telli Hacı Halil Camii mihrap alnlık panosu

3.51. YENİCE – ALİBEY CAMİİ

Katalog No: 51

Şekil No: 508-513

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 18. ya da 19.yüzyıl.

Banisi: Bilinmiyor

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 593 Yenice Camii-VGM
Arşivi

Şekil 594 Yenice Camii-VGM
Arşivi

Şekil 595 Yenice Camii-Sarı, 2021

Şekil 596 Yenice Camii-Sarı, 2021

Basit bir yapı olan cami, taş kaideli, duvarları kerpiçten, ahşap hatıllı, kiremit çatılıdır. Son cemaat yeri bulunan cami, uzunlamasına dikdörtgen planlıdır ve Ulus'ta İtfaiye Meydan'ında bulunur (Şekil 508-509). Minberi ve mihrabı yeni olan cami ahşap tavanlıdır. Kare kaideli, silindirik gövdeli minaresi kuzey batıda yükselir ve tamamı tuğladandır. Caminin kitâbesi bulunmaz, 18 veya 19.yy.'a tarihlendirilir. 2008 yılında projeleri çizdirilen ve koruma kurulunca onaylanan caminin tadilatı

2012 yılında yapılmıştır⁴⁷⁶.

Caminin giriş kapısı üzerindeki levhada yapım yılı 1925 olarak yazılıdır.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (Dördüncü bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir⁴⁷⁷. (Âl-i İmran,37)

Metin (Alınlık):

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

Okunuşu: Fevelli vecheke şatra'l-mescidi'l-harâm.

Türkçe Anlamı: Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir (Ey Müslümanlar!)⁴⁷⁸. (Bakara,144)

⁴⁷⁶ Ankara Vakıf Eserleri, 94.

⁴⁷⁷ TDV, "Kelime-i Tevhid" (Erişim 7 Aralık 2022).

⁴⁷⁸ DİB, "Kur'ân-ı Kerîm" (Erişim 13 Şubat 2023).

Değerlendirme

Alçıdan alçak kabartma olan mihrap tavana kadar yükselir (Şekil 510-511). Düz bir şeritten oluşan birinci bordür sonrası ikinci bordürde süslemeler bulunur (Şekil 512). Düz bir şeridin kuşattığı üçüncü bordür ve dördüncü bordürde yazı kuşağı yer alır. Sağ ve sol bordürde yukarıya kadar çıkan aynı yazı tekrar eder ve her yazının bitiminde çiçek motifi bulunur. Bordürün tam köşesinde daha büyük bir daire içerisinde Allah lafzı, diğer bordürün köşesinde de Muhammed lafzı yer alır. Her iki bordür de bu düzen içrisindedir.

Şekil 597 Yenice Camii harimi (Sarı, 2021)

Şekil 599 Yenice Camii mihrabı (Sarı, 2021)

Şekil 601 602 Yenice Camii mihrap bordür detayı (Sarı, 2021)

Şekil 605 Yenice Camii mihrap alınlık panosu (Sarı, 2021)

Alınlık kısmında zeminde herhangi bir tezyini unsur yoktur, düz beyaz sıvalı bir zemin üzerinde en üstte kenarı ince şeritle sınırlandırılmış bir yazı panosu vardır (Şekil 513). Bu panonun altında, kavsaranın her iki köşesinde bordürde de yer alan çiçek motifi bulunur. Kavsara ve nişin zemini de düz beyaz boyalıdır.

3.52. YEŞİL AHİ CAMİİ

Katalog No: 52

Şekil No: 514-523

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 14. Yüzyıl (H.750-795/M.1349-1392)

Banisi: Âhi Hüsamettin⁴⁷⁹.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 607 Yeşil Ahi Camii eski fotoğrafı
(VGM Arşivi)

Şekil 609 Yeşil Ahi Camii (Sarı, 2023)

Şekil 608 Yeşil Ahi Camii eski fotoğrafı
(VGM Arşivi)

Şekil 610 Yeşil Ahi Camii (Sarı, 2023)

Cami, Akarlar Mahallesi Sarıca Sokak'ta yer alır (Şekil 514-515). Kiremit çatılı, boyuna dikdörtgen planlı caminin kuzeyinde iki tarafı kapalı olan son cemaat yeri bulunur. Caminin minaresi son cemaat yerinin batısına bitişik olup minaresi kesme taş, gövdesi tuğla, şerefe korkulukları taştandır. Caminin beden duvarları

⁴⁷⁹ VGM Arşivi.

kerpiç örgülüdür, fakat kuzey cephesi tuğladandır⁴⁸⁰.

Caminin kuzey tarafında dört tane ahşap direğin taşıdığı kadınlar mahfili yer almaktadır (Şekil 516). Tahta çıtalardan oluşan kafeslerle kapalı olan mahfilin orta bölümü yanlardan daha yüksektir⁴⁸¹.

Şekil 611 Yeşil Ahi Camii harimi (Sarı, 2023)

Şekil 613 Yeşil Ahi Camii mihrabı (Sarı, 2023)

Caminin mihrabı, güney duvar ekseninde tavana kadar yükselmektedir (Şekil 517). Mihrap nişi mukarnas kavsaralı ve köşeleri sütun Celîdir. Cami, 1953-1959-1975 yıllarında onarım geçirmiştir⁴⁸².

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

⁴⁸⁰ Ankara Vakıf Eserleri, 95.

⁴⁸¹ VGM Arşivi.

⁴⁸² Ankara Vakıf Eserleri, 95.

Metin (İkinci bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir⁴⁸³. (Âl-i İmran,37)

Metin (Dördüncü bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينِ

Okunuşu:

Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür⁴⁸⁴.

Metin (Alınlık kısmında birinci ve üçüncü pano):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu: Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başkasına tapmayın⁴⁸⁵. (Cin,18)

Metin (Alınlık ortasındaki pano):

⁴⁸³ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

⁴⁸⁴ Sİ, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

⁴⁸⁵ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

يَا خَالِقَ اللّٰوْحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem.

Türkçe Anlamı: Kalem ve Levh-i Mahfuzu yaratan Allah⁴⁸⁶.

Değerlendirme

Mihrabın orijinal durumu büyük ölçüde korunmuştur. Kitâbesi bulunmayan caminin mimarisi, mihrabı, ahşap tavan stili bakımından dikkate alınarak tarihlendirilmektedir. Hacı Bayram, Ağaçayak, Zincirli, Hacı İlyas, Hacı Musa mihraplarıyla aynı özellikleri gösteren caminin mihrabında aynı kalıplar kullanılmıştır⁴⁸⁷.

Şekil 616 Yeşil Âhi Camii mihrabı (Sarı, 2023)

Şekil 615 Yeşil Âhi Camii mihrap bordür detayı (Sarı, 2023)

Mihrap ikinci bordüründe bulunan Kelime-i Tevhit yazı panosu bordür boyunca tekrarlanmaktadır (Şekil 518). Alınlık panosundaki en alt ve yukarıda bulunan panolarda da aynı ayet tekrar etmektedir (Şekil 519). Her pano ince bir

⁴⁸⁶ <http://mucizedualar.com>

⁴⁸⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 146; Bkz. Benzer mihrap ve yazı özellikleri için Katalog 2-21-23-24-55.

çerçeve içerisine alınmıştır. Mihrap alınlığında ortada bulunan yazı panosu iki parça halindedir, simetrik düzende ve istifli Sülüs bir yazıdır. Aynı dua iki defa tekrarlanır.

Pencere alınlıklarında Kelime-i Tevhit yazılıdır (Şekil 520). Fakat sarı boyalı ahşap zemin üzerine siyah boyayla yazılı K. Tevhit olduğu gibi, beyaz renkli olarak yazılar da dikkat çekmektedir (Şekil 521). Ayrıca pencere pervazları ve caminin belli köşelerinde kalem işleri dikkat çekmektedir. Camiye girdikten sonra iç giriş kapısı alınlığında da bir pano yer almaktadır (Şekil 522). Buradaki yazı okunamamıştır (Şekil 523).

Şekil 617 Yeşil Ahi Camii pencere alınlık yazısı-yazı siyah (Sarı, 2023)

Şekil 619 Yeşil Ahi Camii pencere alınlık yazısı-yazı beyaz (Sarı, 2023)

Şekil 621 Yeşil Ahi Camii iç giriş kapısı (Sarı, 2023)

Şekil 623 Yeşil Ahi Camii iç giriş kapısı alınlık panosu (Sarı, 2023)

3.53. ZEYNEL ABİDİN CAMİİ

Katalog No: 53

Şekil No: 524-529

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 18. yüzyıl (M.1759)

Banisi: Zeynel Abidin⁴⁸⁸.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 625 Zeynel Abidin Camii eski fotoğrafı
(VGM Arşivi)

Şekil 627 Zeynel Abidin Camii (Sarı, 2023)

Şekil 626 Zeynel Abidin Camii eski fotoğrafı
(VGM Arşivi)

Cami düz tavanlı, enine dikdörtgen planlıdır (Şekil 524-525). Yapının temeli taştan ve kerpiç duvarlıdır. Güneyine bitişik vaziyette türbesi bulunur, buranın altında bodrum katı vardır. Buradaki türbede Zeynel Abidin, eşi ve çocukları yatmaktadır⁴⁸⁹.

Ankara Vakıf Eserleri kataloğunda caminin iç yapısına dair özelliklerden bahsedilmektedir.

⁴⁸⁸ Ankara Vakıf Eserleri, 96.

⁴⁸⁹ Ankara Vakıf Eserleri, 96.

Caminin Mihrabı**Yazı Çeşidi:** Celî Sülüs**Malzeme ve Teknik:** Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.**Renk:** Beyaz**Dil:** Arapça**Metin (İkinci bordür-Kavsara ile nişin alt kısmı):**

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah**Türkçe Anlamı:** Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir⁴⁹⁰.**Metin (Dördüncü bordür):**

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينِ

Okunuşu:

Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür⁴⁹¹.⁴⁹⁰ TDV, “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).⁴⁹¹ Sİ, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

Metin (Alınlık ortasındaki pano):

يَا خَالِقَ اللّٰوْحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem.

Türkçe Anlamı: Kalemi ve Levh-i Mahfuzu yaratan Allah⁴⁹².

Değerlendirme

İç içe üç bordür içerisindeki mihrap nişi bir sekizgenin yarısı şeklinde olup, Kelime-i Tevhit'in yazılı olduğu dış bordür, ikinci bordürde örgü motifi ve üçüncü bordürde duanın yer aldığı kısım ile mihrap nişinin üç köşesini çevrelemektedir⁴⁹³ (Şekil 526-527). Alınlık yazısı müsenna olarak yazılıdır (Şekil 528). Mihrap nişi içerisinde bulunan K. Tevhit yazısı diğer camilerde olduğu gibi mihrap bordüründeki K. Tevhit yazı kalıbıyla aynıdır (Şekil 529).

Şekil 629 Zeynel Abidin Camii mihrabı (Sarı, 2023)

Şekil 631 Zeynel Abidin Camii mihrap bordür detayı (Sarı, 2023)

⁴⁹² MD, “Ya Halika'l-Levhi ve'l-Kalem” (Erişim 10 Aralık 2022).

⁴⁹³ VGM Arşivi.

B. Eskici, yapının tek özgün ve özellikli elemanının mihrabı olduğunu belirtmektedir. Mihrabı, Hacı Bayram, Çiçeklioğlu, Leblebicioğlu, Ağaçayak, Hacı İlyas, Hacı Musa, Zincirli, Kağnıcioğlu, Yeşil Âhi camileri mihrabıyla aynı stilde olup, aynı kalıplar kullanılmıştır⁴⁹⁴. Ayrıca Eskici'nin 'Ankara Mihrapları' adlı kitabında yer verdiği bu caminin mihrap fotolarına baktığımızda renkli boyalarla örtülü olduğunu görüyoruz. Günümüzde mihrap tek renk olup, renkli boyalarla kaplı değildir.

Şekil 632 Zeynel Abidin Camii mihrap alınlık panosu (Sarı, 2023)

Şekil 634 Zeynel Abidin Camii mihrap nişi içindeki K. Tevhid yazı kuşağından detay (Sarı, 2023)

⁴⁹⁴ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 163. Bkz. Benzer mihrap ve yazı özellikleri için katalog 11-35-2-21-23-24-31-52-54.

3.54. ZİNCİRLİ – KAZASKER CAMİİ

Katalog No: 54

Şekil No: 530-537

Çizim No: Yok

Yapılış Tarihi: 17.yy.'ın ikinci yarısı (M.1685)

Banisi: Şeyhülislâm Ankaravi Mehmet Emin Efendi.

Caminin Mimari Özellikleri

Şekil 636 Zincirli camii eski fotoğrafı (VGM Arşivi)

Şekil 637 Zincirli camii (Sarı, 2023)

Kitâbesi veya vakfiyesi olmayan cami Ulus'ta bulunur (Şekil 530-531). Cami, dikdörtgen planlı olup, kiremit kaplı kırma çatılıdır. Taş kaideli olan caminin beden duvarları kerpiçten ve ahşap hatılıdır⁴⁹⁵. Beden duvarları kerpiç olmasına rağmen Cumhuriyet sonrasında tamamı tuğlayla kaplanmıştır. Ahşap tavanı çitalarla kare bölmelere ayrılmış, tavan kenarlarındaki ahşap pervazlar kalem işleriyle süslüdür⁴⁹⁶ (Şekil 532). Ayrıca tavanın ortasındaki iki tane altıgen göbek çevresinde kalem işi süslemeler bulunur. Caminin ahşaptan minberi taklit künde kari tekniğinde yapılmıştır (Şekil 533). Minberinde yan aynalıkları, ajurlu korkulukları ve kalem işi süslemeleri dikkat çekicidir.

⁴⁹⁵ Ankara Vakıf Eserleri, 98.

⁴⁹⁶ VGM Arşivi.

Şekil 639 Zincirli camii harim ve tavanı (Sarı, 2023)

Şekil 641 Zincirli camii minberi (Sarı, 2023)

1879-80, 1937 ve 2005'te onarım geçirmiş⁴⁹⁷ olan cami, 2021-2022 yılında restorasyonda olduğu için ancak 2023 yılında cami tekrar ibadete açıldığı zaman iç ve dış mekân fotoğraflamasını yaptık.

Caminin Minberi

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Kalem işi

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin⁴⁹⁸ (Alınlık):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah.

⁴⁹⁷ Ankara Vakıf Eserleri, 98.

⁴⁹⁸ Konyalı, *Ankara Camileri*, 5.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka İlah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir⁴⁹⁹.

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Kalem işi

Renk: Sarı yaldız

Dil: Arapça

Metin⁵⁰⁰ (Tepelik):

يا محمد

Okunuşu: Ya Muhammed.

Caminin Mihrabı

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Malzeme ve Teknik: Alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde yapılmış, süslemesi alçak kabartma.

Renk: Beyaz

Dil: Arapça

Metin (İkinci bordür-kavsara ile nişin alt kısmı):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَمْدُ رَسُولِ اللَّهِ

Okunuşu: Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûlullah.

⁴⁹⁹Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDV), “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

⁵⁰⁰Konyalı, *Ankara Camileri*, 5.

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka İlah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir⁵⁰¹.

Metin (Dördüncü bordür):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينُ

Okunuşu:

Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.

Türkçe Anlamı: Mülk sahibi, hak ve varlığı birliği apaçık olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Vaadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.v) Allah'ın Resulüdür⁵⁰².

Metin (Alınlık-Üstteki pano):

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

Okunuşu: Ve enne'l-mesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ahaden.

Türkçe Anlamı: Mescitler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başkasına da tapmayın⁵⁰³. (Cin,18)

Metin (Alınlık- en alttaki pano):

يَا خَالِقَ اللّٰوْحِ وَالْقَلَمِ

Okunuşu: Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem.

⁵⁰¹Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDV), “Kelime-i Tevhid” (Erişim 7 Aralık 2022).

⁵⁰² Sİ, “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn duası” (Erişim 13 Şubat 2023).

⁵⁰³ DİB, “Kur’ân-ı Kerîm” (Erişim 13 Şubat 2023).

Türkçe Anlamı: Kalemi ve Levh-i Mahfuzu yaratan Allah⁵⁰⁴.

Değerlendirme

Minber alınlığında yer alan K. Tevhit panosunun zemini bordo olup yazılar sarı yıldızdır (Şekil 534). Harekeler ve mühmel işaretlerin olduğu satır istifi şeklinde bir kompozisyonudur. Yazının etrafında ince sarı yıldızdan bir geçme bulunur. Onun da etrafında kalem işleri dikkat çekmektedir. Minber tepeliğinde bulunan yazı da sarı yıldız ve zemin rengi mavidir. Yazı içerisinde harfler mim ve ha harfinin boşlukları kırmızı renkle doldurulmuştur. Yazıda harekeler bulunur, ayrıca bazı ufak motifler de dikkat çekmektedir. Bu dairevi yazı alanının da etrafında 9 adet Allah lafzı yer almaktadır. Bu yazılar bordo zeminde sarı yıldızlı, küçük ve peş peşe gelmektedir.

Şekil 643 Zincirli camii minber alınlık ve tepeliği (Sarı, 2023)

Şekil 645 Zincirli camii mihrabı (Sarı, 2023)

B. Eskici, orijinal durumunu büyük ölçüde korumuş olan mihrabın yazılarının yıldız olup diğer yüzeylerin beyaz yağlı boyayla kaplı olduğunu belirtir. Kalın boya tabakalarından ötürü motifler kısmen kaybolmuştur. Fakat günümüzde mihrap üzerinde yazı veya zeminde mavi, bordo, sarı renkler hâkimdir (Şekil 535).

İkinci bordürde Sülüs yazıyla Kelime-i Tevhit bordür boyunca tekrar etmektedir (Şekil 536). Yazı kenarında ince bir sarmaşık şeridi bulunur. Üçüncü

⁵⁰⁴ MD, “Ya Halika’l-Levhi ve’l-Kalem” (Erişim 10 Aralık 2022).

bordürde alçak kabartma yıldızlı geometrik geçme bulunur. Dördüncü bordürde yine bordür boyu tekrar eden dua metni yazılıdır. Her yazı metni “dendan” şeklinde ince bir çerçeve içerisine alınmıştır. Mihrap alınlığı, dikdörtgen ve yatay beş tane panodan oluşmaktadır (Şekil 537). Bu panolar köşelik ve dördüncü bordür arasında yer alır. Üstteki yazı panosu istifli Celî Sülüs bir yazı düzeni içerisindedir. Alttaki yazı panosu da iki parça olarak ve istifli Celî Sülüs yazıdır. Simetrik yani müsenna olarak yazılmış olan yazı ikişer defa tekrar eder. Kavsara ile nişin alt kısmında da yine ikinci bordürde tekrarlanarak devam eden K. Tevhit kuşağı yer almaktadır.

Şekil 647 Zincirli camii mihrap bordür detayı
(Sarı, 2023)

Şekil 648 Zincirli camii mihrap alınlığı (Sarı, 2023)

Caminin kitâbesi bulunmamakla birlikte, mihrabı 18.yy.’ın ilk yarısına tarihlenmiş olan mihrap örnekleriyle benzerlik gösterir. Özellikle kompozisyon ve süsleme düzeni açısından 1714 tarihli Hacı Bayram Camii mihrabına benzer, çoğunlukla aynı kalıpların kullanıldığını gözlemledik⁵⁰⁵.

⁵⁰⁵ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 136-138. Bkz. Benzer mihrap ve yazı özellikleri için katalog 21.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türk toprağı haline geldikten sonra Ankara'da mimari alanda hareketlilik de hız kazanmıştır. Selçukluların yıkılışından Osmanlı himayesine geçinceye kadarki süre zarfında kent, önemli bir sürece tanıklık etmiştir. Bu süreç boyunca birçok Beylik ve Âhilerin hâkimiyeti altında mimari açıdan dönemin mahalli üslubu da şekillenmeye başlamıştır. 13-14 ve 15.yy. başlarına değin inşa edilmiş cami ve mescitlerde bir üslup bütünlüğü görülür, bu durum sonraki dönemleri de etkilemiştir. Form açısından klasik Osmanlı camilerinin dinî yapı unsurlarındaki gibi bir bütünlüğe sahip olmayan Ankara cami ve mescitleri, tarihsel süreçte Osmanlı devletine ait gibi görünse de Selçuklu ve Beylikler dönemi mimari özellikleriyle yakınlık göstermektedir. Günümüze değin gelebilmiş yapılar olsa da başka Anadolu şehirleriyle kıyasladığımızda bu yapıların daha az olduğu görülmektedir. Ankara'da yaşanan pek çok doğal afet, felaket ve istila bu durum üzerinde etkili olmuştur. Hatta mimari eserleri doğrudan etkileyen hâdiselerin yanı sıra, siyasi meseleler, yaşanan kıtlık, kuraklık gibi olaylar ve göçler de halkı olumsuz açıdan etkilemiştir. Maddi manevi refah ve gelişmişlik mimari üslubun gelişmesi açısından da önem arz eder. Dolayısıyla Ankara şehrinin mimari dokusu bu olumsuzluklardan payına düşeni almıştır. Bu çalışmamızda belirlediğimiz dönem aralıklarında tespit edilen 54 cami ele alınmıştır. Ankara'da genel olarak -bazı örnekler haricinde- cami ve mescit gibi dinî yapıların sade görünümlü, dikdörtgen planlı, kırma çatılı, iç kısımda ahşap tavanlı, basit ve çok özelliğı olmayan kapı, pencere ve minareleri olduğunu görmekteyiz. İç özellikler açısından ise çoğunlukla aynı şekilde alçı kalıplama mihrap kullanımı ve ahşap tavan süslemeleri görülmektedir. Ankara'da 15. Yy.'da erken devir Osmanlı mimarisinin önemli klasik örneklerinden biri Karacabey Camii'dir. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii' de 16. yy. dönemine ait klasik örneklerdendir⁵⁰⁶.

Selçuklu hâkimiyetine girmesiyle gelişim ve değışim gösteren Ankara'da 12-19. yüzyıllara ait olup, değışimlere uğrayanlar olsa da günümüze kadar gelebilmiş

⁵⁰⁶ Ersay, Ankara'daki Dini Yapılarda Mahalli Üslup, 11-30.

pek çok cami ve mescit bulunmaktadır. Bu yapılar tarihi yönden olduğu kadar sanatsal yönden de incelenmeye değer eserlerdendir. Bu çalışmada, Ankara Altındağ ilçesinde yer alan 12-19. yüzyıl cami ve mescitlerinden tespit edilen 54 tanesi ele alınmış ve bu yapıların içerisinde bulunan ve özellikle mihrap, minber, kitâbe gibi malzemelere yazılmış yazılar incelenmektedir. Dönemsel olarak ele aldığımız camiler şu şekildedir:

12. yy. cami ve mescitleri: Sultan Alâaddin

13. yy. cami ve mescitleri: Âhi Şerafeddin, Saraç Sinan

14. yy. cami ve mescitleri: Âhi Elvan, Âhi Yakup, Yeşil Âhi

15. yy. cami ve mescitleri: Âhi Tura, Balaban, Boyacıali, Devduran, Direkli, Eyüp, Gecik, Geneği, Hacettepe, Hacı Arap, Hacı Ayvaz, Hacı Bayram-1 Veli, Hacı Doğan, Hacı Musa, Hacı Seyit, Hemhüm, Hoca Hundi, İbadullah, Karacabey, Kurşunlu, Molla Büyük, Poyracı, Rüstem Nail, Sabuni, Şeyh İzzettin.

16. yy. cami ve mescitleri: Abdülkadir İsfehani Mescidi, Cenab-1 Ahmed Paşa, Hallaç Mahmut.

17. yy. cami ve mescitleri: İki Şerefeli, Ramazan Şemsettin, Suluhan, Zincirli.

18. yy. cami ve mescitleri: Ağaçoğlu, Celal Kaddani, Çiçeklioğlu, Eskicioğlu, Hacı İlyas, Kağnıcıoğlu, Leblebicioğlu, Sarıkadı, Telli Hacı Halil, Yenice, Zeynel Abidin.

19. yy. cami ve mescitleri: Kayabaşı, Mehmet Çelebi, Misafir Fakih, Şükriye, Tabakhane.

Bu camiler içerisinde Selçuklular döneminde inşa edilmiş cami ve mescit sayısı oldukça azdır. Sultan Alâaddin Camii, Saraç Sinan Mescidi ve Âhi Şerafeddin Camii ve günümüze kadar gelememiş olan Kızılbey Camii bu devrin örneklerindedir.

Çalışmamızda ele aldığımız camilerin inşa tarihleri farklı olsa da bazılarının mihrap özellikleri dikkate alındığında, mihraplarında 17-18. yüzyıl stilini yansıtan kalıplama tekniği kullanıldığı görülmektedir. Cami ve mescitlerde gözlemleyip ele aldığımız yazıların hangi teknik ve üslupla, hangi yüzeylere uygulandığına ve bu yazıların çözümlenmesine değinilmektedir (Tablo 1-2-4). Özellikle mihrap, minber, kitâbelerde yoğunlaşan yazıları tetkik etmek suretiyle, o dönem sıkça kullanılan yazıların içeriği vurgulanmaktadır. Belirttiğimiz öğeler dışında yazıların yer aldığı pencere alınlığı ya da tepelik, kapı alınlığı, kubbe, duvar, cami harimine asılı levhalar da araştırmamıza dâhil edilmiş ve buralardaki yazıların değerlendirmesi yapılmıştır. Celî Sülüs ve Selçuklu Sülüsünün yazılarda kullanımı oldukça fazladır. Az da olsa Kûfî ve Ta'lik yazının kullanımı da görülmektedir. Bu çalışmamızda sadece Gecik (Gıcikkadın) Mescidi mihrap alınlığındaki yazı, deformasyondan ötürü okunamamıştır, kaynaklarda da bununla ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Ankara'da bulunan cami ve mescitlerdeki minberlerin çoğu ahşap veya çok azı da taş malzemedir. Alâaddin, Âhi Şerafeddin, Âhi Elvan, Hacı Bayram-ı Veli, Zincirli, Hacı Musa, Ağaçoğlu, İbadullah camilerin minberleri dışındaki ahşap minberler yakın tarihte yapılmış olup, herhangi bir süsleme veya teknik özelliği olmayan, fabrikasyon minberlerdir. Farklı zamanlarda yenilenmiş olan minberler orijinal görünümlemlerini muhafaza etmemektedir. Ankara'da ahşap minber geleneğinin 12. yy. sonlarından 17-18. yy.'a kadar devam ettiği bilinmektedir. Önemli ahşap ustalarının, orta çağda ahşabın merkezi sayılan Ankara'ya geldiği söylenmektedir. İlk dönemlere nazaran 17-18. yy.'a doğru kalitesi düşen ahşap işçiliği yine de devamlılığı sağlamış olması açısından önem arz etmiştir⁵⁰⁷.

Âhi Elvan, Âhi Şerafeddin ve Sultan Alâaddin Camii, minberinde inşa ve usta kitâbesi bulunan camilerdendir. Ağaçoğlu, Çiçeklioğlu, Zincirli ve Boyacıali minberlerinde İsm-i Nebi ya da Lafza-i Celal kullanımı görülürken; Ağaçoğlu, Hacı Bayram-ı Veli, Hacı Musa, İki Şerefeli, Sultan Alâaddin ve Zincirli Camileri ve Boyacıali Mescidi'nde Kelime-i Tevhit kuşağı bulunmaktadır. Besmele yazısının bulunduğu cami minberleri ise Boyacıali Mescidi ve Celal Kaddani Mescidi, Hacı

⁵⁰⁷ Ersay, Ankara'daki Dinî Yapılarda Mahalli Üslup, 57.

Bayram-ı Veli, Sarıkadı Camileridir. Hacı Bayram-ı Veli Camii minberinde dua ve ayet Sülüs olarak yazılıdır.

Karacabey Camii minberinde Kûfi yazıyla Arapça dua dikkat çekmektedir. Abdülkadir İsfehani Mescidi kapalı olduğundan minberini görme şansımız olmamıştır. Cenab-ı Ahmed Paşa minberi mermerden olup alınlık kısmında Farsça bir ibare ve Hacı Bayram-ı Veli Camii minberinde Ta'lik yazıyla bir ayetin yazımı dikkat çekmektedir.

Yazıların kalem işi olarak görüldüğü minberler Ağaçoğlu, Çiçeklioğlu, Hacı Musa, İki Şerefeli, Karacabey, Zincirli Camii'leri; Ahşap oyma minberler Âhi Elvan, Âhi Şerafeddin.

Ankara ve çevresinde mihraplar şekil, teknik ve stilistik açıdan bir bütünlük sergilemektedir. Çoğu mihrapta aynı kalıplar kullanılmıştır, bu da bize bunların aynı yere bağlı firmanın ustaları tarafından yapıldıklarını göstermektedir⁵⁰⁸.

Beylikler devrinde bazı mihraplarda alçı içerisine kâse gömme uygulaması görülmektedir. Mihraplarda alçı içine çinî levha ya da kâse gömme olayı çok yaygın olmamakla birlikte Beylikler devrinde ortaya çıkmıştır⁵⁰⁹. Çalışmamızda da bazı mihraplarda Milet İşi yani alçı içine kâse gömme uygulamaları ile de karşılaşılmıştır. Çalışmamızda ele aldığımız 14. yüzyılın sonları ve 15. yüzyıl örneklerinden Âhi Yakup Camii, Örtmeli Mescidi mihraplarında tekli ya da gruplar halinde kâseler kullanılmıştır.

Bu kâseler bazı örneklerde süsleme kompozisyonlarıyla bütünlük arz etmez, sonradan yerleştirilmiş izlenimi vermektedir. Fakat Molla Büyük Mescidi mihrabındaki örnek, bu uygulamanın en başarılı ve zengin örneği sayılmaktadır⁵¹⁰. Mihraplarda İznik kâsesi (Milet işi) kullanımına rastladığımız camiler; Âhi Yakup Camii, Molla Büyük Camii, Örtmeli (Hoca Hundi) Mescidi, Hemhüm Camii'dir. Şeyh İzzeddin Camii mihrabının, mihrap özellikleri açısından, 18.yy.'ın ilk yarısında yapıldığı; Hemhüm Camii mihrabının da barok rokoko üslubu

⁵⁰⁸ Bakırer, Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları, 227.

⁵⁰⁹ Gönül Öney, Türk Çini Sanatı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1976), 50-57.

⁵¹⁰ Eskici, Ankara Mihrapları,304.

süslemelerini dikkate alınca, mihrap üzerindeki mukarnaslar dışında bu mihrap süslemelerinin 17-18.yy.'a ait olduğu düşünülmektedir. Cenab-ı Ahmed Paşa, Alaeddin Cami mihrapları taştan olup, Arslanhane Camii de Ankara'da çinî mozaik ve alçının bir arada kullanımını sergileyen özel bir örnektir. Bu şekilde çinî mozaik ve alçı kullanımının birlikte kullanılması örneği, Büyük Selçuklular döneminde başlayarak, İlhanlılarda gelişen bir tarzdır⁵¹¹. Bu örnekler dışında diğer cami ve mescitlerin mihrabında alçıdan kalıplama tekniği uygulaması görülmektedir.

Bu 54 camiyi ele aldığımızda, Hacı Arap Camii ve Karacabey Camii'nde 2 ayrı mihrap bulunduğunu görmekteyiz. Mihrapların genelinde bordür yazısı ve kavsara ile niş arasında yazı olarak çoğunlukla Kelime-i Tevhit kullanılmaktadır. Mihrap alınlıklarında sıkça kullanılan Arapça yazılar vardır. Mihrap yazılarında çoğunlukla aynı yazı kalıplarının kullanıldığı görülmektedir.

Mihrap bordürlerinde Kelime-i Tevhit ve duanın (Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l hakkü'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'dil-emîn) kullanımını çokça karşımıza çıkmaktadır. Mihrap bordürlerinde bu yazılardan bir ya da ikisini gözlemlediğimiz cami ve mescitler: Ağaçoğlu, Âhi Elvan, Âhi Tura, Balaban, Çiçeklioğlu, Devduran, Direkli, Eskicioğlu, Eyüp, Gecik, Geneği, Hacettepe, Hacı Arap, Hacı Ayvaz, Hacı Bayram-ı Veli, Hacı Doğan, Hacı İlyas, Hacı Musa, Hacı Seyit, Hallaç Mahmut, Hoca Hundi, İbadullah, İki Şerefeli, Kağnıcıoğlu, Kurşunlu, Leblebicioğlu, Mehmet Çelebi, Misafir Fakih, Molla Büyük, Poyracı, Rüstem Nail, Sarıkadı, Sultan Alâaddin, Şeyh İzzettin, Şükriye, Tabakhane, Telli Hacı Halil, Yenice, Yeşil Âhi, Zeynel Abidin ve Zincirli'dir.

Mihrap bordürlerinde sürekli karşımıza çıkan dua (Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l hakkü'l-mübîn Muhammedün rasûlüllâhi sâdiku'l-va'dil-emîn) yazı örneği, Balaban Caminin mihrap alınlığında bulunmaktadır. Buradaki yazı kalıbı, mihrap bordürlerinde kullanılan yazı kalıbıyla aynıdır.

Bazı mihrapların alınlıklarında da aynı yazıların geçtiği, bu yazı kalıplarının ortak kullanıldığı görülmektedir. Bu yazılar Cin Suresi,18/Enfal,40/Âl-i

⁵¹¹ Ersay, Ankara'daki Dini Yapılarda Mahalli Uslup, 58.

İmran,37/Bakara 144. ayetlerdir. Mihrap alınlığında Cin Suresi 18. ayetin bulunduğu cami ve mescitler: Ağaçoğlu, Çiçeklioğlu, Eskicioğlu, Hacı Bayram-ı Veli, Hacı İlyas, Hacı Musa, İbadullah, Kağnıcıoğlu, Şeyh İzettin ve Zincirli'dir.

Karşımıza çıkan başka bir mihrap örneği de mihrap alınlıklarında sıkça geçen Enfal Suresi 40. ayetin yer aldığı örneklerdir. Buna örnek teşkil edecek cami ve mescitler: Âhi Elvan, Direkli, Eyüp, Hacı Ayvaz, Hoca Hundi, İki Şerefeli, Rüstem Nail'dir. Burada Enfal, 40. ayetin yazılı olduğu panoyla ilgili şöyle bir durum vardır: Mihrap alınlığında yazılı bu ayet 3 kere peş peşe tekrarlanmaktadır. Burada istife göre vav harfi en başta geldiği için “Ve ni'mel-mevla ni'me'n-nasir' gibi okunur. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'de Enfal Suresi 40.ayet şu şekildedir: “Ni'me'l-mevla ve ni'me'n-nasir'. Vav harfi istifin en başında, “nime'l” kelimesinin üstünde bulunur ve “Mevla” kelimesinden önce vav harfi bulunmamaktadır. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'de Enfal Suresi 40.ayet şu şekildedir: “Ni'me'l-mevla ve ni'me'n-nasir'. Ayetin yazımını dikkate aldığımızda buradaki yazımın farklılık arz ettiği, vav harfinin en başta geldiği gözlemlenmektedir. Ayrıca buradaki yazımın alt zemininde var olan süslemeler, yazıda var olabileceğini düşündüğümüz hareke ya da diğer işaretlerin görünümünün önüne geçmektedir, fakat “ni'mel” kelimesindeki fetha çizgisi ayırt edilmektedir. Bunun yanı sıra yazı zemininde yazının başında, üst kısımda çok küçük formda yazılmış Kûfi harf anatomileri seçilmektedir. Bozulmalardan ötürü devamında ne yazdığını çok anlayamasa da sağ baştaki Kûfi yazımın besmele formuna benzediği gözlemlenmektedir.

Mihrap alınlığında Bakara 144. ayetin geçtiği cami ve mescitler: Boyacıali, Celal Kaddani, Hallaç Mahmut (yeni mihrap) ve Yenice'dir.

Mihrap alınlığında Âl-i İmran 37. ayetin yazılı olduğu cami ve mescitler: Hemhüm, Kağnıcıoğlu, Misafir Fakih, Sarıkadı, Şükriye, Tabakhane, Telli Hacı Halil'dir. Burada ayetin tamamına yer verilmemiştir, fakat ayetten alınan cümle de yarıda kesilmiştir ve ayetin tamamına gönderme yapılmıştır. Burada “Kullemâ dehale aleyhâ Zekeriyya'l-Mihrabe” yani “Zekeriyya onun bulunduğu yere, mabetteki her odaya girdiğinde” cümlesine yer verilmektedir. Fakat cümlenin tamamı şu şekildedir: “Kullemâ dehale aleyhâ Zekeriyya'l-Mihrabe vecede indeha rızkan” (Zekeriya onun bulunduğu yere, mabetteki her odaya girdiğinde yanında

(yeni) bir rızık bulur). Cümlelerin bu şekilde tamamının kullanıldığı örnek sadece Kağnıcıoğlu Camii'nde karşımıza çıkmaktadır. Bu örnek mihrap alınlığında değil, kavsara ile nişin alt kısmındaki yazı kuşağında görülmektedir.

Alınlıklarda bu ayetlerin yer aldığı yazılar dışında Esmâ ve Hadis-i Şerif kullanımı da görülmektedir. Yâ Hâlika'l-levhi ve'l-kalem (Kalemi ve Levh-i Mahfuzu yaratan Allah) esması ve el-Mü'minü fi'l mescidi ke's-semeki fi'l-mai (Camideki mümin sudaki balık gibidir) yazısı çok karşımıza çıkanlardır. Bu yazının mihrap alınlığında yer aldığı cami ve mescitler: Abdülkadir İsfehani, Geneği, Hacettepe, Hacı Doğan, Hacı Seyit'tir. Yukarıda zikrettiğimiz Esmâ yazısı da müsenna olarak kullanılmış yazı kalıbı örneğidir. Bu esma kalıbının mihrap alınlığında kullanıldığı cami ve mescitler: Ağaçoğlu, Çiçeklioğlu, Devduran, Hacı Arap, Hacı Bayram-ı Veli, Hacı İlyas, Hacı Musa, İbadullah, Kağnıcıoğlu, Şeyh İzzettin, Zeynel Abidin ve Zincirli'dir.

Buraya kadar bahsettiğimiz yazı örnekleri incelediğimiz cami ve mescitlerde sıkça karşımıza çıkmış yazı kalıbı örnekleridir. Mihraplarda kullanılan yazılar Selçuklu Sülüsü ile yazılmıştır. Sülüs haricinde mihrapta Kûfi hattının kullanımına sadece Âhi Şerafeddin Camii'nde rastlamaktayız. Ayrıca Âhi Şerafeddin Camii'ne baktığımızda, mihrap özellikleri diğer camilerden farklıdır. Çinî mihrabında diğerlerinden farklı olarak mihrabın iki yanındaki sütunçelerde Kûfi hattıyla Arapça ibareler yer almaktadır (Tablo 1). Mihrap ortasında kavsaranın altındaki yazı da diğer camilerdeki gibi Kelime-i Tevhit değil, Sülüs yazıyla Âl-i İmran,18. ayettir. Yine diğer camilerden farklı olarak, mihrap bordüründe Sülüs ile Ayete'l-Kürsi yazılıdır.

Bu camiler ve mescitlerden mihrabı aslını kaybetmemiş olan Âhi Şerafeddin Camii mihrabıdır. Çinî mozaik ve alçı kullanımının birlikte görüldüğü mihrap örneği olarak Ankara'da özel bir örnek teşkil etmektedir. Ankara'da Âhi Şerafeddin dışında bu örnekte mihrap görülmemektedir. Birkaç camii dışında mihrapların birçoğu kısmen ya da çoğunlukla orijinalliğini kaybetmiştir⁵¹².

⁵¹² Ersay, *Ankara'daki Dini Yapılarda Mahalli Üslup*, 54-55.

Hemhüm Mescidi ve Tabakhane Camii'nin mihrap tepeliğinde de Besmele'nin yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Tabakhane Camii'nde diğer mihraplardan farklı olarak alınlık kısmının üstündeki alanda Kelime-i Tevhit 4 ayrı panoda yer almaktadır. Poyracı Mescidi mihrabında da “Sübhanallah” ibaresi istifli olarak peş peşe 6 kez tekrar etmektedir.

Eskicioğlu mihrabında diğer mihraplardan farklı olarak mihrabın üst kısmında, mihrap alınlık yazısının üst kısmında bir pencere bulunmaktadır. Bu pencere mihraba ve mihraptaki tezyini unsurlara dâhildir.

Çalışmamızda ele aldığımız 54 cami içerisinde 15 tane camide kitâbeye rastlanmaktadır. Bu camiler; Âhi Elvan Camii, Âhi Yakup Camii, Âhi Şerafeddin Camii, Boyacıali Mescidi, Cenab-ı Ahmed Paşa Camii, Gecik Mescidi, Hacettepe Camii, Hacı Arap Camii, Hacı Musa Camii, Hallaç Mahmut Mescidi, İki Şerefeli Camii, Karacabey Camii, Saraç Sinan Mescidi, Sultan Alâaddin Camii, Telli Hacı Halil Camii'dir.

54 camiden 15 tanesinin günümüzde mevcut olan bu kitâbelerin bir tanesi Ta'lik yazıyla yazılı iken diğerleri Sülüs olarak yazılıdır. Bu camiler Tablo 1'de belirtilmiştir. Bu kitâbelerin bazıları minber kitâbesi, bazıları da kapı girişleri ya da cami duvarlarında bulunmaktadır. Kitâbesi kapı girişinde bulunan cami ve mescitler: Âhi Yakup, Cenab-ı Ahmed Paşa, Hacettepe, Hacı Arap, Hacı Musa, Hallaç Mahmut, İki Şerefeli, Sultan Alâaddin'dir. Hacı Bayram-ı Veli Camii kitâbesi caminin kapı girişinde olmayıp, caminin kible tarafındaki dış cephe duvarında, üst kat pencerelerinin altında yer almaktadır. Telli Hacı Halil Camii ve Boyacıali Mescidi kitâbeleri de caminin içinde taşınabilir durumda bulunmaktadır. Âhi Elvan, Âhi Şerafeddin ve Sultan Alâaddin camilerinde de ahşap oyma olarak minber kitâbelerine rastlanmaktadır. Kitâbe yazılarında da çoğunlukla Sülüs yazı kullanıldığını görmekteyiz, Boyacı Ali Camii'nin ve Hacettepe Camii'nin kitâbeleri Ta'lik yazıyla Hacı Musa Camii'nin iki kitabesinden biri de Rik'a hattı ile yazılmıştır.

Bu kitâbelerin yapımında taş-mermer oyma, alçı kalıplama, kalem işi, ahşap oyma tekniklerinden biri kullanılmıştır. İnşa ve tamir kitâbesi bir arada olan camiler

bulunduğu gibi sadece ikisinden birinin olduğu camiler de vardır. Bazı kitâbelerde malzeme ustasının ya da hattatın imzasına da rastlanmaktadır.

Cami ya da mescitlerde mihrap ve minber haricinde cami içerisinde kubbe, kubbe kuşağı, cami harim duvarları, pencere alınlıkları gibi pek çok yerde de yazıların kullanımı görölmektedir. Burada ele aldığımız camiler içerisinde şimdye kadar bahsedilen mihrap ve minber yazıları haricinde Hacı Bayram-ı Veli Camininin kubbe, kubbe kuşağı, duvar süslemesi ve kapı girişlerinde farklı yazılar karşımıza çıkmaktadır. Burada kullanılan yazılar şunlardır: Bakara,186; Bakara,127; Bakara,115; Meâric-34/35; Sâd, 50; Hicr, 45/46; Zümer, 73; Bakara, 238; Haşr,18-19-21; Nisa, 1-31-32; Enfal, 27-28-29; İsrâ, 23-24-25. ayetler.

Boyacıali Mescidi'nde kubbe, kubbe kuşağı, kubbe duvarları, harim duvarlarında yazı tezyinatı oldukça fazladır. Fatiha, Esmâ grupları, Amme (Nebe) Suresi, Hulefa-i Râşidin'in isimleri, "Ya Hazreti Bilal Habeşi" ibaresi, hadis-i şerifler bu alanlarda yazılıdır.

Hallaç Mahmut Mescidi harim kubbesinde Fatiha, harim duvarında Lafza-i Celal, İsm-i Nebi, "Ya Hazreti Bilal Habeşi" ibaresi yazılıdır. Yeni harim kısmında da tavanda İhlas Suresi ve Kelime-i Tevhit istifi yer almaktadır.

Cenab-ı Ahmed Paşa Camii'nde Lafza-i Celal, İsm-i Nebi, Hulefa-i Râşidin'in isimleri harim duvarlarında yer almaktadır. Ayrıca kubbede Nur Suresi 35.ayet kullanılmıştır.

Ele aldığımız cami ve mescitlerde hattatı olan yazılara baktığımızda; başta Hacı Bayram-ı Veli Camii'nde erkekler bölümünün iç kısmında, kapı-pencere alınlıkları ve diğer yazıların tamamı hattat "Halim Özyazıcı"nın Celi Sülüs eserleridir⁵¹³. Yine harimde mavi-beyaz çinîlerin bitiminde üst kısımda, duvardan duvarı kuşatan mavi zemin üzerine beyaz sülüs yazılar da "Şeyh Muhammed" imzası bulunmaktadır. Dış kısımda camiye giriş kapılarının üzerinde bulunan beyaz mermer zemine yazılı hat levhalar da Celi Sülüs satır istifi şeklinde olup imza olarak "Ali" ismini görmekteyiz.

⁵¹³ Ünsal Kolukırcık, Hacı Bayram Camii Hat Levha Süslemeleri, 63.

Cenab-ı Ahmed Paşa Camii'nin girişindeki kitabelerin "Mehmet Sabri"ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Girişin solundaki kitabede de "Mehmet Sabri" imzası görülmektedir.

Âhi Elvan Camii mihrap nişindeki K. Tevhit yazı kuşağında "Ömer" imzası bulunur. Kağnıcıoğlu Camininin mihrabında kavsara ile nişin alt kısmı arasındaki yazıda hattatının imzası yazının altında yer almaktadır. İmza "Muhammed Ali" olarak yazılmış, fakat altındaki tarihi, silinen boyalardan ötürü okunamamıştır.

Sultan Alâaddin Cami içerisinde Mustafa Hayri, Hattat Mustafa Hilmi b. Ebubekir Ankaravi, Hattat Mehmet Şefik'in hat levhaları olduğu bilgisi belirtilmektedir, fakat günümüzde bu levhalara rastlanmamaktadır.

Boyacıali Mescidi'nin harim pencere üstlerinde yer alan çinîden K. Tevhit panosunun altında "Ahmed" imzası okunmaktadır. Harim duvarındaki "Ya Hazreti Bilal Habeşi" yazısının ketebesini "Kadri" ve 1391 tarihlidir. Bu yazıya Hallaç Mahmut Mescidi'nde de rastlanmaktadır. Harim duvarındaki yuvarlak istifli panolardan Hüseyin (r.a) yazısının altında "Hakkı" imzası yer almaktadır. Kubbe eteği ile harim duvarının birleştiği yerde yer alan Amme Suresi'nin bitiminde 18.06.1975 tarihi yazılıdır, imza tam olarak okunamamıştır.

Mimarını tespit edilen camilere baktığımızda, Hacı Bayram-ı Veli Camininin mimarı "Mehmed b. Ebûbekir Hemedanî" olarak kaynaklarda geçmektedir. Cenab-ı Ahmed Paşa Camii'nin mimarının "Mimar Sinan" ya da öğrencisinin olması muhtemeldir.

Kalem işi tekniğinin yazılarda da fazlaca kullanıldığı görülen cami ve mescitlerde 18. yy. dönemi harim pencere pervazları ve alınlık panolarında bu örneklerle rastlanmaktadır. Özellikle Hacı Bayram-ı Veli, Hacı Musa, Zincirli, İbadullah, Ağaçoğlu, İki Şerefeli, Sarıkadı camilerinin pencere alınlıklarında Kelime-i Tevhit yazılı panolar görülmektedir. Bu yazılar Sülüs'le yazılıdır.

Yazılarının yanı sıra bezeme programı olarak Sultan Alâaddin Camii, Eyüp Mescidi, Hacı Doğan Mescidi, Örtmeli (Hoca Hundi) Mescidi, Geneği Mescidi, Hacı Bayram Camii'nde ahşap tavan, pencere gibi belli yüzeylerde bulunan kalem işi

süslemeleri günümüze kadar ulaşmış ve dikkat çekmektedir.

Kalem işi süslemelerinin renklerine bakıldığında, beyaz, sarı, kırmızı, turuncu, mavi, yeşil, siyahtır. Bu süslemeler de daha ziyade tavan kenarları, konsollar, pervazlar, tavan kirişlerinde görülmektedir. Geç döneme geldiğimizde bu süslemelerin daha çok sıva üzerine yapıldığı karşımıza çıkmaktadır. Ankara, klasik Osmanlı mimarisinden çok etkilenmemiş ve kendince oluşturduğu mahalli üslup çerçevesinde mermer kullanımını da sınırlı tutmuştur. Hacı Bayram Camii'ndeki ahşap üzerine yapılan kalem işlerinin hepsi Nakkaş Mustafa'ya aittir⁵¹⁴. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden edindiğimiz bilgiye göre, caminin kalem işleri Nakkaş İbrahim ve Nakkaş Mustafa'ya aittir.

Tarihsel sürece bakıldığında, Ankara'da Selçuklu döneminde yapılmış cami sayısının az olduğu görülmektedir. Bunlar; Sultan Alâaddin Camii, Saraç Sinan Mescidi ve Âhi Şerafeddin Camii'dir. Saraç Sinan Mescidi ve Alâaddin Camii, inşasından bu yana pek çok onarım geçirdiği için orijinal özelliklerini kaybetmişlerdir⁵¹⁵.

Sonuç itibariyle, Ankara Altındağ bölgesindeki Selçuklu dönemine ait birçok cami ve mescidin, o tarihlerden günümüze değin yapılan restorasyon çalışmalarıyla birlikte asli hallerini kısmen ya da tamamen kaybettiği gözlemlenmiş olsa da bu cami ve mescitler döneminden bize ulaşan nadide eserlerdendir.

⁵¹⁴ VGM Arşivi

⁵¹⁵ Ersay, Ankara'daki Dini Yapılarda Mahalli Üslup, 54-55.

DEĞERLENDİRME TABLOSU

Tablo 1: Ankara Altındağ Bölgesindeki Cami ve Mescitlerdeki Yazılar

CAMİ / MESCİT ADI	İNŞA TARİHİ	KİTABE	MİHRAP	MİNBER	YAZI ÇEŞİDİ	DİĞER
ABDÜLKADİR İSFEHANİ MESCİDİ	16.yy.	Yok	H.Şerif	?	Celî Sülüs	Mescidin girişinde
AĞAÇOĞLU CAMİİ	17-18. yy.	Yok	Kelime-i Tevhit-Dua-Cin 18.ayet-Esma	İsm-i Nebi Kelime-i Tevhit	Celî Sülüs	Pencere alınlığında K.Tevhit
ÂHÎ ELVAN CAMİİ	14. yy.	Var	K.Tevhit-Enfal 40.ayet	İnşa kitâbesi-Usta kitâbesi	Celî Sülüs	Yok
ÂHÎ TURA MESCİDİ	14-15. yy.	Yok	K.Tevhit	-	Celî Sülüs	Yazı Levhaları
ÂHÎ YAKUP CAMİİ	14. yy.	Var	Enfal 40.ayet	-	Celî Sülüs	-
ÂHÎ ŞERAFEDDİN CAMİİ	13. yy.	Var	Ayete'l Kürsi- Âl-i İmran,18	İnşa kitâbesi-Usta kitâbesi	Selçuklu Sülüsü	-
BALABAN MESCİDİ	14-15. yy.	Yok	Dua-K. Tevhit	-	Celî Sülüs	-
BOYACIALİ MESCİDİ	14-15. yy.	Var	Bakara,144.ayet	Besmele-Lafza-i Celal	Celî Sülüs-Ta'lik	Fatiha-Esmalar-Nebe Suresi-H. Şerifler-Hulefa-i Raşidin isimleri
CELAL KADDANİ MESCİDİ	18.yy.	Yok	Bakara,144.ayet	Besmele	Celî Sülüs	-
CENAB-I AHMED PAŞA CAMİİ	16. yy.	Var	-	Kitâbe	Celî Sülüs	Kubbede Nur Suresi 35-Harimde Hulefa-i Raşidin isimleri-iç dış kitâbeler
ÇİÇEKLİOĞLU CAMİİ	17. yy. sonu-18. yy.	Yok	Kelime-i Tevhit-Dua-Cin 18.ayet-Esma	Lafza-i Celal-İsm-i Nebi	Celî Sülüs	Pencere alınlıklarında K.Tevhit
DEVDURAN MESCİDİ	15.yy. sonu	Yok	Kelime-i Tevhit-Esma	-	Celî Sülüs	-
DİREKLİ CAMİİ	15.yy.	Yok	K.Tevhit-Enfal,40.ayet	-	Celî Sülüs	-
ESKİCİOĞLU CAMİİ	17. yy. sonu ya da 18. yy.	Yok	Kelime-i Tevhit-Dua-Cin 18.ayet	-	Celî Sülüs	-
EYÜP MESCİDİ	14-15. yy.	Yok	Kelime-i Tevhit-Enfal, 40.ayet	-	Celî Sülüs	-
GECİK MESCİDİ	15. yy.	Var	K.Tevhit- Alınlık okunamadı	-	Celî Sülüs	-
GENEĞİ MESCİDİ	14 yy. sonu-15. yy.	Yok	K.Tevhit-H.Şerif	-	Celî Sülüs	-

Tablo 2: Ankara Altındağ Bölgesindeki Cami ve Mescitlerdeki Yazılar

CAMİ / MESCİT ADI	İNŞA TARİHİ	KİTABE	MİHRAP	MİNBER	YAZI ÇEŞİDİ	DiĞER
HACETTEPE CAMİİ	14-15. yy.	Var	K.Tevhit-H.Şerif	-	Celî Sülüs-Ta'lik	-
HACI ARAP CAMİİ	14-15.yy.	Var	Kelime-i Tevhit-Esma	-	Celî Sülüs-Sülüs	-
HACI AYVAZ MESCİDİ	15. yy.	Yok	Kelime-i Tevhit-Enfal, 40.ayet	Ankebut, 57.ayet	Celî Sülüs-Sülüs	-
HACI BAYRAM-I VELİ CAMİİ	15. yy.	Var	Kelime-i Tevhit-Dua-Cin 18.ayet-Esma	Besmele-K. Tevhit-Dua-Enbiya-107.ayet	Celî Sülüs-Sülüs-Kûfi	Duvarlarda Bakara,186, Bakara,127, Bakara-115, Meâric,34/35, Sâd,50, Hicr,45/46, Zümer-73, Bakara,238, Haşr,18-19-21- Nisa,1-31-32, Enfal,27-28-29, İsra,23-24-25.ayet-Pencere alınlıklarında K. Tevhit
HACI DOĞAN MESCİDİ	14-15. yy.	Yok	K.Tevhit-H.Şerif	-	Celî Sülüs	-
HACI İLYAS CAMİİ	18. yy.	Yok	Kelime-i Tevhit-Dua-Cin 18.ayet-Esma	-	Celî Sülüs	-
HACI MUSA CAMİİ	14-15. yy.	Var	Kelime-i Tevhit-Dua-Cin 18.ayet-Esma	K. Tevhit	Celî Sülüs	Harim kapısı girişinde Besmele
HACI SEYİT MESCİDİ	14-15. yy.	Yok	K.Tevhit-H.Şerif	-	Celî Sülüs	-
HALLAÇ MAHMUT MESCİDİ	16. yy.	Var	K.Tevhit (eski mihrap) Bakara, 144.ayet (yeni mihrap)	-	Celî Sülüs	Fatiha Suresi, Allah, Muhammed, Hasan, Hüseyin,,Mevlana (Eski harim).İhlas-K. Tevhit (yeni harim)
HEMHÜM MESCİDİ	15. yy.	Yok	Besmele-Âl-i İmran 37.ayet	-	Celî Sülüs	-
HOCA HUNDİ MESCİDİ	15. yy.	Yok	Kelime-i Tevhit-Enfal,40.ayet	-	Celî Sülüs	-
İBADULLAH CAMİİ	15. yy.	Yok	Kelime-i Tevhit-Dua-Cin 18.ayet-Esma	-	Celî Sülüs	-
İKİ ŞEREFELİ CAMİİ	17.yy.	Var	Kelime-i Tevhit-Enfal, 40.ayet	Kelime-i Tevhit	Celî Sülüs-Sülüs	Pencere alınlıklarında K. Tevhit
KAĞNICIOĞLU CAMİİ	17-18.yy.	Yok	Kelime-i Tevhit-Dua-Cin 18.ayet-Esma-Âl-i İmran 37. ayet	Âl-i İmran 37.ayet	Celî Sülüs-Sülüs	Pencere alınlıklarında K. Tevhit
KARACABEY CAMİİ	15. yy.	Var	-	Dua	Kûfi	-
KAYABAŞI CAMİİ	19.yy.	Yok	-	-	-	Yazı levhaları

Tablo 3: Ankara Altındağ Bölgesindeki Cami ve Mescitlerdeki Yazılar

CAMİ / MESCİT ADI	İNŞA TARİHİ	KİTABE	MİHRAP	MİNBER		DİĞER
KURŞUNLU CAMİİ	15. yy.	Yok	Kelime-i Tevhit	-	Kûfi	-
LEBLEBİCİOĞLU CAMİİ	18. yy.	Yok	Kelime-i Tevhit- Dua	-	Celî Sülüs	-
MEHMET ÇELEBİ MESCİDİ	19. yy.	Yok	Kelime-i Tevhit- Ya Allah	-	Celî Sülüs	-
MİSAFİR FAKİH MESCİDİ	19. yy.	Yok	K. Tevhit- Âl-i İmran 37. ayet	-	Celî Sülüs	-
MOLLA BÜYÜK CAMİİ	14-15. yy.	Yok	Kelime-i Tevhit	-	Celî Sülüs	-
POYRACI MESCİDİ	14-15. yy.		Kelime-i Tevhit- Sübhanallah	-	Celî Sülüs	-
RAMAZAN ŞEMSETTİN CAMİİ	17. yy.	-	-	-	Celî Sülüs	Pencere alınlıklarında K. Tevhit- Yazı levhaları
RÜSTEM NAİL MESCİDİ	14-15. yy.	-	Kelime-i Tevhit- Enfal, 40. ayet	-	Celî Sülüs	-
SABUNİ MESCİDİ	14-15. yy.	-	-	-	Celî Sülüs	Yazı Levhaları
SARAÇ SINAN MESCİDİ	13. yy.	Var	-	-	Sülüs	-
SARIKADI CAMİİ	18. yy.	Yok	K. Tevhit- Âl-i İmran 37. ayet	Besmele	Celî Sülüs- Ta'lik	Müezzin mahfili eteğinde manzume
SULTAN ALAADDİN CAMİİ	12. yy.	Var	Kelime-i Tevhit	K. Tevhit-İnşa kitâbesi- Usta kitâbesi	Celî Sülüs- Sülüs	Pencere alınlıklarında K. Tevhit- Dehliz kapısında Sülüs ibare
SULUHAN MESCİDİ	17. yy.	-	-	-	-	-
ŞEYH İZETTİN MESCİDİ	14-15. yy.	-	Kelime-i Tevhit-Dua-Cin 18. ayet-Esma	-	Celî Sülüs	-
ŞÜKRİYE CAMİİ	19. yy.	?	K. Tevhit- Âl-i İmran 37. ayet	-	Celî Sülüs	Yazı Levhaları
TABAKHANE CAMİİ	18. yy. sonu- 19. yy. başı	?	Besmele-K. Tevhit- Âl-i İmran 37. ayet	-	Celî Sülüs	-
TELLİ HACI HALİL CAMİİ	18. yy.	Var	K. Tevhit- Âl-i İmran 37. ayet	-	Celî Sülüs	-

Tablo 4: Ankara Altındağ Bölgesindeki Cami ve Mescitlerdeki Yazılar

CAMİ / MESCİT ADI	İNŞA TARİHİ	KİTABE	MİHRAP	MİNBER	YAZI ÇEŞİDİ	DİĞER
YENİCE CAMİİ	18 ya da 19.yy.	-	Kelime-i Tevhit-Bakara 144.ayet.	-	Celî Sülüs	-
YEŞİL AHİ CAMİİ	14.yy.	-	Kelime-i Tevhit-Dua	-	Celî Sülüs	-
ZEYNEL ABİDİN CAMİİ	18.yy.	-	Kelime-i Tevhit-Dua-Esma	-	Celî Sülüs	-
ZİNCİRLİ CAMİİ	17.yy.'ın ikinci yarısı	-	Kelime-i Tevhit-Dua-Cin 18.ayet-Esma	Kelime-i Tevhit-Ya Muhammed	Celî Sülüs	-

KAYNAKÇA

- AK, Ayetel Kürsi. Erişim 28 Ocak 2022.
- AKOK, M. - KOŞAY, H. Z. *Oğüst Mabedi Hacı Bayram Camii ve Türbesi Kılavuzu*. Ankara: Maarif Basımevi, 1956.
- ALPARSLAN, Ali. “İslâm Yazıları”. *Hat ve Tezhip Sanatı* . ed. Ali Rıza Özcan. 27. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2.Basım, 2012.
- ALPARSLAN, Ali. “Kitâbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26 (2002), 76-78.
- ALPARSLAN, Ali. “L'Art de la calligraphie en turque aux XVe et XVIe siècles”. *Revue des études İslâmiques* C.25 (1967), 219-223.
- ALPARSLAN, Ali. “Türk Dünyasında Hat Sanatı”. *Türkler* c.22 (2002), 266-273.
- ALPARSLAN, Ali. *İslâm Yazı Sanatı*. İstanbul: Çağ Yayınları, C.14. 1990.
- ALPARSLAN, Ali. *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4.Basım, 2012.
- ALPARSLAN, Ali. *Ünlü Türk Hattatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984.
- ANKARA VAKIF ESERLERİ. Ankara: Artı5 Medya Tanıtım, 2016.
- APA Kurtişoğlu, Gülay. *Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Minberleri*. Konya: Selçuklu Belediyesi, 2016.
- ASLANAPA, Oktay. “Mihrap”. *İslâm Ansiklopedisi*. C.8 (1960). 294-304.
- ASLANAPA, Oktay. *Türk Sanatı*. İstanbul: Evrim Matbaacılık, 1989.
- BAKIRER, Ömür. “Ankara’da Cami ve Mescitler”. *Ankara Konuşmaları*, 72-81.
- BAKIRER, Ömür. *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976).
- BALTACIOĞLU, İsmayil Hakkı. “İslâm Yazıları: Sülüs Nevi 2-3”. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Mecmuası* (1993). 213-222.
- BALTACIOĞLU, İsmayil Hakkı. *Türklerde Yazı Sanatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Basım, 1993.
- BAŞKAN, Seyfi. *Ankara Cenab-ı Ahmed Paşa Camii*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

BAŞKAN, Seyfi. *Ankara Cenab-ı Ahmed Paşa Camii*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

BAYRAKAL, Sedat. *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*. İstanbul: Gökkuşbu, 2008.

BAYRAMOĞLU, Fuat. *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı Soy Vakfı 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

BAYSAL, Ali Fuat. “Kalem İşi Sanatında Yeni Tasarım ve Teknikler”. *İSTEM*. Erişim 20 Mayıs 2023.

BEKTAŞOĞLU, Mustafa. *Anadolu’da Türk İslâm Sanatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.

BERK, Süleyman. *Hattat Mustafa Râkım Efendi*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.

BERK, Süleyman. “Yazı Çeşitleri”. *Hat San’atı Tarihçe, Malzeme ve Örnekler*. ed. Muhammet Altıntaş.17-59. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitim (İSMEK)Yayınları, 2006.

BERK, Süleyman. “Hat Sanatı ve Ekoller”, 417. *Türk İslâm Sanatları Tarihi*. ed. Abdulkadir Dündar. Ankara: Grafiker Yayın, 2. Baskı, 2019.

BURCKHARDT, Titus. *Art of İslâm: Language and Meaning*. World of İslâm Festival Publishing, 1976.

ÇAĞLAYAN, Ahmed. *Camilerimiz ve Mahalle İmamı*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2013.

ÇAKMAK, Şakir. *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1500)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

ÇAM, Ali Tekin. *Türk Grafik Tasarım Tarihi 1*. İstanbul: Analiz Yayıncılık,1. Basım, 2014.

ÇAM, Nusret. *İslâm’da Sanat Sanatta İslâm*. Ankara: Akçağ Yayınları 1997.

ÇETİN, Nihad M. “İslâm Hat San’atının Doğuşu ve Gelişmesi”. *İslâm Tetkikleri Dergisi* 9/0 (Aralık 2010), 1-50.

ÇETİN, Nihad. “İslâm Hat San’atının Doğuşu ve Gelişmesi (Yâkut Devrinin Sonuna Kadar)”. *İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı*, İRCİCA (1992), 13-32.

DERMAN, M. Uğur. *Hilye*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: 1998, c.18.

DERMAN, M. Uğur. *Türk Hat Sanatından Seçmeler*. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1.Basım, 2017.

DERMAN, Uğur. “Kâğıt Boyaması ve Aharleme”. *İlgi*, S.25 (1977). 32-35.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Kur’ân-ı Kerîm”. Erişim 13 Şubat 2023.

DU, Divriği Ulu Camii. “Dünya Mirası Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası”. Erişim 15 Mayıs 2023.

ERDOĞAN, Abdülkadir. *Ankara Ahileri ve Eserleri*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 2011.

ERDOĞAN, Abdülkadir. *Ankara Kalesi ve Alâaddin Camii*. Ankara: Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 2013.

ERSAY, Ayşe. *Ankara'daki Dini Yapılarda Mahalli Uslup*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

ESKİCİ, Bekir. “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihraplar”. *Sanat Tarihi Dergisi* XV/1, (Nisan/April 2006), 57-75.

ESKİCİ, Bekir. *Ankara Mihrapları*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı, 2001.

GÜNÜÇ, Fevzi. “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celî Sülüs Hattı”. *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*. Konya: 1995.

GÜNÜÇ, Fevzi. “Selçuklu Dönemi Kitap Yazıları”. *V. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu*. Ankara: 2001.

GÜNÜÇ, Fevzi. *Cami Mimarisinde Celî Yazılar*. (İstanbul: TDV Fatih Şubesi) S.2.

GÜNÜÇ, Fevzi. *XV-XX. yüzyıl Osmanlı dinî mimarisinde Celî Sülüs hattı uygulama ve teknikleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 1991.

İRTEŞ, Semih. “Ahmed Paşa Camii Ahşap ve Kalem Üstü İşleri”. *Art+Decor Arkitekt Dergisi* 3 (1996), 66.

KABAKÇI, Bekir. “Konya Sultan Selim/Selimiye Camisi’ndeki Kalem işi Çalışmalarının Grafıksel Açısından İncelenmesi”. *Kalem işi Dergisi*. Erişim 20 Mayıs 2023.

KAĞNICI, Nihat. “Konya Alaeddin Camii Mihrap Yüzeyindeki Selçuklu Sülüsü Yazıların Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi”. *Konya Sanat Dergisi / 3* (Aralık 2020), 85.

KARAKUŞ, Filiz. “Ankara Altındağ İlçesi 12-16. yy. Camileri Üzerine Tipoloji ve Değerlendirme Çalışması”. *Online Journal of Art and Design* 8/1 (January 2020), 20-40.

KARPUZ, Haşim. “Anadolu Selçuklu Sanatı Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 7/14 (Eylül 2009), 51.

KELEŞ, İbrahim. *Hat Sanatının Tarihi Geçmişi ve Hattat Âdem Sakal'ın Türk Hat Sanatında ve Eğitimdeki Yeri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

KINIK, Mustafa - CEYLAN, İbrahim Gökhan. “Hattat Emin Barın'ın Çalışmalarının Grafikselle Açısından İncelenmesi”. *Akdeniz Sanat Dergisi* 5/9 (2012), 86-89.

KM, Kur'ân Meâli. “Türkçe Kuran Mealleri” Erişim 13 Mayıs 2023

KN, Kur'ân-ı Kerîm Name. Âl-i İmran 3/18. Erişim 28 Ocak 2022.

KONYALI, İbrahim Hakkı. *Ankara Camileri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1978.

MD, Mucize Dualar. “Ya Halikal Levhi vel Kalem”. Erişim 10 Aralık 2022.

MUALLİM, Cevdet. *Siyakat Yazısı ve Rakamları*. İstanbul: 1937.

MÜLAYİM, Selçuk. “Türk Süsleme Sanatında “Arabesk” Problemi”.

MÜSTAKİMZADE, Süleyman Sadettin. *Tuhfe-i Hattatin*. İstanbul:1928.

OKUTAN, Ahmed. *Camiler ve Din Görevlileri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.

ORAL, M. Zeki. “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitâbeleri ve Tarihçeleri”. *Vakıflar Dergisi* 5 (1962), 23-77.

Ö. ERTUNÇ, Çiğdem. *Sadberk Hanım Müzesi, Sevgi Gönül Koleksiyonu’nda Bulunan Hilye-i Saadet Levhalarının Form Açısından İncelenmesi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2008.

ÖGEL, Semra. *Anadolu’nun Selçuklu Çehresi*. İstanbul: Akbank Yayınları Kültür ve Sanat Kitapları, 1994.

ÖNEY, Gönül. “Anadolu’da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri”. *Sanat Tarihi Yıllığı* 3 (1970), 135-149.

ÖNEY, Gönül. *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.

ÖNEY, Gönül. *Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*. Ankara: Ankara Üniv. DTCF Yayınları, 1971.

ÖNEY, Gönül. *Beylikler Devri Sanatı 14-15.Yüzyıl*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2.Baskı, 2007.

- ÖNEY, Gönül. *Türk Çini Sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1976.
- ÖNKAL, Ahmed – Bozkurt, Nebi. “Cami”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C.7* (1993), 46.
- ÖZCAN, Ali Rıza, *Hat ve Tezhip Sanatı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 2001), 71.
- ÖZKAFA, Fatih. “Hat Sanatında Osmanlı İnkılabı”. *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm*. ed. Ayşe Budak vd. 362. Konya: LiteraTürk Yayınevi, 2019.
- ÖZKAFA, Fatih. “Klasik Hattatların Sıradışı Tasarımları”. 175-181. Konya: 2011.
- ÖZKAFA, Fatih. *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- PETERSEN, Andrew. *Dictionary of İslâmic Architecture*. London and New York: Routledge, 1996.
- RADO, Şevket. *Türk Hattatları*. İstanbul: Yayın Matbaacılık Tic. Ltd. Şti, 1984.
- RAMAZANOĞLU, Gözde. *Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Sİ, Sorularla İslâmiyet. “Lâ ilâhe illallâhül melikül hakkul mübîn...duası”. Erişim 13 Şubat 2023.
- SY, Sanatın Yolculuğu. “Beyşehir Eşrefoğlu Camii”. Erişim 10 Mayıs 2023.
- SY, Sanatın Yolculuğu. “Birgi Ulu Camii” (Erişim 19 Nisan 2021)
- ŞAHİNOĞLU, Metin. *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı*. İstanbul: Türk Eğitim Vakfı Yayınları, 1977.
- ŞENER, Mehmet. “Cami İnşaatı Onarım ve Bakımı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.7* (1993), 91.
- ŞİMŞİR, Zekeriya. *Konya'daki Selçuklu Mimarisinde Rumi Motifi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- TDV, Türkiye Diyanet Vakfı. “Kelime-i Tevhit”. Erişim 7 Aralık 2022.
- TURAN, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. (İstanbul: Turan Yayınları, 1971). 36.
- TURAN, R., Turan, F. A., & Erdoğan, A. *Horasan ı Anadolu ya Anadolu yu Balkanlara Bağlayan Mana Önderi Hacı Bayram ı Veli*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2016.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit. *Erken Devir Osmanlı Mimarisinde Yazı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

TES, Türkçe Etimoloji Sözlüğü. “Dülger”. Erişim 6 Temmuz 2023.

ÜLKER, Hikmet. *Hattın Çelebisi Hasan Çelebi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017.

ÜNSAL KOLUKIRIK, Fatma. *Hacı Bayram Camii Hat Levha Süslemeleri*. Kırşehir: Âhi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

ÜNVER, A. Süheyl. “Anadolu Selçuklu ve Beylikleri Kur’ân-ı Kerîm Hattatları ve Tezyinatı Üzerine”. *VI. Türk Tarih Kongresi*. Ankara: 1967.

ÜNVER, A. Süheyl. “Hattat Mustafa Rakım Efendi”. *50 Sanatsever Serisi 3*, İstanbul (1953).

VGM, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

VÖA, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Augustus Tapınağı”. Erişim 30 Ocak 2022.

YARDIM, Ali. *İstanbul’un 550. Fetih yılı İçin Alanya Kitâbeleri*. İstanbul: Fetih Cemiyeti, 2002.

YAZIR, Mahmud Bedrettin. *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1972. Serin, Muhittin. *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 3. Basım, 2010.

YAZIR, Mahmud Bedrettin. *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*. 1-2. Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 1981.

YETKİN, Suut Kemal, *İslâm Mimarisi*. Ankara: Ankara Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2. Basım, 1959.

YILDIRIM, Mustafa – KARA, Kasım. “Bursa Ulu Cami Mihrap Yazıları”. 4/12 (2015), 33.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Sevban Esra SARI

İlk hat eğitimine Belmek Hat kursunda hocası Kadir Sakoğlu ile adım attı ve bir süre sonra ara vermek durumunda kaldı (2002-2005). 2008 yılında Kuveyt'te kısa bir süre Hattat Ayman Hassan'dan istifade etti. 2009' da hocası Kadir Sakoğlu ile Sülüs-nesih meşke başladı. 2014 yılında IRCICA'nın (Tarih, Sanat, Kültür ve Araştırma Merkezi) düzenlediği Uluslararası Hat Sanatı Buluşması'nda yapılan İcazet Töreninde Hattat Fuat Başar ve Hattat Kadir Sakoğlu'ndan Sülüs-nesih icazetini aldı.

EĞİTİM BİLGİLERİ

2019- (+Bilimsel Hazırlık)- ...	Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
2007- 2008	Kuveyt Üniversitesi- Dil Merkezi (9 aylık MEB Bursu)
2002- 2007	Gazi Üniversitesi – Gazi Eğitim Fakültesi Arapça Öğretmenliği

GÖREVLER

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Hat Sanatı Usta Öğretici	Keçmek (Keçiören Belediyesi Meslek Edindirme Kursları)	2012-2016
Hattat	Dutlu Konak Sanat Merkezi- Keçiören Belediyesi	2013-2018
Yönetici	Gülistan Sanat Konağı- Keçiören Belediyesi	2019-2020
Hat Sanatı Öğretim Elemanı	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi – Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları	2019-2021

Hat Sanatı Öğreticisi	T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Merkezi-Keçiören	2022
Hat Sanatı Öğreticiliği	Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği	2016-halen
Hat Sanatı Öğretim Elemanı	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Sanat ve Tasarım Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları	2021-halen

Sergiler/ Etkinlikler/Ödüller:

- **Kuveyt** – Hüsn-i Hat Yarışması – Nesih dalında 3.lük (2008)
- **Ankara** – Hattat Kadir Sakoğlu ve Öğrencileri ‘Allah (cc)’ın İsimleri’ temalı Hat Sergisi (Mayıs 2013)
- **Ankara** – Nihan Gürakan ve Zerefşan Nakışhanesi Öğrencilerinin ‘Hadis-i Şerif’ Temalı Tezhip- Hat Sergisi (Kasım 2014)
- **Ürdün** – ‘Türkiye Tanıtım Günleri’ Fuarı & Geleneksel Sanatlar Sergisi & Uygulama (Şubat 2015)
- **Ankara** - 7. Arapça Bilgi ve Etkinlik Yarışmaları Hüsn-i Hat dalında Seçici Kurul Üyesi (Mayıs 2016)
- **Kazakistan** – Ahmed Yesevi Üniversitesi / Türk Dünyası El Sanatları Festivali Sergi & Uygulama – El Sanatları Okulu’nda Sunum ve Uygulama (Kasım 2017)
- **Ankara** - 8. Arapça Bilgi ve Etkinlik Yarışmaları Hüsn-i Hat dalında Seçici Kurul Üyesi (Mayıs 2017)
- **Ankara** – Gazi Üniversitesi Vakfı Özel Okulları / Geleneksel Sanat Günü - Hüsn-i Hat Sunumu & Sergi (Ocak 2019)
- **Ankara** - Avusturya Büyükelçiliği’nde Hüsn-i Hat Sunumu &Uygulama (Ocak 2019)
- **Ankara** - Özel Nene Hatun Koleji Hüsn-i Hat Sunumu (Mart 2019)
- **Ankara** – Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Ma’kılı Yazı Sergisi (Nisan 2019)
- **Ankara** – Somut Olmayan Kültürel Miras Tanıtım Günleri / Kadir Sakoğlu ve Talebeleri Hüsn-i Hat Sergisi (Mayıs 2019)
- **Ankara** – Ak Parti Ankara İl Başkanlığı / Hüsn-i Hat Sunum &

Uygulama (**Temmuz 2019**)

- **Ankara** – Hattat Kadir Sakoğlu ve Talebeleri Hüsn-i Hat Sergisi (Namaz ve Cami) – (**28 Ekim 2019**)
- **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı- Sanatçı Tanıtım kartı (2019)**
- **Kuveyt** – Kuveyt Velihaht Prensi Şeyh Nawaf el-Sabah’ın Kuveyt’te yaptırdığı Cami Tezminatı Projesi’yle ilgili katkıda bulundu ve kısa Belgesel çekiminde yer aldı (**19- 21 Şubat 2020**)
- www.gsfgaleri.erbakan.edu.tr **Necmettin Erbakan Üniversitesi (NEÜ) Güzel Sanatlar Fakültesi (GSF) Geleneksel Türk Sanatları Bölümü – Geleneksel Sanatlar Jürili Sanal Sergi (10 Mayıs 2020)**
- **Ankara** – Gamze Sultan Oudh Home / Hattat Kadir Sakoğlu ve Talebeleri Sergisi (**9 Ekim 2021**)
- **Ankara** – Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi – Geleneksel Türk Sanatları Sergisi “Vuslat” (**07 Aralık 2021**)
- **Ankara- Özel Maya Okulları Hat Sanatı Söyleşisi ve Uygulama (2022)**
- **Ankara** – Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi – Jürili Geleneksel Türk Sanatları Sergisi “Tını” (**31 Ekim 2022**)
- **Ankara** –Hattat Kadir Sakoğlu ve talebeleri “Vefa” Sergisi (**11 Haziran 2023**)